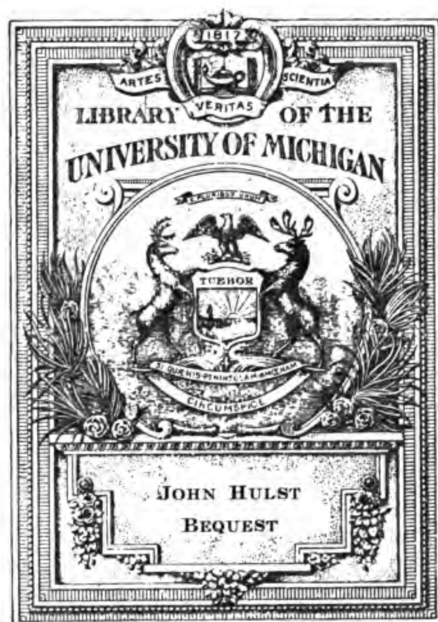
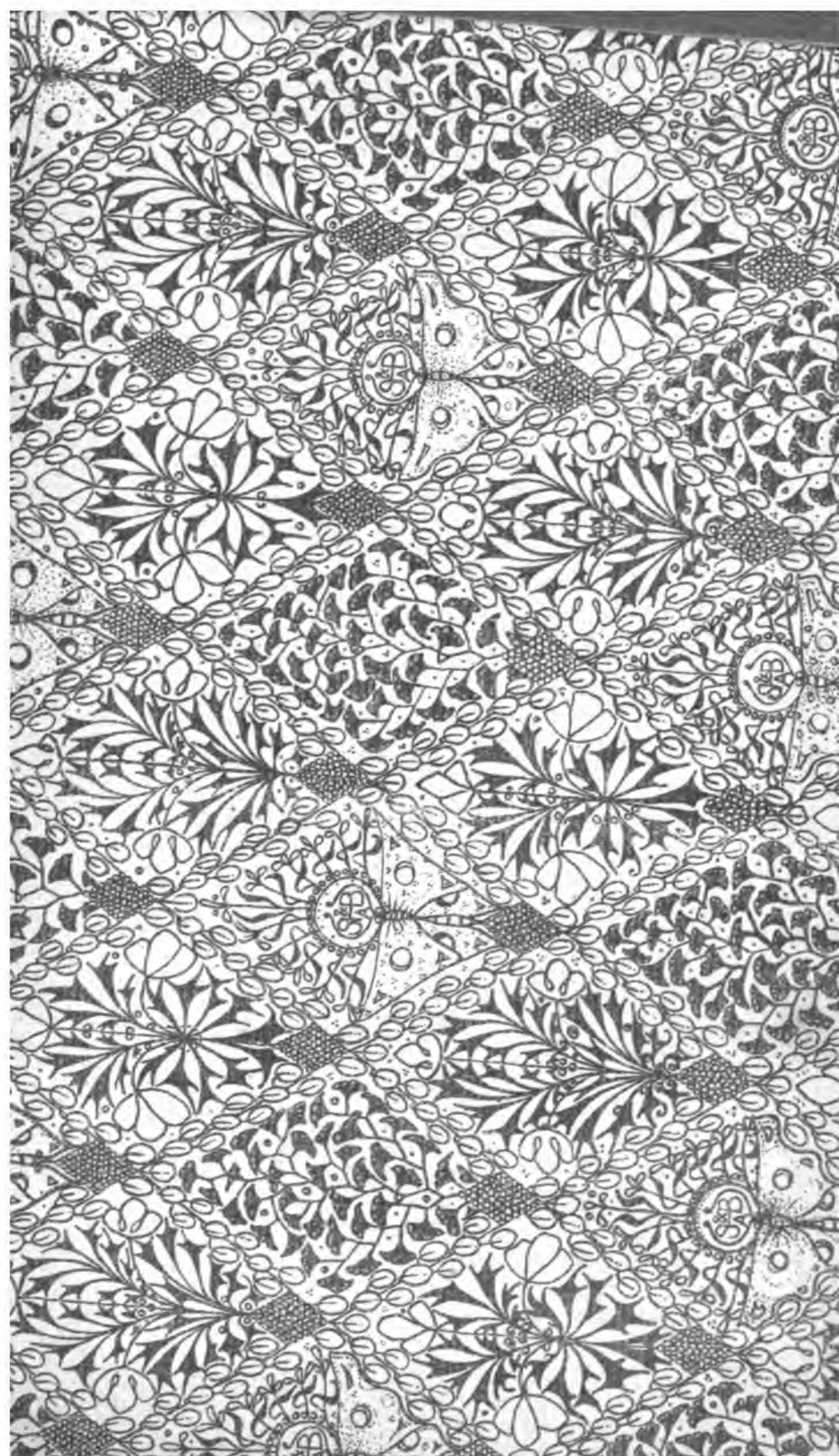
L. VAN DEYSSEL
VIJFDE BUNDEL VERZAMELDE OPSTELLEN

UITGEGEVEN TE AMSTERDAM DOOR SCHELTEMA
EN HOLKEMA'S BOEKHANDEL

1817
ARTES
VERITAS
SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
CIRCUMSPICE
JOHN HULST
BEQUEST

VIJFDE BUNDEL

VERZAMELDE OPSTELLEN

Van den zelfden Schrijver:

Over Literatuur.

Een Liefde, Roman, Tweede Druk.

De Kleine Republiek, Roman, 2 Deelen.

Eerste Bundel Verzamelde Opstellen, Tweede Druk.

Tweede Bundel Verzamelde Opstellen.

Derde Bundel Verzamelde Opstellen.

Vierde Bundel Verzamelde Opstellen.

Akëdysséril. Naar VILLIERS DE L'ISLE-ADAM. Met 8 etsen van M. BAUER.

J. A. Alberdingk Thijm, Eene levensbeschrijving door A. J. Met lithographisch portret door JAN VETH en band door A. J. DERKINDEREN.

Multatuli, door A. J.

Blank en Geel, door A. J.

[redacted]

L. VAN DEYSSEL

VIJFDE BUNDEL VERZAMELDE OPSTELLEN

UITGEGEVEN TE AMSTERDAM DOOR SCHELTEMA
EN HOLKEMA'S BOEKHANDEL ❖ ❖ ❖ ❖ ❖ MCM

BOEK-, COURANT- EN STEENDRUKKERIJ G. J. THIEME, NIJMEGEN.

INHOUDSOPGAVE.

I. Kritiek.

II. Allerlei: Schetsjes en Aanteekeningen.

III. Verhalend Proza.

Bladz.

„.... Die „Liefde" waarvan-je in de boeken leest...."

I. KRITIEK.

OVER ALBERT VERWEY.

[redacted]

OVER ALBERT VERWEY.

Ach, wij beoefenen toch maar iets, wij werken toch maar aan iets, — of wij ooit voor-goed iets zullen bereiken, is te betwijfelen; laat ons daarom niet minder naarstig en welgemoed voortgaan met het Leven te beoefenen en te werken in de richting der Schoonheid.

Het is wel prettig een torentje van leerstellinkjes te hebben gebouwd en dan van een anderen kant een storm van daden te zien opsteken, die er tegen aanwaait zoo dat het wankelt en wel eens heel en al vallen kon; als de storm prachtiger is dan het torentje is het weldadig den storm te voelen, die u doet verbleeken.

In ons land, te Noordwijk-aan-Zee, heeft, in de herfst van 1897, een prachtige gebeurtenis plaats gehad. Dit schijnt mij iets als een druischend wederkeeren van vloed van in zon zilver glinsterende zee na langen ebbe-tijd in schemering. Als ik voorzitter der spoorwegmaatschappijen was, zou ik nu gelasten dat alle seinpaal-armen aldoor schuin naar de hoogte moesten staan, met heele groote bloemruikers er aan, op dat de reizigers al-door zagen, dat er hier iets heel bizonders en vreugde-vols gebeurend is.

De Kunst, mijne Heeren, de Kunst! Naarmate wij ouder worden en onze tweede-jeugd bereiken, — na groote tijdperken van twijfel en aarzeling, waarin wij onze geheele levensbeschouwing het onderste boven hebben gehaald — zien wij in, dat sommige der voornaamste inzichten onzer eerste-jeugd toch zoo kwaad

nog niet waren, en wij hernemen ze, thands op dieperen en vasteren grondslag.

Zoo, de stelling omtrent den klank, het geluid, den rhythmus, als poëtische waarde bepalend bestand-deel van geschrift; zoo, de leer omtrent de onbelangrijkheid van het in kunst behandelde onderwerp en de uitsluitende belangrijkheid der manier.

De stelling omtrent den klank is thànds nóg niet algemeen begrepen. Men hoort nú nog lieden de „klank-schoonheid" der Nieuwe-Gids-dichters prijzen op eene wijze, als wilden zij zeggen: dié erken ik in hun gedichten, al mis er ook de, diepere, schoonheid der „gedachte" in.

Maar, mijne gelieven, gij allen, mooi-weêr spelende glansrijke kuikentjes op de blanke wegen der welgemoedheid der Nederlanden, leden der Maatschappij voor Fraaie Letteren te Leiden, allen, gij, Nederlanders, wilt het bevatten: de klank *is* de bloei, of het leven *der gedachte*.

Men spreekt kortheidshalve van „klank", men bedoelt „klank der gedachte".

Gij hebt ongetwijfeld gelijk, dat in eene uiting als „het Heelal is eene reaal-dialektiek" of als „en toch beweegt zij" (van Galileo Galileï) of als „het Vaderland moet geëerd worden" iets menschwaardigers zich bevindt dan in het „i—a, i—a" van den ezel, ja zelfs, in zekeren zin, dan in het gekweel van den nachtegaal. Maar toch staat het, als een paal en wegwijzer boven der tijden zee, vast, dat — waar wij van verwezenlijkte poëzie of dichtkunst spreken — de uitdrukking „het Vaderland moet geëerd worden" *als die daar zóó staat*, geen stukje dichtkunst is, terwijl de zelfde „gedachte" eenigszins anders in woorden gebracht, wèl dichtkunst zoû inhouden. *Dús bevindt zich het essentiëele der dichtkunst in den klank*, het geluid, het rhythme.

De „klank" ontstaat doordat de gedachte dermate

[redacted]

bloeit, dat het skelet der formule er onzichtbaar onder wordt.

De gebeurtenis, die in de herfst van 1897 te Noordwijk-aan-Zee begonnen is, komt mij voor iets zoo gelukkigs voor een land te zijn. Het is voor het geestelijk leven, wat een weêrkeeren van weldoende regenwolken voor uitgedroogde landen is. Het is gelijk aan een Nijl-rivier die daar weêr aanspoelt, die daar weêr nadert, nadert, over de dorstige akkerstreken.

Het rhythme kan niet worden bereikt. Het is een geestelijke macht, die opkomt in den voorbestemden mensch zoo als een groote wind rijst over de vlakte.

Als ik zeg dat goed werk onbewust wordt gemaakt, — komt degene, die het niet met mij eens is, mij de uitspraken van bekwame dichters en leeraren tegenvoeren, die bij het dichten helderheid en beleid aanprijzen. Ach, laat ons Bewustheid en Onbewustheid hier niet tegen elkander uitspelen. Wie, die van waarlijk goed arbeiden bij ervaring meê kan spreken, is niet het vermogen van het overleg of de aanwezigheid der Bewustheid boven de uit-strooming van het Onbewuste gewaar geworden als een in hem zich verheffende natuurkracht, die hem zelf met blijde verbazing aandeed? Het stralende overleg, waarbij de kunstenaar de kleurige vondsten schikt, die uit het leven, als uit een bewegenden grond, bij trossen te gelijk voor hem wellen, die bewustheid, die zijn vermogen vervolledigt, is even zeer een onverwacht geschenk als de werking van het onbewuste, waarbij zij regelend tegenwoordig is.

Als de Poëzie, als de rhythmus weêr rijst in een land, is het of het land bezield wordt en tot nu toe dood nederlag.

Van de schrijvers, die de oorspronkelijke Nieuwe-

Gids-groep uitmaakten, was, naar het mij wel eens is voorgekomen, Albert Verwey degene tusschen wiens streven en het mijne het minst verwantschap was op te merken.

Indien zijn werken dan ook al verschillende schakeeringen van hoogschatting en waardeering, van bekwaamheids- en krachts-bewondering bij mij gaande maakten, de diepe genegenheid en het felle dweepen, die ten opzichte van anderer arbeid bij mij bestonden, zag ik jegens een groot deel van zijn arbeid niet in mij opdoemen.

Ik begreep niet innig wat hij bedoelde met zijn „opgetogenheid over het Leven", met zijn nadrukkelijk specializeeren van het „vers" en het „d i c h t e r-schap", ik begreep niet hoe iemant uit kon gaan van rhythmen, van „geluids-schemaas", en, zoo die ontbraken, in élk geval van metrische gegevens, daarvan uitgaan ter opsporing der te verwerkelijken poëzie, in plaats van uit te gaan van de meest simpele waarneming en die zich te doen verdiepen, afwachtend welk poëtiesch leven die van zelve wellicht zoû aannemen. Ik zag dat op die wijze verzen konden ontstaan die, zooals ik wel bij mij zelf dacht, minder dichterlijkheid inhielden dan sommige proza-schetsen, ook zag ik dat die wijze van doen aanleiding werd tot het ontstaan van voortreffelijker groote geheelen; maar mij het stelsel vertrouwelijk opziend doen beminnen, konden toch ook die mij niet.

Toch besefte ik altijd, dat Verwey iets in zich droeg, iets wist, zeker voor hem zelf, dat, *indien het eenmaal tot kracht kwam*, wel eens kon, niet alleen evenaren, maar overtreffen de prachtige en fijne dingen, wien mijn diepe genegenheid en fel dweepen gold.

Maar nu, — met de uitkoming van den S c h o o n e n S c h ij n in het *Tweemaandelijksch Tijdschrift* van Maart 1898 is het begonnen, en met die van D u i n d a l in dat van Mei, is het in vollen gang — nu heb ik, in

een rijzing van veel klaarheid en veel groote vreugde, nu heb ik in eens hem begrijpen mogen.

Ik zeg tegenwoordig — men verontschuldige de autobiografische mededeeling — minder dan vroeger dingen om het genoegen van het geheel overgeven van zich zelf en van den geestdriftigen uitroep, en mocht mijn blijdschap, bij wijze van spreken, minder schuimen, ik durf haar zoo aanbieden, in het vermoeden harer wellicht zekerder bezonkenheid. Anders zoudt gij nu van mij hooren, dat Albert Verwey op 't oogenblik bezig is het beste werk en de hoogste Poëzie te geven.

Toen ik den Schoonen Schijn las, zag ik onmiddellijk dat er iets buitengewoons was gebeurd — door de ervaring krijgt ons oordeel allengskens eenige bedrevenheid en zekerheid bij het keuren ook van zulk werk, dat niet rechtstreeks tot onze sfeer behoort en waar wij met bescheidenheid tegen op hebben te zien; — toen ik het Duindal las zag ik, dat deze, eens veél belovende, kunstenaar, na een wachttijd vol, naar ik meen, blijmoediger vertrouwen dan anderen en mij zelf in weinig vruchtbare jaren eigen is, nu zoo hoog en schoon door het leven was opgevoerd, dat hij zijn besten en door de gezachhebbende kritiek eerlang meest geprezen jeugdtijd niet gelijk kwam, maar in éen gelijkmatige vaart overtrof.

Ten eerste, zijn deze gedichten niet *mijn* Ideaal van kunst. De verhouding is naauwkeurig deze: Ik zie er in de schuinte tegen op, en ben in twijfel of *mijn Ideaal* iets beters is dan dit.

Ten tweede, durf ik niet bepaald zeggen, dat dit: alles in Holland overtreffen zoû; wel vermeet ik mij de veronderstelling te wagen dat dit in waarde aan het beste gelijk is.

Ten derde, eindelijk, geloof ik niet dat het gedicht Duindal, hoewel grooter van bedoeling en samen-stelling, in zijn verschillende deelen zoo goed is als de Schoone Schijn.

(Ik spreek er over zoo als een Italiaansch dagbladschrijver een aanmerking zoû maken op de architektuur van de Sint Pieter en.... gelijk zoû kunnen hebben.)

Maar ik doel, behalve op de 1e strofe van het IIIe gedeelte van Duindal, waarin de ontzachlijke klankbeweging, op welke ik de aandacht vestigen wilde, in ander rhythme dan in het begin- en het slot-sonnet, eveneens meêsleepend aanwezig is, — hoofdzakelijk op die twee sonnetten.

Ziet mij, o mijn speelgenoten, die sonnetten eens aan, en zegt mij: waarover hebben wij eigenlijk al die jaren gedacht en gepraat?

„Ziel", meent ge? „Accènt", dacht ge? „Filosofie", bedoeldet ge? „Diepe visie", scheen u? „Symbolismus", stameldet ge?

De zin tot theoretizeeren en rubriceeren blijft ons dierbaar en onze vondsten en hypothezen kleinodiën, waaraan wij hechten; maar ziet ze, ziet ze dan nu toch even dansen als den inhoud van een arke Noachs van dertig cent op den vloed die uit het hooge Duindal los komt stroomen.

Waarlijk, waren wij, om het ronduit te zeggen, niet bezig te vergeten wat rhythmus is en wat toch ook weêr dat „geluid", waar de dichters-kritici in het eerste Nieuwe-Gids-tijdperk steeds van spraken?

Nu moet gij de brave tijdschrift-aflevering, aan wie verzocht is dit te dragen, voor u leggen en dit met uw oogjes lezen.

Als het u dan schijnt alsof er een niet nader aan te duiden Beweging uit dat boek opkomt, waarvan de bladzijden bijna zouden omwaayen, alsof er een groot en statig maar niet zintuigelijk waarneembaar, gedein door uw studeervertrek gaat, — dan kondt gij wel eens als keurder van dichtkunst in aanmerking komen.

Hetgene, waarvan ik spreek, is een groot geestelijk verschijnsel.

[redacted]

Indien het u lust, kunt gij nu, laat ons zeggen het slotsonnet, ontleden.

Wat staat daar eigenlijk? Schrijf den inhoud van dat sonnet in proza er maar naast. Gij zult bemerken dat het dan *niets* is: Een voorstelling van strand en duin, van klein wild, dat zijn holen verlaat, visschersknaapjes die huiswaards keeren, een geheel onbizondere mededeeling omtrent de Zondagsrust, die het week-werk zal „wijden".

Kunt gij er een diepzinnige, groote of edele, „gedachte" in ontdekken? Neen.

Zijn de woorden zoo gevormd, of zijn de woorden zoo geschikt, dat gij in hevige kleur-rijkheid, in „massieve plastiek", het voorgestelde ziet? Neen.

Toch zijn wij hier in onmiddellijke en ongesluyerde aanraking met het grandioze.

Wanneer meent gij dat een grooter geestelijk verschijnsel plaats heeft, als iemant op de „gedachte" komt: „alles begrijpen is alles vergeven" of „das Subject kann nicht über sich selbst hinaus", of als een Heilige *ziet* zijn visioen of als Milton *ziet* het Paradijs?

De Heilige of Milton zullen wellicht niet anders zien dan een landschap met een lief kind of welwillend man er in. Toch is dit zien de hoogste handeling waartoe hun tot Harmonie gekomen geestelijke vermogens in staat waren.

Onze hoogste gedachten zijn weinig anders dan begeerten naar het *op zekere wijze* zien van iets heel eenvoudigs.

Het visionnaire in dit Sonnet bevindt zich niet in de plastiek, maar in haar, haar soortelijk wellicht overtreffend, aequivalent: den rhythmus.

Er is een, in het sonnet overigens niet vermeldde, deining van de zee, er is een zich daarbij aansluitend bewegen in het strandvolk, en nu komt daar van verder af nog meer: een dans-deining, *als die van de zee*, in

den tred der knapen, die de duinheuvelen strandwaards afdalen: *met te leven in die deining* BLIJKT *een onzer diepste wenschen.*

Er is hier iets als een ontdekken van een schoon en harmonieus *Bewegen* van het leven, en tegelijk de Ziel die tot levensbeweging komt, zoo dat het geluksleven der Ziel zich schijnt op te lossen in den kadans van het algemeene Leven buiten haar.

Als ingevlochten „gedachte", als fraai zwenkende leerstelling, in een gedicht beteekent zoo iets niets. Het moet niet zijn een geformuleerde gedachte, ook niet een in beeld gebrachte gedachte; het moet een *feit* zijn, dat zijn geheimzinnig leven leidt in den rhythmus, dat is de ziel zelve, van het gedicht.

Gij moet dus niet zeggen, dat dit met u gebeurd is,. gij moet mij ook niet door de een of andere voorstelling duidelijk willen maken dat gij meent dat dit met u gebeurd is; maar gij moet iets heel gewoons zeggen, zóó, dat het u en mij blijkt dat dit waarlijk met u is gebeurd, en ik zal u vereeren.

P.S. De dwaling der academici van alle tijden is: geen oor te hebben voor de eigenlijke of innerlijke versmuziek en, dien ten gevolge, *metrum* te verwarren met *rhythmus*, hetgeen tot geheele tijdperken van doode dichtkunst aanleiding kan geven.

[redacted]

HET TREURSPEL „GHETTO”.

HET TREURSPEL „GHETTO".

De fout van Ghetto[1]) is, dat de figuur *Rafaël* uitgewerkt is in een stijl welke niet past in den algemeenen stijl van het stuk.

Een tooneelstuk moet in één stijl geschreven zijn, even als een gebouw in één stijl gebouwd. De inzetting der figuur *Rafaël* in een aan het drama vreemden stijl brengt nu een gelijksoortigen indruk te weeg als een brok kermis-draaimolen in een eeuwen-oud en donker kerkje doen zoû.

De oorzaak van deze door den auteur zelf niet bemerkte fout is dat hij zich zonder het zelf te weten tot zijn figuur *Rafaël* in een andere verhouding heeft geplaatst dan tot de andere figuren.

Hij beeldt niet af *Rafaël* als een geëmancipeerden jongen jood op de zelfde wijze als hij van diens omgeving orthodòxe óude joden maakt.

Zijn afbeelden der oude joden heeft van het begin af aan den stijl van het stuk bepaald, hij geeft ze namelijk objektief, zonder tegen hen partij te trekken, zonder ze ook zelf met lyriesch pathos eene levensbeschouwing of levenswijze te laten verdedigen. Indien ze een levensbeschouwing of levenswijze verdedigen, geschiedt het door dat de auteur de gewone dingen van hun daaglijksch leven bizonder karakteristiek doet uitkomen.

1) Ghetto. Burgerlijk treurspel door Herman Heyermans Jr. Amsterdam S. L. van Looy, 1899.

Met *Rafaël* wordt het ánders. Van dien is het niet de hoofdzaak dat hij op zekere wijze leeft en daardoor contrasteert met de anderen. Van zijn leven zien wij weinig, hij doet niets dan theoretizeeren met lyriesch pathos.

Dien ten gevolge vertegenwoordigt zijne figuur als kunstmotief niet eene waarde, welke al of niet opweegt tegen de waarde, die de anderen vertegenwoordigen.

Daardoor ontbreekt de waarlijke Drama-strijd en kan het orthodoxe hier evenmin met het geëmancipeerde strijden als, bij voorbeeld, een regiment infanterie kan strijden met een windvlaag.

Indien *Rafaël* alléén had zijn liefde voor de arme dienstbode *Rose*, zonder daarbij een soort van denker te zijn, en die neiging werd in strijd gebracht met de neiging van hebzucht van den ouden heer, dan zoude de Drama-strijd er zijn, dan zoude die namelijk gevoerd worden door zich op gelijk terrein bevindende partijen.

De aanleg van dit Drama verbiedt ons er over na te denken wie gelijk heeft, de oude joden of de jonge jood. Wij bemerken van het begin af aan duidelijk, dat men ons heeft uitgenoodigd deze levens-afbeelding te aanschouwen, niet om partij te kiezen voor de een of andere levenswijze. Ook indien dus het lyriesch pathos van *Rafaël* op zich-zelf, uit het tooneelstuk gelicht, goed lyriesch pathos ware, zouden wij, hoewel die deugd erkennende, de onevenredige plaatsing daarvan in dit Drama betreuren.

Door onwillekeurig voor den jongen jood partij te kiezen en aldus te misdoen tegen het wezen van het Drama, is echter de auteur er noodlottig toe gebracht slecht lyriesch pathos te schrijven.

Van den éénen kant beseffende dat zoowel eene wetenschappelijke uit-een-zetting van een levens-stelsel als bepaalde elegische lyriek al te zeer buiten de manier van dit treurspel zoû vallen en ook de volzinnen van

Rafaël min of meer in den gesprekstoon moesten gehouden worden; van den anderen kant niet bij machte om zijn figuur *Rafaël* even objectief als de andere figuren te beschouwen, en niet kunnende verbergen dat hij, de auteur, het met *Rafaël* eens is; — geeft hij lyriesch pathos betreffende zekere levensopvatting half en half in gesprekstoon, waardoor het leêg en hol lyriesch pathos wordt.

De aanleg van het Drama heeft ons van het begin af aan gewend er mede te verkeeren als met het kunstwerk dat het is en onze waardeering ontstaat, door de treffende juistheid der levens-afbeelding er in gegeven.

Passen wij deze waardeering nu ook toe op de figuur van *Rafaël* en vragen wij: *wat is* Rafaël *in zoo verre* als die *Sachel* een prachtige hebzuchtige-oude-jood is, dan luidt het andwoord: die *Rafaël* is een uitnemende halve-malle en duffe-geborneerde-dweeper ,maar hij is dit slechts in ontwerp, en niet uitgewerkt tot een figuur zooals de andere figuren. Niet luidt zoo het andwoord omdat wij vóór de orthodoxie zouden zijn en tègen de emancipatie, maar omdat een persoon wiens bestaan zich alleen openbaart door een soort van opgewonden dwaas gebazel, welk ook het onderwerp daarvan zij, aldus het best gekenschetst wordt.

Nu hebben wij echter aan *Rafaël* kunnen bemerken, dat de onbewuste bedoeling van den auteur geweest is ons *Rafaël* geheel anders te doen schatten dan hier werd aangegeven, — namelijk als de heldhaftige vertegenwoordiger eener nieuwere, edelere, zienswijze betreffende het leven — en, wanneer wij ons nu daarvan rekenschap geven, blijkt de omvang der vergissing.

Het is geöorloofd een tooneelstuk met eene leerstellige strekking te schrijven. Het is geöorloofd de voorstanders der orthodoxie en de voorstanders der emancipatie over hunne inzichten te doen redetwisten in een

letterkundig werk, en aan dit werk den vorm van een tooneelstuk te geven. Alles is geöorloofd. Alles is geöorloofd mids het goed gedaan worde. Daarom is het niet geöorloofd binnen het geheel van één zelfde werk de eene partij ons te geven in den vorm eener zeden-afbeelding en de andere in dien eener pathetische ontboezeming.

Willen wij vóór *Rafaël* zijn, dan behoorde de auteur ons tégen *Sachel* en de zijnen te maken. En dit doet hij volstrekt niet. Men behandelt een onderwerp niet op deze wijze, indien het doel is den toeschouwer of lezer er tégen te stemmen. Wij worden door den auteur evenmin tegen den ouden *Sachel*, den vader van *Rafaël*, gestemd, als Rembrandt ons stemt tegen de oude mannen en vrouwen, die híj afbeeldt en die vermoedelijk even zoo over het leven dachten als *Sachel* en de zijnen.

En zie nu hoe de kunst zich wreekt. Terwijl het de — ik herhaal: den auteur zelf onbewuste, maar door den toon van *Rafaël* zich verradende — bedoeling was, ons *Rafaël* als een edel denkend mensch te toonen, die gelijk heeft zich te verzetten tegen het bedorven leven zijner omgeving, — keert de werking der bedoeling, — om dat de auteur geene bedoeling hebben mocht in de kunst waarin hij zich had begeven, — zich tegen den auteur zelf en doet hem tot het tegenovergestelde komen van hetgeen zijn verlangen was.

De wijze, waarop *Rafaël* spreekt, veroorzaakt bij ons de gedachte, dat het hier nog om iets anders te doen is dan om het zien van afbeeldingen, dat wij ons ook even moeten afvragen: wíe van die drama-figuren den indruk op ons maakt van gelíjk te hebben.

En dan bemerken wij als onze globale impressie, dat de orthodoxen gelijk hebben, en zien wij *Rafaël* half als een geesteszieke, half als een ledigen bombastischen enthousiast, het gewone betrekkelijk goede leven

zijner verwanten verstoren en allen ongelukkig maken.

Dat hier een gewoon en ordentelijk levend joodsch huishouden verstoord wordt en ongelukkig wordt gemaakt door het abnormale denken en doen van een half-mallen zoon, — ziedaar den indruk, dien wij krijgen, nu de schrijver ons noopt bij zijn treurspel aan nog iets anders dan aan kunst alleen te denken.

De schrijver van Ghetto is sterk als kunstenaar in het waarnemen en weêrgeven van het werkelijke-leven, hij is uiterst zwak en onbeduidend als profeet eener betere levensorde dan de thands bestaande. Het is daarom, dat de lezer of toeschouwer aan *Rafaël* volkomen ongelijk moet geven. Indien het mooyer is de profeet eener betere wereldorde te zijn, dan een gewoon, naar de oude zeden, levend lid van een huisgezin, zoo is het toch mooyer een gewoon, naar de oude zeden levend, lid van een huisgezin te zijn, dan te zijn een half gare, weeke, drieste en absoluut vage betweter.

Het is noodzakelijk bij dit bestand-deel van Ghetto lang te verwijlen, om dat de schrijver van dit treurspel ons onlangs beloofd heeft eene nieuwe vertakking van het naturalisme te weeg te zullen brengen. Hij was zeer tegen de (overigens voor velerlei uitlegging vatbare) leuze van „de kunst om de kunst". Hij schatte het Fransche naturalisme gering en stelde zich voor: eene kunst, die als inhaerent bestand-deel zoû hebben de bevordering van het verlangen naar eene betere wereldorde.

Ik betoog hier thands niet de onmogelijkheid van zulke kunst. Noch is mijn pogen door diepere ontleding de oorzaken bloot te leggen, waarom een kunst of voorstellingswijze, als welke wij in de goede gedeelten van Ghetto aantreffen, in den lezer alleen welbehagen in die kunst zelve kan gaande maken.

Ik betoog alleen dat, — nu Ghetto zeker wel als een voorbeeld der door den auteur aangekondigde

kunst mag worden beschouwd — die kunst niet is tot stand gekomen en de aankondiging zich tot dusverre niet bewaarheid heeft. Want waar G h e t t o kunst is, stemt het ons niet tegen het bestaande, en waar het ons tegen het bestaande tracht te stemmen, is het geen kunst.

De auteur van G h e t t o is een gróót talent, maar tot nu toe nog niet de schepper eener nieuwe, of in de hedendaagsche letterkunde onvertegenwoordigde, zienswijze of schakeering van zienswijze gebleken. De kritiek, die haar onderwerp overziet, bespeurt natuurlijk welke elementen in G h e t t o aanwezig zijn, en zegt dan tot den schrijver: O, nééén, indien gij dát bedoeldet, dat gij uw sterk en fraai, min of meer Ibseniaansch en hier en daar even door Maeterlinck aangetikt realisme, zonder innerlijk verband zoudt samenbrengen met wat waardeloos afval van Multatuliaansche anarchistische lyriek, — dán hebt gij het mis, dat ís niet een aanwinst en eene nieuwe combinatie, dat is alleen een onzuiver-making van uw sterk en groot realisme.

Wat is de figuur *Rafaël?* Wel verre van een t y p e van nieuw leven, de incarnatie eener levens-opvatting, te zijn, is hij een bleek en als uitgewischt karakterbeeld naast de forsch en kleurig gekarakteriseerde *Sachel*, *Esther*, *Aäron* en *Rebbe Haëzer*.

Indien wij goed nakijken wat er voor vasts overblijft onder de winderigheid zijner woorden, vinden wij, hier aanwezig in den toestand van zwak- en klein-realistiesch motief, een droomerigen, sentimenteelen en opgewonden jongen, die veel van buiten, van de vrije natuur houdt en vindt, dat de menschen, liever dan al-door in benauwde stadswijken te wonen en met slinksche streken handel te drijven, zonder met slinksche streken handel te drijven buiten moesten wonen in de heerlijke vrije-natuur.

Hij vindt dat zijn vader te weinig dóet aan het graf van zijn moeder, waar híj, daarentegen, soms een hal-

ven dag bij blijft mijmeren, ofschoon het niet eens de gewone gedenkdag is.

Nu kan het wel zijn, dat hij daarin geen ongelijk heeft, misschien heeft in der daad zijn vader te weinig gevoel voor die dingen; misschien ook is het omgekeerd en is de zóon overdreven in zijn opvattingen. Want dit kan óok zijn, niet waar? Men kan ook ál te gevoelvol zijn, en al is het aandoenlijk, dat een zoon zoo aan de nagedachtenis zijner moeder is gehecht, — men kán ook ál te lang bij een graf blijven mijmeren.

De omstandigheid, dat wij op deze wijze dit drama-motief kunnen bespreken, toont reeds de gebrekkigheid er van aan.

Zij bewijst, dat de meening van *Rafaël* over het graf zijner moeder ons hier niet gegeven is als gedeelte eener beeld geworden levens-conceptie, maar als een der uitingen van een, dokumenteel of om den wille van het verschijnsel gezíen, toevallig erg gevoelig, overigens ordinair, joden-jongetje.

Menschen, die ontevreden zijn van aard, en als ze in de stad wonen het buitenleven zooveel heerlijker vinden en ook hun medeschepselen dát zouden toewenschen, zal men altijd wel gevonden hebben. Terwijl het best kan wezen dat als *Rafaël* buiten woonde, hij zijn tijd zou besteden aan droomerijen over de heerlijkheid van het stádsleven. En een gevoelen omtrent „God" zooals *Rafaël* dat heeft en uit, wordt door duizenden met hem gedeeld die zich zelf niet meer dan gewone aanhangers van door Multatuli gevulgarizeerd pantheïsme achten en te verstandig zijn om met een poehaërigheid, die er een schijn van originaliteit aan zou geven, dit te komen napraten.

De meeningen en handelingen van *Rafaël* hebben in dit Drama *het wezen van* tot eene realistische persoons-beschrijving behoorende *karaktertrekjes*, dat wil zeggen: zij staan er als om zich zelfs wille gegeven,

zonder andere dracht dan die hunner schilderachtigheid. Zij staan er dus even als de meeningen en daden der andere personen er staan, namelijk karakterizeerend en anders niet.

Zij hebben echter een anderen schijn dan hun wezen is, en deze schijn is zoo fel aangebracht dat hun wezen er nauwelijks meer kenbaar onder is.

De schrijver, denkende de figuur van *Rafaël* te releveeren, heeft, den aard zijner kunst miskennende, aan die figuur een schijn gegeven, welke niet uit het wezen zelf der figuur voortkwam en daardoor het wezen der figuur weggedoezeld onder dien lossen, niet aan het wezen verbondenen, en daarom waardelozen, schijn.

Niet alleen door haar uiterlijk voorkomen leeft de omgeving of het dekor met de figuren *Sachel*, *Esther*, *Aäron* en *Rebbe Haëzer* mede; de schrijver heeft haar buitendien een soort van mysterieus leven geschonken, waardoor zij als een levend wezen nu en dan met die personen schijnt mede te doen. Van het begin af aan doet zoo de warmte meê en zoo doen de geruchten en geluiden, die de oude blinde *Sachel* en *Haëzer* hooren. Een der beste plekken in het treurspel is uit dezen factor ontstaan. Het is het 6e Tooneel van het IIe Bedrijf, waar *Haëzer*, na lang de goede joodsche huisselijkheid en den goeden joodschen geest te hebben geprezen, aan *Rafaël* voorhoudt wat hem gebeuren zal als hij wèggaat van zijn tehuis:

.... En kom je bij christenen en is 't Vrijdagàvond dan verlang je naar je soepje èn je pudding — èn naar de kast — èn naar de lamp — èn naar de klok. *Zooals 'n klok thuis tikt, tikt ze nergens. Hoor* — En geef me nou nog 'n kopje.

zegt hij. Na „hoor" is er even stilte in de kamer...

Ook de gewoonte-geluiden, die niet bepaald woorden zijn, die deze oude rabbijn laat hooren, doen zoo meê.

Hij heeft een manier van met den klinker a te werken, die onvergetelijk achter blijft in onzen indruk, om dat zijn „Ja-ja-ja" 's zijn „La-la-la 's, zijn „Ha-ha-ha Tja-tja" 's, de stem zijner natuur is, die spreekt zonder dat hij, min of meer bewust, woorden vormt.

Terwijl deze bizonderheden het soort kunst bepalen, waarin deze figuren zijn afgebeeld en, voor het uiterlijk, de æsthetische waarde, welke zij vertegenwoordigen, bepaalt, samen daarmeê, de weemoed en liefde van *Rebbe Haëzer* het innerlijke dier æsthetische waarde.

Wilde dus, in onze waardeering, *Rafaël* het pleit winnen, dan moest zijn figuur het in schoonheids- of kunstwaarde van de andere figuren winnen. Want het is hier geen worsteling van spierkrachtigen noch een twistgesprek van rechtsgeleerden, maar het zijn hier: levensopvattingen vertegenwoordigende figuren, die i n k u n s t tegenover elkander worden gesteld.

Waar zijn nu de attributen van *Rafaël*, zijn zuchten, zijn gillen, zijn treden, die de stem van de klok en de ongeärtikuleerde geluiden van *Haëzers* natuur zouden staan? Waar is de geur van lindenbloesem, die hij in zijn kleêren meêbrenge van het kerkhof, wáar de zonweêrkaatsing van de winkeldeur-ruiten of de opvlamming van de olielamp, die zijn binnenkomst vergezelle? Welke oogenglans of -verkleuring wordt bij hem gesteld tegenover het blinde kijken van den vader?

En welke zieners-verheffing of hoogere liefde zoû bij *Rafaël* de weemoed en liefde van *Rebbe Haëzer* slaan?

De weemoed en liefde wordt niet in de gedachten of woorden, maar in den tóon van *Rebbe Haëzer* gevonden en deze toon ontstaat door de wijze, waarop de gedachten en woorden zich schikken om *van zelve* zijn door het leven gevormde innerlijke natuur weder te geven.

Het sentiment van *Rebbe Haëzer* kunnen wij aan

de materie der woorden, waarin het zich uit, onttrekken en het proeven en keuren zooals de kenners het de stoffelijke zelfstandigheden doen.

Vergelijken wij er dan het sentiment van *Rafaël* mede, dan verhoudt dit zich er toe als niets tot iets.

De oorzaak hiervan is dat *Rafaëls* gedachten en woorden niet voortkomen uit zijn innerlijke natuur. Hij heeft persoonlijk slechts ontevredenheid en opgewondenheid aangebracht. Daarmeê hebben zich wat oppervlakkige, onverteerde gedachten uit zijn lectuur vermengd, en deze samenstelling is natuurlijk geheel iets anders dan wat men sporen eener profetische of heldenmoedige innerlijke natuur zoû kunnen noemen.

In kunst gaat de geestelijke waarde steeds samen met de uiterlijke waarde. En evenzoo als *Rafaël* en *Rose's* hartstocht voor elkaâr en *Rafaëls* gedachten over het levens-ideaal van véél minder gehalte zijn dan de gehechtheid aan elkander en aan hún soort leven, van *Sachel, Esther, Haëzer en Aaron*, — zien wij, in hun hoedanigheid van stukken kunst, *Rafaël* met zijn liefje als wegzinkende oleografiën, waar de anderen als uitnemend schilderwerk in ons geheugen blijven staan.

Opmerkelijk is, hoe zich in het 6e Tooneel van het Ie Bedrijf een eigenschap van het drama verraadt, die met de reeds behandelde hoedanigheid verband houdt.

Rafaël is thuis gekomen en kondigt zijn besluit aan om het vaderlijk dak te verlaten.

De vader vindt het vreeselijk, nooit in zijn leven heeft hij zoo iets verschrikkelijks gehoord. Woest wil hij de reden weten. Nu zal *Rafaël* hem die doen kennen.

En hij vertelt hoe hij eerst zielsveel van zijn vader hield, hoe ontzettend hij 't vond dat vader blind was en dit zijn liefde nog vermeerderde, als hij hem tasten zag door den winkel, door de bergplaatsen... tot eens op een goeden-dag, terwijl hij aan de mogelijkheid van

zoo iets zelfs nimmer gedacht had, hij plotseling ziet, dat zijn vader den voet op de bascuul houdt toen er balen gewogen werden en op die wijze in zíjn voordeel zijn handelsgenoten bedriegt.

Dit is een geweldige ontdekking voor *Rafaël*. Hij vindt het onoverkomelijk. Zijn vader is een... dief. De liefde voor den vader bezwijkt onder deze ontdekking.

Deze bizonderheid bevestigt, naar mijne meening, mijn inzicht in het ware wezen van *Rafaël*, en is daarom ook in strijd met de schijn-geäardheid, door den auteur hem verderop gegeven.

Deze overgroote afkeer van diefstal toch, komt mij voor volkomen.... burgerlijk, niet socialistiesch of anarchistiesch namelijk, van aard te zijn.

Rafaël kan de ontdekking van den diefstal alleen dàn zulk een ontzettende verrassing vinden, indien hij acht, dat deze daad fel contrasteert met de overige levenshandelingen van zijn vader, zoo als hij die kent.

In de dweepers-natuur nu, waarmede de auteur hem heeft omkleed, past het gevoelen, dat, even als de andere groote bestanddeelen der bestaande wereldorde verkeerd zijn, ook álle handel diefstal is.

In de waardeering van iemant, die alle handel diefstal acht, kan er nauwelijks eenig onderscheid zijn tusschen de meer gewone daden van handel en die welke door de voorstanders der tegenwoordige samenleving diefstal worden geheeten.

In plaats van te denken: „de verkeerde levensorde houdt in dat ook mijn eigen vader wel den geheelen dag bedriegen en stelen moet. Dat hij nu zijn voet op de bascuul zet om het gewicht van de balen grooter te doen schijnen verschilt inderdaad weinig van het verzwijgen der slechte hoedanigheden van te verkoopen waar om de waarde grooter te doen schijnen, hetgeen elke koopman dagelijks doet", — vindt hij juist het onderscheid ontzèttend.

Dit bewijst zijn leven in gevoelens, die in de socialistische terminologie wel eens burgerlijke gevoelens worden genoemd.

Het verloop der gesprekken en gebeurtenissen in het treurspel doet ons weten dat *Rafaëls* afkeer van de bestaande levensorde dagteekent van deze vreeselijke ontdekking. Zijn gedachte-gang is nu deze: „hoe slecht moet niet eene levensorde zijn, die de menschen tot zóó ellendige daden brengt".

De fout wat betreft de algemeene bedoeling van dit treurspel, in deze redeneering, is, dat de handeling van *Rafaëls* vader zulk een vreeselijke misdaad geächt kan worden juist alleen indien men haar beziet *van uit* de waardeeringen dier zelfde samenleving, aan wie men verwijt zich door zulke of soortgelijke handelingen te kenmerken.

Indien toch de eigendom iets conventioneels en niet iets essentiëel menschelijks is, is een vergrijp tegen den eigendom een vergrijp tegen de conventie, maar niet tegen de essentiëel menschelijke deugd.

In plaats van zijn vader die handeling zoo bitter te verwijten, moest *Rafaël*, zoo hij iets anders dan „burgerlijk" *van nature* was, die veeleer toejuichen als eene heilzame verbreking der conventie.

Indien men zoude aanvoeren, dat de handeling van den ouden *Sachel* krenkend is voor ons gevoel, niet zoo zeer wijl zij een vergrijp is tegen den eigendom, — hetgeen er slechts de uitwendige kant van is — maar wijl zij *het vertrouwen schendt*, dat zijn genoten in hem stellen, — luidt ook weder de tegenwerping, dat de handeling alleen iets op zich zelf heel bizonders en ergs kan toeschijnen aan iemant, die meent, dat wederzijdsche schending van vertrouwen en dergelijke misdrijven *niet* het wezen zelf uitmaken der samenleving, waarin déze handeling werd bedreven, en daar dus *niet* regel zijn.

De krenking van zijn burgerlijk gevoel stemt *Rafaël* tegen de burgerlijke samenleving. Was hij niet van nature burgerlijk, hij zoû (*door dit bizondere geval*) niet gekrenkt zijn geworden. Is hij dus tegen het burgerlijke, dan is hij tegen zich zelf, want hij is zelf burgerlijk. Is hij tegen zich zelf, vernietigt zijne opvatting zich zelve, dan is hij dus geen positieve factor, dan vertegenwoordigt hij dus niet iets, maar *niets*.

Dit gebrek in de logische en moreele keerzijde van het drama, gaat samen met een fout van techniesch-æsthetische bewerktuiging en voorkomen.

Het mouvement der bladzijden, waar *Rafaël* aan zijn vader vertelt wat schandelijks hij van hem zag, beschouwd als stukje tooneelliteratuur, gelijkt treffend dergelijken wendingen in de burgerlijke komedies van Sardou en zijn gelijken. Ik stel mij voor uit die school bijv. een bankierszoon, die zijn vader heeft zien knoeyen met papieren: „Ik hield van u, vader, meer dan van wie ook ter wereld,... maar toen ik dát zag, dát..." en zoo verder. Men ruikt den geest van Les bourgeois de Pont-Arcy of Le fils naturel.

De auteur heeft beseft, dat de aard van zijn drama hier de inlassching van een zeer bizonder feit, van een heftig geval, noodzakelijk maakte, om het karakter van *Rafaël* te motiveeren.

Indien *Rafaël* werkelijk was wat de auteur van hem had willen maken, namelijk een *van nature* ander mensch dan zijn vader, een mensch, wien de nieuwe levensopvatting *tot natuur* was geworden, — dan had de auteur *Rafaël* het ouderlijk huis en de ouderlijke levenswijze moeten doen verlaten alléén wijl zíjn níeuwe levenswijze daarin niet langer passen kon.

Nú heeft de schrijver, door de werking van het drama te verplaatsen naar het plan der kleine-realistiek, der oppervlakkig felle bizonderheden, zijn onvermogen

getoond om een levensbegrip in een dramafiguur te belichamen en die figuur, door uit het wézen van begrip en figuur voortkomende mouvementen, met de andere figuren in strijdende aanraking te brengen.

Zoolang niet een figuur tot stand komt, in welke de door den schrijver voorgestane levensopvatting tot een menschen*natuur* is geworden, heeft hij die opvatting niet in kunst verwerkelijkt en de kunst niet gegeven, door zijne leerstellingen aangekondigd.

Ik heb reeds aangegeven dat de schrijver, wilde hij een harmoniesch drama maken, een liefde had moeten toonen tusschen *Rafaël* en *Rose* en deze doen strijden tegen de neigingen en hartstochten van *Rafaëls* verwanten.

Dit schijnt dan ook juist de inhoud van het tooneelspel te zijn. Het is mijne bedoeling duidelijk te maken, dat het wel zoo schijnt, maar niet zoo is.

Niet even zoo als er liefde voor het oude leven en weemoed in *Rebbe Haëzer* blijkt, blijkt er liefde voor *Rose* uit *Rafaël.*

Wanneer zij dood is spreekt hij wel min of meer als een minnaar — namelijk stamelend en niet in rhetoriesch golvend pathos — maar dan is het te laat voor den strijd. En onmiddellijk daarna heeft hij 't trouwens reeds over de plichten, die hij heeft, „gróóte plichten opgelegd door den God dien jullie niet kennen en de Christenen niet kennen" en zoo voort. De buitensporige vaagheid der woorden zoû ons doen meenen, dat *Rafaël* door den schrik van *Rose's* dood van streek is, kenden wij hem niet als den onverbeterlijken rederijker, die hij is.

Ik betoog dus, dat niet even zoo als er liefde of gehechtheid, jegens ándere zaken, in *Rebbe Haëzer* en de zijnen blijkt, in *Rafaël* liefde voor *Rose* is gelegd.

Wel zegt hij, dat *Rose* „één in extaze" met hem is geweest, wel trekt hij haar op zijn schoot en wil de toekomst, door zijn vader hem toegedacht, prijs geven, om met *Rose* te leven.

Maar niet aan de verzekeringen, die de personages geven, noch aan de daden, die hij hen laat verrichten, kan men bespeuren of een dramaschrijver een bepaald *sentiment* in zijn werk heeft weten te brengen.

Dit kan alleen bespeurd worden aan den tóon der samensprekingen en aan de sóort der dramatische wendingen, die de daden of bewegingen der personen bevatten.

Zoo is er in het stil aantreden van *Rose*, met rood geweende oogen, in het 5e tooneel van het Ie Bedrijf, meer dramatiesch gehalte dan in het weggaan van *Rafaël* aan het einde van het drama. Dit, als een voorbeeld, wat de daden of bewegingen betreft.

En wat *Rafaël's* táal tot *Rose* aangaat, — niet alleen spreekt hij haar niet met háár geldenden goed uitgedrukten hartstocht toe, maar hij spreekt haar evenmin met haár geldenden slecht uitgedrukten hartstocht of opgewondenheid toe; want, wèl bezien, geldt zijn opgewondenheid niet *Rose*, maar: „'t nieuwe leven". [1])

Hij wil *Rose* „opheffen" van haar „làgere levensplan". [2]) Hij zegt tot haar: „Jij ben 'n deel van 't niéuwe leven" [3]).

Even voor hij haar op zijn schoot trekt, zegt hij tot haar „in extase":

„Als je goed luistert, hoor je 't breede rumoer van 't opgaande volk, zie je banieren en vlammende oogen, voel je de lucht sidderen . . ." [4]).

---

1) IIe Bedrijf, 1e Toon., blz. 51.
2) id., blz. 49.
3) „ „ 51.
4) „ „ 51.

Mogen wij aannemen, dat er menschen zijn die meer zijn dan gewone menschen en in mindere of meerdere mate profeten- of helden-naturen; en andere die, door ten onrechte zich voor profeten- of helden-naturen te houden daar zij werkelijk slechts abnormaal opgewondenen zijn, minder zijn dan gewone menschen; dan behoort de jeugdige Israëliet *Rafaël*, die in de huiskamer achter zijn vaders winkel aan het dienstmeisje *Rose* nagenoeg voorstelt goed te luisteren ten einde o.a. banieren en vlammende oogen te zien, tot de laatst genoemden.

Ook indien de uitdrukking „vlammende oogen", zonder nadere aanduiding, iets voorstelde, kan zij, na zoo dikwijls gebruikt te zijn, thands nog slechts als futloos leesboekenbezinksel dienst doen.

De auteur is er niet in geslaagd eenige liefde voor *Rose* in *Rafaël* aan te brengen, ten gevolge van die éene, zelfde, hoofdzakelijke fout van dit treurspel.

Hij wilde het namelijk zóo maken, dat *Rafaël* niet alleen maar *Rose* zoû beminnen, maar dat hij haar zoû beminnen als „'n deel", of vertegenwoordigster, „van 't nieuwe leven".

Twee elementen dus: de reëele figuur *Rose* èn: het „nieuwe leven". Deze moesten verbonden worden, wijl het niet om de realistische afbeelding eener minnarij alleen te doen was, maar de gelieven, met hunne liefde, moesten tevens vertegenwoordigen, moesten verbeelden: „het nieuwe leven".

Nu vertegenwoordigt of verbeeldt de figuur *Rose* echter in geenen deele het nieuwe leven. Dat zij een „deel van 't nieuwe leven" is, komen wij alleen te weten door *Rafaëls* mededeeling. Met andere woorden: zij is dat alleen in *Rafaëls* idee, maar geenszins in de drama-werkelijkheid. In de drama-werkelijkheid is zij een gewoon verleid dienstmeisje, geheel passend in het oude leven.

De figuur *Rose* in de plastische werkelijkheid van het Drama niet een deel van het nieuwe leven zijnde, zoo kan, daarin, de figuur *Rafaël* haar ook niet als zoodanig beminnen. De twee elementen zijn onverbonden gebleven, en daar *Rafaël* het nieuwe leven bemint, richten zich nu zijne peroraties over *Rose*, die hem wel voor een zonderling broekje moeten houden, heen, tot het „nieuwe leven", waarvan hij zelf overigens niet recht weet wat hij er meê bedoelt.

Zie ook op deze wijze uitkomen wat er heeft plaats gehad bij het maken van dit drama:

De figuren *Sachel*, *Esther*, *Aaron* en *Rebbe Haëzer* is de auteur gaan afbeelden met geen andere zorg dan om iets af te beelden zoo getrouw en innig mogelijk naar de natuur.

Deze toeleg brengt onmiddellijk zijne belooning mede. Want *om dat* de auteur zich om *niets* anders bekommerde, zijn nu, *door de kracht der afbeelding als zoodanig*, die figuren iets meer geworden dan enkel afbeelding in beperkten zin, en wel: onvergetelijke vertegenwoordigers, belichamers eener levensopvatting.

De figuren *Rafaël* en *Rose* is de auteur gaan afbeelden met een andere zorg dan alleen om iets af te beelden zoo getrouw en innig mogelijk naar de natuur.

Deze toeleg brengt onmiddellijk zijn straf mede. Want om dat de auteur zich om iets anders bekommerde dan om de afbeelding als zoodanig, heeft de kracht tot afbeelden hem begeven en zijn die figuren iets geworden, dat minder is dan enkel afbeelding in beperkten zin.

Rafaël is een personage, dien de intelligente toeschouwer moet verwenschen, aangezien hij zich voordoet als ware hij de auteur zelf, die telkens te midden der drama-figuren op het tooneel komt om zijne meening

te zeggen, en aldus de werking van het tooneelspel onophoudelijk verbreekt.

In het Drama hebben de moreele waarden of waarheden het wezen aangenomen van æsthetische waarden.

Die æsthetiesch het best is, is moreel het best. En als wij aan een drama-figuur gelijk geven, zullen wij het aan díe doen welke de dramamaker, — daarbij binnen de algemeene kunst-soort, waarin hij werkt, blijvend — ons als het beste stuk kunst heeft weten voor te zetten.

Een der meest treffende eigenaardigheden van een kunstwerk is, dat het, ook in weêrwil van zijn maker zelf, een volstrekt vertrouwbare weêrspiegeling geeft van den aard van zijn maker.

Evenmin als in een gedicht, waar sprake is van rotsen en wraak, rotsen en wraak noodzakelijk zich uitdrukken, maar zich zeer wel alleen kan uitdrukken de razende poging om in een stijl te schrijven, dien men niet machtig is, — evenmin houdt een tooneelspel een pleidooi in voor iets anders dan voor de deugd, die door het gehalte van het tooneelspel zelf wordt bewezen.

Wat is het, dat een kunstwerk zegt? Niet de voorstellingen, welke zich verbinden aan de zelfstandige naamwoorden en andere woorden, die er in voorkomen. Maar naauwkeurig de geestelijke gesteldheid van den schrijver.

En daar hij zelf waarschijnlijk niet weet hoe hij is of hoe hij toen was, kan hij dat in het kunstwerk als in een sekuren spiegel aanschouwen.

Als een schrijver in zijn werk de regels plaatst:

„De Heldenmoedigheid doortintelt al mijn aâren,
Wees gij een Held zoo als uw vaders helden waren"

bevindt zich in die regels niets heldenmoedigs. En daarom bevatten die regels niet een pleidooi voor den heldenmoed. Toch drukken zij iets uit, toch bepleiten zij iets. Zij bepleiten namelijk het genoegen van een huiselijken achttiende-eeuwschen rederijker te zijn, die, zonder het flauwste besef van dichtkunst of heldenmoed te hebben, met een Goudschen pijp in een gloeyend hoofd boven een vel papier, onbeteekenende woorden tot regels zit op te schrijven, waarvan het laatste regelwoord op het laatste woord van den vorigen regel „rijmt".

Het wézen zulker regels is dus: dít in te houden.

Daarentegen kunnen regels, waarin de woorden „held" noch „moed" voorkomen, heldenmoed inhouden, uitdrukken en bepleiten. De heldenmoed, dat is: datgene wat in iemant is op het oogenblik dat hij doet datgene, wat men een heldendaad noemt, dat levens-bestanddeel, dat gevoel, die gewaarwording, kan namelijk ook aanwezig zijn in een kunstenaar en deze kan dat uitdrukken in zijn werk, bij voorbeeld in versregels.

Dit is dan een bestanddeel van die regels, dat ontstaat door de manier waarop de woorden naast elkander zijn geplaatst.

Want door de manier, waarop de woorden naast elkander zijn geplaatst, ontstaat een op-een-volging van klank-bizonderheden, die het gevoel bevatten, door den schrijver in die regels gelegd, zooveel als een geluidslijn.

Deze geluidslijn nu, kan heroïesch of heldenmoedig van natuur zijn.

De woorden, met hun beteekenis op zich zelf, doen niets ter zake.

Zoo dat heldenmoed uitgedrukt kan worden, bij voorbeeld, door woorden, die in oppervlakkige beteekenis overeen zouden komen met den volzin:

„Gij hebt daar lang niet kwalijk aan gedaan,"

door zulke woorden op zekere wijze naast elkander te stellen. Want deze wijze doet een geluidswezen ontstaan, dat de aandoening van den spreker bevat en deze aandoening kan heroïesch van natuur zijn.

Wat is nu — volgends deze stelling — de aard van den maker van Ghetto, wat is de deugd van Ghetto, en voor welke zaak wel is daarom Ghetto een pleidooi?

De aard van den maker van Ghetto, als zoodanig, is eene genegenheid voor het leven gelijksoortig aan die van alle groote realisten dezer eeuw.

Niet op andere wijze dan Courbet, Zola, Jozef Israëls, is hij het leven genegen.

Hij meent, uit neiging voor „het nieuwe leven", van het leven, zoo als het is, afkeerig te zijn. Hij vergist zich. Men kan niet op deze wijze afbeelden dat, waarvan men afkeerig is. Want de innigheid bij dit afbeelden toont vereenzelviging aan.

De uitkomst van deze kunst kan niet zijn door waarachtigheid van afbeelding de menschen tegen het afgebeeldde te maken, want de graad van deugdelijkheid in de afbeelding bereikt is afhankelijk van de mate van toegenegenheid van den afbeelder voor zijn onderwerp.

In zijn leerstellig twist-schrijven heeft de auteur van Ghetto de houding van den realist durven aanvallen, die, een ouden vrek ziende, niet denkt: „welk een ellendeling!" maar: „wat een prachtige oude vrek!"

Dat is alleen een misverstand dat ongeordendheid van begrippen bewijst.

De neiging van den kunstenaar verhoudt zich anders tot het leven dan die van den hervormer, maar doet er niet voor onder.

Dáárom, om dat ik niet denk bij het zien dezer afbeeldingen van het Joodsche leven: „de wereld moet anders worden", maar alléén: „wat is dat mooi, wat prachtig!" — dáárom is het: kúnst. En om dat het

waarlijk kunst is, is de Schoonheid hier min of meer tegenwoordig.

Wat geeft de schrijver mij hier eigenlijk? Niet het Joodsche leven zooals het is. Om dat te zien, heb ik slechts zelf naar de Jodenwijk te gaan. Maar hij geeft mij zijn mooye zien van dat leven. Het is zijn mooye zien, dat hij mij geeft.

Een kunsteloos verhaal van de Joodsche zeden zal wellicht gedachten van moraal en sociaal-ekonomie bij mij in werking stellen. Wordt mij iets moois te zien gegeven, dan blijven die onaangedaan.

Vindt iemant het dus beter zich met moraal en staathuishoudkunde bezig te houden, — hij doe het en houde zich met de kunst niet op.

Het is, zeg ik, zijn mooye zien, dat de kunstenaar mij geeft.

Hoe komt zijn zien zoo mooi?

Om dat hij ziet met genegenheid.

Hij vindt dit niet leelijk en slecht, hij vindt dit mooi en goed, want de mooiheid van zijn zien, het meest eigenlijke zelve van zijn werk dus, is niets dan de omzetting of uitdrukking der genegenheid met welke hij ziet.

En genegenheid heeft men voor dat, wat men mooi en goed vindt.

De wereld moge, in de waardeering van den moralist of hervormer, zijn zoo als zij wil, zij moge blijven wat zij is of zij moge veranderen, — de kunstenaar, althands dat type van die menschensoort dat wij ook weder uit dit werk leeren kennen — is dáárom kunstenaar, wijl de wereld, hoe zij ook zij, zich tot hem verhoudt als een liefje tot haar beminnaar.

Zij heeft wratjes op haar oor, kijk, zij heeft zelfs zomersproeten — zijne genegenheid vermindert er niet om, hij vindt de wratjes en de zomersproeten prachtig, om dat zij van zijn liefje zijn.

De oude vrek is voor den kunstenaar dáárom niet een ellendeling, maar een prachtige oude vrek, wijl hij het wratje is van zijne beminde, die de wereld is.

De aard van den maker van Ghetto is: te zijn een liefhebber van het Joodsche leven naar de oude zeden, een Jood, wiens gevoel leeft naar de oude zeden en die bemint; de deugd van Ghetto is: mooiheid in dat oude Joodsche leven te toonen en het op die wijze aan te prijzen; en evenals de fiktieve auteur der aangehaalde regels over „Heldenmoedigheid" daarmee een pleidooi schrijft, allerminst voor Heldenmoedigheid, maar wèl voor 18e-eeuwsche rederijkers-huiselijkheid, heeft de auteur van Ghetto een pleidooi geschreven voor het leven volgends de oude Joodsche begrippen en tegen dweeperige, ledige gedachte-afwijkingen.

Beschouwen wij het kunstwerk Ghetto als een groot psychologiesch portret van zijn maker, dan zien wij een mooyen, geest- en gemoedrijken Jood, die door een leelijke hoofdpijnkwaal wordt gekweld.

Ik herhaal, dat dit geenszins een polemiesch inzicht van mij is. Zoodra de hervormingskunst-leer zich zal hebben verwerkelijkt, zal ik het erkennen. Ik zie alleen duidelijk dat, zonder het te willen, ja zelfs precies het tegenovergestelde bedoelend, de auteur de bestand-deelen in Ghetto zóo heeft gemaakt en geschikt, dat, in het geheel onzer zuivere impressie, het hervormingsgezind gedeelte zich voordoet als een zieke plek in een gezond lichaam.

De schrijver van Ghetto sprak eenigen tijd geleden, — na een oordeel over het eerste gedeelte van zijn Diamantstad — den wensch uit, — overigens zonder dieper indringen in het vraagstuk maar alleen het Multatuliaansch misverstand herhalend — dat men niet zeggen mocht: „wat is dat mooi!"; doch: „is het zóó

in de wereld? Nu, dán ga ik meêdoen om dàt te verhelpen".

Het is echter schromelijk onverstandig en onrechtvaardig aan den lézer te wijten, dat zijn schrijven niet het door hem gewenschte gevolg heeft.

Indien ik na de lezing van uw werk zeg „wat is dat mooi!" komt dat wijl gij met uw schrijven niet anders tot mij gezegd hebt dan: „zie eens hoe mooi is dat!"

Gij zijt de schrijver, ik ben de lezer. Ik ben lijdzaam en heb mij aan u overgegeven.

Gij kunt met mij doen wat gij wilt, indien gij een wil hèbt.

Indien gij een andere werking dan mooi-vinden in mij wilt gaande maken, moet gij mij anders toespreken.

Ik kan mij voorstellen, dat na een rede van Bossuet of Savonarola over armen-verzorging, mijn aard en inzichten zouden veranderen en ik uit de menschenkategorie die men kunstenaars noemt, zoû overgaan in die der armen-verzorgers of maatschappelijke hervormers. Omdat de bedoeling van Bossuet of Savonarola een andere ware, dan de bedoeling van Rafaël, Jan Steen en Jozef Israëls.

Zij beelden niet af, zij roepen en dwingen.

Zij bedoelen het ondervinden der gewaarwording van medelijden en de voldoening over de aan ongelukkigen verschafte verbetering en vreugde, mij heerlijker te doen vinden dan het zien van licht en kleuren, schemeringen en menschenaangezichten.

Indien gij dien kant uit wilt, ga uw gang. Indien uw gevoel daarvoor machtiger is dan mijn gevoel voor mijne „kunst", zal ik mij voor u buigen.

Maar dan moet gij 't anders aanleggen, dan worden al uw beschrijvingen en wedergevingen nietig en belachelijk. Dan moogt gij niet langer „verliefd verpoozen"

bij de rimpels in het gelaat uwer oude blinde joden en jodinnen.

Tot nu toe werd op het misverstand in Ghetto gewezen en van de voortreffelijkheid van dit treurspel nauwelijks gerept.

Op het verkeerde bestanddeel na, is dit treurspel voortreffelijke kunst.

De auteur van Ghetto is eene natuur met veel verscheidenheid, een veelkleurige mozaïek vol leelijkheden, maar waartusschen materie van de aller-edelste soort wordt gevonden.

In het eerste gedeelte van Diamantstad zoowel als in Ghetto wordt dat gevonden, wat van alle elementen van de literatuur het zeldzaamste en het kostbaarste is. Het is wat de best geschoolden zonder meer, de rijkst belezenen zonder meer, de zuiverst methodischen zonder meer, toch niet bereiken kunnen.

Nu zal hem alles gaarne vergeven worden, want hij is een echte ziener, een zeer merkwaardig artiest.

Met Kamertjeszonde, Diamantstad en Ghetto werkt deze schrijver in het procédé, dat hij meester is. Dit is een volstrekte voorwaarde om iets goeds te maken.

Een groot gedeelte van de slechte literatuur-proeven der laatste jaren is slecht omdat de schrijvers iets anders wílden dan zij kónden.

Die binnen het procédé blijft dat in zijn macht is, doet dubbel wijs. Want, gesteld dat men, theoretiesch gesproken, zeggen kon dat iets, wat ik nu, om maar eens wat te noemen, de symbolische visie zal betitelen, beter zou zijn dan de naturalistische visie, — dan zal hij die in de naturalistische visie thuis is maar niet in de symbolische, indien hij iets naturalistiesch maakt, niet alleen iets beters geven dan als hij zich aan het symbolische waagde, maar tevens heeft hij kans iets zóo

voortreffelijk naturalistiesch te maken, dat dat iets beters is dan het bestaande symbolistische.

Zoo is taart een fijner gebak dan brood; maar het is heel wel mogelijk dat iemant een zóó uitmuntend brood bakt, dat het iets fijner is dan welke bestaande of bekende taart ook.

De auteur van Diamantstad heeft het eens in een twist-artikeltje doen voorkomen alsof maatschappelijke omstandigheden de oorzaak waren der waardeloosheid zijner vroegere werken.

Dit heet ik hem liegen. Wel zou hij, toen hij „niet vrij" was en wellicht genoopt op een bepaalde plaats te publiceeren, noch Kamertjeszonde noch Diamantstad hebben kunnen uitgeven, maar zoowel met de Schetsen van Samuel Falkland als met de allegorische fantasiën, waarvan ik mij er een uit het tijdschrift *Nederland* herinner, werkte hij niet in een tam en gemuilband naturalisme, maar wel deugdelijk in procédés, die hij niet machtig was.

Het is dus zijn overgang tot eene schakeering van de algemeene naturalistische visie, die zijn werk zoo goed heeft gemaakt.

Ghetto, op de verkeerde bestand-deelen na, is één uitmuntend stuk werk.

Onmiddellijk, bij de eerste regels, — en zonder dat er hier sprake van uitvoerige beschrijving is natuurlijk — bemerkt men, dat een kunstenaar begint, dat is: iemant bij wien de innerlijke vermogens van gezicht en gehoor arbeidend zijn:

EERSTE BEDRIJF. *De bedompte uitdragerswinkel van Sachel. Het is avond. Er brandt een kleine olielamp.*

EERSTE TOONEEL. *Sachel. Rose. Een jood.*

Een jood. Goeienavond.... *(knoopt een pak los).* Warm. 't Is om er bij neer te vallen. Is Esther 'r niet?

Het rezumeerend woord „bedompt" is reeds goed. Maar nu de jood: „Goeienavond.... (knoopt een pak los) Warm."

Nu zijn wij er.

Kunst is een zonderling iets. Omdat hier nu staat „Warm", en niet: „Wat is 'et warm", of: „Hè, foei, wat warm!" bemerk ik in-eens, dat hier kunst gaande is.

Niet aan het woord „warm" op zich zelf bemerk ik dat. Maar aan dat woord *in verband* met hetgeen voorafgaat. Na „goeienavond" en de stilte, even, terwijl de jood bukkend het pak losknoopt, komt „Warm."; niet „warm" met een uitroepingsteeken er achter, maar „warm" met een punt.

Deze wending duidt in-eenen de kunst aan, waarin hier gewerkt wordt. Zij duidt niet aan, dat hier iemant aan 't woord is, die „bizonder scherp oplet" en „natuurlijk weet weder te geven", maar iemant met een zuiver en diep het leven reproduceerende verbeelding.

Dit woord op deze plaats verschaft onmiddellijk de gewaarwording, dat het hier kunst en ernst is. Dit woord klinkt dieper in ons dan waar wij leefden, toen wij de lezing nog moesten beginnen, en het omgeeft het werk, dat het kenmerkt, met den eigenaardigen damp, die kunst omgeeft, zooals de duisternis het een vlammenden smidsoven doet.

Juist, dát en niets anders, zegt de jood; niets anders, hoe weinig ook maar verschillend, zal de jood op dit oogenblik en in deze omstandighetd zeggen. Het voorafgaande moment van stilte en de punt achter het woord geven den *toon* weder. En déze is het juist, waarvan het betrappen zoo zelden voorkomt en de aanwezigheid van kunst bewijst.

Terwijl om b.v. naauwkeurig de eigenaardige woorden op te geven, waarvan straatjoden zich bedienen, slechts eene scherpe oplettendheid van noode is en slechts een min of meer aardig relaas daarvan de uitkomst; is voor het *hooren* van den *toon* verbeelding noodig en de uitkomst is: kunst.

Zooals hier begonnen is, gaat het nu het geheele goede gedeelte van het tooneelstuk door.

De bizondere zegswijzen der joden zijn natuurlijk ook in de dialogen opgenomen, maar nimmer om zich zelfs wille, steeds ondergeschikt gemaakt als aanvullende bestanddeelen, aan het meer waarde-hebbend gegeven van den *toon*.

De, op een ander plan van beschouwing zich voordoende, behandelde, hoofdfout daar gelaten, — is dit Ghetto een voorbeeld van goede samenstelling om dat er volstrekt geen zorg aan de samenstelling besteed schijnt te zijn, — en ook werkelijk niet ís, want het is in één, volgehouden, aandachtspanning en kunstkoorts zoo opgeschreven — en tóch de verschillende gegevens van karakteristiek en drama-gang zoo uit elkander voortkomen en zich groepeeren als bij de meest gewikte en gewogene in-elkander-zetting maar mogelijk zoû geweest zijn. Zonder hapering wordt het leven er in wedergegeven precies zooals het is en gaat, en zie, dit leven is een drama.

De eerst opkomende jood is een bijfiguur, die inleidt de hoofdfiguur *Aäron*. Het motief van het sjaggeren, beginnend met den eersten jood wordt voortgezet door en neemt toe met *Aäron*, terwijl het nog steeds levenloze waar geldt. Van zelf gaat het nu tusschen *Aäron* en *Sachel* over in het versjaggeren van levenloze tot het versjaggeren van levende koopwaar. Er wordt echter, ofschoon ieder hoe langer hoe meer reeds weet wat hij bedoelt, eerst in 't algemeen gesproken, daarna wordt het allengs meer toepasselijk, — voor een meisje met hoevéél zoû *Sachel* zijn zoon geven, voor een jongen met hoeveél *Aäron* zijn dochter, — tot eindelijk, terwijl het gesprek onder-tusschen ook over de kiloos katoen of wol, die *Aäron* te koop heeft, doorgaat, — *Rebecca*, *Aäron's* dochter, en *Rafaël*, *Sachels* zoon, zich aan de te-kennengevingen duidelijk ontpop-

pen als de levende waar, waarover *Sachel* en *Aäron's* handel gaat.

En even zoo zijn de andere figuren en motieven in-éengevlochten.

Voorwaar, dit Ghetto is een uitnemend kunstwerk.

OVER KUNST, OF EIGENLIJK OVER DEN HEER HENRI BOREL.

OVER KUNST, OF EIGENLIJK OVER DEN HEER HENRI BOREL.

Voor mij op tafel staat een snoezig kistje sigaren. Het is omplakt met randjes bleek blaauw behangselpapier. Bovendien is het voorzien van een rond sluitpapiertje met bladen en bloemen in een blaauw randje, als een lentebode. Maar er is nog een tweede sluitpapier, en dit vertoont het portret van haar, wier naam het merk is van deze soort: „Claire".

Dit is een honnig meisje, eenigszins sportlike gekleed als een jongeling, een pet op de weelderig krullende lokken, een staand halsboordje, een overhemd, een das, een lange demi-saison.

Onvermoeid lacht dit meisje, vermoedelijk denkend aan haar travesti, mij toe met een dodderigen permanenten lach.

Licht ik het dekseltje op, dan zie ik nogmaals het zelfde meisje, met den zelfden lach, nu met bloemen onmiddellijk om haar heen.

Dit kistje bevat een puik sigaartje à 3 cents.

Ik weet niet hoe het komt, en wij staan soms voor zonderlinge gedachten-associaties, maar onweêrstaanbaar, als ik naar mijn kistje sigaren kijk, — het wordt inderdaad vervelend — moet ik denken aan een onderwerp, dat — wat drommel! — met mijn sigarenkistje toch niet in verband kan staan....

Ik kijk elders heen en verander van gedachten; maar

nauwelijks valt mijn blik weêr op Claire of.... duivels, daar is het weêr. Nu dan, het hals-starrige denkbeeld, dat iets met Claire te doen schijnt te hebben, is niet anders dan.... de Heer Henri Borel te Nisjni-Novgorod.

Ik was niet van plan nader in te gaan op de beminnelijke kleine wraakneming, die de Heer Henri Borel zich veroorloofd heeft nadat ik, zonder echter hem met naam en toenaam te noemen, eindelijk eens gemeend had op de afwezigheid van kunstenaarschap bij hem te wijzen [1]). Maar komaan, het is grijs weêr, een naargeestige Zondag, — ik kan mijn sigaren er toch niet voor wegzetten en men moet zich toch wel eenigszins laten leiden door de omstandigheden — weet je wàt, ik steek zoo'n sigaartje op — werkelijk uitmuntend voor den prijs — en ik ga in ronde termen den Heer Henri Borel te Calcutta de waarheid zeggen.

De Heer Henri Borel is geen artiest en heeft dus in zoover met onze kunst niets te maken.

De Heer Borel is evenmin een goed journalist, zooals — om twee zeer disparate en voor mij zich niet het allereerst opdoende voorbeelden te noemen — de Heer Dr. A. Kuyper en de Heer Van Oss (schrijver o. a. van een Amerikaansche reis in het *Algemeen Handelsblad*) zijn.

De Heer Borel is een passabel journalist, maar die zich heeft doen kennen door van den onaangenamen toestand, welke door de betreurenswaardige ontbinding van de oorspronkelijke *Nieuwe-Gids*-groep in de Letterkunde was ontstaan, gebruik te maken om ongevraagd en onbevoegd zich in een strijd te mengen, waar, als het er op aan kwam, hem toch geen ander lot wachtte dan onder den voet te worden geloopen.

Ten onrechte is de Heer Borel zich met Letterkunde in de engere beteekenis gaan bezighouden. Ik neem gaarne aan, dat hij een beminnelijk mensch is, die

1) Zie *De Amsterdammer* van 14 Jan. en van 22 Mrt.

gereisd heeft, die Chineesch, Maleisch en wie weet hoeveel talen meer nog kent, maar al overtrof hij de meest indrukwekkende oberkellners in bereisdheid en talenkennis, — dat zoû nog geen druppel artiestenbloed in zijn aderen veroorzaken, evenmin als zijne genegenheid voor primordiale of exotische kunst noodzakelijk van hooger orde dan de sentimentaliteit van een wat onfrisschen muzeum-concierge zou moeten zijn, ómdat die kunst primordiaal of exotiesch is.

De Heer Borel heeft verzen uitgegeven, die ontoonbaar zijn en ook niet aanleg doen bemerken.

Blijft over: zijn affreus boek „Het Jongetje".

Aangezien wij over kunst spreken, is de vraag niet of het onderwerp, dat in het verhaal „Het Jongetje" wordt behandeld, een fijn, teêr, aller-delikaatst onderwerp is, en allerminst of het verhaal aandoenlijk is.

De oorzaak van ons schreyen bij kunst is niet de aandoenlijkheid van het onderwerp, maar alleen de Schoonheid waarmede het onderwerp behandeld werd.

Aangezien nu de Heer Borel een zeer mooi onderwerp met zijn kwijlenden stijfselstijl heeft behandeld, zoodat de lezer er wee van wordt en onwillekeurig geluiden begint te maken, die de voorbijgangers ontsteld doen stil staan, — zoo heeft hij daarmede naar mijne meening een niet nader aan te duiden schending begaan.

De ziel van een groot poëet kan de zelfde onderwerpen beminnen als de ziel van een baker [1]).

De Heer Henri Borel nu, heeft de ziel van een baker, niet van een grootscheepsche baker, zooals bedeesde huisvaders die, ware oorlogsgaljoenen, over de witte vloeren hunner huisgangen soms statig zien stevenen; maar de ziel van een jonge, muffe burger-

1) De „Vlinders" van Thijs Maris, voorstellende een klein meisje in een tuin, is een meesterstuk en een der schoonste kunstwerken van de 19e eeuw. „Het Jongentje" van Borel, daarentegen, is een volslagen prul, niet alleen geen goede kunst maar niet tot de kunst behóórend.

baker, met kroes-haar, die u haar kliederige hand biedt.

Dit is, met verlof, niet eene pedante en eenzame meening van mij. *Alle* artiesten, met wie ik wel eens over dezen fliemerigen letterkundigen consul sprak, hadden over dit slechte werk een dergelijk gevoelen. En eene min of meer gelijke meening over arbeid van den Heer Borel is openlijk uitgesproken o.a. door den Heer Mr. F. Coenen Jr. in de *Kroniek*, door den heer Dr. A. Diepenbrock in de *Kroniek*, door den Heer Mr. F. Erens hier ter plaatse, door den Heer Willem Kloos in den *Nieuwen Gids*, allen, hier alfabetiesch genoemde, kunstbroeders met wie het mij een eer is gelijkgezind te zijn.

En nu, adieu Claire, mignon, mignonne, mignarde mignardise.

STILLE WEGEN.

STILLE WEGEN. [1]

„Waarschijnlijker was wel, dat ik mijn jeugd had ver-"
„droomd in de onnoozele zelfoverschatting van hen, die"
„niets weten, niéts kennen . . . ."
„Zooveel alleen bleef hard en vast: nu kon ik niets."
„En het was niet eenmaal erg jammer, — alle woorden"
„verstrikten zich tot zoo prullige parafrase om de innerlijke"
„waarachtigheid van mijn voelen: uit onmacht en armelijke"
„onwetendheid van mij zelf, uit ijdelheid en blinde schaamte"
„ook, die zich niet durfden losrukken van de subtile leugen,"
„die heel mijn wezen half bewust gevangen hield."
Stille Wegen, blz. 152-53.

Merkbaar in Stille Wegen is, dat de schrijfster weinig kijk heeft op haar eigen arbeid, en dien ten gevolge het gehalte van haar arbeid, en dat van haar geestesleven, voor zoover haar arbeid daarvan de uitdrukking is, schromelijk overschat.

De keuring van iemants geest of ziel in 't algemeen, is niet de bezigheid der letterkundige beöordeeling.

Zij lost de vraag niet op of een schrijver, wiens werk niet zoo heel goed is, tóch wel een heel belangrijk mensch kan zijn.

Zij raakt de vraag niet aan of ongeüite en door hun aard wellicht onuitbare toestanden of gebeurtenissen van het ziele- of geestesleven iets beters zijn, een inniger leven zijn, dan hetgeen aanwezig was of plaats had gedurende het maken van een geschrift en dat daarin voortbestaat.

---

1) *Stille Wegen*, door E. S. Haarlem, 1891.

Zij trekt dus uit het te beöordeelen werk geen gevolg wat aangaat de minderheid of meerderheid van des auteurs geest of ziel in 't algemeen of overigens; zij vraagt alleen òf, en in hoeverre, en in welken trant, de samenkomst van verschillende gegevens of factoren heeft plaats gehad, die noodig is tot het ontstaan van werk met letterkundige waarde.

Er kan werk gemaakt worden, dat klein en goed is.

Er kan werk gemaakt worden, dat groot en goed is.

Iemant met een kleine ziel kan goed werk maken.

Iemant met een kleine ziel kan slecht werk maken (vermoedelijk wijl zijne ziel voor iets anders dan voor dit werk bestemd was.)

Iemant met een groote ziel kan goed werk maken.

Maar iemant met een groote ziel kan ook slecht werk maken (wijl zijne ziel voor iets anders bestemd was).

De vraag is niet: „heeft iemant al of niet een groote ziel?", „leidt iemant al of niet een fijn gevoelsleven?"

De vraag is: „heeft met deze ziel, heeft met dezen geest, de kunst-gebeurtenis plaats gehad?"

Kleine, min of meer grove, kunst is: kunst. Ziet, hiermeê is het gebeurd, datgene, wat wellicht niet de meest gewenschte gebeurtenis is, maar die, waarom het hier te doen is.

Groot of fijn gevoelsleven is: groot of fijn gevoelsleven, dat is: iets, dat misschien beter is dan kunst, maar dat niet is: kunst.

„Uw ziel" — dus zoû men tot iemant kunnen zeggen — „uw ziel is wellicht grooter dan die van menigen dichter, maar de kleine gebeurtenis, die zij beleefde, heeft met die wellicht grooter ziel niet plaats gehad.

En déze gebeurtenis alleen is het onderwerp van mijn schrijven."

Ik wil nu nog niet zeggen, dat het boek Stille Wegen geheel zonder waarde is, maar dat waar ik aard of waarde van het geestesleven der schrijfster tracht te bepalen, ik alleen van het geestesleven spreek voor zoover dit boek dat inhoudt.

De schrijfster — dit is de groote vergissing — houdt, blijkens sommige ontboezemingen, haar werk voor een ondoorgrondelijk, ontzachwekkend mysterie, aan bijna geen literatuur, allerminst aan eenige hedendaagsche, vermaagschapt.

Deze meening is onjuist. Het boek wekt misschien eenige waardeering voor de mate van zelf-bewust-making, van echt gevoelde droefgeestigheid, van een tot een zeker aangevoeld mysticisme doorgaand begrip van absoluut, negatief, individualisme, die den geest er van samenstellen.

Ontzach wekt het evenwel volstrekt niet, en het is in al zijne deelen zeer wel classificeerbaar. Men hoort doorloopend de spreekwijze er in van een in den tegenwoordigen tijd gangbaar geestelijk leven, zoo als, voor een deel door de lectuur van de schrijfster, zich dat in haar gevormd heeft.

Het is wel eens of in alle kunst, groote of kleine, grove of fijne, in alles wat zich als zoodanig gerealizeerd heeft, twee eigenschappen aangetroffen worden, eene zekerheid en eene vreugde. Het min of meer duidelijk, min of meer blijde, besef van den schrijver, dat hij hier in iets slaagde, dat zich onder zijne handen hier iets samen-stelde en af-rondde tot iets in zich zelf en buiten hem bestaande, schijnt zich in al het waarlijk tot literatuur gewordene te bevinden.

Wellicht zelfs is dit er het eigen leven van en zoû het, — indien het, in welke mate dan ook, een samenkomst van het onbewuste met het bewuste genoemd mocht kunnen worden, — als een tot in het geringste

wat tot de kunst gerekend kan worden zich voordoend spoor der goddelijkheid van het wezen der kunst aan te merken zijn.

Hoe zoû zekerheid, en hoe vooral zoû blijdschap, met wanhoop of droefgeestigheid te vereenigen zijn?

Het spel der kunst is mysterieus. Die zijne droefgeestigheid wil afbeelden, moet wel noodzakelijk zich op eenigen afstand plaatsen om haar te kunnen zien. Hij scheidt er zich dus van.

Dat hij dit kan, bewijst niet dat zijne droefgeestigheid minder diep is dan die van een ander, die dit niet kan, maar dat hij behalve zijne droefgeestigheid een vermogen heeft, dat de ander mist.

Dit boek moet beschouwd worden als een soort poëem of kunstwerk en geenszins, bij voorbeeld, als de uit-een-zetting van een zielkundig-wijsgeerig stelsel of vraagstuk of als een verzameling aanteekeningen over de mekaniek van het denken en gewaarworden.

Het boek is geschreven in een zekeren toon, soms zelfs in uitroepings-vorm, en bedoelt de houding eener ziel, — de ziel begrepen als eene mysteriëuze macht — tegenover het leven, te doen gevoelen, eene houding zoo diep-gaande, dat de ziel er door raakt aan het Absolute.

Of nu de schrijfster toont van een diep liggend probleem waarlijk eenig besef te hebben, en te hebben begrepen, dat door den toestand van droefgeestigheid, en van onvereenigbaarheid van het innigst zelf-gevoel met het omgevende leven, heen, een geestelijk verblijf bereikt kan worden van even hooge wijsgeerige voortreffelijkheid als de gedachte-woningen van hen, die in de verééniging van dat zelf-gevoel met het omgevende leven hun hoogste doel troffen, — of nu de schrijfster dàt al toont, dáárin wordt geen gegeven ter bepaling der waarde van haar geschrift gevonden.

Het bezit van een dergelijk inzicht kan iemant voor

eene intelligente lezeres van zekere literatuur, voor eene intelligente beschouwster van zeker beeldhouwwerk doen houden, maar niet ook voor iets anders.

Of zij tevens, ik zal maar zeggen eene dichteres, is, kan eerst uitgemaakt worden door de waardeering der mate, waarin zij genoemd inzicht tot poëtische waarden heeft verwerkt.

Het is dus de toon, het is de aard van het geschrift als literair werk, die beöordeeld wil worden.

De schrijfster van Stille Wegen heeft niet naar uiterlijke voorstelling en maatgang gestreefd. Wat dat aangaat is hier dan ook niet sprake van dichterlijke bestreving. Zij heeft daarentegen, ook juist door zorgvuldige vermijding van uiterlijkheden-beschrijving, bedoeld zich alleen aan het essentiëele te houden en met het element der ziele-taal willen arbeiden, dat ook in de hoogste dichtkunst, — en in een deel van deze dan verbonden met uiterlijke voorstelling en maatgang, — wordt ontmoet.

Zij spreekt steeds over het innerlijke en van uit het innerlijke. Het is, bij de lezing, als was men met iemant bezig, die zoo zeer met zijn innerlijk leven bezig is, dat hij het uiterlijke nauwelijks bespeurt.

Bij het raadplegen onzer herinnering, zien wij slechts enkele, en dan nog vage, trekjes, die iets uiterlijks aanduiden.

De meening is evenwel onjuist, dat men door het schrijven in zulk een trant van zelf zich op een zekere hoogte beweegt, uitstekend boven den arbeid van uiterlijkheden-beschrijvers. Het is het werken in een bepaald genre, maar niet het bereiken van een graad.

Middelmatig psychiesch impressionisme verheft zich paralel met middelmatig sensueel impressionisme.

In kleinen en vrij leelijken toon aangeven hoe het in zekere omstandigheden met uw innerlijk gesteld was is niet superieur aan een tamelijk grove winkel- of maaltijd-beschrijving.

Niet zelden gebeurt het, dat de schrijfster zich dof aanduidend in plaats van stellig noemend uitlaat, schijnend daarmede de psychische verhaalwijze te handhaven, welke het bijkomstige uiterlijke geheel veronachtzaamt om den wille van het essentiëele innerlijke, terwijl werkelijk de eenige reden zijn kan de wensch om in eene autobiografie niet al te duidelijk de personen aan te wijzen en een praetensieus boudeeren tegen het dadelijk en gewoon noemende woord.

Waar zij wil verhalen van een leermeester uit haar jeugd, wien zij veel te danken heeft, die belangrijke gesprekken met haar voerde en voornamelijk haar zekere theorie van den Eerbied voorstelde, doet zij dat op deze wijze:

„Van allen, die ooit getracht hebben mijn jeugd"
„eenige wetenschap bij te brengen, gaat er"
„maar een langs mijn oogen als een zichtbaar,"
„levend mensch — een vreemdeling, een oud man"
„bijna, naar wien het verlangen van mijn ziel"
„zich nog kan uitstrekken in heimwee en dank-"
„baarheid." [1])

Volgt: de theorie van den Eerbied en de bedenkingen der schrijfster daartegen.

Nu prikkelt boven-staande mededeeling natuurlijk mijn nieuwsgierigheid, maar zoû ik naar nadere bizonderheden omtrent den beminden leermeester vragen, dan hoor ik de schrijfster mij reeds andwoorden: „Wat doet het er toe hoe de man er uit zag en van welke nationaliteit hij was, spreek mij niet van die futiliteiten, het is hier om de theorie van den Eerbied te doen en om hoe die afstuitte op mijn ziele-aard."

Maar ik voor mij andwoord haar weder:

---

1) Blz. 15.

„Wat doet het er dan toe of die man een vreemdeling was en een oud man bijna („bijna" nog wel!). Dat zijn niet alleen futiliteiten, maar die bovendien een zwaarwichtigen valschen schijn van geheimzinnigheid om zich dragen, ofschoon zij Gods-ter-wereld niets met de Eerbied-theorie noch met de bewegingen van uw zieleleven te maken hebben."

Elders in het boek wordt gesproken van een „oude vrouw", of wordt de aanduiding „haar leven" zonder meer [1]) gebruikt, waar de schrijfster blijkbaar denkt aan hare moeder of eene andere dergelijke nabestaande. Nu zoude zulk een, niet naauwkeurig nóémend, aanduiden alleen dán gerechtvaardigd zijn, indien de bladzijde waar het voorkomt, de uitdrukking ware van een geestes- of ziele-toestand, van waar uit de bedoelde persoon of verschijning *werkelijk* voor de schrijfster niet als moeder of dergelijke maar *alleen* als oude vrouw *kenbaar* was.

Indien gij van eene gebeurtenis tusschen u en uwe moeder alleen het essentiëele, en daarom in uw zieleverhaal passende, wilt mededeelen, moogt gij uwe moeder alleen dán slechts met de woorden „oude vrouw" aanduiden, indien die aanwezige zóó zeer alleen in hare hoedanigheid van oude vrouw en zoo volstrekt niet in die van moeder in betrekking stond tot het eigenlijk geschiedende, dat gij op dat oogenblik niet wist dat het uw moeder was.

Indien gij de vage woorden „oude vrouw" of „haar leven" zonder nadere aanduiding, bezigt, daarbij den indruk makende zeer wel te weten van welke vrouw of van wie haar leven gij spreekt, handelt gij gemáákt in plaats van diep.

Gij handelt, — ofschoon gij 't zelf wellicht zoo niet

1) Blz 92.

kunt inzien — om oppervlakkige redenen van gepastheid (in verband met de autobiografische allure van uw geschrift) *onder den schijn* van te handelen om diepzinnige poëtische en zielkundige redenen.

De schrijfster van Stille Wegen raakt aan zeer belangrijke, hooge vraagstukken zonder zelve daaromtrent iets aardigs of merkwaardigs in woorden te brengen.

Ergens heen te wijzen, in deze beteekenis, is essentiëel het tegendeel van kunst. De kunstenaar moet boven zijn werk zijn, want hoe zou hij iets *kunnen*, dat hij niet in zijn macht heeft?

Ziet hier eene bladzijde over poëzie en mathesis [1]:

„In die dagen zelf vond ik het heerlijkst van"
„al de mathesis, een doorgaande verrukking, iets"
„als een natuurlijk element waarnaar ik lang on-"
„bewust gesmacht had, waarin ik nu eindelijk"
„diep en vrij mijn adem mocht ophalen. Dit"
„werd een alles oplossende vreugde — ik hield"
„er van met mijne heele ziel, zooals vroeger van"
„de verzen die ik zooveel gelezen had, zooals"
„ik daar nog van hield, want het een drong het"
„ander niet weg, de eene liefde maakte de andere"
„nog wijder en warmer, alsof ze elkaar noodig"
„hadden en begrepen, en in inniger, niet te"
„doorgronden vertrouwelijkheid één konden zijn."
„Vage voorstellingen nevelden soms door mijn"
„bewustzijn, alsof het alleen aan mijn eigen onver-"
„mogen lag, zoo ik mijn liefste verzen niet kon"
„omzetten in vraagstukken en omgekeerd, zoo"
„mijn even doordenken telkens stootte tegen"
„harde blinde muren, die alle voortgaan beletten,"
„elk schijntje van licht, dat ik ver en flauw had"

1) Bl. 18.

„zien opschitteren, onverbiddelijk verduisterden."
„Er was zelfs een soort poëzie, wier formule ik"
„bijwijlen stil en donker voorvoelde, al bleef ook"
„dan nog de vernederende machteloosheid, ze"
„onder woorden te brengen — en heel scherp"
„wist ik de scheiding tusschen mij en alles,"
„waarvan de mogelijke formuleering mij totaal"
„ontging. Als ik mijn gedachten liet dwalen vrij"
„en verwilderd langs hun eigen wegen, werd"
„het mij soms of in hun hoogste verheffing mathesis"
„en poëzie één waren, en mijn verbeelding zich"
„een wereld zoû weten op te bouwen waarin die"
„eenheid, hier enkel onzeker en schaduwachtig"
„om ons voelen heenbewegend, in vlekkelooze"
„heerlijkheid heerschen en over alles lichten zou,"
„omdat de éene absolute formule gevonden was,"
„waarnaar we hier bij stukjes en beetjes allemaal"
„zoo pijnlijk loopen te zoeken.

„Ik droomde er 's nachts van, stilzalige droomen"
„die schijnbaar heel de korte heldere nachten"
„doorduurden, verwonderlijk kristallen droomen,"
„wier schemerende glans in het booze koude dag-"
„licht tot ledigen onzin wegbleekte."

Van zulk eene bladzijde meent de ouderwetsche nederlandsche letterkundige: „Verward, onbegrijpelijk, overspannen toch, al dat nieuwerwetsche geschrijf".

De jongere, troebele en onnoozele dweeper met al wat ongewoon en nieuwerwetsch schijnt, daarentegen, zal er van vinden: „Heerlijk, diep begrepen, kranig! Wat een hooge geest!"

Maar hij, die er prijs op stelt een zuiver letterkundig oordeel krachtig te bewaren, — het ware letterkundig oordeel, een schat, bijna even zeldzaam als die der beste poëtische praktijk — zal deze bladzijde enkel ledig en onbeduidend noemen.

Ook indien er werkelijk iets bestaat dat Eenheid tusschen Poëzie en Mathesis genoemd kan worden, doet gij iets volstrekt onverdienstelijks en zonder dracht door den volzin te zeggen of te schrijven: „Ik geloof aan de eenheid tusschen poëzie en mathesis".

Eerst indien gij deze meening uitwerkt tot een stukje mooye lyriek, of gij verheldert haar in fijne gedachten tot een stukje poëzie-wijsbegeerte, doet gij iets geestelijk verdienstelijks.

Indien gij echter alleen om dezen of een dergelijken volzin heen zinnen schrijft, die noch een stukje mooye lyriek uitmaken, noch uwe bedoeling voor ons begrip verduidelijken, doet gij iets geheel onverdienstelijks.

Ieder-een, die in Novalis of De Lautréamont gezien heeft, dat de woorden mathesis en poëzie in één adem genoemd kunnen worden, is in staat te schrijven: „Ik geloof aan de Eenheid" enz.

Iemant, die schrijft: „Ik geloof aan de eenheid van poëzie en mathesis" doet trouwens niet anders dan: dien volzin produceeren, — zelfs zonder blijk zelf dit gezegde te begrijpen.

Omgeeft hij het gezegde nu bovendien nog met eenige vrij vage aanduidingen en vergelijkingen, om te kennen te geven, dat hij niet in staat is het gezegde nader toe te lichten, dan doet hij over het geheel iets, dat zeker beter achterwege ware gebleven.

Wat zijn „kristallen droomen"?

Een mensch, die in-der-daad een kristallen droom droomde, zoû onvermijdelijk den volgenden ochtend overleden zijn.

De principiëele gedachte van Stille Wegen is dat het levenswezen der schrijfster, zoo als zich dat in haar innigst zelfgevoel doet kennen, zich niet vereenigen kan

met iets van het leven, zoo als wij dat hier op aarde kennen, om dat het behoort tot Datgene, dat uit zijn aard daarmede onvereenigbaar is (het Eeuwige of Absolute).

De houding van haar levenswezen is steeds te-rugwijkend, afwijzend, weêrstrevend.

Het volgende behoort tot haar karakter. Het is een bizonderheid uit een tijd, toen zij de vereeniging in liefde met een ander, te gemoet ging:

„Niet op eenmaal werd dit, geen openbaring"
„van heerlijkheid, geen plotseling rijzend licht"
„— het was mij alles zoo vreemd en moeielijk,"
„ik kòn niet anders dan weerstreven.... En"
„het was waar, wat ieder altijd beweerd had, wat"
„nu twijfelend herhaald werd: ik was zoo koel...."
„Het was waar, dat tien dagen na dien zondag-"
„morgen hij nooit iets meer dan mijn hand gezoend"
„had — hoe konden anderen weten dat ik heel"
„die week door, als hij weêr weg was, elken"
„nacht mijn lippen lei op de plek waar ik de"
„zijne nog voelde, en snikte van verlangen en"
„woede tegen mij zelf...." [1])

Het „plotseling rijzend licht" en het „nog voelen" der lippen op de hand, waarvan het eerste een onmogelijke veronderstelling is en het tweede een onware mededeeling, daargelaten, — is dit nu een bruikbaar stukje zelf-waarneming, en behoort, zoo als het daar staat, niet tot een mystiesch psychische, maar tot een realistiesch psychologische, diagnose.

Maar dit nu, wilde ik zeggen, dit gevoelsfeit van niet anders te kùnnen dan weêrstreven zoo als dat hier in wezen en vorm als een tot de realistische psychologie

1) Blz. 87.

behoorende bizonderheid geboekt staat, — van dit feit heeft de schrijfster bespeurd, dat langs zijn lijn een er mede over-een-komend dieper levens-gebied te vinden is, waar men het Absolute aandoet.

Hare bedoeling was: van dat dieper levensgebied uit, te schrijven. Zij wilde de lotgevallen van haar gevoelsleven beschrijven, met als kern dat met het Leven onvereenigbare Absolute.

Hare liefde met een ander zoû nooit tot voldongen vereeniging komen, al mocht het ook al eens even dien kant uit gaan, krachtens den kern van haar gevoelsaard, het onvereenigbare.

Bewoog zij zich dus voor een tijd in de richting der vereeniging, — dan zoû *uit den kern van haar gevoelsaard* eene beweging voortkomen, welke die vereeniging belette.

Had de schrijfster zoo gedaan, zij hadde althands schijnbaar, wat de oppervlakkige houding van haar verhaal betreft, binnen het door haar gewilde gebied verbleven.

Nu heeft zij echter in haar boek de vereeniging onmogelijk gemaakt, door er het motief van den Dood van den ander, gewoon realistiesch gedacht, tusschen te stellen.

Daar het niet een uit den kern van haar gevoelsaard voortkomende beweging is, die de vereeniging belet, maar het in den realistischen zin begrepen materiëele feit van den dood van het lichaam van dien anderen mensch, zoo wendt het verhaal hiermede zich ver buiten het mystiesch psychiesch geschieden en wordt een realistiesch begrepen levensverloop, waarvan ons de reflexen in psychiesch impressionisme worden getoond.

De schrijfster zal zeggen: „ik verhaal mijn leven en dat het hier nu een voorval in de wereld buiten mij was, dat mij belette mij met iets innig te vereenigen en daarin gelukkig te zijn, zooals het later, b.v. tijdens mijn pleegzusterschap (Hoofdstuk VII) dan toch

wel iets alleen uit mijn aard voortkomende was, — dat is niet míjne schuld".

Maar wij andwoorden: gij verhaalt uw leven niet realistisch als zoodanig, — uw toeleg is het zóo te verhalen, dat de lezer denke: dit is een geheimzinnig wezen, verwant aan het Absolute, en die dáárom nooit innig en waarlijk zich met iets van het Leven heeft kunnen vereenigen.

De vermelding van den dood van den minnaar verplaatst ons echter in de realistische opvatting, zoo dat wij nu denken: „wat is dat een ongelukkig meisje, daar sterft de man van wien zij zooveel hield. 't Is niet te verwonderen, dat haar droefgeestigheid nu zeer toeneemt".

Het IIIe hoofdstuk van Stille Wegen trouwens, de bladzijden 52 tot en met 94 beslaande, en waarin van het begin af aan tot den dood van den minnaar toe de genegenheidsbetrekking wordt beschreven tusschen de schrijfster en den man, van wien op blz. 40, in het II hoofdstuk, voor het eerst gesproken wordt, — het IIIe hoofdstuk is, ook indien het alleen met oppervlakkigen kritischen blik bezien wordt, onredelijk van verloop.

Na dat de schrijfster op de laatste bladzijden van hoofdstuk II de betrekking tusschen haar en den haar sympathieken man beschreven heeft zoo als zij die betrekking zoû wenschen, begint zij hoofdstuk III aldus:

> „Had niets van dit al ooit tot werkelijkheid"
> „kunnen worden? was het zoó onmogelijk?"
> „Zelfs nu, oud en wijs als weinigen, kan ik"
> „doordenken langs een lijn, waar het alles onver-"
> „broken blijft . . . ."
> „Neen, ik wil dit toch wel toegeven: het had"
> „niet blijven kunnen bestaan, vreemde verstoring"
> „moest het alles noodwendig tot niets doen uit-"

„eenspatten, een kernloze nevelwereld, samenge-"
„wolkt uit droomen. Terugzoeken zou ik enkel"
„willen, koel en niet ontroerd, naar den dag en"
„het uur en de plaats, waar heimelijk voor het"
„eerst dat beginsel van verstoring is ingeslopen."
„Ik weet natuurlijk, dat ik niets had kunnen tegen-"
„houden, en als de macht mij gegeven werd, zou"
„ik willig niets veranderen, ook niet van àl het"
„latere... Ik zou alleen maar nù klaar willen zien, met"
„stille oogen staren tot op den diepsten, geheim-"
„sten grond, en met vasten vinger willen aan-"
„wijzen: hier, deze scheur, daar lag het begin."
„Maar al het diepere trekt zich terug in wijkende"
„nevelen, mijn oogen blijven verblind, en mijn"
„handen glijden enkel in onzeker tasten twijfelend"
„langs den buitenkant...."

„We hadden elkaâr altijd gekend, van den"
„beginne bijna" .... enz.

Met deze laatste woorden begint dan het verhaal dezer liefde.

De lezer begrijpt noodzakelijk, dat hier een psychische breuk in 't vooruitzicht wordt gesteld, een scheur, die hoe langer hoe grooter zoû worden, tot eindelijk de betrekking geheel was verbroken.

Later, in dit hoofdstuk III, schijnt even dan ook het scheuren te beginnen door de verwijten van een derde. Op bladzijde 75 heet het:

„De verstoring kwam....
„De woorden, die ik hoor als het begin, klinken"
„nu van verre zoo dwaas en leeg.... ik luisterde"
„naar scherpe verwijten" enz.

Onze verwachting een psychische breuk te zullen bijwonen, neemt toe....

Ten slotte blijkt echter, dat zich niets van psychischen aard heeft voorgedaan. Het gebeurende is, dat de twee beminnenden om de moeder of een dergelijke nabestaande nog niet trouwen willen, voor een tijd scheiden, en de minnaar in dien tijd sterft.

Het bewegen der herinnering, waardoor het verhaal Stille Wegen ontstond, is realistiesch van aard of wezen, en dit wezen is geheel verdwenen onder het, uit een valsch begrip van superioriteit gewilde, en verward gebleven, tasten in den psychischen schijn.

Zoo is ontstaan een wezenloos verhaal, bestaande uit verward tasten in het slechts schijnbare.

Op bladzijde 68 deelt de schrijfster een voorval mede, dat een aanzienlijke wending in haar gevoelsleven veroorzaakte.

> „Plotseling voelde ik een hand, die zich op" „mijn schouder lei.... en ik wist wel, zonder" „zien of zeggen, wie het was die dus zijn aan-" „raking op mij durfde laten rusten als een kalm," „onweersproken inbezitnemen."
>
> „Langzaam onderging ik de warmte van zijn" „vingers, die door het dunne witte goed heen" „tot mij kwam.... en ik trok niet terug, ik" „keerde mij zelfs niet om en bleef roerloos" „zitten.... Het drukke, verwarde praten om ons" „heen,".... enz.

Zich duidelijk willende maken hoe het toeging met de door dit voorval veroorzaakte verandering in haar gevoelsleven, zegt de schrijfster hiervan op bladzijde 69:

> „En ik vind niets, niets dan het nevelachtig" „bewustzijn, plotseling aangegrepen te zijn en" „gezet op een vreemd, nooit gekend en nooit" „begeerd pad, waar alles warmer en zachter om"

„mij was, zonder ook maar voorbijgaand een"
„waarachtig terugverlangen naar den weg, die"
„mij toch lang de eenig gaanbare scheen...."

De lezer zal opmerken, dat de schrijfster, hier sprekend van een pad, waar alles warm en zacht was, deze voorstelling in anderen zin opgevat wil hebben, dan de ons zoo even gegevene van de hand op den schouder.

Het voorval met de hand *geschiedde werkelijk*, terwijl het zetten op het pad niet *even werkelijk* plaats had, maar het pad eene voorstelling is, door de schrijfster aangebracht, om de verandering in haar levensgevoel aan te geven.

De schrijfster *wil*, dat wij het zoo begrijpen, daar anders het verband lachwekkend zoû zijn.

Aan één van de twee dingen, aan het pad óf aan de hand, hecht zich het *werkelijkheidsbesef* van de schrijfster.

Daar ons de hand eenmaal als werkelijk gegeven is, kan het pad dat niet meer zijn.

In het ware psychiesch verhaal is de werkelijkheid echter in het psychiesch geschieden met zijne voorstellingen. Daarin zijn die voorstellingen niet vergelijkingen, maar de eenige werkelijkheid.

Ware de herinnering der schrijfster dus psychiesch, en niet realistiesch, van natuur, — de voorstelling van de hand, die zich aan het realistiesch geheugen opdoet, zoude zich daaraan niet kunnen vertoonen.

Aan het psychiesch geheugen doen zich alleen voorstellingen als werkelijkheid voor zoo als die, welke wij hier als eene vergelijking moeten begrijpen.

En nu is het een weinig zeldzame werking, van het realistiesch bewustzijn, onze gelukkigheid in zekeren levenstijd te vergelijken bij het wandelen op een zonnig pad.

Lijkt het zelfs niet, nu wij het in zijn waren staat, dien eener vergelijking, zien, een bizonder versleten gemeenplaats en mist het, nu het pad ons zelfs niet aangenaam aanschouwelijk wordt gemaakt, niet elke zweem van aardigheid of kunst? Is zoo iets niet veel minder verdienstelijk dan de eene of andere realistiesch psychologische opmerking?

Zoo als wij gezien hebben, geeft de schrijfster, — en maakt zoo de verkeerdheid volledig — aan deze ordinaire vergelijking het voorkomen eener psychische realiteit. Zij zegt niet: „ik vergelijk . . ." en zoo verder; maar: „. . . ik vind niets, niets dan het nevelachtig *bewustzijn*, plotseling aangegrepen te zijn . . ."

Stille Wegen is een essentiëel verkeerd en waardeloos werk om dat het onder den schijn van hooge dichterlijkheid, en met de praetenzie van hooge geestelijke elementen te verarbeiden, een bijna volslagen gemis aan hooger geestelijk vermogen verbergt.

Het is een voortdurend gooyen naar en missen van het zeer superieure.

Het geheele werk is aangelegd, — en alléén dáárop — op eene poëtische demonstratie van het psychiesch onvereenigbare tot in het Absolute.

Daar dit mystiesch element niet bestaat in de materie van dit denken, en dùs niet in het gehalte of den stijl van het boek, is het boek mislukt.

Bij het denken en schrijven is de menschengeest in een toestand.

Er is één toestand, welke zich uitdrukt in realistische psychologie.

Er is een diepere toestand, welke zich uitdrukt in het mystiesch psychische.

Men kan die vergelijken bij onder elkander liggende

lichtlagen, waarin de geest is, de eerste, om maar eens iets te noemen, blaauw, de tweede purper.

Er wordt dan niet gedacht AAN dien toestand.

Er wordt gedacht IN dien toestand.

De gedachte, onafhankelijk van haar onderwerp, wordt dus van zelf, om de vergelijking voort te zetten, gekleurd door haar verblijf.

Wanneer gij zegt: „Thans aanschouw ik der godheid wezen", denkt gij blijkbaar AAN den diepsten toestand, waarin de menschengeest zijn kan.

Gij zijt dan echter uiterst ver verwijderd van het denken IN dien toestand.

Wel verre van de grootste diepte in het mystiesch psychische bereikt te hebben, zijt gij met die woorden ergens, waar ge zelfs het begin van het realistiesch psychologische nog in de verste verte niet kunt zien.

Daarentegen is het mogelijk een alledaagsche stadsgracht te zien, zóo, dat uw weêrgevende woorden als 't ware druipen van de mystiesch psychische kleur.

Dán bestaat dat element in de materie van het denken en alleen dán is het u werkelijk bekend.

De enkele kleine opmerkingen in Stille Wegen die iets aardigs konden worden, zijn toch nog altijd door een verkeerd haaltje ontsierd en ik betwijfel of er een enkele geheel zuiver gestelde alinea in het verhaal voorkomt.

De fouten in het aangehaalde volzinvak van blz. 87 deed ik reeds opmerken.

Dit is een volzinvak van blz. 95:

„In allerhoogsten damesfamilieraad was vast-"
„gesteld dat het geen houding zou hebben, zoo ik"
„rouwde, en ze waren allen stilverwonderd en blij"
„over de meegaandheid waarmee ik me aan die"
„beslissing onderwierp. In mijn hart leefde flauw"

„iets als dankbaarheid voor den nietigen troost,"
„dat ik tenminste mijn oude jurken mocht blijven"
„dragen, die tusschen elke plooi herrinneringen"
„bewaarden waarvan niemand wist, en niet"
„gedwongen werd enkele kleinigheden, die in hun"
„onverbleekte schittering de eenig zichtbare geredde"
„brokstukjes schenen uit een verzonken leven,"
„vooreerst als onpassenden wereldschen opschik"
„weg te leggen."

Dit, met vulgaire ironie beginnend, stukje uit het dagboek van een meisje met bizonder dwarschen inborst — immers hadden ze rouwen voorgeschreven, dan was het niet goed geweest en nu ze niet-rouwen aanraadden kregen ze tòch een mep, — bevat wel niet iets mooi-gevoelig uitgedrukt, maar: het idee van de oude jurken te blijven dragen, met de herinneringen, enz., dat is ten minste iets, een gevoelen, waarmeê men het oneens kan zijn, maar toch: een waardeerbaar gevoelen.

De laatste tusschenzin, betreffende de onverbleekte schittering der kleinigheden, komt het echter bederven. Dat ziet men niet, dat is onzuiver voorgesteld. Hoe zoo schenen die de eenig zichtbaar geredde brokstukken uit een verzonken leven? Het verzonken leven kan niet anders zijn dan het samenzijn in liefde van de twee, waarvan de een nu gestorven is, of wel het gemoedsleven van de overgeblevene. Daarvan waren de bedoelde voorwerpen geen brokstukken. En het lichamelijk en gekleedde meisje, waarvan die kleinigheden met hun onverbleekte schittering als brokstukjes te zien zijn, dát was niet verzonken.

Een aardig beetje regels, in een bekend genre [1]), niet heel bizonder daarin, ook voor het onderwerp wat te hard joviaal, niet vlijend schalksch genoeg, van toon,

1) Linie Andersen.

en overigens heel weinig passend in den algemeenen aard van het verhaal, maar aan te halen wijl het misschien het eenig stukje zonder grove fouten is:

„... Als klein kind al was mij elk leeg stukje wit"
„papier een verleidelijk ding, verlangend dwingend"
„om letters, en toen ik nog niet schrijven kon,"
„had ik een plekje in den moestuin, waar ik met"
„mijn gezicht dicht naar de schutting gekeerd,"
„mijzelf de verwonderlijkste verhalen stond te doen,"
„opgediept ergens uit het onbekende, een liefheb-"
„berij, die mij in sommige seizoenen onder de"
„booze verdenking bracht, onrijpe perziken te"
„snoepen." 2)

Dit stukje is geslaagd wijl de onrijpe perziken reëel zijn en toch, zonder dat dit aangewezen wordt, een soort beeld zijn van de verwonderlijke verhalen. Misschien zou de auteur in dit aardig en luchtig genre iets kunnen geven.

Maar om, hoe dan ook, tot iets goeds te geraken, zou deze schrijfster moeten beginnen met haar eigen werk aan te zien alsof het werk van een ander ware.

Zij zou moeten inzien, dat er maar één ding absoluut is in haar, namelijk de onwaarheid van haar inzicht omtrent zich zelve.

„Vreemd en koud," zegt zij, „bleef mij alles van mijn eigen tijd."

Dit is onwaar, om dat er bijna geen enkele beweging van haar geest hier in haar werk staat afgedrukt, die niet herkenbaar is als de doffe, troebele weêrkaatsing van een bekende geestesbeweging uit den tegenwoordigen tijd.

In plaats van zelve iets eenigs te zijn, verheven boven

2) Blz. 28—29.

verwantschap, is zij zelve, om zoo te zeggen, níets, bestaat haar geest eenvoudig niet en is slechts een beslagen en verwrongen glas waarop zich, misvormd, deelen vertoonen van hen, die er aan voorbijgaan.

De volstrekte oprechtheid in Stille Wegen is niet te miskennen. Deze staat in verband met de groote misvatting.

De schrijfster heeft gemeend dat indien zij volstrekt oprecht haar innigst eigen gevoelsleven beschreef, er noodzakelijk iets diep oorspronkelijks moest ontstaan. Zij heeft niet bedacht dat juist haar innigst eigen gevoelsleven wel eens niet diep oorspronkelijk wezen kon.

De voorvallen, de toestanden, in een woord de geschiedenis, die ons in Stille Wegen wordt medegedeeld, is natuurlijk niet hetzelfde als wat bij andere schrijvers wordt gevonden; maar het eigenlijke, de themaas, de motieven van het geestelijk spel, die zijn het.

Zoo, bij voorbeeld, het motief van het dubbelleven, van het zich zelve zien comediespelen. [1]) Dit, hier als element van realistische psychologie prullig aangewend, is in dien zelfden toestand, hetzij met plastiek verbonden, hetzij theoretiesch aangegeven, elders veel beter gebruikt. [2])

De schrijfster zoû moeten inzien, dat indien iemant het gezegde uit: „ik geef de voorkeur aan Hroswitha boven Verhaeren en aan Hroswitha gevoel ik mij verwant", hij, door het samenstellen van die woorden, ten eerste, zijne verwantschap met Hroswitha niet aantoont en, ten tweede, iets voortbrengt dat bizonder veel minder verdienstelijk is dan de minste der geslaagde regels van Verhaeren.

---

1) Blz. 53, 59, 112, 186.

2) Couperus, Noodlot (Bertie); Bashkirtseff doorloopend; Barrès, Un homme libre: „Je sais que le geste fait naître le sentiment" of iets dergelijks.

Indien hij nu 't zelfde langdurig en met bij uitstek leelijke opgewondenheid zegt, wordt het er niet beter op, aangezien hij nu iets doet, dat niet alleen onbeteekenend maar bovendien bizonder leelijk is.

En dit is het geval met de schrijfster van Stille Wegen, waar zij verzekert alleen verwant te zijn aan eene groote profetes of dichteres van lang geleden [1]):

„Is het toen geweest — of veel, veél later —"
„dat ik u voor het eerst in wetend bewustzijn"
„naast mij zag, mijn zuster, eenige zuster mijner"
„ziel? Wat zoek ik den ver van mij wijkenden tijd"
„vast te binden aan wezenlooze verdeeling —"
„hebben wij elkaar niet altijd gekend? Waart"
„gij ook hier niet reeds veel malen om mij, in"
„die nachten, toen het licht uwer oogen was"
„uitgebluscht en het bloed uwer lippen verbleekt"
„door den giftigen adem uwer smart.... en"
„later, toen al de trots uwer ziel verbrijzeld lag"
„onder het zachte, erbarminglooze vragen der"
„godheid? Weet ik niet uw wezen eén met het"
„mijne van alle eeuwigheid?"

Zoo gaat dit voort. Dit zijn de slechtste plaatsen uit het boek. Alle werkelijke besef van iets, ook het meest slordige en vage, heeft in deze passages opgehouden. In bazelend raaskallen spreekt de schrijfster door, woorden naast elkander stellend tot volzinnen, van wier beteekenis zij zelve elk spoor bijster is.

„O mijne zuster, eenige zuster mijner ziel, die"
„staat in eeuwig onbevlekt zwijgen, en die ik nu"
„voor de laatste maal mag aanroepen, dat hierin"
„uw woord tot een zichtbaar getuigenis voor mij"
„mocht worden."

1) Blz. 140—142, 171.

„Hiervoor alleen zou ik u wel willig doen"
„afdalen uit het lichte ledig der lucht, waar gij"
„leeft, om deze leugen tot niet te maken." [1])

Met de „leugen" bedoelt de schrijfster den „smaad" van „ongodsdienstigheid", dien zij menigmaal heeft gedragen. Deze smaad is „dwaas", wijl zij en hare „zuster" immers juist de godheid zelve hebben aanschouwd. [2])

Nu wil zij haar zuster uit „de lucht" „doen" afdalen om haar te verdedigen.

De schrijfster is het niet met zich zelve eens of zij de godheid al of niet heeft aanschouwd. Op blz. 142 verzoekt zij door hare „zuster" geöordeeld te worden als de „lagere zuster, die nog geen Licht aanschouwde, en ver leeft buiten de eeuwige woningen van het zwijgen." Op bladzijde 172 daarentegen heet het: „Lagen wij niet te zamen neergebogen, eeuwenlang, in deemoed en eerbied, voor dezelfde zwijgende godheid... En is niet de lichtende schittering van haar innerlijkst wezen, éen vluchtend uur over ons beide opengebroken?"

Het was blijkbaar een ernstig uur (was het dat tusschen tweeën en drieën?) dat het haastig de vlucht nam, nu het zich in eene operette-repetitie boven in de lucht betrokken zag.

In het boek, zoo als wij het tot nu toe leerden kennen, passen de mededeelingen omtrent hallucinatoire of spiritische verschijnselen, die bldzn. 115 en 189—192 worden gedaan.

Op bladzijde 115 lezen wij:

„Vreemde zachte handen, vreemde stemmen".

1) Blz. 171—172.
2) Blz. 171 en 172.

„voelde ik aldoor om mij heen in den nacht —"
„stemmen, waarvan ik niet wist of het in of buiten"
„mij was, dat ze riepen en fluisterden, tot ze"
„koud en klagend wegstierven, gebroken tegen"
„mijn weerstand ...."

En op bladzijde 189—191:

„Het was toch zoo weinig, eigenlijk niet veel"
„meer dan het innerlijk mij bewust worden van"
„een ongeziene tastende, levende nabijheid ...."
„een enkele maal de korte, vluchtige beroering"
„er van, en verder woorden alleen — woorden,"
„wier zin te dikwijls langs mij heengleed of weer"
„in nevel terugvloeide, maar alles altijd zeer scherp"
„bewuste wakende werkelijkheid, geen slapen en"
„geen droomen ...."

. . . .

„Begrijpen.... Helaas zoo zelden en dan nog"
„maar bij benadering ... verstaan alleen vaak al"
„zoo zwaar ... klanken, die langzaam werden tot"
„woorden ... woorden van halven of duisteren"
„zin ... een enkele maal plotseling opflikkerend tot"
„een kort, hevig zeggen ... en dan alles weer"
„weg in witte, nevelige stilte ..."
„maar waaruit altijd de fluisterende, klagende"
„vertroosting mij omwoei, dat de oneindige droef-"
„heid van het alleenleven, het nooit dichter bij"
„elkaar kunnen komen, niet aan mijn kant alleen"
„was."

Zulke stukjes lijken mij in te houden:
Ten eerste, voor de kennis van het spiritisme weinig belangrijke bescheiden; de geheele, en ook voor derden bemerkbare, verschijning van een overledene b.v. zou veel belangrijker zijn, en de vrij onbelangrijke waargenomen verschijnselen zijn te weinig naauwkeurig aangegeven;

ten tweede, een niets voor de letterkunde aanbrengende, slap en knoeyerig half en half iets lyriesch bestrevende, wijze van uitdrukking.

Zoo als overal elders in Stille Wegen, is ook hier de volkomen oprechtheid waar te nemen.

Ik geloof bepaald, dat het zoo gebeurd is. Ik ben ook niet ongeneigd aan te nemen, dat „de geest" „er waarlijk was" en de jufvrouw 't zich niet maar „verbeeldde".

De schrijfster wete echter, dat het voor de literatuur geheel onverschillig is of er een levend mensch of wel een geest bij haar in de kamer kwam.

Waar het op aan komt, is of een van beide verschijningen haar poëtiesch aandeed en zij die aandoening weet weêr te geven.

De volzinvakken, waarin de spiritistische aanduidingen voorkomen, lijden aan het zelfde kwaad als die, waarin realistiesch psychologische bescheiden zijn verongelukt. Door de troebele bestreving van iets hoogers, heeft de auteur de scherpe formuleering van haar aanbrengst veronachtzaamd, zoo dat noch het een noch het ander werd tot stand gebracht en er niets te zien komt dan troebele bestreving.

Thands schrijf ik de beste bladzijde over, die in Stille Wegen wordt gevonden. Aan deze heb ik al door gedacht als aan een vaag spoor van dichterlijken aanleg ergens in het boek. Hier en daar nog wat gezwollen van ledige aanduidingen, geeft zij toch vrij helder eene ondervinding weêr. Mocht de schrijfster zich deze voorleggen, inzien dat dít nu het beste is en dat het toch waarlijk niets, niets anders is dan de min of meer geslaagde bladzijde uit het dagboek van een gevoelig, nadenkend, en droefgeestig meisje:

„Hoe weinig wist ik van de duistere onder-"

„stroomingen van mijn eigen bestaan, zoo koel en" „weinig bewogen schijnend."

„Als kind al had ik menigmaal in den slaap" „mijn heele hart uit kunnen huilen om dingen," „die de dag te dwaas vond voor tranen — vage" „heugenis bleef mij van avonden waarop ik, ver-" „moeid van mijn roezig kinderleven, insliep met" „het heimelijk verlangen, te mogen droomen van" „verdriet. Maar hoe was dit onnaspeurlijk in de" „stilste diepte van mijn zijn gegroeid, en gewor-" „den tot een helpende zachtheid te midden van al" „het effen harde? Na de lange verkillende jaren," „waarin ik aldoor meer geleerd had te leven met" „het starre bewustzijn, niets ter wereld mij te" „kunnen indenken, waarop mijn oogen niet koud" „en helder zouden rusten, nu in bleeke latere" „dagen — zoo zelden en altijd ongewacht — de" „onzegbare weelde van het uitsnikken in den" „slaap... de wijde stille dankbaarheid van het" „wakker worden met dat warme, weeke gevoel" „nog aan oogen en hart, het gevoel dat de dag" „binnen enkele seconden zou weg vagen, alsof" „het nooit geweest was, alles weer strak zettend..." „en toch het weten latend, hoog en vertroostend:" „dat, door nièts te vernietigen, nog een donker" „warm leven verborgen stroomde onder het onver-" „stoorbaar effen oppervlak."

„O de dwaze, nietige dingen, waarom ik snikken" „kon, zacht en lang in mijn droomen... Een" „licht en wonderlijk weerzien van oude plaatsen," „een stil herleven van voorbije dagen, een rustig" „en innig terugvinden van kleinigheden, lang" „verloren, vergaan of vergeten, en die ik aanzag" „met een levende liefde warm en droevig opwellend" „in mijn hart."

„Het leek alles altijd zoo gewoon en zoo"

„wezenlijk — soms was ik kinderachtig genoeg"
„om, als ik mij heel alleen wist, in werkelijkheid"
„iets terug te zoeken van al wat in gedroomd"
„weerzien mijn ziel had beroerd met zoo oneindig"
„verlangen... een steeds vernieuwde koude teleur-"
„stelling: ik staarde er naar in stompe onverschil-"
„ligheid, met dwalende gedachten, zonder schaduw"
„van emotie." [1])

De tijd is voorbij dat iemant na zoo iets gelezen te hebben, even zwijgen en dan mijmerend prevelen mag:... „Ik vind het toch wel mooi"... op eene wijze als bevatte het gelezene een geheim bestand-deel dat alleen door een enkelen verwante gevoeld kan worden.

De literatuur is een wetenschap.

Dit aangehaalde kennen wij, het thema of motief zoowel als de wijze van verwerking. Het is een goede zelf-waarneming, een realistiesch psychologiesch motief, dat wil zeggen: een verschijnsel in het menschelijk wezen bespeurd met de empirische of realistische waarneemwijze.

En dit motief is verwerkt tot wat slap proza, tot wat dweependen briefstijl.

Het is min of meer mooi in zijn soort, ongetwijfeld; maar een zeer groote afstand scheidt het van het proza of gedicht, dat het zoû moeten zijn om de zelf-waardeering der schrijfster te rechtvaardigen. Het is een vrij zuiver en *min of meer gevoelig in woorden gebrachte* mededeeling uit de natuurkunde van het zieleleven.

Maar de kúnst bevindt zich in het bewegen van den volzin zelven.

Dat beteekent, dat dit alleen kunst zoû worden wanneer die ziel, omtrent wie hier iets wordt medegedeeld, in de beweging van den volzin levend werd ontmoet.

1) Blz. 187—188.

„... Een licht en wonderlijk weêrzien van oude plaatsen, een stil herleven..." indien de ziel, over wie hier aldus gevoelig wordt verhaald, zelve aan het woord kon komen, zoû zij hier zeker wel bizonder melodieus zijn geworden.

II.

Zelden werd zooveel klaarblijkelijk waarachtig geleden zwaar menschenlijden doorstaan en geüit als de inhoud van dit boek is.

Een beweegreden van deernis zoû dan ook de verschijning dezer Stille Wegen met zwijgen kunnen doen beändwoorden, in de meening dat de beöordeeling er van eer de taak der geneeskunde dan die der letterkunde is, ware niet het gemoed, dat er zich in uit, even leelijk als lijdend, en zóo, dat de leelijkheid wellicht grootendeels de oorzaak is van het leed, en dus de poging om van deze leelijkheid te overtuigen een geneesmiddel tegen het leed.

Indien gij niet zoo dwarsch waart, indien vervolgens uw verwardheid u uwe dwarschheid niet voor een superieure eigenschap deed houden en indien uit dit misverstand niet een razende aanmatiging ware ontstaan, dan zoudt gij meer pleizier in uw leven hebben.

Uw lijden komt voort uit bekrompenheid, uit de geringheid uwer geestvermogens.

Indien gij dát kondt inzien en beginnen met u zelf niet meer voor „oorspronkelijk een der meest merkwaardig georganiseerde schepselen te achten die men het voorrecht heeft te kennen"! [1])

Naast het „magnifiek stuk zelfbewust leven" [2]) dat gij in u weet, erkent gij „de halfheid, het gesnipper en geschipper, al het onware". [3])

1) Blz. 173.
2) Blz. 173.
3) Blz. 173.

Nu, alléén met de erkenning van dit laatste hebt gij juist gezien.

Neem in aanmerking, dat hier niet partij voor eene levensbeschouwing wordt gekozen.

Verondersteld, dat er geacht kunnen worden twee levensbeschouwingen te zijn, waarvan men zoû kunnen zeggen, dat de eene het eigenlijke wezenlijke buiten dit leven hier op aarde en de andere dat in het leven hier op aarde stelt, — dan worden beiden hier als gelijkwaardig aangenomen.

Gij nu meent op zekere hoogte in de eerst genoemde dezer levensbeschouwingen te staan.

Hierin bedriegt gij u. Gij hebt over dit onderwerp gelezen, — daarin is geen verdienste; maar het gelezene hebt gij niet begrepen, — daarin zoû iets verdienstelijks geweest zijn.

Wat men Mystiek noemt is aan u voorbijgegaan zoo als een beeldhouwwerk een ezelin passeert.

Gij zijt een arm, dom en rampspoedig verwaand schepseltje.

Uw onvereenigbaarheid met het leven wortelt niet in een klaren en diepen toestand van den geest, maar is veroorzaakt door de troebelheid van den oppervlakkigen geestestoestand, die de uwe is.

Gij zijt naargeestig, dwarsch tegen u zelf en weet niet wat gij wilt. Gij zijt een krachtje dat, zich zelf van chagrijnigheid verteerend, rond-tolt in het grauwe ledige.

Uw boek demonstreert het onvereenigbare, maar niet zoo als gij u dat voorstelt.

Gij zijt nooit met uw denken tot klaarheid kunnen komen, uw gedachte heeft nooit iets geheel kunnen grijpen, be-grijpen. In zoo ver zijt gij onvereenigbaar.

Uw onvereenigbaarheid komt voort uit zwakte, niet uit de ontzachlijke geestkracht, noodig voor de mystieke wezensafsluiting.

Zij is trouwens onvolledig.
Op bladzijde 83 schrijft gij:

„Hij was geen stuk van mijn bestaan, hij werd"
„mijn leven zelf, een dieper, teerder, angstiger"
„leven dan ik ooit voor mij zelf had gekend."

Dit geldt den eersten geliefde van toen gij volwassen waart.
Op bladzijde 168 schrijft gij van den derden geliefde:

„In een wonderlijke verwijding van voelen week"
„heel mijn eigen zijn van mij terug, iets dat"
„nooit geweest was.... en ik zag enkel mijn"
„leven bewegen in het zijne, tot in de diepste,"
„verborgenste roerselen één."

En bij u zoû er sprake van essentieële onvereenigbaarheid zijn!

Hoe is het samen over-een te brengen, dat gij het hoogste in de afgescheidenheid van het Leven gevonden hebt op bladzijde 172 en u toch als volgt, blijkbaar over de van het leven afgescheidenen, uitlaat op blz. 178:

„Maar zij die hierbuiten (buiten het „Doen""
„en „Begeeren" v. D.) staan of wanen te staan,"
„welke verwachting is er van hen? Wat zal hun"
„doen ooit beduiden? Wat lévends zal er uit"
„voortkomen? Zij hebben voor zich zelf de Stilte,"
„de wijde witte Stilte, waarin zij veilig met hun"
„ziel kunnen vluchten.... Maar wat zal uit hun"
„leven ooit worden voor het rusteloos zoekende,"
„willende leven om hen heen? Staan zij niet hul-"
„peloos gebannen buiten den eeuwigen groei aller"
„dingen? Levenlooze versteeningen koud en"
„hard — innerlijk hol toch." En zoo voort.

Herlees uw bladzijden van 40 tot 66, hoe gij daar aardig het voor en tegen van uw mogelijk huwelijk beredeneert, hoe gij tégen „knoflookdoorgeurde" museüm-gidsen zijt (bl. 45), hoe gij zegt dat uw geliefde in zeker tijdperk „zijn oordeel niet zoo plompweg meer uitsprak, en zijn afkeuring enkel maar kéek" (blz. 54).

De jufvrouw, die met die soort scherpzinnigheid en die opmerkinkjes daar aan het woord is, — dat zíjt gij.

Al de rest, uw latijn, uw Kant, uw mathesis, uw duitsche verzen, uw „verrukkelijke mogelijkheden" van het leven (bl. 27), uw „oneindige vreugde" van het kinder-oogenblik (bl. 68), uw „alsof niet altijd, in alle voelen van menschen voor elkaar, het waarachtigste en diepste een ondoorgrond bezit blijft, dat met woorden aan een ander nooit gegeven kan worden" (bl. 105), uw „ontkleurde apathie der zuiver onbewusten" (bl. 144), al uw verheffingen naar de zielezuster, uw aanduiding der asceten of dergelijken (bl. 178—79), uw „alles scheen rustiger, *vertrouwder* nu" (bl. 182) is mèt uw „wonderlijke verwijding van voelen" en het overige van die soort, — àl de rest is, wat het eerstgenoemde aangaat, autobiografische bizonderheid zonder eenig belang en, wat het laatste aangaat, verwarde herinnering aan hedendaagsche literatuur, onbegrepen geknoei, geäffekteerde kletspraat.

Ik zie u klein te krijgen om u te verbeteren. Weet gij waarom men voor superieure literatuur de grootste lof over heeft en voor iets, dat schijnbaar maar niet werkelijk superieure literatuur is, nu niet een weinig minder lof maar de felste blaam? Omdat dit vervalsching is van hetgeen ons het dierbaarst is.

Ik doorzie uw geest en keur dien. Ligt die niet hier als een open boek voor mij?

Gij zijt het antipathieke toonbeeld van een zoo-genaamd interessante, praetensieuze dame.

Ofschoon dit zeer verschrikkelijk is, kúnt gij misschien nog iets van u te recht brengen.

Hebt gij niet geschreven op bladzijde 31 het aardige:

„Ik kende niets mooiers en heerlijkers dan mijn"
„eigen denken, zooals ik het soms in mij voelde"
„en droomde."

Het „en droomde" is weêr verkeerd. Kon ik u dit duidelijk maken, kondt gij in zoo een kleinigheid plotseling zien, dat ik gelijk heb, — misschien dat gij van zulk een hoekje uit mijn blik over het geheele boek kondt meêkijken!

Indien gij bedoelt dat gij mijmerdet over uw toekomstig denken, is „droomen" een onjuist woord. Indien gij werkelijk bedoelt dat gij in slaap over uw denken droomdet, is dat zulk een belangrijke kennisgeving, dat gij dit moet omschrijven ôf achterwege laten, want zóo hebben wij er niets aan.

Acht dit niet nietigheden. Zulke nietigheden betreffen de hoofdzaak. Op klaar stellen, op weten wat gij zegt, komt alles aan. Een vraagstuk klaar stellen, is het oplossen. Het naderen van het beste in het geestelijk leven is niet anders dan verduidelijking. Ware de hier genoemde fout eene uitzondering, men zoû ze niet toonen. Maar zulke fouten kenmerken uw schrijfwijze en bewijzen er de onwaarde van.

Maar hebt gij ook niet geschreven op bladzijde 173:

„Ik was ten minste te eerlijk tegenover mij zelf"
„om mijn verslapping van individueel leven op te"
„dirken met den fraaien titel van altruïsme?"

Deze eerlijkheid is uitnemend.

Zoo komt hier en daar een enkel aardigheidje kijken, waardoor een zweem van hoop op uw verbetering blijft bestaan.

Luister nu eens, als ik u verzoeken mag. Gij heb gemeend een ziele-verhaal te schrijven, dat is: uw leven uit een zekere diepte van bewustheid te bekijken, en te vermelden wat dan tot uw kennis kwam. Gij zegt meermalen: „ik zie mij zelf" zoo en zoo, „drie dingen zie ik" en zoo voort.

Gij vergist u echter met te meenen, dat deze soort bewustheid tot de ziele-sfeer of de eigenlijk gezegde psychische werkingen behoort.

Wat gij u herinnert zijn allen realistiesch constateerbare levensvoorvallen, en wel die, die den meesten indruk op uw „gevoelsleven" hebben gemaakt.

Op bladzijde 5 vertelt gij dit aardige van het papillotten-zetten in uw vroege jeugd:

> „Heimelijk overdreef ik dan voor mij zelf"
> „het voelen van pijn en weerzin, tot het bijna"
> „ondraaglijk scheen, en droomde mij heel sterk"
> „de verbeelding in, een kleine, vergeten en on-"
> „gewaardeerde martelares te zijn...."

Dat is in uw leven toen altijd zoo doorgegaan, bijna zonder tusschenpoos.

Gij hebt altijd pijn en weêrzin gehad en het voelen daarvan voor u zelf overdreven, en waart gij al eens gelukkig des nachts in uw droomen of in half-wakenden toestand, — over-dag was alles weêr even ellendig.

Dit alles doet ons uw aard vrij wel kennen, maar behoort tot de realistische menschenkennis.

Het ware psychiesch verhaal behelst niet de geschiedenis van den door realistiesch constateerbare voorvallen in het „gevoelsleven" geworpen schijn; maar bestaat zelf uit realistiesch niet constateerbare voorvallen.

En het is alleen dán goed, als het, met andere, ook déze eigenschap heeft van bij den lezer een even *innig gevoel van werkelijkheid* te doen ontstaan als de realistische verhalen geven.

In het psychiesch verhaal heeft het werkelijkheidsbesef zich verplaatst.

De verhaler ziet niet het realistiesch verloop van zijn leven terug door den damp zijner telkens uit de voorvallen voortgekomen gedachten en gewaarwordingen heen.

Maar hij ziet zich met ziel *en lichaam* op plaatsen, die realistiesch niet waarneembaar zijn.

Op bladzijde 8 verhaalt de schrijfster hoe in haar jeugd eenige bijbelsche termen haar klonken.

> „Liefde, dat klonk aardsch en gewoon, lief-"
> „hebben kon ik ook. Maar aan 't eind de"
> „Gemeenschap des Heiligen Geestes, de woorden"
> „waren mij vreemd en lokten met een wondere"
> „bekoring, het werd als een weg, dien ik zag,"
> „hoog, wit en lichtend, voor mij de eenige...."
> „en ik voelde mij zoo laag en nietig, zoo hopeloos"
> „diep daaronder."

Op bladzijde 157, waar een latere levenstijd behandeld wordt, lezen wij:

> „Ik zie mij zelf weer, te midden van vele"
> „andere vrouwen, en om ons heen veel afkeer-"
> „wekkend physiek lijden — een dof en eenvormig,"
> „maar zwaar handelend, vermoeiend bestaan."

Het is duidelijk, — en ik doe hier niet anders dan op andere wijze de kritiek op „de hand" en „het pad" van een vorige bladzijde van dit opstel aanwenden — dat de „vele andere vrouwen" der laatste alinea in een andere betrekking tot het werkelijkheidsbesef der schrijfster staan dan de „weg" der voorlaatste aanhaling.

De geesteswerking, die de voorstelling van den weg doet ontstaan, verschilt van een gewone vergelijking

door dat zij meer direkt de in-beeld-brenging eener gevoels-impressie is, terwijl b.v. het gezegde: „mijn leven is als een aanhoudende storm", een van de gevoels-impressie verder verwijderde, gewone vergelijking is; maar de eerste wending gaat toch even zeer als de laatste van het realistiesch bewustzijn uit.

De voorstelling van den weg is niet anders dan een spel aan de oppervlakte van den geest, gelijk, om maar eens iets te noemen, aan het omzetten in kleuren van den indruk, die de verschillende weekdagen maken: den Zondag zie ik wit, den Maandag blaauw, den Saturdag zwart (Conf. Rimbaud, „A noir, E blanc, I rouge, O bleu, U vert, voyelles.")

De man, die zegt: „mijn leven is als een aanhoudende storm", bedoelt daar mede niet, dat zijn leven de boomen in beweging brengt.

En de schrijfster, die de impressie wedergeeft, welke zekere woorden op haar maakten, zegt te recht: „het werd *als* een weg..."

Zij bedoelt niet dat zij den weg zag juist zóo als zij de „vele andere vrouwen" uit den lateren tijd zag.

In het psychiesch verhaal nu, zoû de schrijfster den weg zien juist *zóo als zij nu de vrouwen ziet*, ofschoon die toch voor den realistischen waarnemer niet te zien zou geweest zijn.

Het psychiesch verhaal bestaat niet uit plastische transposities van min of meer fijne impressies, maar beweegt zich in verschijnselen, welke, *van uit het realistiesch bewustzijn* gezien, tot de kategorie der visioenen moeten worden gerekend.

Indien de schrijfster van Stille Wegen genezen wil, moet zij beginnen met de oppervlakkigheid van haar innigst levensgevoel in te zien.

Als zij tot het inzicht zoû kunnen komen niet zoo'n heel bizondere geest te zijn, en dat daarom de onver-

eenigbaarheid, al is die ook voor haar het innigst, diepst waar, gevoel, toch, objektief beschouwd, niet psychische onvereenigbaarheid, maar alleen karakter-dwarschheid, is, en dit dus niet de band is, die haar wezen aan het Absolute verbindt, dan zoû zij haar vertrouwen op dat gevoel kunnen prijs geven.

De uit het boek op te diepen opvatting, dat de schrijfster hier in dit leven in een ballingschap of vagevuur is, wijl haar wezen blijkbaar elders thuis behoort, — deze opvatting is de puerile, uit vage, niet-experimenteele kennis voortkomende, vermoddering van zekere wijsgeerige waarheden.

OVER „CATHERINE”.

OVER „CATHERINE”.

Catherine, door M. ANTINK, Haarlem, 1899.

De zwakheden van het verhaal *Catherine* zijn, dat de plotselinge erge verliefdheid van het meisje uit het keibikkersgehucht op den stadsmeneer uit den beeldjeswinkel, ons ongelooflijk voorkomt, te oordeelen naar Catherine's vooraf aangegeven aard en naar het weinige met haar gebeurende tijdens de eerste ontmoeting; vervolgens, dat het gewone landmeisje, bij wie niets ons een zoo oneenvoudigen inborst deed vermoeden, gedurende die verliefdheid een spel van gemoedsbewegingen te aanschouwen geeft, dat men eerder van een ingewikkeld, samengesteld en verfijnd wezen zou verwachten.

Na de ontmoeting met den stadsmeneer verdwijnt het ons levendig voorgestelde landmeisje Catherine uit onze verbeelding en verandert in een voorwendsel voor den auteur om zijne zielkundige ontledingslusten bot te vieren.

Opmerkelijk zwak zijn ook vele plaatsen, waar het tot hartstochtelijke bewegingen van een groep menschen in één richting of van verschillende afzonderlijke menschen tegenover elkaâr komt. Zoowel het voorval, in het begin van het verhaal, waar de oom steenen gooit naar zijn nichtje Catherine, die hem te laat zijn eten bracht, als, verder op, de vlucht van den stadsmeneer

achter ondoordringbaar stekelgroen bij de nadering van den boozen oom en Catherine's boozen minnaar Lambert, en, aan het slot, de afloop van den tocht der op de bewoners van het naburige dorp *Waramme*, om de nieuwe kapel daar, ijverzuchtige, vernielzieke keibikkers, — al deze plaatsen in de geschiedenis hebben iets lams.

De auteur is overigens een frisch en krachtig werker met de naturalistische landschaps- en gemoedsleven-beschrijvingen. De auteur is geheel doortrokken van den naturalistischen geest en werkt daarin zuiver.

Met het gevaarlijke, zoo licht tot romantiekerige afwijkingen verleidende, idyllische element, is hij zich meester gebleven, en, in weêrwil van den theatralen schijn der schikking van de eerste opkomst van de voornaamste figuur, — Catherine, zingend aankomend op de bergen, terwijl de echo harer stem in de steenhouwers-schacht klinkt — weet hij toch juist binnen de perken van het naturalistiesch ware en waarlijk-geziene te blijven.

Met het komieke element — Catherines grootmoeder, die haar van ouderdom versuften echtgenoot aanport om zijn verhaal van het stichten van hun kapelletje op te zeggen — heeft de auteur zijn algemeene manier zelfs overtroffen misschien, waar hij geeft een, als *naturalistische werkelijkheid geziene*, karikaturale, dat is niet met de naturalistische werkelijkheid overeenkomende, voorstelling.

Dit stukje, beslaande de bladzijden 47—56, in het V^e^ hoofdstuk, en de 7 bladzijden, die het idyllische IIIe hoofdstuk uitmaken, zijn de beste deelen van het werk.

In *Catherine* wordt gevonden: de kunstenaarsgave of -aard. Dit werk is niet een hulpeloos geknoei met dingen, die men niet begrepen heeft. Het is een levendig aanwenden van geestesbewegingen: — zóó zien, zóó beseffen, — die men zeer goed heeft begrepen.

Er is hier, binnen de gegeven levensbeschouwing, een klaarheid van zien, een kracht van uitdrukking, een overwogenheid van elk woord en een vangen van het soms moeilijk te betrappen juiste woord, die den verhaalgang niet breken maar juist in stand houden. Want de verhaalgang ís juist iets als keten van allemaal opzettelijk gekozen woorden. Deze eigenschappen kenmerken den kunstenaar.

Over de brem, het varengewas, de boschbessen, schrijft de auteur niet zoo als hij doet, om dat hij gelezen heeft hoe kunstenaars die beschrijven en hij 't nu ook wil doen ofschoon hij niet ze zèlf ook wáárlijk heeft gezien; maar hij heeft ze zèlf wáárlijk gezien, met zijn eigen verbeelding. Daaruit blijkt dat hij een kunstenaar is.

Dit waarachtige kunstenaarsvermogen nu, is tot ander, beter kunstenaarsvermogen, dat bij eenige andere schrijvers wordt aangetroffen, in een verhouding, zoo als die, welke bestaat tusschen den muziek-máker en den muzíek-maker.

De levensbeschouwing en stelwijze in dit werk, — zoo als die allengs, — gedurende de laatste anderhalve eeuw — geworden is, door dézen begonnen, door génen voortgezet en uitgebreid, door derden nieuw geschakeerd of verfijnd — zij is geheel bestaande gevonden door dezen auteur en hij heeft er geen enkele verheffing, schakeering of verfijning aan toe gevoegd.

Men herkent, bladzij voor bladzij, volzinvak vóor en volzinvak ná, de door den schrijver volbrachte geestesbewegingen, — niet het onderwerp of den *inhoud* dier geestesbewegingen natuurlijk, maar de *manier* om dat-en-dat zoo te zien, de *manier* om dat-en-dat zoo te schrijven, de *beweging* van den geest; en men waardeert den kunstenaars-aanleg en de kunstenaars-knap-

heid, die iemant in staat stelden zoo door-en-door eene levensbeschouwing te begrijpen en er in te arbeiden.

Tot de opmerkelijke woord-vondsten, waaruit de kunstvaardigheid hier blijkt, behooren uitdrukkingen als „afgegrensd" en „opperrand" in dezen volzin van de 33[e] bladzijde:

„Boven was het bessenveld afgegrensd door"
„een sparrenbosch; tusschen de stammen door"
„zag men den opperrand van den heuvel, met"
„even den weg, die daar langs liep."

Dit lijkt niet bizonder nu het er eenmaal staat, maar zulke ongebruiklijke en toch juist naauwkeurige uitdrukkingen te vinden gedurende het schrijven om een zeker iets, dat men dan ziet, aan te duiden, is een teeken der voor kunst vereischte geestes-levendigheid.

Evenwel behooren zulke greepjes of tikjes niet tot het betere in de kunst, maar hebben, in onze vergelijking, de waarde van de handigheid des klavierspelers, die een door den componist aangegeven figuur met een verrassend zetje accentuëert.

De opmerking hiervóor, omtrent de ongelijkheid van het verhaal vóor Catherine's ontmoeting met den stadsmeneer en daarná, betreft natuurlijk niet de psychologie van het geval in 't algemeen.

Dat het landmeisje, tot dan toe kinderlijk, met onbewogen innerlijk, levend, door haar hartstocht voor den stadsman in beroering geraken en innerlijk veranderen zal, is een wáre wending.

Het verkeerde is, dat niet alleen de aard van het meisje, maar tevens de aard van het verhaal verandert.

De beschrijving der omgeving, samen met de be-

schrijving van dat meisjesleven, de wijze waarop ons het landschap en het volk samen met het meisje, te zíen werd gegeven, bepaalde den aard van het verhaal vóór de ontmoeting; ná de ontmoeting zien wij het meisje niet meer met de omgeving samen als een schilderij, die ons als zoodanig wordt aangeboden; wij vernemen alleen — zonder verder dingen die *aardig om te zien* zijn, die voor het gezicht zijn uitgewerkt — van het innerlijk leven van het meisje en van hare handelingen, die daardoor worden bepaald.

Van schilderachtig wordt het verhaal zielkundig.

Eerst toont het verhaal zich van aard alleen schilderachtig, daarna toont het zich alleen zielkundig.

Op de psychologie nu van ná de ontmoeting hadden wij voorbereid moeten worden door óók psychologie vóor de ontmoeting. Of: de schilderachtigheid van vóor de ontmoeting had ons ook daarná moeten blijven omgeven.

Nu gij 't geschikt vond mij zoo nadrukkelijk mede te deelen hoe het rood van Catherine's jakje en het bruin van haar rok was toen zij in het myrtillenveld nog onbekommerd te spelen lag, [1]) zag ik mij gaarne, ook weêr als iets zóó belangrijks, aangeduid, hoe het daarmeê later, gedurende de hartstocht-beroering, gesteld was.

Gij hebt mij gewend aan Catherine te denken als één zijnde met die uiterlijkheden, nu gij die rusten laat, zie ik de heele Catherine niet meer.

De schilderachtige voorstellingen van vóor de ontmoeting houden van zelve psychologie in, want een wijze van te spelen liggen is het teeken eener innerlijke gesteldheid, — dat is waar.

Onderscheid ik een schilderachtig deel en een zielkun-

---

1) Bl. 33.

dig deel in het verhaal, dan bedoel ik, dat in het eerste het zielkundige zich verbergt onder het schilderachtige en in het tweede het zielkundige alleen, en als zoodanig, zich toont.

Wel wordt in het zielkundig deel het uiterlijk leven beschreven. Maar de toeleg is niet meer hiermede een soort van aesthetiesch effekt te geven.

In een volzin als:

„En midden op dat open, hellende zonneveld"
„lag het kind, met de donker-rood verbrandde"
„blootheid van haar armen en beenen, het glins-"
„terend gewarrel van haar rossige vlasharen, en"
„'t schelle kleurgeschetter van haar bonte klee-"
„ren. Die haren waren als een weefsel van licht-"
„draden rond haar hoofd; het rood sergen jakje"
„vlamde haar rond het lijf en de bruine rok lag"
„als een groote plek opbollend roestmos tusschen"
„het groen." — [1])

heeft de beschrijving van het uiterlijke een andere dracht dan in een volzin als:

„Ze vertroetelde in haar armen jonge katjes"
„van de buren, perste de beestjes tegen zich aan,"
„woest-heftig, tot die, met angst-gehaak van de"
„krabbelpootjes en sluip-wringing van het lenige"
„poezel-lijfje, omhoog haar schouder zich redden"
„en wegvluchtten." [2])

In den eersten is de bedoeling eener „mooie" voorstelling, iets, waarvan het zien *aangenaam* aandoet; in den tweeden is de bedoeling: juistheid van opmerking.

1) Bladzijde 33.
2) Bladzijde 114.

De tweede volzin is in 't algemeen een psychologiesch juiste trek (er wordt in aangewezen hoe zekere verliefden jegens wezens of dingen handelen, die toch niet het voorwerp van hun hartstocht zijn); en in 't bizonder zijn al zijne deeltjes naauwkeurigheidjes van gewone waarneming, aannemelijk wegens ontroebelheid, maar ook niets meer.

Tot de zelfde soort psychologische trekken behoort de kus op den mond, die de auteur zijn Catherine aan haar beminnaar Lambert laat geven, [1]) nu zij in zoo heftige hartstocht-beweging is om dat zij op dien ánderen verliefd is.

Dit is eenigszins morsen met psychologie.

Het gegeven zij niet in 't algemeen volstrekt onwerkelijk, de auteur máákt er — steeds ook in verband met de rustiek-idyllische ouverture van zijn werk — den indruk meê, het trekje van de jonge katjes, wat den psychologischen inhoud daarvan aangaat, hier te dik aangezet te ontwikkelen en toont, door hier wat te overdrijven, dat hij deze soort psychologie veeleer zeer goed uit zijne studieboeken begrepen dan zelf gevonden, of opnieuw zelf gevonden, heeft.

(Want fysiologiesch is het overdreven, geen landmeisje als Catherine zal, uit smoorlijke verliefdheid op A., met B. even huwen, hetgeen psychologiesch van zoo een kus weinig verschilt. Niet alleen komt dit niet overeen met de voorstelling van Catherine in 't begin, maar ook niet met de latere, dit trekje omgevende.—)

---

1) Bladzijde 73 en 105.

II. ALLERLEI: SCHETSJES EN AANTEEKENINGEN.

HUET, LAND VAN REMBRAND.

HUET, LAND VAN REMBRAND.

Indruk, nu mijn herlezing gevorderd is tot 1e deel, blz. 119.

2 *September* 1897.

Wij vragen, vóor alles, ook bij een geschiedschrijver: hoe léeft die man (met zijn hoogere vermogens)? hoe ziet die man? hoe leeft het tijdsleven in dien man? hoe leeft die man en spreidt zijn leven om zich heen in zijn tijd?

Iedere schrijver is min of meer dichter en zijn waarde wordt hoofdzakelijk bepaald door den afstand, die hem van het hoogste dichterschap scheidt.

Huet geeft, in zijn Land van Rembrand, beschrijvingen van het menschenleven in vroeger tijd.

Nu hebben de feiten op zich zelf slechts een zeer ondergeschikt belang voor ons. Of het werk op veel feitenkennis berust, of er veel voor is nagespoord, aangeteekend en onthouden, is dus een vraag, die hier ongesteld kan blijven, daar de bevestigende beandwoording slechts een geringe verdienste bepaalt.

De hoofdzaak is: hóé heeft hij het beschreven leven begrepen?

De aard van zijn begrip bepaalt met-een dien zijner persoonlijkheid.

De aard van het begrip blijkt uit den stijl.

En in dien stijl vinden wij: nuchterheid, leukheid, burgerlijkheid, en veel sporen van met scherp verstand onthouden goede lektuur.

Men vindt uitdrukkingen als „de wetten, die de verbeelding beheerschen", er wordt gesproken van een edelman, die aan zeker tijdperk een „stijl van leven" heeft gegeven.

Deze uitdrukkingen behooren tot een superieur verstandelijke beschouwing, van wier plan uit eigenlijk het geheele werk geschreven had moeten zijn.

Overigens bemerkt men, behalve zijn, lagere, algemeene, uitmuntende samenstelling, in den stijl voornamelijk het bestand-deel der lichte, koude ironie.

Dat een kruisvaart iets moois, — dat ook een Feest (-maal) van middeneeuwsche edellieden iets moois was, — van het eerste schijnt de schrijver nauwelijks, van het tweede in 't geheel geen vermoeden te hebben gehad.

Den hoofdzakelijken indruk, dien de schrijver te weeg brengt, is samen te trekken in de opmerking, dat dat middeneeuwsch volkje eigenlijk weinig anders deed dan stelen, vreten en zuipen. . . . .

SNEEUW.

SNEEUW.

(Ultra-impressionisme (sensitivisme). — (1888)).

Hoog in het open de wit licht dag, bij verstijfde vlagen van óplicht en héenlicht strak-stuipend aangewaard, gestolten wit-wind ingekimd van de zwart-witte verten, star waterwezen kleurdenkend onder fronslucht, knapperstippelende zwartwaasjes wriemelend van vasten schuinschijn, in de stille witte állichtend, onaanvoelbare glazerigheid wemelwasemend; den grond in tot ligging verstorven vaart vaal-áanlichtend in zijn voortplatting vlak vlak daar daar verder tot de verte, korter, smaller, minder en duisterder; in zich zelf zijnd al om de opstanden, de zucht en zien van zijn en óp van de neêring tot in-aan den hooge, binnen de doos van ruimten als onkleur-rook; en in breed-rechting als tot vaststaan versteven regen tegen de wolkenzoldering aan, verstrèkkend tot net-of-onstof, een blik van open-wijd, door dun en niet-zwaar tot klaar, onbezond mát klaar, meer dan siddering, klaarte.

Vóor de groensombering vloswiebelen wit-pluizen laag uit de aarzel-warrel-hoogte, een neêr-enkeling van brosserig-duister-suikerige nat-dun-vlokkige schuimschilfers, elk-alleen, wit-puntend, recht dalend, naar de murige schuinte gewaai-rukt, stippel-vallend, wip-stillend op het ijzerbalk-zware áanpakbare. *Zij* afhuppelen vele, wit, witpippig naast vliegvlekkig, ijlende barsten zwie-

pend in de ijserige lichtstilte, dwalende stamelsneeuw daalt wit-vliegerig neêrstippend in de lage ruimte-breedte. Uit de smalle hoogte trippelbuyt de donker-tippeling af in zwarterige sarringen uit wolle-wolken, nat-neêr-kruimelend proestgestrooi aan den grond.

Vast-donker doorgaat de man den half-cirkeligen dag, begaat het donker-grijs toe- en wechweggende, komt en gaat-gaat....

OCHTEND.

OCHTEND.

(Primitief lyriesch-impressionisme. Sentiment: angst.)

Diep-donker in het kamerbinnen de zwarte groene gordijnennacht, kerkhof-schaduwen over de laag-ligging van het grijzerig-witte hard onbewegende breede gespreide. Dampt huivend en fronsend de mistige stilte.

Wimpers en haren en het hoofd daar neêr, onder den hangenden somberen stilte-regen. Door de ruiten dreigt breed de geel-grijze buitennacht, doorvlijmd door de laayende dwijnende straatlichten, ver-schrikkelijk. Uit het hoofd een zachte tocht over de rooderige lippengleuf.

En het andere hoofd in den ondonkeren grauwgroenen schemer naast-liggend, blauw-grijzig vaal de strakke wangen onder de zwarterig wemelende oog-schaduwholen, een goor stuk sneeuwweg onder het bol wolkerende dondere donker, winterland-stille slaapdood.

In het ruige hoofd-gewas de woedende schelzwartblauwende stadnacht, de boven-ovale waarin glimmenddonker bedaakte huizen saâmgeklampt dicht-veel ophecht-duisteren. Tegen de gevels hellen valsche scheelbleeklichtglansen op, de doodstarre ruiten glimmeren, de gevels met hun schouders zijn vreeselijke groote verschijningen met hun glazerige blinde gezichten, en

verdwijnen hard weêr in het ompluimende duister.

De grijze grachten weggen voort snel vluchtend in hun steenen staan, lijn-langsend de groenpoelende smoezel-spiegelende slanggladde schubbig stroopende diepten, grijs-effen-weggen voort, sluik heenslinkend tusschen de drukstratende huizenvensterig samensteen-standende wijken-verten, de bleek zwart zoo gebouwd en gezet leêgstaande open-starende verten.

Boven de stad hemelt een zich uitstortende rood-lichtregenwolking.

Dan weêr donker, bleek-violet duister. Dan helgeel-laailicht-wolken, met de duisternis inaderende pluisranden, drijvend langs de huizen in de leêge lucht.

Dan een vreemd bleek-zwart alomlicht als een rouw onder het verbolgen wolkenzolderen.

Het is een open stadnacht, nachtbleek de uitgeleefde straten, de wit-zwarte nacht zweeft, ijlt in vleugelende scheuten boven tegen de vlakke huizingen heen, de wit-zwarte leegtevlammen sperren open, op van de gronden opslankend hun huiverende waayingen.

De nacht is klaar en open, ver-schrikkelijk.

Dan geen boven meer, in den lagen stadnacht de soldaten. Breed komen ze, veel, breed-veel, dicht komen ze met hun hel-rood-van-onderen rijen, in vreeselijke troepen-na-troepen, van den eenen straatkant naar den anderen, zonder gleuf, lijf aan lijf dringend naderen ze aan, met al die rooye broeken wadend door de laag strijkende, warrelende en kolkende grijze nachtgolven, met de glimmerende bengelende dingendrukten elk voor den donkeren romp, met de duistere samenhoofden, met het glans-schieten van de bajonetten en de geele en roode lichtschaduwende afschijnplassen van de plotse flambouwen over ruggenhoofden.

De nacht benauwd, je kan niet ademen, uit den heeschen nacht het hooren weg uit de lage vale engten, onhoorbaar schrijden ze in de stad van zwarte

watten. De angst spalkt zich met zijn bleek-zwarte lijnen op. Terug, weg, vluchten, heen, gauw gauw, ze komen, ze komen, daar zijn ze, de stomme onherroepelijk naderende vaste scharen.

Door de open grijs-steenen leegte voort, maar van den anderen kant, als stijgend tegen een helling aan en op-komend, in den donker-paarlgrijzen benauwd dikke-wolken-vollen nacht, den vreemd gevulden nacht als waren onweêrwolken tusschen de huizen gedaald, : de andere benden zwarte menschenbenden, met de dwarsche, donkere stokken en staken, als een bewegend zwart-bosch, met de duistere bloedroode plekken aan de warrige zwarte lijven.

Zij naderen, de donkere drommen, dwarrel-draait in een huis-hoogen trechter de geelgrijs schimmerende nachthoos door de kleiner en kleinere leêgte, de leêge grond, de goede grijze leêge grond slinkt weg in het zwarte menigte-gestap. Zij zijn op de brug, zij zijn op de grachten, zij zijn in de straten, o van alle kanten.

Spartelt in de angst, rent heen, heen langs de huizen-wanden, heen naar de verre leêgte. Door de nachtstad heen, door de doodstad heen, door het gebergte van grijs bevrorene stilte.

Uit de smalle zwarte straten ademt vochtig de nacht op de breede grijze grachten. Op de groote vloer, op de grijze vloer, op de ijs-grijze vloer staan de zwarte boomen elk alleen met het angstige menigte-gefluister uit hun diepe blaadrenholen.

Holt voort, als gewaaid, door de drukke leêgheid van de hard nauw-staande zwartstad, geele licht-kwallen troebelen verzonken uit de binnen-diepten, de gevelen schichten henen, op de hoeken, in het kabbelende grijs van de schuine hoogten, zijn de dakluiken, akelig ophoekend met hun wezen-achtige vooruitstekendheid tegen den grijzen hemel aan.

In een heel oud binnen-huis, schrik-wekkend onbekend, zoo vreemd donker dof groen de oude houten wanden met hun magere groene gebloemde paneelkaders, de lage groene zoldering en de vaal-groene vloer. Daar was een onnatuurlijk lange, smalle man, als leêr over stokken was zijn blauwerig steengrijs gelaatsvel, zijn hoofd was dicht bij de zoldering, boven de vaal-roode flarden om zijn lijf, en een dwerg-vrouwtje, stok-oud, met een groot, zwaar-neuzig, zwaar-kinnig, vol geel-zwarte korsten en wilde grijze geitige haar-stoppels, mannen-hoofd, onder de vuil-blauwe stijve plooimuts, en zij was zoo klein, dat al de verkleurde oude lappen-kleeren op een stapel bijna horizontaal om haar lijf lagen....

IN HET KOFFIEHUIS.

IN HET KOFFIEHUIS.

(Primitief impressionisme, grenzend aan naturalisme).

Hun schoen-voeten drentel-draalden op den bibberend-grijzig verlichten steen-grond vóor Mast, de hoofden leuterden een hortende afscheidspraterij, en de lange bood al zijn groote hand, bloot onder-aan de ruige ulster-mouw; maar hij stopte de hand weêr te-rug in zijn rechter heupzak, en, schuin weg-kijkend met zijn plots in schelte verlicht gezicht naar twee heertjes, die het koffiehuis uitkwamen terwijl de groen-wollen tocht-deur achter hen dicht kwakte, zei hij losjes dwingerig:

— Kom, gaat u meê 'n glaasje bier drinke...

En dadelijk keek hij nu den lageren breeden weêr aan diens oogen, met zijn weêr afgedonkerd gezicht, om diens besluit te hooren.

— Nou.... zei de breede, en zij gingen door de twee vestibuletjes, de groene deur dofte achter hun ruggen dicht, hen afsluitend van buiten en, mat vlam-mend-wild goud-rood in zilver-wit-licht, hing de groote zaal achter het glas van de deur vóor hen in-gelijst, en zij stonden in het dof suizend gegrom, waarmeê de nog onbetreden zaal hen al omving. De lange vatte het dunne koperen handvatsel van de glazen deur met de rechter hand, duwde met zijn ruige ulster-billen de deur naar binnen en bleef hem zoo even staan open-houden, tot de breede voor hem heen binnen was gegaan.

Met een soepelen drens joepte de deur doodelijk leuk achter hen dicht en zij bleven even geheel stil staan, de koppen alleen op de rompen half-rond draayend, loerend naar een onbezet tafeltje. Zij stonden vol in de witte licht-schittering-schijn, als met een wolk van blauwig mat-glazig zilverschuim oversopt, gestreken over de jassen tot grijs licht, de kop van den breeden vaal blank, bonkig dik, de kop van den langen kleiner, hoog, smal, een kopje van baard-smoezelig donker en mannelijk mat ruw rood, mager met zijn flets en dun geel snorretje als een sier-lintje. De zaal had hen ingenomen, stallend in dansende scheuten zijn goud en rood van de zolderingen en kolommen voor hen uit, spreidend de sneeuw-witte plekken van zijn marmeren tafeltjes tusschen de dicht- en vol-donkere lijven voor hun buiken neêr, hen omwalmend met de vale en teêr-blauwe rook, hen be-zingend met de juichingen der bestelkreten en der kellner-andwoord-roepen, het verre getik-klots der biljart-ballen, het zware geörgel der schel-hoog-doorlachen alom-praterijen.

Op een pad van de stof-vale plankenvloer, tusschen de tafeltjes-rijen, kwam hoog een asch-blond heer, met wit vest, de handen op den rug, wandelend tot hen aangenaderd, die zijn roerloos gelaat vol óplettenden ernst onophoudelijk langzaam naar rechts, naar links draaide, neêr over de lage menigte om de éenvormige regelmatige tafelstanding. Toen hij dicht bij hen was, bezagen zijn grijze oog-knikkers hen met koel-heusche waardeering en hij boog lichtelijk, duitsch en smal: .... „heeren!"

Door deze raking van hun personen en opneming in het zaal-gesamente, ontluikten de beiden dadelijk uit hun roerloos aarzelen, zij hoed-groetten even: ... „meneer!", en de lange zette nu dóor, wilde dóen, en, híj vóor-óp, de breede achter hem aan, drentelden zij het zelfde pad in, zwijgend naar links en rechts kijkend over, om de

vlakte van geluidende hoofden met blikkerende oogen. Soms gleed hun blik vast in een blik, ópkomend uit een onbekend bruin of grijs geöog, maar dan keken zij snel vèrder over de wiebelende harigheden en de witte tafelplekken en vingen, onverschillig uit de hoogte hunner oogen ze over-kìjkend, de hoofdwendingen en blikken der zitters verder tegen de schilden hunner wangen op, die ze glad en onontroerd afkaatsten. Zij zagen geen leêg tafeltje. Juist keerden zij zich om en leuterden uit de monden van oprukken, toen de smoezel-vleeschplek van een gelaat, door een donker lijf opgestooten, rees in hun flauw nog uitgespreidde aandacht. Toen werd het hevig: een herkenning, ontmoeting. De verrezene wenkte met den arm, pst met de lippen. Door al de kleederen van den langen zwenkte en beefde de herkenning, het geluk van te vinden. De nieuwe werd nu voor-even méer voor den langen dan de breede hem was, om dat-i nu nieuw was in den avond al was-i 'n óuwere kennis....

PARIJS.

PARIJS, DOOR X. [1])

(Superieure Causerie). [2])

De Madeleine is mooi van stand, met de kolonnade van den voorgevel naar de rue Royale gekeerd, maar is een leelijk gebouw. Neen, leve dan duizendmaal de gothische kerken van Parijs! De Madeleine is een 18e—19e-eeuwsche romeinsche tempel, een der zwaarste, massiefste, meest grof-monumentale gebouwen der stad, aan alle kanten ommuurd en gestut door kolommen, waartusschen, aan de zijgevels, nissen met plomp beeldhouwwerk. De menschen, die de Madeleine mooi vinden, zijn degenen die, geïmponeerd door een eersten indruk van massaalheid, alle bouwwerken mooi vinden, die groot zijn en waarvan zij eerst gedacht hebben: „hee, wat is dat voor een gebouw!" De Madeleine is leelijk, om dat zij niet de expressie is eener individueele kunstgedachte, noch het eigen voortbrengsel van een godsdienst of tijd. Zij is het voortbrengsel van kunst- en redeloze navolging. Zij beheerscht ook haar omgeving niet, maar kontrasteert er mede op onaangename manier. Had men dan geen eigen architektuur en wilde men de gothiek niet navolgen, dan maar liever iets gemaakt in den trant der gevels van het Théâtre-Français, want deze zijn zonder aanmatiging, deze domineeren niet, deze

---

1) Zie „Causerie" in den 4en bundel Verzamelde Opstellen.

2) Deze qualificatie bedoelt natuurlijk niet een waarde- maar een soortaanduiding.

vormen geen haut-relief in de architekturale fysionomie der stad. Zij vereffenen zich en zinken samen met de huizenmassa der omgeving. Zij zijn bijna even demokratiesch als de gewone parijsche 19e-eeuwsche huizingengevels, of liever stratengevels, want de geheele moderne straat schijnt aan elken kant slechts éen gevel te hebben.

Beschouw ik nu zoo'n gewoon boulevard-huis, dan heeft dat nog meer karakter dan een gebouw als de Madeleine, dan blijkt daar-uit de effenheid, de onopgesmuktheid, de degelijkheid, die in veel opzichten den tegenwoordigen tijd kenmerkt. Gij zegt mij, dat in dit huis van-onderen een winkelzaak gedreven wordt, dat de daarboven zich bevindende verdiepingen bewoond worden door gezinnen, wier hoofden beambten, kleine-renteniers, makelaars, enz. zijn, dat de dienstboden onder het dak huizen. Zeer goed, ik geloof u, er is in het uiterlijk voor het huis niets wat tegen die bewering indruischt. Maar komt gij mij vertellen, dat binnen de door die kolommen afgeperkte ruimte, dat in dat gebouw, dat even goed een beurs als een schouwburg kon zijn, de katholieke godsdienst-oefeningen worden gehouden, dan zie ik u ongeloovig aan. Hoe zonderling, die boulevard, die met boomen en kiosken vol drukke kleuren beplante breede huizenlaan, die u op dit plein plotseling voor een romeinschen tempel brengt. Men moet er maar op verdacht zijn.

Wat schilderijen uit de school van David in de schilderkunst zijn is een bouwwerk als de Madeleine in de architektuur. De middeneeuwen waren de bloeitijd van het katholieke kristendom. Toen had het zijn extatici, zijn literatuur en zijn architektuur. Niets natuurlijker dan dat in een tijd, dat het zieleleven in 't algemeen, het geloof en de kunst in 't bizonder, zoo weinig bloeiden als toen de Madeleine werd volbouwd, er produkten te voorschijn kwamen, die allerduidelijkst een renaissance van een renaissance vertegenwoordigen. Het zijn

de laatste flauwe afdrukken in steen van de groote grieksche kunst-idee, nu als kolossale karikaturen van hun eigen oorsprong. De 19e-eeuwsche gothische kerken zijn ook zeer plomp, te vergelijken met de als kant à jour bewerkte steenen gedichten, die de modellen waren waarnaar zij zijn bestudeerd. Maar toch, die relatief plompe gebouwen zijn in treffende over-een-stemming met het geloof en gevoel der priesters en geloovigen, die ze bevolken. Zoo als 19e-eeuwsche katholieke priester-zielen staan tot zielen als die van Thomas-a-Kempis, zoo als de roomsche volks-ziel van tegenwoordig staat tot de dwepers der midden-eeuwen, zoo is ook de verhouding tusschen oude kathedralen en nieuwe gothische kerken. Zúlke kerken zijn het in der daad waar de grove tegenwoordige bidders in thuis behooren. Maar geen nuance van het 19e-eeuwsch katholicisme dat over-een-komt met den bouwvorm der Madeleine.

Toch zullen wij, naar ons programma beveelt, iets goeds, iets aangenaams, in dat Parijsche gebouw moeten vinden. En na eenig zoeken komt het ons dan ook te binnen. Het is de gedachte, dat, na zoo veel eeuwen, te midden eener hun geheel vreemde en men zou zeggen hun vijandige omgeving, de grieksch-romeinsche bouwvorm als met geweld hier nog oprijst uit den grond. Hoe groot moet een tijd geweest zijn, die na twintig eeuwen over de geheele wereld zich nog monumenten bouwt. Die grieksch-romeinsche stijl moet wel iets als een onvergankelijk schoonheidsbegrip, een onsterfelijke artistiek-intellektueele passie in de menschheid geweest zijn. Zoo als in de huisjes der koloniën aan 't eindje van de wereld de zelfde melodieën worden gezongen en gespeeld die in de opera eener Europeesche hoofdstad voor 't eerst werden gehoord, zoo als de portretten van vorstelijke personen in de armoedigste woningen aan de grenzen des lands aan de wanden prijken, zoo

staat er een grieksch-romeinsch bouwwerk op het Madeleine-plein te Parijs.

Deze gedachten schetsten zich vluchtig en snel even in mijn denkvermogen; ik had geen tijd om ze uit te werken want de grovere maar dadelijk nieuwerwetsche levensmooiheid der place de la Concorde deed zich aan ons voor terwijl wij de rue Royale uitwandelden.

De uitgestrektheid van dit plein overblufte mij en vervulde mij met een kinderlijke bewondering. Wat mij het grootste genoegen gaf was de enorme afmetingen die de dingen hier hadden te vergelijken met den Amsterdamschen Dam of het Frederiksplein b. v. De gewaarwording van het nietige van den Dam had ik vooral bij mijn terugkeer in onze hoofdstad en zal haar later nader bespreken. Tóen voelde ik mij zelf groot en de Dam klein, om dat ik zoo juist uit Parijs kwam; nú gevoelde ik mij zelf buitengewoon klein en het Concorde-plein onbegrijpelijk, immens groot. De grond was van macadam in al zijn uitgestrektheid, en zag wit, heel licht wit geel, bij dit weêr. Het had iets van een groote buitenvlakte en te gelijk maakten de obelisk, de fonteinen, de monumentale lantaarns, de geheele aanleg hier alles weêr kunstmatig en ontnamen er weder het buitenachtige karakter aan. En over die vlakte wielden en gleden snel en zacht de honderden rijtuigen, onophoudelijk elkaâr opvolgend, ernstig, geäffaireerd snel en bescheiden zacht.

Fonteinen geven aan een stad een bizonder cachet van weelde en wèl-gemanierdheid, zij zijn als de doekspelden en de manchetknoopen van het toilet der stad. De waterversieringen zijn de zilveren vuurwerken, die alleen bij dag kunnen worden vertoond. Het zonnelicht doet het fraaiste en sterkste vuurwerk verbleeken, maar schijnt het op de waterfontein, dan doet het die lichten en fonkelen als fel zilver en hel geel vuur. Dat men de æsthetische waarde van waterfonteinen niet te gering

schatte! Bewegelijk en vluchtig als tooneelspeelkunst, is hun waarde niet objektief blijvend, maar in het geheugen hunner bewonderaars laten de fonteinen fotografiën hunner schoone sierlijkheid na, die niet met de jaren verbleeken, als mooye en zwierige vrouwen wier gestalten éens weldoend langs ons heen zijn gegaan. Zuiver en helder is het water, doorschijnend en subtiel zijne elegance. De zee is groot-mooi, de regen droefmooi, en machtig-mooi de waterval, maar elegant bij uitnemendheid zijn de kunstmatige fonteinen. Die van het Concorde-plein zijn als dames met slanke bovenlijven en bollige buigzame krinolines, zilveren dames — uit de verte gezien. Hun steeds een-vormig bewegen geeft hun den schijn van onbewegelijkheid. Eerst dus ontvangt ge er dién indruk van, maar kom dan nader bij om de andere indrukken van die goede fonteinen ten geschenke te krijgen. Hoe schoon, niet waar, is deze afgedeelde en samengevoegde, deze gebeeldhouwde regen! Wat is er slanker en soepeler dan de lijnen van het in reine bochten afvallende, of zich eerst in een ranken worp verheffende en dan met de gebroken buiging van een staatsie-zweep neêrstralende fonteinwater! Ik ben bij warm weêr nooit het Concorde-plein opgekomen zonder iets dergelijks te merken als wanneer een vrouw mij eau-de-Cologne op mijn zakdoek werpt, iets verfrisschends, iets opwekkends. Want dit is, het schoonheids-oogengenot daar gelaten, nog de verdienste van fonteinen, dat zij al het aangename van een Meibui hebben zonder de lastigheden. Men moest fonteinen eigenlijk altijd van donker marmer maken, want de grijze, door het vocht bevlekte of vergroende steen, dien men vlak aan en om fonteinen ziet, is leelijk en vermindert de pracht van de waterfiguren.

Ik stond te kijken, toen ik zoo dacht, bijna met open mond, want mijn lippen waren van elkaâr. Mijn vriend was al een eindje van mij af gedrenteld. Hij zei

op den ietwat bazigen toon, waarop hij wel eens spreken kon, dat ik meê moest, dat het nu genoeg was, dat ik gevaar liep overreden te worden door de rijtuigen en door de menschen voor een klein-steedsch boefje te worden gehouden, die nog nooit iets gezien heeft van zijn leven. Deze laatste gruwel deed mij hem onmiddellijk volgen, maar aanstonds vond ik toch weêr, dat hij ongelijk had en ik zeide hem, dat het juist een der voordeelen van een stad als Parijs is, dat men er ongestoord naar de lucht of de huizen of een monument kan blijven staan kijken, iets wat men in Holland niet doen kan zonder door de vóorbij loopende volwassenen en door de u omringende straatkinderen voor een halven gek gehouden te worden....

III. VERHALEND PROZA.

BRAAF ZIJN.

I. MEIMAAND. EEN VRIENDSCHAPSBEGIN.

MEIMAAND. EEN VRIENDSCHAPSBEGIN.

Met Meerel en de Poganoffs leefde Willem een rustige en plezierige lente. Mei was de maand van Maria, de Heilige Maagd. Alle weinige boomen van de koer stonden op in teêre groening naar de wit- en blauwe lucht, alle vele groote boomen in het bosch deinden in kleine wind-fluisteringen hun jeugdige bladeringen af en aan, en zaten vol vogels, die veel geluidjes maakten zonder wijs, als het stemmen van muziek-instrumenten. Op de koer was lieve warmte en een volte van kleuren, flauw geel licht. Binnen stonden alle buiten-deuren open, waar door de warmte licht geel in kwam, en donkerder, donkerder, meer naar binnen. Het karree stond ook open, waarin jongens liepen en zaten op de bankjes, vóor hen de rooye, geele en violette bloembedden en de hooge heesters rommendom. De dag stak dof goud licht aan in de bezonde vensters en glansde staal-blauw klaar in de beschaduwde vensters. De professers en de jongens liepen met warme welwillendheid over de aangezichten.

In de Maria-kapel, aan het einde van de linker zijbeuk in de kerk, stond het altaar met zijn veel-kleurig beeld in een bed van roode rozen, met donkere binnensten en lichte buitensten, en kleine kaarsen, room-geel, brandden dik-geele vlammetjes op van het ochtendlicht af tot de avond-donkerte toe, brandend heen door alle kleuren van den dag. In den vesper van zondag-middag

bad de direkteur aan het hoog-altaar de lange rozenkrans voor, hoog en groot de alleen-stem voor in de kerk, laag en dof het grommend andwoord-bidden van de jongens na, in de achterkerk. Het orgel dreunde zijn zware muziek door de oude bouwing, was dan stil, en Marieke, van de eerste hollandsche, met zijn sopraanstem uit het duif-kroppige mevrouwe-onderhoofd, zong het Maria-lied: c'est le mois de Marie, c'est le mois le plus beau, à la vierge chérie, disons un chant nouveau, de wijs was van professer Kis, met vuilen toog en lange haren, den grooten muziek-man, die zelf dirigeerde bij feesten.

Deze lente vervormde Willem, deed hem gelukkig zijn, kalm gelukkig in de gewendheid en de plicht. Hij liep met Meerel en de Poganoffs, maar zonder van hun wezens over te nemen, alleen met zich zelf.

De jonge Poganoff zei nooit veel, versuft in eigen zoetigheid met zijn taart-kleurig hoofd, in voortdurend stil blij bewust zijn, dat hij vlijtiger en braver was dan zijn broêr.

De oude Poganoff was de voornaamste van de kompanjie, al tijd sprekend, al tijd iets nieuws wetend, met een ratelende tong in het hoofd. Hij sprak weinig van zijn familie, vroeg ontwassen, levend met zijn gedachten in het plezier van met zijn vriendjes te wandelen door de straten van Leeuwarden, te zitten in de buiten-koffiehuizen, meisjes na te loopen, 's Zondags uitstapjes in den omtrek te maken. Hij hield niet, ook hier niet, van haasje-over-springen, knikkeren, of van het spel met het houtje dat in den op den grond getrokken kring gegooid moest worden door den een, ter wijl de ander, die in den kring stond, dat met een stok moest beletten. Als hij niet van de streken vertelde, die zij bij hem in de stad hadden uitgevoerd en van hoe hij eens bij een oom in den-Bosch had gelozjeerd en daar 's nachts de zoons van de liberalen de glazen

gingen ingooyen van de societeit van de katholieken, of hij vertelde geen anekdoten, die hij niet alleen bij massaas van hooren-zeggen had maar ook in zijn groot geheugen had opgezameld van allerlei scheurkalenders en uit allerlei vroolijke leesboeken, dan verzon hij grappige dingen, die zijn kompanjie hier zou kunnen doen. Je moest natuurlijk niets doen wat tegen het reglement was en al tijd verstandig blijven want of je al straf kreeg, daar had je niets aan. Maar er waren allerlei plezierige dingen te doen, waar je veel kits van had en daar de zwartrokken je toch niets voor konden maken. Zoo moesten ze eens net doen of ze militairen waren. Hij, Paul Poganoff, was de generaal, zijn broêr Gerard de kapitein, Willem de majoor en Arthuur Meerel de admiraal. Arthuur Meerel, die een oom had, die in het leger was, verzette zich eerst, het was een te ernstige zaak om meê te spelen; daarna zei hij, dat Poganoff dom was, want dat de rangen mekaâr volstrekt zoo niet opvolgden als hij gezeid had. Maar Poganoff zei een aardigheid en Arthuur moest toegeven, want de heele kompanjie lachte. Nu was de aardigheid dit, dat ze mekaâr al-door generaal, kapitein, majoor en admiraal moesten noemen, en die zich vergiste, die mocht kiezen tusschen in zijn gat geknepen te worden, zoo als de provisor deed, of wel van ieder een knip voor zijn neus te krijgen. Nou, dat was natuurlijk heel aardig, je had er een heelen dag plezier van, het kostte niets en je liep geen salet op of kwade punten. De straffen voor die zich vergist hadden schreef de generaal op en 's avonds in den speeltijd na het soepee gingen ze in een hoek van de korridors staan en daar werden de straffen gegeven. Als je te hard schreeuwde werd je nóg eens geknepen of geknipt. Maar het eindigde al tijd naar, den volgenden dag. Want in een soort van flauwaardige vasthoudendheid woû Arthuur Meerel dan dóorgaan met de grap en de jonge Poganoff

ook, maar Paul en Arthuur zeiën dat het nu genoeg was geweest, en zoo kwam er al tijd een kleine ruzie.

Een anderen keer had Paul de grap uitgevonden van dat ze geen van allen in den speeltijd een woord mochten spreken en met de handen moesten duidelijk maken wat ze te zeggen hadden. Maar Arthuur en Willem wilden na een kwartiertje niet meer en vonden het vervelend. Toen was Paul boos geworden en ze hadden hem den heelen dag niet meer gezien. In dien tijd ondervroeg Arthuur Gerard Poganoff naar hun familje. Mijn pa doet in leêr, een groote huidenzaak in Leeuwarden, zei Gerard, ik heb twee zusters. Verder wist hij niets.

Den volgenden dag kwam het uit, dat Paul bij professor Mirmee was geweest, die zijn familie wel kende.

— Je pa doet in leêr, zei Arthuur, wij weten 't nu, waarom woû-je dat niet zegge?

— Woû ik dat niet zegge, hoe kom je dáar ân? Maar weet je wel, zei Paul, die gauw zijn familie interessant woû maken, dat mijn pa den oorlog van Polen tegen Rusland nog heeft meêgemaakt? En hij vertelde de heele geschiedenis, met gevechten, verwondingen en ambulances.

Paul was al tijd in zijn humeur, om dat zijn hoofd vol met grappen en prettige verbeeldingen zat. Hij had in zijn laadtje in de eetzaal een potje met mosterd staan, die hij aan het goetee tusschen zijn broodje smeerde, en dan verbeeldde hij zich maar, dat er ham tusschen lag, om de pret van lekker te eten te hebben.

Er waren nu geregeld promenades, want het weêr was al tijd mooi. In de wijde leegten boven de platte velden stonden eenzame kapelletjes, kleine wit-murige huisjes met zwart-blauwe leyen dakjes, met in de poortjes van-onderen een luikje, en daarop een houten hekje, allebei gesloten en vast. Voor die kapelletjes bleef de

promenaad stil en pakte zich samen tot een grooten oploop. Ze deden hun hoeden en petten van de hoofden, ter wijl de achterste jongens nog aanliepen en stil bleven, en Marieke, onder zijn opwaayend haar, zong met in de open-lucht droog-klare en niet in de ruimte heenklinkende klanken, het Maria-lied.

Den zes-en-twintigsten was de groote feestelijkheid van de meimaand, de pelgrimstocht naar de kapel van Scheye, waar een beeld van Maria stond, daar eens in vroeger tijden een wonder meê was gebeurd. Het beeld had aan een dood-arm meisje, die Maria om hulp in den nood voor haar zieke moeder was komen bidden, een der gouden muiltjes toegeworpen, die het aan de voeten had, zoo dat men sinds dien tijd het beeld al tijd maar met één muiltje had gekend. Dat was gebeurd in over-oude tijden, maar Maria was de beschermheilige van de streek geworden en elk jaar gingen de jongens van het pensionnaat, in een buitengewone promenaad, haar daar vereeren.

Willem, Arthuur en Paul waren zenuwachtig toen de promenaad begon, want den vorigen avond, tegen het eind van de rekreatie, was daar Baster bij hun komen loopen, hoog en brommerig naast hen, had gescholden op De Blauw, Waayman en vooral op Hoeffel, die een gemeene kerel was, want hij had een portret uit Basters lessenaar gestolen en wilde het niet te-rug geven. En Baster had gezeid: Nou, ik heb met hun natuurlijk gebroke, en nou kom ik maar met jullie loope. Maar, had Paul geandwoord, maar, maar, ja wel, daar zullen wij, als je 't goed vind, even same over beraadslage.

Baster had schuin op hem neer gekeken met zijn doffe oogen, zijn verbazing schuil houdend, en zijn rechter hand hoog in de ruimte gedaan in een langzamen zwaai zeggend: Mót ik je?

Paul was lachend op-zij gedrongen tegen Arthuur aan, afwerend, Baster bedarend met zijn rechter hand, en Arthuur had langs Pauls strot gekeken met lacherige schalkoogjes. Baster, die nooit glimlachte, was in-eens zich-er-in-schikkend geworden en had rechts-om-keer gemaakt, zeggend: nou, gauw dan maar, ik kom zóó de uitslag hoore.

Toen waren zij heerlijk met hun vieren aan 't bespreken gegaan, zich veel-vermogend voelend, als groote, oude jongens.

— Enfin, we kunnen 'et probeere, zei Paul eindelijk, bevalt-i ons niet, dan zegge we 'n 'et 'm en mot-i maar weêr weg.

Paul, meerder en grappig en gemeenzaam, riep Baster, die bij de muur stond: Bas, kom, Bas, je mag komme. En zoo liep Bas nu met hen op de groote promenaad naar Scheye.

Dat duurde twee en 'n half uur. Eindelijk waren ze in het bosch op den berg, waar de kapel stond. Er kon maar een beetje van de jongens in, de rest bleef buiten staan. En zullie stonden bij de achtersten. In de kapel, bij het altaar, werd door den professer voorgebeden, maar in de open lucht kon men het niet hooren, uit de jongensdrom dreunde het andwoord, maar de achtersten lachten in de zon, stilletjes stoeyend, blij van wandelen. De prefekt, met zijn hoed in de hand, liep loerend, spiedend, het hoofd schuin, om de zware ronde volte heen, en, in de stilte van het voorbidden, onder het hoog-ruischend deinen van de teêre blaârgevaarten in de fonkelende lucht, vermaande hij er een, heesch-ruw: Von Kretsch, wees toch stil! Von Kretsch keek om, tusschen de hoofden door, met weêr aanstijvenden mond en verschrikte wenkbrauwen. En hij trok de viooltjes weg, die hij, om Lieman te verneuken, onder Lieman z'n jaskraag had gestoken.

Toen de gebeden gedaan waren begon het eigenlijke plezier. Groote karren, vaal en grijs op de stelling der zware gesternten van hun wielen, stonden op het zij-groene gras, op het fluweel-groene boschmos, vreemd en duister binnen-tusschen de mossige boomstammen, laag onder de ver-hoog druischende blaârenbossen. Log-buikende biervaten lagen op de karren te rusten, en teenen manden, van een teêr-innige gevlochtenheid, met broodjes en ham en kersen. De kompanjiën bilden neer over het gras in lage groepen, de hoofden vroolijk van stillen groenschijn. De oogleden knippend voor glinsterende oogen boven de monden leutig kauwend in lachen. En het was één groot stemmengetjilp om het voêr op het gras in het dwerg-bevolkte bosch onder den lachenden dag. Een soortement laan was midden door het bosch en de boomen stonden wijd van-één. Men zag de jongens-hoopjes allen zitten, als rare gewassen van geweefd goed met de kazige koppen onder den duimhelm der haren. En hoog liep de zwarte prefekt boven-tusschen de lachende koppen.

Iedere jongen had zijn glas meêgebracht in zijn zak en iedere kompanjie kreeg het oud-bier in een karaf van de wagens midden-tusschen zich staan. Na het gretige happen en gulzige slikken van de eerste broodjes met de zeldzame ham, begon de vreugde van het spreek-lawaai pas goed, met nat roepen en joelend gejuich na de teugen zwaar bier in de achter-over hellende hoofden.

Paul Poganoff begon met Baster een plaagvriendschap. Hij had zijn duim nat gemaakt in het bier en spatte dat toen naar Basters gezicht. Baster, onverdacht in gezellig zich overgevend geklets met Arthuur en Willem, kreeg de nattigheid juist tegen zijn bol-lachende wang. In-ééns trokken zijn gezichtsvakken tot wrevel-ernst, de lange wangen, de doffe oogen, de spitse kin.

— Scheî uit, zei hij hard, je lijkt wel gék.

Poganoffs hoofd was vlak-bij Baster z'n hoofd en Poganoff begon zenuwachtig te lachen, met snelle oogbol-verschuivinkjes en blik-worpen van voor zich heen naar Basters oogen. Maar toen nam hij zijn wijsvinger en stak dien uit, alleen, aan de rechter hand, en piekte er meê naar Basters maag, bij bedaarde snel-strekkingen, om een gewone en bekende uitkomst te krijgen, leuk en bedaard. En ja, Baster, in een joeling van zijn heele lijf, met wijd-stijf open-grinnikkenden mond in het Jan Klaassen-smoel, giegelde zijn romp krimpend naar achteren, afwerend, de armen voor de borst, het hoofd in kleine gauwe schuddinkjes met lange boven-oogleden onder de hoog-geboogde wenkbrauwen en het wiebelend haar, met gilletjes uit den mond van verborgen pret, als een mager meisje daar ereis meê gesold wordt als of ze dik was.

Als de bierkaraffen leêg waren, gingen ze er meê naar den wagen, waar Lambert de kok uit het vat tapte, koel-grimmig van moeheid. De knechts liepen rond met de ham en het brood, precies als in de eetzaal, heel aardig. Boven in de boomen maakten de vogelen fluit- en zoen-geluidjes, lang-aan in een schel galmpje en trillend als een metalen veer en sissend en rikketikke-takkend en fladderend mekaâr na.

Hoog op den te-rugweg was Baster een beetje dronken, zweetend in donker-water-druppeltjes over zijn rauwebiefstuk-rood gezicht. Hij liep met Willem voor-uit, de andere drie achter hen, midden tusschen de lange, lange promenaad van zacht voort-deinende lijven op het gelijkelijk beenengestap over den dof-geelen zandweg, onder de hel-geele zonnelichting, naast mat groene heesters links, en randen fel groen gras, zoomend strooperig zwart groene watertjes, rechts, en verder rechts dicht bosch tot beneden aan toe met wippende en ton-

gelende blaâren. Baster weekte heelemaal in verteedering; zijn liefste gedachten, die hij anders stil weg hield, kwamen sprekend in zijn stem, zijn blikken, neêr, belachten ze troetelend en dachten ze na, als ze al lang weggesproken waren, weg in de halsharen van de jongens vóor hen, weggeädemd uit het pimpelpaarsch gezicht naar den blauw-wittigen hemel. Willem, in zijn opgehitst denken door het bier, hoorde de woorden zeer. Baster vertelde, dat hij 't heel plezierig vond zoo met de jongens in den speeltijd om te gaan, op de koer, in de korridors en zoo, maar dat hij toch het meeste plezier had, iets waar hij anders zoo niet voor uit kwam, als hij in de studiezaal en in de klas zat met zijn boeken en kajees, hij woû de eerste van zijn klas worden, het zoû waarschijnlijk wel niet gaan want er waren vluggere jongens op de vijfde hollandsche dan hij was, maar dan woû-i toch in alle geval een van de eersten zijn en daar deed-i zijn best voor. Dat spelen en samen loopen te praten op de koer en zoo, was wel heel aardig, maar het háalde niet bij dat andere plezier, als je daar eens goed in was. Baster werd nu verbroederingerig: ik heb het wel gezien, jij bent een heele goeye jonge en daarom woû ik wel, dat je een goeye vrind van me werd en ook zoo deê as ik. Verbeel-je, hoe prettig, om met de prijs-uitdeeling een prijs te krijge, al is 't maar een derde of vierde prijs, dat doet er niet toe, je naam wordt toch afgeroepe en je mag je prijs toch maar gaan hale.

— Ja, zei Willem, die een oud gevoel kreeg van vredig-heerlijk-vinden, dat hij een paar maal vroeger op school al had gehad, je heb eigelijk gelijk. Ik moet ook meer me best doen as ik doe.

Baster sprak voort, het hoofd schuintjes onder de zwart-lakensche pet met glimmend klepje, zoet zijn gedachten beminnend in een dof geglans van zijn oogen naar den grond, pratend op den maatgang van zijn

eentonig loopende beenen, met zijn wandelstokje steentjes wegkitsend voor zijn voeten, zijn brave-jongens-plicht-gedachten alleen hoorend praten, zachtjes voor zich en zonder te hooren het kakelend voortdrommen van de wijd-wandelende jongens waar-midden-in hij ging.

Er kwam, na de Scheye-promenaad, een drooge vriendschap tusschen Willem en Baster. 's Avonds in de korridors, toen Baster ontnuchterd was, had hij weinig gesproken, dof en beroerd. Maar den volgenden dag was hij met Willem gaan loopen, als of zij al tijd in groote vertrouwelijkheid waren geweest, gauw sprekend en lachend met afkinningen van zijn hoofd laag naar Willems hoofd, gauw loopend, zeggend van: nou hè, we hadden 'em daar gistere goed te pakke, we hebbe heel wat gepraat, hè? Hij wilde zich verontschuldigen voor de kinderlijkheid, waarin hij zich gisteren had bloot gegeven. Maar toch voelden ze allebei een warme innigheid onder in hun gemeenschap, en zagen die in een soort van gloed van snelle blikken in mekaârs oogen, die daar vroeger niet in was.

II. ZOMERSPELEN.

ZOMERSPELEN.

Juni was in de gebouwen, op de koer en in het bosch, de maand gewijd aan Jezus' Heilig Hart. Het was de zomer, maar van nog waayende warmte.

Over-dag woeyen de winden neêr door vol-groenere boomen, die een zucht-geluid van blijde rilling maakten als menschen onder een verkoelend stortbad, neer over de koervlakten als doorweven van luwende warmte, die zich om de dartelende jongens smeerde tot de kleêren kleefden aan de lijven en de hoofden roodden en zweetten.

's Avonds woeyen de winden koeler, tot koud, schurend over de gronden, en, als een zware uitdamping van den grond, als een tweede schemer van onder de aarde, stofvlagen opwaayend tegen de hooge schemering in.

En over-dag in de kerk, waar het zonlicht in breede schijnsels als van in de ruimte opgeloste kaarsevlammen recht afgerande geelrepen zette, en 's avonds in de kerk, uit de duisternis boven de lampekappen af, zong hoog van het orgelkoor Marieke zijn jubellied af: Vive Jésus, c'est le cri de mon âme, en op de promenades bij eenzame kapelletjes hoog boven de ontbloote hoofden.

De zomer was de groote tijd van lekkere innig-groene groentes op de gore tafellakens, slippend, zacht verkauwbaar, als smeltend in de graâge hapmonden, onder glansige oogen tegenover het binnen-vensterende helderheid-juichende buiten; van de groote driftige feesten,

van den vlijt-ernst in de vuil-lichte heete zalen in de voorbereiding voor de examens, van de muziek bruljoedelend in de open lucht en door de kieren van de muziekzaal toeterend, waar ze aan 't instudeeren waren, van de vruchten, rood, geel, groen, van den nuchteren eenvoud der grasbloemen, kleine, vele, violet, wit, geel.

De groote kompanjie van hooge hollanders speelde 's middags kastie op de gelig-grijze harde koervloer.

De bal wilde niet stil liggen, en Soeters maakte het grapje van, naar den bal kijkend, tegen hem te zeggen: Zeg ereis, ik geloof, dat je ons wil kulle. Maar eindelijk lag de bal stil, op een smal plankje, dat op een recht-op staanden paal lag. Goeddag had den stok in zijn hand, hief den stok in een hoogen ópzwaai van den rechter arm; met een fellen plankslag, klap-geluidend door de koer-ruimten sloeg de stok neêr, het plankje kletste zwiepend op en viel neêr, tegen den grond, de bal, in trillende stijgvaart, joepte de lucht in, Goeddag en vier anderen galoppeerden naar de over-zij van het spelvlak, in aan-houdend hollen tot bij de schietbaan, waar de tegen-partij geposteerd was. Aan de overzij, de hoofden schuin op, hielden Meyer, bruin, en drie anderen, blond-blauw, de bal in hun blikken, de hoofden neêr met krimpende boven-gezichten van de sterke lucht, met een angst door de lijven voor het ploffend gevaar dat de bal op hun hoofden zoû toevallen, en de bal, een kleine zwarte stip hoog in het sluyer-wemelend glansgeel-doorpunterd wit, kwam neêr, grooter, grooter wordend en donker, los van de luchtkleuren, alleen in zich zelf, was vallend boven de hoofden; in één groot even vol lachend gejoel, rende Graafkerk naar bij Meyer, maar Meyer, de blikken op, willend-in tegen de sterke lucht, het voorhoofd gefronst, deed drie wijde galopstappen als een jong paard, den kop in den nek, Graafkerk, de mond en de oogen open naar boven, bons-

plofte zijn lijf tegen Meyers lijf, Meyer met een schouder-duw bonkte Graafkerk weg, en ont-ving den bal kledderend hard in zijn samengepolste opene handing voor de borst, de bal en het binnen-handen-vel trilden als gloeyend, maar te gelijk, in een hoog-zwenk van den rechter arm, de bal in de hand geklemd, deed hij in een breeden zwaai den mikworp, en de bal kaatste neêr op de blaas-strakke billen van den hollenden Goeddag, sprong te-rug effe de hoogte in en smeet zich rollend over den grond, donker rond, ver weg tusschen de boomen-stammen. Goeddag was gevangen en moest aan den langen slinger van de gevangenen staan, die, van achter de getrokken zandstreep, arm aan arm gestrekt, de handen van den een kleverig in de handen van den ander, wachtten tot zij verlost werden, zoo dicht mogelijk zich naar de over-zij heen rekkend.

Zij speelden en deden hevig, die grooten. Als de groote kompanjie begon, dan stonden de kleintjes te kijken, en achter het venster van nummero dertien, de professers-koffiekamer, stonden twee jong-blonde professers, hoog in den gevel.

Willem liep met Baster over het ovale pad, en als ze het spel langs kwamen keken ze allebei met zwijgende koppen. Maar de drukte van de rennende en bonkende lijven der grooten met hun roepen en lachen en schreeuwen uit oog- en gebit-blinkende hoofden, hinderde Willem. Het inwendige leven was in hem begonnen, al zijn andere plezieren inslorpend. Baster had alleen de braafheid en vlijt, maar Willem had stil voor zich er bij de Heilige Maria en het Heilige Hart van Jezus, aan wie hij zijn werken en studeeren wijdde en die hem daarom hielpen met hun genade.

Arthuur Meerel en de Poganoffs noemden Baster en Willem al „de vriendjes", om dat zij zich zoo afzonderden.

Want meestal liepen zij nu met hen tweeën alleen. Soms kwamen ze de andere drie tegen, die hun dan lach-plaag-woorden toe spraken en na riepen. Willem had een behoefte, die Baster bevredigde, want hij voelde zich vol van vrede, het was een oude leegte die gevuld werd; eerst voelde hij dat heelemaal, voelde zich geheel rustig gelukkig. Maar als hij Baster aanraakte, zijn lijf tegen Basters lijf duwend als ze soms onoplettend liepen, heelemaal weg in hun sprekende gedachten, of als hij achter Baster liep, hem inhaalde, hem bij zijn schouder nam om te zeggen dat hij daar was en of Baster ook meêging, dan merkte hij in-eens, zonder er over te denken, dat Baster dát niet was, dat het niet zoo heerlijk was om met Baster te zijn als hij voelde dat er iets heerlijks zijn moest. En als Baster dan sprak en hij zag zijn besproet gezicht, zoo dicht bij het zijne, dan merkte hij, dat er iets ontbrak, onmeêdogend en onherroepelijk. Maar 't was telkens dadelijk over, want Baster vertelde van zijn klas, hoe die en die zijn les niet had gekend en straf had gekregen, hoe híj zijn les weêr uitstekend had gekend, en bij den professer op de kamer had moeten komen, die hem daar erg geprezen had. Dan was Willem weêr heelemaal in het leerpleizier, en dacht aan Jezus en Maria. Dan was 't net of zóo zijn verlangen voldaan werd. Maar toch eigelijk niet, eígelijk moest er iets anders, maar het was scherp en zuur en akelig hel, dat andere, het moest uit den booze zijn. En met een krachtige werking van zijn kleinen wil, wílde hij dat het in de klas en in de kerk zijn zoû en nergens anders, en dan voelde hij ook dat 't zoo wás; het andere was weg, overwonnen.

Eens, toen ze in lang niets gezeid hadden, want er waren van die lange stilten in hun gesprekken, waarin zij allebei stil het gesprokene genoten, en Willem al-door naar verre boomgebladerten had gekeken, die

strak donker groen stonden maar dan in-eens in een stortbad van zacht goud werden gehuld, vroeg Willem aan Baster of hij wel uitgegaan was al ereis in de stad, zoo naar een koffiehuis of zoo, of hij wel eens meisjes achter-na had geloopen. Baster keek hem aan, somber en zacht sprekend, als ont-stemd, het gezicht af-wendend: nee, nooit, daar deed-i niet aan, daar moest Willem maar liever niet over spreken.

In de zware zomermiddagen, dat de jongens in 't bosch gingen, behalve die in 't salet moesten zitten, waren ze meestal met hun vijven samen, de algemeene vriendschap weêr voor-goed in orde door het groote genot van zoo naar 't Bosch te gaan.

De groote verboden pret was daar het vangen van kikkers in de vijvers, die met de zakmessen werden dood gesneden, gevild en uit mekaâr gehaald, en waar ze dan de billetjes van roosterden op kleine vuurtjes tusschen recht-op gestelde steenen met ijzerdraadjes of zoo er over heen gelegd. Eén had er zelfs een heel komfoortje voor, met een klein pannetje, dat-i stilletjes in zijn koffer had meêgebracht en stiekem bewaarde in zijn kast onder het vuile-goed, en dan op een boskè-dag van zijn kast in zijn pandzakken stopte, van zijn pandzakken in zijn lessenaar moffelde, en dan met 't dinee weêr in de zakken, om het na 't dinee meê te nemen naar 't bosch; hij liet dan zijn jas open hangen, hield zijn buik naar voren, dat de achter-jas ruimte had om vlak te hangen en keek onverschillig in de ronde hoogte. Paul Poganoff speelde dol graâg met die kikkertjes in 't bosch. Hij kroop op handen en knieën achter de heggen aan de vijveroevers in het natte gras, vond de kikkers zitten tusschen het riet, of zag ze springen, als kleine groene duiveltjes, op boven het effen water, weêr met een kleinen plons in het water, dat dan rimpelkringde in steeds wijdere

Want meestal liepen zij nu met hen tweeën alle
kwamen ze de andere drie tegen, die hun
plaag-woorden toe spraken en na riepen. Wi
een behoefte, die Baster bevredigde, want h
zich vol van vrede, het was een oude leegte di
werd; eerst voelde hij dat heelemaal, voelde
heel rustig gelukkig. Maar als hij Baster a
zijn lijf tegen Basters lijf duwend als ze so
lettend liepen, heelemaal weg in hun sprek
dachten, of als hij achter Baster liep, hem
hem bij zijn schouder nam om te zeggen da
was en of Baster ook meêging, dan merkte hi
zonder er over te denken, dat Baster dát niet
het niet zoo heerlijk was om met Baster te zi
voelde dat er iets heerlijks zijn moest. En a
dan sprak en hij zag zijn besproet gezicht, z
bij het zijne, dan merkte hij, dat er iets ontl
meêdogend en onherroepelijk. Maar 't was telk
lijk over, want Baster vertelde van zijn klas,
en die zijn les niet had gekend en straf had g
hoe híj zijn les weêr uitstekend had gekend, e
professer op de kamer had moeten komen, die l
erg geprezen had. Dan was Willem weêr hee
het leerpleizier, en dacht aan Jezus en Ma
was 't net of zóo zijn verlangen voldaan we
toch eigelijk niet, eígelijk moest er iets ande
het was scherp en zuur en akelig hel, dat an
moest uit den booze zijn. En met een kracht
king van zijn kleinen wil, wílde hij dat het in
en in de kerk zijn zoû en nergens anders, en da
hij ook dat 't zoo wás; het andere was we
wonnen.

Eens, toen ze in lang niets gezeid hadden,
waren van die lange stilten in hun gesprekke
zij allebei stil het gesprokene genoten, en
al-door naar verre boomgebladerten had geke

ik dacht dat ik iets gebroken had, en hij vertelde bizonderheden van de pijn die hij voelde, en ging, de beenen stijf, verder, nadat de professer gezeid had, dat, als zijn knie blauw was, hij maar wat moest betten; en alles met een smoel zoo leuk, dat de kompanjie hem erg bewonderde.

In den langen speel-tijd van den feest-dag van het Heilig Sakrament, die als Zondag gevierd moest worden, waren de jongens ook in het boskè en er was geen salet, en ieder-een mocht rooken. De boomen stonden dik in de ruige schorsen, in smalle vakjes als van groenbruine versteening met zwarterig-korsterige randen aan mekaâr gehecht, en de jongens van week vleesch, met hun naakte koppen, liepen parmantig te sigaren, klein en bewegend tusschen-in de hooge stilstanden. De paar professers rookten ook. Door alle lijven was een gemak, het verbodene móćht nu, en over de zwarte toogen, waar boven de professers-hoofden vriendschap-lachend met de groote jongens groepten en praatten, was, in de rook, lief als verwasemende blikken van blauwe oogen, soms als een wolk van blauwen glans in neêr gezworven zonlicht verkleurend, een verteedering van het gezach. Achter-boven de hoofden van een afwandelende rij bleven breede rookdampen hangen in het goudige groen in de onbewegelijke lucht.

Willem voelde iets heerlijk-zachts in zijn lijf, als een samenheid van plicht en plezier, het was aan alle kanten om hem heen in de zwaar gekleurde warmte.

Daar na voelde hij weêr het vijandelijke genot, het hoogere verlangen, spits omhoog in zijn duister nietweten. Hij hoorde het genoegelijk gekeuvel van de als met langzaam-walsende leden wandelende rijen, de oogen en stemmen kwamen aan in de zachte lanen, luider en feller, je hoorde de woorden, de schouders gingen voor-bij hún schouders, en de achter-hoofden

gingen verder, de stemmen hoorden plots veel zachter aan, niemant keek om en het stemmen-geluid van zelfde gesprekken flauwde weg in de ruimte. En Willem woû maar weten of die heengaanden dan ook niets wilden van het vreemde ongewetene dat hij woû.

Maar den avond van den gevolgden dag knielde hij in de Maria-kapel, voor het sinds Juni van bloemen ontdane altaar, en hij bad aan Maria om bijstand, hij dorst niet te bidden „in zijn leed", want hij had geen leed, dat-i wist, maar om bijstand in 't algemeen, want wat hij zoo tusschen beide in zich merkte, dat moest wel de verdrukkking zijn, waaronder alle menschen hier op aarde gebukt gaan, zoo als in de preêk gezeid was. Hij verwekte weêr die als niet dadelijk maar kunstmatig in hem ontstaande liefde voor Jezus en Maria, en hij huilde over de geheimzinnige goedheden die Maria voor hem had. Het Maria-beeld stond te schemeren, met zijn blauwen besterden mantel en gouden rand en wit onderkleed, en Willem ging zich verbeelden dat de armen onder den mantel bewogen, dat de oogjes rolden en de fel geverfde lippen bewogen, maar hij vond 't akelig om dat het beeld lang niet levensgroot was, bad sneller zijn rozekrans-tientje af, en liep de kerk uit, de oogen half gesloten om niet het dwergachtige beeld te zien, dat misschien achter zijn kuiten hem naliep.

Elken middag na het dinee was 't nu boogschieten, beurtelings voor elk peloton van het groote schutterleger. Uit de eetzaal komende, gingen de jongens hun bogen krijgen in dien uithoek van de gangen tusschen de trap en de kleine eetzaal. De bogen, 's ochtends van de slaapzaal meêgebracht, stonden daar tusschen de kapstokken recht-op. Zij namen ze, acht of tien, prettig beet bij het fluweelen handvatsel midden in de

lange gladde meubel-glimmend bruine en glimmend donker geele stokken, waar de koorden slap langs hingen van heel-van-boven tot heel-beneden, de snoeten koen van mannelijk soldaterig vermaak, de handen in stevige grepen. En dan, de bogen, die tot vlak aan den grond kwamen en ver boven de hoofden uitstaken, rechtop in de handen houdend en nooit horizontaal om in de menigte de jongens voor je of achter je niet te stooten, dan ging 't er heen, naar de schietbaan maar, hoor, duivels, daar moest maar weêr flink gemikt worden van-middag, flink wat gaten in het buut geboord. Ieder, blonden en bruinen, had twee of drie zwart-hoornen of beenen punten in zijn vest- of broekzak, de netten in een papiertje, de keurigen in een leêren zakje; de pijlen hadden ze van 's ochtends af in de lessenaars bewaard, heel in de schuinte op de boeken, want anders gingen ze d'r niet in.

En op de koer, met langzamen beenentred naar de baan gaand, de oogen-aandacht afgefronst op de handen, de boog, schuin op, onder de linker oksels, schroefden ze de punten aan de pijlen, in kirrend schroeven tusschen de kleine aanzettende duwwendingen van den rechter duim- en wijsvingertop.

Achter in den schietbaan, aan den moestuin-kant, samen gehouden door de streep in het zand, waar je achter moest blijven, stonden ze fiksch, met het versterkend bewust-zijn van een mannen-groep te zijn, klaar voor een ferme oefening, waarbij gevaar te pas kwam.

De eerste begon, zich opstellend hoog achter bij den zandstreep, den romp neêr op het wijd-beensche, het linker been aan de knieschrenieren voor-uit gebogen, in een stap-stand, het rechter been heel-uit gestrekt naar achteren, de boog door de hand omklemd aan den voor-heen-gestrekten arm, de boogstok tot een lenigen bocht strak naar achteren krom getrokken door het driehoekig verstijfde koord bij het hoofd-oor gehouden

achter de lichtelijk inbuigende wijsvinger- en middenvinger-toppen, waartusschen de pijl lag met het achtereind door een rafelgat van het koord gestoken, van voren op de handvatsel-riggel rustend. Het linker oog deed zich dicht, het rechter kromp samen om de mikblikken langs den pijl heen naar het papieren buut, met zijn zwarte mop in 't midden en zwarte altijd wijdere lijnkringen er om heen, tegen den donker-geelen dikken riet-wand van de achterbaan-schutting genageld. De plank-smalle poorten stonden groot, kleiner, kleiner, in zwart-blauwe ompoorting voor den jongen, met het geele riet om het wit-en-zwarte buut als iets heiligvèrs aan 't eind van hun kokering. Maar hij zag de poorten niet, die samen kwamen tot een wemel-ompijping van zijn blik; hij zag alleen het buut in de verlangende verte. En in zijn hoofd was de wil. Hij wilde de roos raken, de rond-lacherige zwarte mop; · maar hij tuurde te lang, zenuwachtig, vóor de zwijg-kijkende wachtende anderen. Het buut schemerwemelde in zijn zich bevlekkenden blik, hij zag de roos alleen, als zich uitzettend en weêr inkrimpend, met lichtglansjes, die het zwart verkoelden. Toen zag hij niets meer en schoot in een bewustelozen wil. Het was gebeurd, de stok stond stijf en recht in zijn hand, het koord hing slap er tegen, zijn lijf niet wetend stond hij nog het linker been strak uitgekromd, het rechter naar achteren gestrekt, de lippen van mekaâr af, en zag zijn pijl steken in het papier onder den wijdsten kring, de stijve veêrtjes gedwee en onbewegelijk als naar hem wijzend om hem uit te sliepen. Toen hief hij zich langzaam, zijn lichaam sloot zich langzaam tot een keuvel-stand, het aangezicht somber, zucht-zeggend tegen de anderen van: ik heb te laag ângeleid. Hij week naar achteren, rustend tegen de schutting.

De tweede, een blonde, ging op zijn schietplaats staan, gewoon recht op, de beenen aan-een, hij mikte,

schoot snel, men hoorde weêr den morrenden por van den pijl in het riet, die bij den derden kring, dichter bij de roos, was ingepeut.

De derde, een blonde, het haar hoog, mikte lang, liet toen in-eens af, in een moedeloosheid het hoofd voor over naar den grond heen en weêr schuddend, hij deed een gebaar met de rechter hand voor zijn gezicht als om een spinneweb weg te doen, die er niet was, en zei, zich naar de anderen wendend om te vragen of zij zich dat niet best konden begrijpen,: ik kan 't niet te pakke krijge, zie-je, je voelt of je 'n 'em rake zal of niet, dat voel-je op 't moment, dat je schiete zal, en als je 't niet voelt, dan mis-je ook. Toen mikte hij weêr, schoot en schokte bijna tegelijk zijn schouders in de hoogte, zijn pijl was in het riet ver onder het buut, hij wist wel, dat 't gebeuren zoû.

Toen ze allen afgeschoten hadden, ging er een de pijlen uitrukken en de plaatsen noteeren, waar ze gezeten hadden, voor zich zelf, om de bekwaamheid der schutters na te gaan, want 't was nog geen konkoers.

Er waren eigenlijk twee schietbanen, pal naast mekaâr, de achterste, donkerder door de hooge steenen koermuur, voor de kleintjes. Daar was 't me 'n spektakel en lawaai, waar de grooten in een rustpoos spottend naar keken. Vier, vijf pijlen op éen middag plankten in de poort-schotten zonder ook maar een beetje de richting van het buut te hebben, punten barstten, veêren verrafelden.

En den heelen middag en avond, in de heimelijke achter-de-hand-praatjes in de studiezaal en in de klas, ging van hoofd tot hoofd het gerucht: Heî-je 't al gehoord? De kleine Sammers heeft weêr 'n pijl gebroken, de punt heelemaal stuk, niks meer waard...; en in de eetzaal, aan het soepee, riep het zich van tafel tot tafel, in de korridors lachte het zich van rij tot rij: De kleine Sammers heeft 'n pijl gebroken.

Willem had ook een boog magge koope, hij had 't gemagd van zijn vader en moeder, die er een brief over hadden geschreven. Maar in de schietbaan bij de kleintjes had hij gestaan in sarrend gelach, bij scheuten uitgegierd na elk schot. Hij was een suffert, wel mogelijk, dacht hij, maar dit was zeker, hij had geen kits in die moeilijke spellen of hoe je 'n 't dan noemen wil. Hij was onder de leuningen gekropen, achter de grooteren heengeslopen, waarvan er een juist achter-uit-trad, met zijn billen tegen Willem aan, en die groote gaf hem toen nog een schop tegen zijn dij toe.

Toen hij zijn boog had weggebracht en weêr midden op de koer stond, Baster zoekend, zag hij juist den grooten Goeddag naar binnen gaan en, los wordend van zijn kompanjie, den heelen kleinen blonden Alting achter Goeddag aan. Maar daar kwam Baster bij hem, van een plek vlak-bij waar hij hem toch niet had gezien, zoo als dikwijls als verscheye jonges bij mekaâr staan. Baster zei eerst niets, maar keek geërgerd-schuin Goeddag en Alting na in de deur-opening.

— Waarom kijk-je zoo?, vroeg Willem.

— Wel, weet je 'n niet, die twee hebbe amitié particulière.

— Maar wat doen ze dan toch eigelijk same?, vroeg Willem, in een warmte in zijn hoofd stijgend, om dat hij den vorigen winter over die zaak al zoo dikwijls had hooren spreken en 't een brandend-gelukkige nieuwsgierigheid in hem was.

— Weet ik 'et, ze likke mekaâr, geloof ik, allemaal zwijnerij.

— Ga je niet zegge, als je 'n 'et weet?, vroeg Willem.

— Nee, ik dank je, ik heb t'r niet meê noodig. Ik ben geen flatteur en ook geen klikspaan.

Toen gingen ze samen loopen en ernstig over andere dingen spreken. Maar die amitié particulière kittelde

Willems denken den heelen dag. In de studie-zaal zat Alting een paar banken vóor hem. Willem bekeek al-door Altings achterhoofd en wilde, dat hij om zoû kijken, want hij herinnerde zich plots Altings gezicht niet meer, dat hij zich anders altijd precies herinnerd zoû hebben. Alting keek om, Willem schrok er van en keek voór zich, want hij dacht dat Alting hem gemerkt had. Maar 't was niet zoo. Alting keek, lang-durig, naar achter-in de studie-zaal. En Willem kon Alting op zijn gemak bekijken. Alting was mooi, met veel haar, even zacht gebogen krullend en glansend als donker goud, zijn vel was licht bruin, zijn oogen staal-blauw, zijn lippen warm rood in het donzige vel; maar er was anders niets geheimzinnigs aan Alting te zien.

Willem dacht er aan, dat hij-zelf zoo leelijk was. Hij was leelijk, alleen zijn moeder zei van nee, maar dat meende ze niet. Hij deed zijn oogen even dicht boven zijn kajee om het nare van die leelijkheid te doorstaan. Ze hadden 'et al tijd gezeid tegen hem: leelijkerd, je bent leelijk, bleek-scheet was zijn bijnaam op de stads-school geweest, en hier hadde ze hem al 'n kubus genoemd, om dat zijn hoofd en alles aan hem zoo raar vierkant was. Een meisje in Amsterdam, die hij niet kende, had hem eens toegeroepen, zich afkeerend naar haar vriendinnen en bengelend met haar schooltasch: god, kijk 'es wat 'n leelijke jonge. En hier ook voelde hij zich van een leelijk bizonder uiterlijk tusschen al de jongens. En daarom ging hij nu maar ook weêr goed door met zijn werk, want wat je in je had, de studie, het werk, dát was toch het voornaamste en een jongen hoefde niet mooi te zijn, dat was goed voor meisjes, zoo als zijn moeder al tijd zei. Hij ging door met zijn thema-vertaling: Hannibal verzamelde de troepen; maar met een snellen hoofd-zwenk, zonder zich te raadplegen, keek hij fel om naar achter in de zaal, en zag, dat 't Goeddag was, waar Alting naar had gekeken,

Goeddag die daar zat te schrijven en Willem een vreemde bekende leek, een bizondere, naast zijn gewone buren. Juist kwam de professer in zijn onhoorbare wandeling over het midden-pad aan en beduidde met een wenk van zijn bid-boek aan Willem om vóor zich te kijken.

Willem had nu plezier in de boeken en het leeren. Hij was te lui geweest en had maar heel middelmatig gewerkt het heele jaar, daarom was 'et te laat voor hem, die bij het Paasch-konkoers nommero tien was geweest, om nog op een goed nummer voor-aan bij het groot konkoers vóor de examens te hopen. De groote zaak was maar, dat hij door zijn examen kwam. En hij deed vlijtig, hitste zich op tot aandacht-koortsen die een heele avond-studie-lang duurden en hem aan het soepee nog afgetrokken deden zijn, zijn blikken wiebelend over de tafel, tegen de jongens aan, die hem als met glazige floersen bedekt schenen.

In de klas hadden de professers de verandering in hem gemerkt; tusschenbeye, als zijn hoofd diep neêrgebogen had gehangen over zijn kajee, ter wijl een andere jongen luid de thema-vertaling voor-las, en hij het dan hief den professer aanziende, merkte hij dat de professer hem bekeek, tot ver achter in zijn oogen, als om, zoo turend, een merkwaardig verschijnsel te ontdekken. Gingen hun blikken dan in mekaâr, dan bleef de professer nog heel even kijken zwijgend, als om te zien wat voor oogen Willem had, en als waren zijn gedachten van de les af, met iets anders bezig. Professer Vonk vooral had dat dikwijls. Daarna rochelde de professer zachtjes in een blaas-zwelling van zijn wangen, keek links en rechts naar de jongens met een hoofd, dat zich bewust werd en om te zien of het lang zoo in gedachten was geweest en of ze 't niet gemerkt

hadden. En de les ging door, met de één-stemmige spreek-geluiden in het tikkend en hoestend en lijf-verzittend schuiven.

Toen professer Mastert eens in een ochtend-les juist nadrukkelijk stilte had bevolen aan zes jongens, die te gelijk fluisterden, had Willem zonder er bij te denken weêr gesproken even, met den grooten Telle naast hem. De professer had geroepen, luid in ingehouden woede: Tiessen en Telle, gij volgt mij na de les. Na de les hadden ze meê gemoeten, de hoofden lusteloos neer, als klagerige honden, achter den professer-toog aan. En het ergste voor Willem was, dat de groote Telle nu ook nog boos tegen hem werd, reutelend-fluisterend, dat 't Willems schuld was, want dat hij met spreken begonnen was en dat-i 'em daar een leelijke kool had gestoofd. Daarover hadden ze gefluisterd tot aan de trap, maar op de trap waren ze allebei doods-benauwd geworden, dat de professer hen slaan zoû. Want er werd wel niet geslagen, stond in het prospektus of in het reglement, maar er stond zoo veel in het prospektus en je kon niet weten, nee, zeker niet, was 't niet bekend, dat professer Jager, dat zoo'n klein min mannetje was, een grooten jongen eens met een stok op zijn kamer had afgeranseld! Nou, dat was nog maar Jager, maar verbeel-je, dat die dikke zware Mastert 'es begon, lieve hemel, dan zouwe de lappen er bij vliegen. Toen ze hier aan waren, had juist de professer zijn kamer-deur geopend, een geel-bruine deur, nieuw, want 't was in het nieuwe gebouw. Met een allerakeligste angst gingen ze binnen, in afschuwelijke gedweeheid. De professer was afgekalmd, liet hen eenvoudig op-hun-knieën-zitten op de houten vloer, verder niks, zelf ging hij op een stoel bij het venster een langen witten pijp zitten rooken, een boek in zijn hand vóor zijn maag. Om half elf mochten ze heen-gaan. Ze hadden alleen den speeltijd gemist, dat was alles.

Sedert was er een heelen tijd een groote koelheid in Willems verkeer met professer Mastert gebleven. Maar nu Willem zoo ijverig was geworden, had de professer hem eens in de korridors ontmoet en hem geroepen, welwillend. Toen Willem onder-voor hem stond, leî de professer zijn dikke roode hand op Willems schouders en zeî: Tiessen, ge zijt op een goeden weg in den laatsten tijd, ga zoo door, dan kunt ge goed door uw examen komen.

Op nummero dertien, de koffiekamer, vertelden de professers mekaâr alles, dat kon je best merken. Want vreemde professers, wier naam Willem niet eens wist, keken hem ook al erg vriendelijk aan, met een geöog van vaderlijke te-vreden-heid. En Willem liep al-door als in een web van lichtende toegenegen blikken, zich spannend door de korridors, door de studie- en klaszalen, en van de direkteurskamer naar de professerskamers. De witte muren hadden een vervriendelijking en Willem voelde zich in een zoet te-huis.

Maar er was ook iets naars bij, tusschenbeide kwam het in hem op als een verwijt van zijn verleden, van zijn vroegere prettig-guitige ondeugendheid van in de stad. Als hij de groote wereldsche hollanders zag en de andere geëerbiedigde ondeugden, die jongens met een grooten roem van lichtzinnigheid en durven, dan voelde hij een vervreemding van hen, hij leefde nu in een ander leven, hij was een zoete jongen, hij mocht nu van hen niet meer houden, en als hij daar erg aan dacht, dan kwam er als een wilde bruising in hem op, een dartele woeste kracht, die hij niet kende, maar daar hij bang voor was. Maar die moest weg, weg, weggedrukt met hevig geweld. Want ja, hij wilde braaf zijn.

Zijn moeder had vroeger eens om hem gehuild, nóg zag hij haar roode oog, toen-i in Overveen zoo erg stout was geweest en zij hem tegen haar eigen goedigheid in had moeten slaan met de liniaal. Was 't niet om

dat-i zoo vreeselijk ondeugend was en er thuis geen huis-met-hem-te-houden was, dat zij hem zoo vroeg weg hadden gedaan, op de kostschool? Ja zeker, dáarom alleen was 't geweest. En nu hij hier goed en wel gewend was, en doen kon zoo als hij zelf woû, want hij had een vrije-wil, dat stond in de catechis en dat wàs zoo, nu zoû hij zijn vrije-wil gebruiken om braaf te zijn en braaf te blijven.

Voelde hij zich dan alleen in zijn eigen inwendige en vreemd van de jongens, die uitscheën met trijteren zoetjes-aan en die hem met een onverschillige achting begonnen te bejegenen, nu, dat was goed, hij had toch Baster, en verder had hij Jezus en Maria in hem, die alleen al alles vergoedden.

De deklamatie-les van de vierde, vijfde en zesde latijnsche en van de vijfde en zesde hollandsche samen 's Zondags-'s middags in de groote studiezaal, was iets plezierigs op een bizondere manier, juist om dat 't half klas-achtig en half speeltijd-achtig was.

Professer Wemming van de vijfde latijnsche, bijgenaamd het serpent, was een valsche man, als hij driftig werd, maar anders gemeenzaam en prettig. Hij droeg schuin krul-haar in een pyramide-kuifje boven op zijn hoofd, in een langen wrong tegen zijn achter-hoofd hoog op uit den nek. Hij stond achter in de zaal, de armen neêr, maar de handen samen voor zijn zwarte ingevallen toogbuik, een noticieboekje er tusschen, om de tien minuten een langzamen armzwaai doend om zijn potloodje in zijn mond te steken om op het achtereind te kauwen of om het er weêr uit te nemen, de vezels wegspuwend. Hij had iets leekerigs en vele jongens waren zijn vrienden.

Elken zondag moesten vijf of zes jongens deklameeren,

die de professer aan 't eind van elke les aflas, met zijn vlugge, scherpe stem uit het smalle guit-hoofd.

Willem had dien Zondag zijn beurt, een fabel van Lafontaine, waar van een geit in kwam. Hij was 't gaan repeteeren bij professer Wemming op zijn kamer, met zijn venster in het karree. De professer was te vrede geweest, het was al de derde keer dat Willem deklameerde.

Met warme hoofden en koude handen zaten de jongens, die móesten, in een bank, voor-aan, bij den katheder. Een voor een klommen ze d'r in, stonden met de kleine bovenlijfjes boven den hoogen rand, vatten met de zwetende handen den rand beet, maakten de begin-buiging, schuchter met verschietende oogenblikken, zeiden den titel van hun stukje, begonnen met beverige stemmen, wachtten dan even, zich bedenkend, stotterden, keken naar de zoldering, of rammelden het vers af, schijn-bedaard, met de er bijhoorende armgebaren, stijf als poppenkast-poppen.

Na een jongetje met een bruin boerengezicht en een ruime wrat op het het linker bovenlip-vakje, die was blijven steken in zijn vers en eindelijk door een woedende wenk van Wemming het trapje was afgestrompeld, zonder geëindigd te hebben, den katheder droevig-leeg boven-achter zich latend, moest Willem d'r ân.

Hij voelde zijn beenen wel tintelen van beroerdigheid toen hij achter de ruggen van zijn buren heenstapte, maar 't moest nu toch eenmaal en in het starend zaalgezwijg klom hij met hortende stappen het trapjen op. Daar was de zaal voor-onder hem en allemaal, die keken, op hem toe alle blikken van onder de blonde en bruine gehaarten uit de licht blauwe en donker bruine oogen, een vlakte van wiegelende en wendende hoofden in het aandachtig ademen. Daar zag hij Chambéry zitten, links, tusschen al de lijven, die hem uitlachte, zijn hand voor

zijn mond. En voor zijn voeten, aan den hoek van den eersten bank, zat Thomassen uit Bolsward, die onzedelijke boeken in zijn lessenaar had, dat de professers niet wisten, en die trok gekke gezichten tegen hem om hem in de war te maken.

Willem maakte de buiging, al te diep scheen 'et, want er werd smoezend hard gelachen en Wemming riep: stilte! Toen keek Willem, zich bevelend van net te doen of de jongens er niet waren en of Wemming er alleen was, over alle hoofden heen, Wemming maar aan, den titel zeggend, en zijn stem als die van een ander vreemd een eindje vóor hem uit hoorend spreken. Wemming hield het hoofd stok-recht omhoog in een te-rug-wrong van den nek als om Willem vóor te doen hoe recht-op hij moest staan. Willem zei zonder haperen zijn fabel op, met zijn bevende handen welkom-gebaren makend naar rechts en naar links allemaal 't zelfde, tot hij aan 't mooye gebaar kwam dat bij den regel hoorde, die van den sik van den bok sprak. Willem deed zoo als Wemming hem gezegd had, pakte zijn kin in zijn linker hand en streek er de hand dan langzaam van-af. Toen hoorde hij in-eens lawaai en hield van zelf even op. Een klein even bestond hij niet en voelde als niets, toen was hij weêr in zich en wist, dat ze lachten in de zaal, in een wijden opdruischenden rond-lach. Hij was gelukkig. Zij lachten hem niet uit, maar ze lachten óm hem, om dat hij aardig had gedaan. Zij lachten om den kleine, den leelijke, den bleeke, den gesarde. Hij beminde zich in die overwinning en ging rustig voort met lossere keel. Geklapt in de handen werd er niet, toen hij gedaan had, maar geklápt werd er ook alleen als de beste groote jongens een groot ernstig vers deklameerden, van Jeanne d'Arc of zoo.

Sinds dien Zondag was 't een feit, een begin van roem-opspraak in zijn leven. De jongens spraken er over, dat hij zoo aardig deklameeren kon. Groote

jongens, die hem voor-bij kwamen, die anders nooit over hem dachten, keken hem aan met een blik, die zich plotseling van dien kleinen jongen iets herinnerde: jij kan zoo mooi deklameeren, hè? zeeën ze dan. En sinds dien deklamatie-middag voelde Willem het bij vlagen als hij alleen was: die aardig-vindende lach, van al die kijkende jongens, dat soort plezier voor hem, dat was een voldoening van de ongeweten behoeften, die hij met zoo'n beangstigende kracht in zijn wezen merkte opleven.

III. KERSEN-ETEN. ONWEÊR. TORENBRAND. FEEST.

KERSEN-ETEN. ONWEÊR. TORENBRAND. FEEST.

Vrijdags had Willem met zijn klas pot-verteering gehad, van de boete-stuivers, die de jongens betaalden als ze te laat in de klas kwamen, als ze spràken onder de les, als ze een boek of een kajee vergeten hadden. De professer had, nu midden in de lekkere Juli, kersen laten koopen en koek. Toen de middag-rekreatie gedaan was en al de jongens naar binnen gingen, moesten zullie op de koer blijven wachten, bij de boschpoort. Dát was al erg zenuwachtig plezierig. Ieder-een scheidde zich af van zijn kompanjie en ging te-rúg in plaats van naar binnen. Hun kompanjiën wisten er natuurlijk alles vân, maar andere jongens, die nog van de mattessen kwamen of zoo, keken verwonderd, vroegen: wat doen júllie daar, ... zeg! En van de deinend verschuivende jongenshoop, die over de stoep en het terras langzaam naar binnen bewoog, keken hoofden om, met plots een blank gezicht in de donkere massa. En zij, stonden met hun handen in hun broekzakken te schurken van kits, dat zij zoo goed áf waren van-middag, en zeiden nog weinig, in wacht, maar lachten lekkertjes zonder geluid.

Eindelijk, toen al de anderen met hun jaloerschheid en al goed en wel in de studie-zalen gesloten waren, kwam professer Mastert d'r ân, eerst loopend met die soort half-lacherige stijfheid en met dat snelle op-

en neêrgewip der oogleden van menschen die uit de verte naar anderen hen wachtende toe komen en zich bekeken voelen, maar daarna de jongens beschijnend met glimmende lachjes, de eerste lachjes sinds zij hem kenden in zijn steeds trillend gezicht.

In het bosch was 't allerplezierigst, ze liepen eerst wat op en af maar gingen toen zitten, groepend tegen een helling aan, de groote wijnmand boorende-vol met donker-roode, zwarte en gele kersen, en een lagere mand vol koek, plat en stijf, er naast. Juist om dat ze niet van de zelfde kompanjie waren, hadden ze mekaâr veel te vertellen, prettig zwervend in het bosch voor hen alleen. Willem herhaalde aan Walter en Tiemen al de aardigheden en verhalen over Amsterdam, die in zijn kompanjie al bekend waren. Maar het kersen-eten was toch de hoofdzaak. De professer begon met iets voor te lezen uit een leesboek, van een jonkvrouw en haar vader, een ridder, dat een bokkerijer was, een legende van het land hier, maar dat was vervelend en ze fluisterden al over knikkers en sigarenpijpjes met mekaâr toen hij nog bezig was. Daarna zwelgden ze zich zat aan de kersen, ieder tastte zijn porcie bij handen-vol uit de mand en deed 't op zijn zakdoek, die purperder rood werd dan bij een neusbloeding, op zijn schoot. Ieder kon zoo-veel krijgen as-i woû en ze wouwen allemaal meer dan eigenlijk goed was, behalve Pauli, die dat slecht vond. Maar och, kersen is een onschuldig eten, en je kan d'r leelijk raak van vreten vóor dat 't je kwaad doet. Neeting had aardige verzinsels met de kersen, die zijn zuster hem had geleerd: een gezicht snijden in een kers: de neus, de mond, twee gaatjes voor de oogen. Ieder-een keek hoe of-i dat deed, met zijn kleine natte warme rooyerige vingers en vellige nagels. Op de kersen pompten ze de koek naar binnen, lekker kleverig kauwend met stukjes, die niet los wouwen laten tusschen de tanden. Er waren ook zes

karaffen met oud bier, dat de boel naar binnen spoelde. Een paar aten er met open monden, en de trijteraars spraken er van, vinnig. Daar kwam een kleine ruzie door, van een die heel boos werd in zijn kauwenden kop. Maar toen alles óp was staken ze de sigaren weêr heerlijk aan, en rookten in houdingen van volwassenen, thuis van de broêrs afgekeken.

's Zaterdags en 's Zondags vooral was 't zoo snik heet, dat velen zeiden in den zelfden tijd op de koer en in de gebouwen: we krijgen bepaald onweêr. Willem voelde zich erg lam. Hij had pijn in zijn buik gehad van de te vele kersen en daarna een beetje diaree. Den nacht van Zaterdag op Zondag had hij liggen te puffen in zijn bed, hopeloos zijn dek wegschoppend en met zuchtende en verwenschende lichaamswendingen slapeloos in den heet-grijzen nacht. En nu, in de catechis hier met z'n honderd-twintigen in de zaal tegen de groote studiezaal aan, mochten ze de catechis-boeken niet open doen, om dat ze de les moesten ópzeggen, en in de looden stilte, de hoofden in donkeren afschijn, keken ze schuin op, de oogen traan-klaar in het regenkleurig vensterlicht, naar de zwart-blauwe lucht, die laag hing boven de koer, éen groot gewolkte met pluisende franje tegen de lichtkleurige horizontlucht. Maar het gewolkte schoof voort, de horizont-lichting versmallend, toen bedekkend, en grauwblauwe beervormige wolken-pakken grijnsden van donderdons in het boven. Op de koer daalden snel weinige dikke regendruppen, toen meer en meer in lijnslagen voor-over de boomen, toen tikten er tegen de ruiten, zich afweenend in lange slierten, weêr aandikkend op de schuine verweêrde stop-verf-riggels, toen zette een wind aan, de boomgeblaarten verwilderend, den neêrregen verbrekend in schuin-buyen, gedruppelten plonssprenkelend tegen de ruiten vóor een klagend grommen

in alle verten. Bliksem lichtte op de koer, aan en af in één hevig geel wit licht door de ruiten, te gelijk was de bliksem weêr weg met de snelheid van een oogen-blik en hoog in den looden dag stond de professer, met wit-blank voorhoofd en bleek-grijze wangen boven het zwarte lijf, stom en roerloos in de kale zaal onder los-schokkenden donder grommel-bonkend buiten en binnen boven de zoldering als het beuk-knetter-steunend verstommelen en bonzend geval van zware kasten over holle vloeren.

Vele jongens maakten het teeken des kruises, op de achterste banken lachten de grooten, volwassene onverschilligheid uitstallend op de gezichten en pratend over iets, dat met het weêr niet te maken had.

De professer sprak voort, kalm, in grooter ingetogenheid. Maar de regen was bedaard en het onweêr donderde heviger, vlak boven de gebouwen, en de ruiten rilden in rinkinking. Telkens schitterde de bliksem, den grijzen dag in hel geel ontstekend, en dan bolderde de donder rond over de heftige stilte. De professer zweeg, ging even kijken aan het venster, en in-eens alle jongens-hoofden gewend naar de vensters. Het water regende nu af, aanhoudend, als beweginloos, het bliksemde voort-durend, als een telkens weêr opvlammende kaars waar-tegen geblazen wordt, met een schitterende helheid, blauw, rood, goud, van laayend licht. De donder botste, rammelde naar den verre. Toen waren er grootere poozen tusschen het bliksemen, en de professer, die niets over het weêr gezegd had, de jongens achter hem sis-fluisterend en beginnend te stoeyen, kwam naar zijn standplaats, sprak voort met luidere en als moediger stem. Maar de deuren van de andere catechis-les sloegen klapperend open en achter de muur werden de jongens gehoord, in massa sis-holstampend en gilschreeuwend in den gang, het was tijd, de professer

keek op zijn horlozje neêr, 't was waar, de les was uit, ze hadden de bel niet gehoord.

Er was nog ander-half uur rekreatie tot aan het goetee. Toen Willem al een tijdje met de andere vier geloopen had op de koer, Arthuur Meerel zenuwachtig spraakzaam door het onweêr, Gerard Poganoff er bleek en stil van, Baster vertellend van vreeselijke ongelukken door het inslaan van den bliksem gekomme, daar-i van gehoord had, Paul grapjes makend, vertellend van een vrouw, bij wie de bliksem onder d'r rokken was geslagen, waar-bij niemant begreep waarom Paul daar zoo geheimzinnig over lachte in zijn eigen, toen zagen ze'n een groepje staan kijken, de zwijgende koppen schuin op, turend in de lucht, boven de dakschuinte heen.

— Ja, ja, zeiën ze uit de knikkende hoofden, zeker, 't is zeker, d'r komt rook uit de toren, kijk maar, daar hei-je'n 'et weêr.

Hun kompanjie bleef ook staan en toevallig kwamen juist Kop-en-Kont, Bloemen en Verhaage, die sinds Saalwijn weg was alleen met z'n drieën liepen en Willem niet meer gesproken had, er bij. Over het dak heen zagen ze de kerktorentop, zwart-grijs onder de blauwe lucht, waaruit bij zoete scheutjes de donzig-grijze rook wiemelde, dunnetjes er uit komende, dan tot een dik wolkje samenpakkende, of zwarter en dunner en als een waas van spinneweb even strak ondertegen het lucht-blauw gespannen, dan langzaam wegwasemend.

Dadelijk was er een standje van dertig, veertig jongens samen. Aan de randen van het standje stonden kleintjes, zich stom opwindend zonder nog te zien waar 't eigelijk om te doen was, de hoofden nekdraayend vragend op, de blikken langs de vesten en kinnen der grooten.

Een dichte kliek kwam aanzetten van den mattessen-

kant, hollend tot bij het standje: wâ bliksem, riep er een, jawel, hoor, de groote toren staat in brand, de bliksem is er in geslagen.

— Wâ blief je? riep er een, die van de schietbaan kwam aanhollen, welke toren?... o, de ronde koepeltoren, ja, ik zie 'et.

— Nee, nee, nee, stommeling, riep Goeddag zenuwachtig, zie-je 'n 'et tan niet? Geen van de drie kleine torens, de groote kerktoren, dáar, kijk tan uit je oogen.

Allen stonden ernstig en stom, daarna maakten er rustig verstandige gissingen en van alle kanten holden de jongens aan, tot een grooten klomp, behoevend samen te zijn in de kittelende paniek-drift, als of ze op een andere plek van de koer 't niet zoo goed zouden kunnen zien.

Daar kwam de groote Mets, stappend, bizonder in de achting, weêr heel oppássend na zijn klap aan den prefekt:

— Wat staan jullie daar nou te leuteren, gauw, blusschen! wâ bliksem.

Er was juist geen professer op de koer, zoo as je dat bij zoo'n gelegenheid al tijd zal zien. In een wijde beweging van groote en kleine lijven holde de koer leêg. De deuren van het karree stonden open. Rustig liepen er jongens in 't rond en zaten er op de bankjes, die verrast door de vensters keken.

— De toren staat in brand, de groote toren, schreeuwde de hollende hoop hun tegen. Dadelijk, tusschen de onbewegelijke sparren en laag bloeyende bloemen van het karree, keerden de hoofden met opgestrekte wenkbrauwen zich af van de hollers en opnek-draayend naar de hooge schuinte heen. Lijven kantelden van de banken, plots recht staand op de beenen vóor de banken, leêg. De koerjongens renden door den zuider gang naar de kerkdeur, de karree-

jongens renden door de wester deur het karree uit en, links om, naar de kerkdeur, schreeuwend op hevige gilkreten van zwaar-vermaak. Maar de direkteur was al gewaarschuwd, niemant wist door wien, en, daardoor geheimzinnig als had hij den brand in zich gevoeld vanzelf, kwam hij in de korridors, de portaaldeur onder zijn kamers uit gesneld. Hij drafte, vreemd zoo als nooit, de voeten met de blinkende gespen in schuitigen beweging-bocht over de als vloeyend wemelende vloersteenen, de toog als van natheid bij elken vóorstap zich klammend en rondend om de scheenbeenen, en in vlag-waay-krullingen samensliertend ver achter de hielen, fel snel de zwarte stal voor den witte-murenvlakstand, en hoog het verbleekte hoofd, naakt zonder barret, met de als zwarte blikvlammetjes ópflikkerende oogbollen in het verwijdde wit onder het zwart en grijze haar. De hoop jongens stortte de trappetreden tegen op en een had zijn hand om den deurkruk geklemd; de direkteur, zijn lijf bonk-wringend door de toekuddende geschouderten, in zware aanslagen zijn handen klauwend over de schouders der voorste jongens en ze te-rugsleurend van de traphoogte in heftige afzwaaying, en zij kwakten tegen de andere jongens aan en trokken zich op aan de jassen en allen zwegen in de strak om de hoofden gespannen paniek, maar door de gangen woeyen de jongens aan, in rukkende donkere voortgroepingen tusschen de grauwe-witheid-afstormende muren. Breed en blauw holden hooge knechten aan, smal en zwart hooge professers, klein en grijs de krioelende jongens. Maar de direkteur, hoog boven allen en alleen op de leêge trap, waarvoor de jongens drongen in hortend stommelstompen onder de stomme hoofden, riep luid en heftig-duidelijk, dat elke jongen, die naar den toren ging, van-daag-nog weggejaagd werd, en hij beval, dat zij zich zouden verspreiden. Daarna maakte hij de kerkdeur open en ging met twee filozofen, die door de

jongens heen gedrongen waren, binnen, en professer Seesta bleef de deur bewaken. Daarna holden de kompanjiën, weêr vereenigd in te-rugvindingen na den eersten schrik, de gangen af en aan, over de paden van het karree. In het ruime karree-midden, tusschen de ronde en drie-hoekige netjes uitgelegde en samengeplante bloembedden, tusschen de zoomende strooken zacht blinkend groen gras, hielden er, in een aarzelenden beenen-stilstand, vijf, acht, tien, op, alle gezichten op naar den toren, de handen luifelend aan de voorhoofden, de armen weêr neêr, de koppen op in de zon als ruikers met het gras der blonde en bruine haren, de bloemen der oogen, lippen, wang-dikten. Dan traden ze weêr voort, bedenkingen smoezend uit de monden, plots op goed-bedachte verklaringen komend, die hel-luid uitzeggend boven het zachte spreken. Andere kompanjiën schreden maar voort, voort, in strekkenden beenenpas een zelfden gang heen en weêr, of de vier gangen door, in onophoudelijken rondgang, zonder denken toegevend aan de algemeene behoefte om veel en snel te loopen, de handen in de broekzakken, de beenen in voortdurende beweging, de aangezichten somber neêr, pratend al-door van den bliksemafleider, van de torenvensters, van hoe of 't gegaan zoû zijn, van den bliksem in 't algemeen, van vroegere ongelukken, door den bliksem áangekomen; bij de tante van éen was de bliksem door den schoorsteen ingeslagen, had den spiegel in scherven geslagen, was door de vensterruiten verdwenen; een ander had een zoo koel-bloedige groot-moeder, dat, als het onweêrde, zij voor het open venster er naar ging staan kijken, zoo had zij eens den bliksem vlak voor zich neêr zien slaan in den tuin. Zóo spraken de jongens van de vijfde en zesde hollandsche klas, van de vierde, vijfde en zesde latijnsche, gemiddeld anderhalve meter hoog. Die van de eerste, tweede, derde en vierde hollandsche en van de rhetorika, de poësis

en de derde latijnsche spraken van den bliksem als elektriciteit, zegden de gedachten over uit de natuurkundige boeken. Allen zagen den bliksem in hun verbeelding zoo als ze hem nog nooit wezenlijk gezien hadden, als een heen en weêr schuinende geele streep. De geestigen maakten het geval erger, plagend den angstigen ernst van hun kompanjiën door te zeggen hoe of 't wel gaan zoû als al de gebouwen eens afbrandden, hun verbeelding ophitsend tot bespottelijke veronderstellingen die in klaterende schreeuwen werden uit-gelachen om de hoofden der kompanjie: als de vlammen tot onder in de kerk waren, zouden ze allemaal naar de kofferzolders moeten hollen, bukkend hals-over-kop hun boeltje inpakken, gaan slapen in een van de dorpen of nog weg met den trein naar een andere plaats, en morgen naar huis. Dat zoû pas een lange vakancie zijn, en de jongens, die voor straf in het salet zatte, waren ook goed af. Sommige werden dol, spotten zoo vreeselijk als anders nooit met de heele bliksemsche kluit: het was weêrgaasch goed, al de kraayen moesten maar verbranden, dan zouden ze over hen niet meer de baas kunnen spelen, dan was 't voor goed uit; verbeel-je, de oude piet die te roosteren lag in zijn kamer, dat zoû pas een lekker biefstukje geven. Maar de bedaagden riepen geërgerd: hoû toch je bek, je maakt 't nou al te erg. Je lijkt wel gek.

De deuren stonden open, de vensters woeyen kirrend open, kletsend dicht. Overal waren holen van heestergroening door de dikke muren. Door het portaal waar de groote eeretrap rustig in stond, tusschen de opene deuren van de portierskamer en de bezoek-zaal, waren jongens naar het voorplein gehold, de vieze knechts hadden een roestige brandspuit uit een baskoer-hok aangesleept tot achter de komediezaal, bij den hoogsten vijver van het bosch. De jongens krioelden om en over de slangen, die door de kerkpoort naar binnen waren

gelegd, zij lachten en joelden in het erge plezier van meê te mogen helpen. Zij schaarden zich zoo-wat in rijen, hielden de slangen op in de handen, mannetje aan mannetje. Arthuur Meerel stond naast Willem, was gemeenzaam met de anderen door de opwinding, had zijn nieuwelingheid vergeten:

— Kom, jongens, riep hij, allemaal helpen, toe, ferm, dan krijgen we glaze wijn.

De twee filozofen kwamen de kerkpoort uit, stapten over de slangen heen, de een droeg een zaag, de ander een stuk verkoolde balk in een emmer. Zij waren bedaard, met gore handen, hun gezichten beblikten de bereddering van de jongenshoop, zij lachten koel. De twee filozofen hadden den brand gebluscht. De jongens, plots ontnuchterd, met ter neêr geslagen boven-oogleden, lieten de slangen op den grond vallen, drentelden wat om nog even op deze plaats te blijven, waar zij anders niet mochten komen, voelden een groote verveling-leegte nu alle bizonderheid uit was, praatten weinig, keken in de rondte.

Al-gauw kwam de direkteur in de deur-raming staan onder het steenen balkonnetje, riep met zijn bevelhebbers-stem, dat zij allen te-rug naar binnen zouden gaan. De hoofden naar de voor-laagte gebogen, gingen zij langzaam binnen, treurig, als was er een ramp geschied. De grooten hoorden van de twee filozofen, hoe het gegaan was, bespraken het geval nog. De kleinen, met veel gegaap, liepen wat, zich te lam voelend om een spel te beginnen. De bel voor het goetee klonk luid over de kreetloze koer in de lange lauwe stilte.

Willem, dien avond in zijn kamertje, was blij, dat 't zoo rustig geëindigd was. Hij was wel, toen bij de slangen, even meêgegaan van-binnen in het plezier van het ongewone, van de verwarring van het gewone

leven, hij had wel iets naars gevoeld, als iets dat uit zijn hart werd weggerukt, toen 't gedáan was geweest, maar al de stille angsten van dat hij niet meer hier op zijn kamertje slapen zoû, van dat zijn boeken en schriften zouden verbranden, van dat hij zijn examen niet zoû doe n, waren weg, en in de rustige zaligheid van de overwinnend pralende gewoonte, zeide hij, zich uitkleedend, zachtjes in zijn mond zijn les op, in de avond-studie van-buiten geleerd.

Hij maakte zich in de avond-studie al tijd heelemaal klaar voor den volgenden dag, om niet meer, zoo als vroeger, in de ochtend-studie dat wanhopig gevoel van haast en klaar-moeten-komen te hebben, dat de jongens hebben, die hun avond-studie verluyeren en gaan lezen als ze hun schriftelijk werk áf hebben en het leeren van hun les uitstellen tot de ochtend-studie. Hij begon 's avonds met wat het eerst klaar moest zijn, het latijnsche werk voor de ochtendles, daarna deed hij het moeilijkste, het rekenwerk, daarna het naarste, de aardrijkskunde, want de aardrijkskunde kon hem niets schelen en voor al het andere had hij wezelijk hart. Zoo werkte hij naar een stelseltje, dat hij daarvoor in zijn hoofd had toebereid, gelukkig over de uitkomst. Verleden winter lag alles in zijn lessenaar al tijd door mekaâr, nú stonden de boeken op een rijtje, achter-aan, half onder de riggelkap voor de intkokers, de kajees lagen op een pakje voor-aan. Op ieder kajee was een papiertje geplakt, waar-i op had geschreven wat voor 'n kajee of 'et was. Dat was aardig, maar je zoû al tijd zien, dat als je de boel netjes rangschikte, dat er dan veel meer plaats in je lessenaar over was as as je 'n 'et 'r maar zoo door mekaâr in smeet.

Willem was erg bang van tóch niet door 't examen te komen, want al kende hij nu geregeld zijn lessen, al ging 't latijn, 'et hollandsch, 'et fransch en 'et duitsch

goed, 'et rekenen, de geschiedenis en de aardrijkskunde redelijk, de zaak was juist, dat-i het rekenen, de geschiedenis en vooral de aardrijkskunde verleden winter vreeselijk verwaarloosd had, dus al kende hij nú de opgegeven lessen, dat gáf niet veel, want met het examen werden er vragen gedaan over de dingen, die je 'n 'et heele jaar door had geleerd, en de professers, die natuurlijk vijandig waren en er pleizier in hadden je te laten zakken, vroegen nog eerder naar de dingen, die je van-de-winter had moeten hebben geleerd als naar die van den zomer. Willem werkte dus in de studie-uren gauw zijn taak af, en begon dan aandachtig, een half uur, een uur lang zonger opkijken, te repeteeren de lessen van den vorigen winter. Pauli had hem zijn kajees geleend, waarnaar hij zijn eigen kajees bijschreef.

Het feest van den direkteur, den achttienden Juli, was een woelige dag voor Willems stille leven en inwendige voldoeningen.

De jongens hadden hun zondagsche pakjes aan, oude vlaggen staken uit de torens, zeilend op den wind, vlottend in de lucht, die zelve bewoog als éen groote vlagvlakte, wit en blauw.

De jongens hielden niet van den direkteur en noemden hem den zwarte, en vreesden hem, maar deze dag was een heerlijke dag van oud bier, veel lekker vleesch op schoone tafellakens, al-door speeltijd en in 't bosch 's middags, 's avonds in de aula, en den heelen dag rooken. Willem had voor het eerst het plezier van een feestdag van geöorloofde groote speeltijden, in de gewendheid, na ijverig werken. Er was geen salet, en alle jongens waren in een kalme vreugde.

Na de mis en het ontbijt met versche broodjes, met in hun denken een heerlijke wijdte van vrijen speeltijd

vóor zich, begonnen er dadelijk groote spelen op de koer. De direkteur was gister-avond niet aan het soepee geweest, expres niet, en de prefekt had het programma van de feestelijkheden voorgelezen. Maar dít begon nu nog niet, pas even vóor het dinee.

De kompanjie van Olmers begon dadelijk haasje-over te springen. Een ging er, het boven-lijf horizontaal voor-overgebogen, staan, de armen kruiselings voor de borst, de tweede nam een korten aanloop, en sprong, de beenen recht en wijd van mekaâr gestrekt, over den rug van den eersten, zich met beide handen te gelijk op den rug den zet gevend, vier meter verder ging hij dan zelf staan zoo als de eerste stond, maar zich steunend met de armen op de knieën, de derde sprong over de eerste twee heen, ging dan zelf weêr zoo staan, vier meter verder dan de tweede. Toen de vierde, toen de vijfde net-zoo. De zesde nam zijn aanloop, maar liep tegen den eersten gebogenen aan, de handen op diens rug, den sprong missend, den gebukten doende wankelen. Toen begon hij weêr en 't ging goed. De tiende stond klaar voor den aanloop, schichtig den afstand blik-metend, hij liep af, toen de eerste gebukte zich langzaam recht hief.

— Nou, wat mot tat nou?, riep de springer.

— Ja, wacht eve, me horlozje....

Zijn horlozje was uit zijn borstzak gevallen en had al lang te bengelen gehangen, zonder dat hij 't gezien had, nu stopte hij 't voor de sekurigheid in zijn broekzak bij zijn zakdoek. De gebukten begonnen met hoogere ruggen te staan van moeyigheid, de springers schreeuwden: lager, lager.

En een half uur lang duurde het: de gebukten, die met de lage hoofden schuin-af loerden of de springers haast kwamen en na dat de laatste gesprongen was over de ruggen, zelf recht, te-rugtredend, aanloopend, en de rij weêr af springend. De ruggenrij stond gelijk

laag, en dan wipten de lijven van de springers, de hoofden ópdansend in de lucht vóor de gevels, met het regelmatig opgeschok als van ruiters te paard.

Om kwart voor twaalven was de parade van de schutters. Zij waren naar binnen gegaan, gewaarschuwd van kompanjie naar kompanjie door de serzjanten. Zij hadden zich in gelid gesteld in het karree en van-daar kwamen zij nu op de koer gemarcheerd, met glimmende oranje-roode kleploze petjes op de hoofden, met groene randjes onder-aan en een groene en stalen rozet van voren. De serzjanten droegen licht-roode en witte veêren voor-op de petjes en liepen in hun eentje tusschen de kompanjiën van twee-aan-twee loopende schutters, allen de boog tegen den rechter schouder, en niet te dicht bij mekaâr om de voorgangers niet in de kuiten te pieken. Zij liepen twee maal in geregelden pas de koervlakten op en neer. Na den eersten rondgang was de direkteur op het terras gekomen en de Harmonie bij de schietbaan speelde een marsch, met alleen fluiten, trompetten, den turkschen trom en zoo, zonder violen, om dat 't in de open lucht was. Vóor de schutters gingen een fluitspeler en een met een dun klein trommeltje voor de buik gebonden en in iedere hand een stokje. Toen de Harmonie gedaan had, begonnen die twee weêr, een mager geluid makend na het zware gedreun-schetterbrom van de Harmonie. In 't midden van de lange smalle schutters-rij liep de vaandrig, een sterke jongen, het hoofd van recht-op-heid achter-over om te laten zien, dat hij in 't geheel niet moe werd, het vaan staand tegen zijn linker dij in een uitkokering van den leêren gordel om zijn middel, en gevat in zijn linkerhand-greep, hoog voor-naast het fiere hoofd. Zijn zweet lijmde het petje aan zijn voorhoofds-vel, maar hij lachte, verdoofde zijn hijgen, wilde niet moe zijn.

Na het loopen, hielden de schutters een korte parade,

de kleintjes bedeesd, de grooten flink-fier in de bewegingen van plaats-rust, geeft-acht, boog-op-schouder, in het bewustzijn daden te doen, die mooi waren om te zien en die een fiksche mannelijkheid bewezen.

Na de parade, waarvan het einde een groot karree was geweest, waarbij de voorsten op éen knie knielden en de anderen er achter stonden, met alle bogen schuin voor-uit, gingen de schutters nu uit het gelid en zonder orde voor de terras-stoep staan, met al de anderen er om heen. De Harmonie speelde, dat het tegen de vensters kletterde, waar de professers achter stonden neêr te kijken, de direkteur, de suurveiljant en de prefekt bewandelden het terras, scherts-lachend even de hoofden afgewend naar den gevel, om dat de muziek zoo erg luid was. Na de muziek, zette de direkteur zich op zijn beenen midden op het terras en sprak een rede van dank en kwijtschelding van verschillende straffen. De honderde jongens bewogen los in klepper-tikkend handgeklap en schreeuwen van hoera, lang zal hij leven, hiep, hiep, hiep, hoera, hoera, hoeraaa. Daarna speelde de muziek en zongen de jongens te gelijk een fransch lied, waarin van het feest van den algemeenen vader stond.

Aan het dinee was 't ook prettig. Er werd niet voorgelezen door een filozoof en vreeselijk hard gepraat en zjeujig gegeten, de borden schoon leeg, de laatste hapjes van de schotels. Na het dinee in het bosch, rooken, en spelen, zakkeloopen, mast-klimmen, om 't hardst loopen. 's Avonds, in de aula, met haar groen, rood, violet, wit, geel beschilderde muren, speelden de filozofen en de jongens van rhetorika een treurspel, met edele gebaren, en teedere, plechtige stemmen, de vrouwenrollen in vriendenrollen veranderd, de liefde in vriendschap; daarna een blijspel in éen bedrijf, maar de hollanders verveelden zich, want die waren thuis al eens naar de groote-menschen-komedie geweest, en zij spotten zoo-wat

met de komedie hier, als handelsreizigers bij ernstige kunst.

Willem had zich ingeleefd in het gewoonte-leven van ijverig werk en brave feest-vroolijkheid. Hij was nog in 't geheel niet in het salet geweest, kwam dóor het examen, en kreeg een prijs in de deklamacie.

IV. NIEUWE KOMPANJIE.

NIEUWE KOMPANJIE.

Den winter van het tweede jaar leefde Willem in den zelfden wezens-staat voort. Hij had in de groote vakancie zijn amsterdamsche vriendjes weinig gezien, want hij was al-door met zijn familie in Overveen geweest, zonder kennisjes om zoo te zeggen, toertjes met hitte-wagentjes makend met zijn broêr Anton, in de tuinschuur aan liefhebberij-timmerwerk doend met zijn vader, wandelend naast zijn moeder, 's avonds illustratieprenten bekijkend met zijn zuster Ina. Mietje had hij thuis niet weêr te-ruggevonden, maar een vreemde meid in haar plaats, waar hij daarom niet van had kunnen houden. Mietje had tegen mevrouw Tiessen gezegd, dat, nu er geen kleine kinderen meer waren en zij niets meer te verzorgen had, zij nu toch maar zoû gaan trouwen, wat zij vroeger nooit had willen doen. En zij was getrouwd met een kruyer, die vijf kinderen had van een eerste vrouw, waarbij nog heele jonge, waarover zij nu naar hartelust moeder zou kunnen zijn. De kruyer had er een potten-en-pannen-winkeltje bij, dat kwijnde sedert den dood van zijn eerste vrouw en dat Mietje nu ook beheeren moest. Willem was haar eens met Ina gaan opzoeken, toen Ina voor boodschappen naar Amsterdam moest, in de Heisteeg, jawel, in een kelder, je moest ten minste een stoeppie af, maar hij had haar heelemaal vervreemd gevonden, met die rare kinderen op haar arm en aan haar rokken, minder zin-

delijk dan vroeger, en een rare muts op, die vanachteren haast van haar hoofd zakte.

Willem had de reis heen en te-rug gemaakt met Kop-en-Kont, zoet en bedaard, en hem dadelijk bij hun aankomst weêr voor-goed goeyen-dag gezeid. Maar met zijn kompanjie was er iets niet in orde geweest. Den eersten avond al had Baster, die hij in het voorportaal tusschen de kisten en manden had weêr-gezien, hem alles verteld. Baster namelijk, die met z'n familie in de vakancie op hun buiten in Baarn was geweest, had, zoo voor de aardigheid en om dat 't toch wel een aardige jongen was, Paul Poganoff te lozjeeren gevraagd. Niet z'n broer óok, want, och ja, Gerard was wel 'n goeye jongen, maar je hád toch niet veel ân hem en dan zouwen zoo in-eens twee te gelijk ook te druk zijn geweest voor Basters moeder, die tóch al niet goed tegen veel leven kon. Nou, Paul was dan gekomen, maar wát had-i eens op een dag gedaan? Hij had de werkmeid gezoend en in haar buik geknepen, nou, dat was natuurlijk heel beroerd van 'em, de werkmeid had 't aan Baster z'n vader verteld, en ze waren kwaad van mekaâr gegaan. En nu was Baster eigelijk gezeid ook maar blij toe, dat-i van die Poganoffs áf was, want, nou ja, die Paul kon wel eens aardig voor den dag komen, maar 't waren toch anders beroerde jongens. Arthuur Meerel was nog niet àangekomen, maar die moest maar weêr met de Poganoffs gaan, want aan dát jongetje hadden zij nu heelemáal niets.

Zoo liep Willem den eersten tijd met Baster alleen, maar Baster kletste eindeloos over wat hij in de vacantie gedaan had en niet gedaan had, over hoe de kamers van hun buiten waren, over wat hij at met zijn familie, en dan vertelde hij drie, vier keer 'etzelfde, al tijd zoo zoet en zoo huiselijk plezierig. Als hij dan weêr begon

van: zie-je, mijn moeder, die hóudt van vleeschknarretjes en me vader die kan ze niet luchten of zien, dan dacht Willem: daar heî-je 'n 'et weêr, maar liet hem stiekem áan praate ofschoon hij verleden week precies 'etzelfde had verteld, om 't plezier te hebben van hem op die manier stil voor zich zelf voor-den-gek-te-houden. Maar op den duur werd 't toch al te vervelend.

Maar Willem was nu op de vijfde latijnsche; het gore zaaltje had een wester deur, die uit-kwam in het Instituut, in den gang naar de kerk, je liep dan voor-bij de slaapzaal van de kaklullen, zoo als de jongens genoemd werden, die voor schoolmeester leerden, die je nooit bij de gewone jongens zag en ergens in onbekende lokalen klas hadden in de verborgen verten der gebouwen, daarna liep-je de binnenplaats van het Instituut over, met de drie groote grijze boomen voor de zuider kerkmuur, dan even den Instituut-gang links om, en je kwam in de vijfde latijnsche. Maar tegenover die deur had-je een andere deur. Dan hoefde-je de open plaats niet over, maar ging door de piano-zaaltjes, naast de plaats, en kwam zóo in de vijfde latijnsche. Dat was een veel plezieriger weg, maar je mocht 'em eigelijk niet gaan.

In de piano-zaaltjes was niet veel toezicht. Links in den lagen hout-bevloerden doorgang waren zes deuren, en rechts ook zes, allemaal met de bovenste helft van vier glasruiten, waardoor je de achterhoofden en ruggen der spelende jongens roerloos zag zitten. Achter aan den doorgang was rechts een kort donker gangetje, waardoor je in de vijfde latijnsche kwam, links de, ook half-glazen, deur van de grootere muziekkamer waar ze les kregen op de viool en zoo. Den god-ganschelijken dag hoorde je daar het door de dichte deuren verdofde rammelammelend en piel-joelend gedeun van

het pianostudeeren. Dan ging er 'es 'n deur open en klonk als met een scheut het pianospel luid overal heen, dân werd 't weêr binnengesloten door de dicht-gemaakt-wordende deur. Er was altijd een soort van vadsigen slenter, van duffe luiwammeserij omme-en-bij de piano-zaaltjes. De deuren kierden, piepten, krasten, werden open en dicht gekletst, het tochtte en een jongen kwam uit zijn hokje om kriegel de gangdeur te sluiten. De pianomeester, vet-gekamd haar, gouden bril tegen geschoren gezicht van strakke wat-mot-je-oogen, spitse neus, geschoren onderhoofd, die niet in 't gesticht wóonde, zat les te geven in zijn leeken-pak uit een Akener gemaakte-kleeren-winkel, en de jongens slenterden hun kamertjes uit, drentelden op en neêr, leuterden praatjes met mekaâr, kwamen loeren door het deurvenster naar de les.

Hier was 't, in deze hokkerigheid van scheel, door de vensters en de glazen deuren tweemaal lamgeketst, licht, dat Willem Hoeffel weêr voor 't eerst sprak. Hoeffel z'n heele familie deed aan muziek, hij zelf was al heel knap op de viool en leerde ook piano, maar hij was lui en verdrentelde groote kwartieren in en uit de zaaltjes, zijn mollig weeke vrouwenlijf in zwabberende deiningen op de heupen. Willem kwam, tien uur 's ochtends, uit de latijnsche les in het donkere gangetje, en liet, bij het sluiten van de deur, zijn boeken en kajees op de vloer vallen, boeken open met de bladzijden tegen den stoffigen grond, kajees verfonfaayend, met witte losse bladen er uit, zich bemorsend op de vuile vloer, waar ook wel spog kon liggen. Willem, kriegel-woedend, bukte zich, de beenen wijd van mekaâr, oprapend, zijn toppen schurend den grond, de grond-smerigheid tusschen zijn toppen en bovennagels. Toen hij zich weêr recht wilde heffen, werd zijn hoofd neêrgedrukt door een hand op zijn hals.

— Zoo, blijf nou nog maar een beetje zoo staan, lachsprak een goedig plagende stem. Het was Hoeffel.

— Verrek, zei Willem knorrig, laat los, kom, laat me nou toch los.

Hoeffel deed zijn hand glijden van Willems hals tot over den rechter schouder en ving hem zoo, ter wijl hij op stond, in een omarming, hem tegen zijn heup en borst drukkend, plagerig lief als een lijzige vriendin.

— Zeg, wat zien we mekaâr tegenwoordig weinig, hè?, vroeg Hoeffel, loop je nou alleen met die Baster?

— Nou, zei Willem, die zich losrukte, wat gaat jou dat ân?

Hoeffel gaf hem een harde klap tegen zijn achter-hoofd boven het rechter oor en liep neuriënd weg, rechts en links met zijn kleine hoofd door de deurvensters kijkend.

Vijf dagen later ontmoette Willem weêr Hoeffel in de pianozaaltjes. Hoeffel maakte zich met ieder gemeenzaam door zijn vertrouwelijke aanraak-gebaren. Hij stond nu te praten met den muziekmeester, zij lachten samen en Hoeffel gaf hem een lichte klap tegen den mouwarm, om te zeggen, dat de muziekmeester hem maar zoo'n beetje voor den gek hield. De muziekmeester lachte met verbrokkelde tanden, en zij gingen van mekaâr. Hoeffel, met zijn mollig gemak van verkeer, zonder verlegenheid, kwam Willem achter-op en deed zijn arm tusschen Willems rechter arm en den romp.

— Zeg, beê-je nog boos om laast?, vroeg hij.

— Och neen, zei Willem, volstrekt niet.

— O, nou, dan is 't goed, hoor!

Hij liet Willem weêr los, hem nog even, bij den elleboog, in den arm knijpend, en ging te-rug.

Hoeffel liep tegenwoordig met De Blauw, Waayman en Opmeer. Opmeer was ook van Amsterdam, maar

burgerlijker dan de anderen, de zoon van een gepensioneerd kapitein. Hij droeg nog al tijd een kiel en een zwabberige lange broek en hij had al tijd een duf luchie bij zich. Hij was een erge trijteraar en Willem was bang voor hem. Die Opmeer kwam in een middag, dat Baster naar de mattes was, naar Willem toe, en sprak luid van een kleine verte, zonder dat Willem hem nog gezien had:

— Zoo, sta jij daar zoo alleen?

Willem keek heen en zag hem en zei:

— Ja, zoo als je ziet.

— Zeg, kerel, hoor 'es, zei Opmeer, en, samen óploopend: zeg, zie je, ik zeg 'et je uit me zelf, we hebben d'r niet over gesproke, maar: kom bij ons loope, wat heî-je-nou ân die suffe Baster?

— Baster is zoo suf niet, zei Willem, hij is aardiger as je denkt.

— Nou, zei Opmeer, die dadelijk driftig werd vanbinnen, graâg of niet, hoor, denk er maar 'es over. En hij holde weg naar zijn kompanjie bij de stoep.

Willem kreeg een hitte in zijn hoofd, hij zoû 't wel aardig vinden om eens een vernieuwing van gezelschap om zich heen te hebben, Hoeffel en de anderen waren aardige stadsche jongens, heel levendig onder mekaâr, het was lang geen suffe boel in die kompanjie, wáarom of ze hem dat zoo kwamen aanbieden, dat begreep-i niet recht, maar dát was geen reden om 'et niet te doen, en hij begon er dadelijk met Baster over te spreken toen die te-rug was. Maar Baster woû niet, hij vond, dat ze heel goed liepen, zoo met hun tweeën, en hij had nog die oude veete in zich tegen die anderen. Willem vergat ook heelemaal, dat Opmeer in 't geheel van dat Baster meê zoû komen niet gesproken had.

Twee weken lang zanikten Baster en Willem er over, Willem er vóór pleitend, Baster tegenstribbelend, tot Willem eindelijk, na het dinee e'res, met veel eten in

zijn maag, want 't was lekker geweest, en vroolijkheid in zijn hoofd, tegen Baster zei:

— Nou ik ga na hun toe, hoor, je mot maar wete wat je doet.

Willem ging en Baster keek hem na, keerde zich toen om en begon een praatje met een jongen, die óok alleen stond. De Blauw, Waayman en Opmeer schreeuwden: hoera, daar is-i, Hoeffel zei niets, maar keek Willem met zijn kleine hoofd uit scherp-te-vredene bruine oogen aan. Plots keken allen om. Daar kwam Baster met hangende voorpooten aan. Toen hij hen zag kijken, deed-i een lach op zijn gezicht en vroeg:

— Zeg, kan ik ook met jullie loope?

— Zeker, zei onverschillig Hoeffel, die zoo-wat de opperste van de kompanjie was, waaróm niet. Maar allen hadden het druk met Willem alleen en Baster werd als een bijlooper bejegend.

Bij het plezierige van zijn nieuwe, hoogere, klas, waardoor de nieuwelingen van de zesde latijnsche en van de zesde hollandsche hem al met een zweem van den zekeren angst-eerbied, dien zij voor alle ouderen en hoogeren hadden, bejegenden, had Willem nu in de eerste maanden van dezen winter het plezier van zijn nieuwe drukke kompanjie.

Waayman was een leuke kerel, stads meneertje met nauwe kleêren, hevig mager uitgroeyend, de voeten laag en smal uit de broekspijpen, hij blufte ontzachlijk en had 'et al tijd over zijn vader, die hem zoo-maar een wagentje en een hit kadoo gaf op zijn verjaardag, over zijn moeder, die een kwaal had en alleen op een buiten woonde in Gelderland. Hij was eenig kind en werd daarom een beetje bedorven, zei hij, want zijn vader en zijn moeder waren allebei even gek op 'em. Hij was erg bedaard en rookte uit een meerschuim sigarenpijpje, ook in 't geheim, maar dan alleen 's nachts, als het

onmogelijk was, dat-i gesnapt werd. Hij werd alleen maar boos, as je sprak over het lidteeken in zijn hals, waarvan hij ook niets woû vertellen.

De Blauw was kleiner, netjes in de kleêren, die hem niet te klein waren, met een hoofd als een poes, dat hij een beetje naar op-zij hangerig droeg. Hij had zware lippen en kleine fluweelige oogjes. Waayman z'n vader moest een meubelwinkel hebben, maar hij sprak er niet veel van. De Blauw z'n vader had een groote broodfabriek, en hij vertelde dikwijls van de knechts en de machines.

Opmeer las de brieven voor, die hij van huis kreeg, die kapitein, z'n vader, was 'n guit en schreef uitvoerig over de poepjes, die op een familie-avond gelaten werden, om zijn zoon wat op te vroolijken. Hoeffel, Waayman en De Blauw vonden dat erg burgerlijk, siet. Maar Opmeer was een brutaaltje en zei dat-i ân z'n laars lapte wat ze d'r van vonden.

V. GODSDIENSTIGHEID. EERSTE AFWIJKING.

GODSDIENSTIGHEID. EERSTE AFWIJKING.

Willem had nu menschen, die hij lieve vrienden van hem voelde.

In de klas was 't nu al tijd plezierig om dat hij niet telkens wéêr náar verrast werd door gebruikelijkheden, die hij niet wist en die hij stom deed, zoo dat de professers gromden en de jongens lachten, en om dat hij, ijverig zijnde en al tijd zijn les kennende en zijn themaas met weinig fouten makende, door de professers bejegend werd als een goeden, braven en vlijtigen jongen.

Het waren allemaal nieuwe professers, andere als van de zesde. Professer Wemming, die de deklamatieles gaf, was de voornaamste, hij gaf hier 't latijn. Er was maar één beroerling bij de professers, Geerling, van 't grieksch, bijgenaamd Piet-Suf, om dat-i dikwijls wel vijf minuten lang in gedachten stond, zijn blikken naar een lessenaar tusschen de jongens in, zonder iets meer te zien of iets meer te weten van de les, die hij aan 't geven was, en zonder te merken, dat de jongens dan over hem begonnen te smoezen.

Met 't grieksch kon Willem 't minst over-weg, en daarin alleen werd hij lui en kende zijn les niet en kreeg straf. Maar professer Wemming van 't latijn, werd een vreeselijke vriend van hem. Er gebeurden dingen, die hem vroeger nooit waren overkomen, in de stad, vroe-

ger, op school niet, en hier op de zesde niet: Als een jongen haperde in het opzeggen van de les, dan sprak professer Wemming: zeg-gij 't maar, Tiessen, of: kom, Tiessen, gij zult 't wel weten; en na de les, als de professer tegelijk met Willem ergens liep of zoo, dan klopte hij hem op zijn schouder of knikte met het hoofd en knipte met de oogen, vol te-vredene vriendelijkheid.

Willem werd de mededinger van Pauli, en de professer hield meer van hem dan van Pauli, om dat Pauli een boerenzoon was en de professer een elegant en stadsch beschaafd mensch wilde wezen, die tóch al voor een limburger as-i was veel met de hollanders óp had om dat hij ook graâg in de vakancie eens bij een familie in Holland te lozjeeren werd gevraagd.

Zes weken na de vakancie noemde de professer Willem dan eens Tiessen en dan eens Willem, en eindelijk alleen Willem. De meeste andere jongens noemde hij alleen bij hun vån, en daarom begonnen zij Willem een flatteur van Wemming te vinden.

Op de koer en in de korridors was 't nu altijd plezierig, want het trijteren was zoo goed als gedåan en op een onverklaarbare manier was 't net of Willems kompanjie niet alleen in 't algemeen hem hoogachtte en als een gewonen flinken vriend met hem omging, maar of elke jongen van de kompanjie voor hem nog een apparte, bizondere, vriendschap had.

Het was net of zij vroeger dikwijls ruzie hadden om dat er een leêgte in hun gezamentlijken omgang was en of Willem die nu aanvulde, waardoor zij 't niet alleen samen nu beter konden vinden, maar ook ieder in Willem een vriend had gevonden, waaraan hij vroeger gebrek had. Alleen als hij 'eres met Baster allêen liep, dan ging 't zoo goed niet meer, want als Baster met zijn gesprekken van vroeger åankwam,

dan dacht Willem: nu ja, dat weet ik nou al lang, en hij vond Baster hoe langer hoe vervelender.

Maar dan had-je Waayman. Als die met hem alleen liep, vertelde hij hem van zijn ondeugendheden van huis, waarvan het ergste was, dat hij steenen stoven en voetkussens uit den winkel van zijn vader weg nam, en die stilletjes verkocht aan een jood, en dan voor het geld naar een koffiehuis ging of ging roeyen met zijn vrienden. Zijn vader gaf hem, onder ons gezegd, zoo weinig zakgeld, dus dan moest hij zelf maar weten hoe hij 't zich bezorgde.

Willem vond dat erg slecht van Waayman en dacht aan hem als aan een misdadiger. Maar hij vond 't kinderachtig en niet flink om daar iets van te laten merken. En nu hij, al zoo lang hier op school, geen droefheden over huis en geen angsten voor hier meer in zich had en zich gemakkelijk voelde leven in de gewoonte van het oppássend-zijn, was er plaats in zijn binnenste voor het weêr opleven van de kwade neigingen en voor het behagenscheppen in de ondeugendheden van de jongens, ofschoon hij zich stellig vóornam, uit slimheid en godsdienstigheid, zelf nooit meer ondeugend te zijn. En hij hoorde Waaymans stem maar al-door áan, die bij zulke verhalen steeds zacht sprak, en de héele erge dingen bijna onhoorbaar zei, ook al was er geen sterveling in de nabijheid. Waayman eindigde met: zeg, ik vertel dat nou aan jóuw, maar niemant anders hoeft 't te weten, hoor, niemant, hoor-je wel.

Daar had-je De Blauw. Die werd al tijd vertrouwelijk als 't zacht regenig weêr was. Die begon al tijd vragender wijs, om dat-i al zoo veel had nagedacht en nu weten woû of dat met 'n ander óok zoo was. Het was een zachtaardige jongen, die behoefte had aan een groote vriendschap, :

— Zeg, heb jij wel 'es 'n heele erge goeye vrind

gehad?, vroeg hij, zie-je, niet zoo'n gewone, maar iemant, daar-je bepaald heel veel van hield?

O, dacht Willem en vond vreemd, dat die jongen er over sprak, daar zal-je de amitié-particulière hebben. Maar hij vergiste zich. De Blauw vertelde van een vrind van 'm uit Amsterdam, een zekeren Fechter, die drie jaar ouder was dan hij, maar daar hij vreeselijk goed meê overweg had gekend, och jé, ze vertelden mekaâr alles, alles, weet-je, alles. En nu, drie maanden vóor dat De Blauw hier na toe ging, was die vriend gestorven, aan de teering, ja, hij was heel zwak. De Blauw z'n stem werd weeker als hij dat vertelde en hij sprak er over heel langzaam en heel zachtjes onder de natte boomen, als een heiligdommetje in zijn diepste binnenste, dat hij ontsloot.

— Maar zeg, je mot er aan niemant over spreke, hoor, zei hij.

Daar had-je Hoeffel, die speelde heel bizonder den beschermer over Willem, die werd boos op de anderen als ze de kleinste onaangenaamheid tegen Willem zeiden, als ze maar heel even wilden beginnen hem wat te plagen. Hij was zelfs zóo bazig in die dingen, dat Willem het wel eens naar vond. Hij wachtte ook niet, zoo als de anderen, tot hij toevallig met Willem alleen liep, maar hij riep in-eens, als ze met z'n vijven of zessen liepen,: nou, ga jullie nou maar wat voor-uit, ik heb wat met Tiessen alleen te bepraten, en hij nam Willem bij zijn arm en trok hem weg om met hem alleen te loopen of in de speelzaal te gaan zitten. Dan sprak hij eerst over onverschillige dingen, maar begon hoe langer, hoe dichter tegen Willem aan te loopen of naar hem toe te schuiven, en gaf Willem zachte kneepjes in z'n arm.

— Zeg, wil ik je 'es wat vertelle, zei Hoeffel eens, jij bent mooi.

Hoeffels klein hoofd stond strak en zijn gezichtsvel bleef koel, hij keek alleen weêr zoo vreemd als hij wel kijken kon: met als een punt van scherpte vanboven in zijn bolle bruine oogen.

— Nou, zei Willem, die vin-ik goed, ik heb juist al tijd gehoord, dat ik een leelijke jongen was, maar 'n jongen hóeft ook niet mooi te zijn.

Willem vond 't toch wel heerlijk, dat Hoeffel dat zei, maar er was toch iets beängstigend aanrakerig innigs in dien Hoeffel. Daar-na sprak Hoeffel van Willems gezicht, dat Willem zoo'n zacht vel had, dat Willem zoo'n lieven mond had, dat Willem zoo goed gebouwd was. Hoeffel deed zijn hoofd naar de laagte, zoo laag als Willems hoofd, den rug gekromd tot bultende glooying, en hij sprak vlak-bij Willems gezicht, met een heeten adem, zoo, dat Willem het erg onplezierig vond en na de anderen te-rug verlangde.

In de kerk en op de slaapzaal was 't nu al tijd plezierig, want Willem wist wel hoe of 't kwam, dat de anderen zoo veel met hem óp hadden en dat 't hem zoo goed ging in de klas. Het was de genade van Jezus verkregen, en van God-den-Vader, door Mariaas voorspraak. In de kerk bad hij geregeld, zonder opkijken, zich beijverend om bij de plechtigheden precies de gebeden te lezen, die er bij hoorden. Hij begon, als hij in de kerk kwam, met zich ingetogen en zedig te maken van-binnen en van-buiten, maar hitste zich dan nog niet op. Hij gaf slechts geen andwoord als een andere jongen iets tegen hem zei, en, als hij zelf aan iets dacht, dat niet bij God te pas kwam, dan deed-i die gedachte weg. Zoo dacht-i aan een gat in zijn broek, dat hersteld moest worden. Maar dat wilde hij dan niet en sprak luid met de gedachte-stem boven zijn verhemelte: Jezus, Jezus, Jezus, al-door maar achter-mekaâr: Jezus en Maria, Heilige Maagd,

help mij, Moeder Gods, help mij, laat mij aan u alleen denken, o, laat mij toch aan niets anders denken as aan u. Dan ging hij bidden, de blikken op het kerkboek neêr. Raakten de jongens naast hem hem aan, dan deed-i net of-i 'et niet voelde; moesten allen opstaan, bij het Evangelie of zoo, dan stond hij ook op maar zonder op zich te letten, de blikken onafgewend van het kerkboek. Maar dán leefde in zijn verbeelding de broek op met het gat er in, hij zag de broek al door, achter zijn biddende oogen binnen-in zijn hoofd, met het zwarte gaatje en de rafelende scheur. Hoe krachtiger hij de broek weg wilde, hoe heviger de broek te-rug leefde. De scheur en het gat dansten in zijn verbeelding met een pijnlijke heftigheid. Dan bad hij gauwer, gauwer, half lezend, half de gebeden uit-zijn-hoofd biddend, keerde de blaadjes met snelle vingers, en had de gebeden af lang voor dat de mis uit was. Maar dan had hij behoefte om door te gaan, en bad de kruisweg-gebeden maar, gauw, gauwer, en hitste zich op, en ging zich dan verbeelden, tegen de wereldsche verbeelding in met kracht, van Jezus, die het kruis droeg, en van Maria Magdalena en van Maria, de moeder van den Man van Smarten, weenend onder het kruis. En hij hitste zich op, tot hij huilde, en er tranen in zijn mondhoeken vloeiden, zilt.

Na de biecht, in de donkere kerk, had Willem dit nu dikwijls, dat hij wilde huilen om de liefde en het lijden van Jezus, God-den-Zoon. Hij wist dat 't in 't begin nooit dadelijk ging. Maar hij wist hoe hij, in een opvolging van schilderijtjes in zijn hersens, zich Jezus' leven moest denken, om eindelijk geroerd te worden. En dat verrichtte hij als heimelijke ceremoniën in zich zelf. Eerst was 't Jezus' jeugd, Jezus in den tempel, Jezus op den berg en wonderen doende. Maar Willem bleef hierbij koel. Als hij aan Jezus' lijden

kwam, begon de aandoening. Jezus gebonden en gegeeseld, een doornen-kroon in het hoofd gedrukt, een spotmantel om de leden, en door allen gesard en gepijnigd en gehoond. Willem huilde. Want 't was om hem, om alle menschen, maar ook om hem, dat Jezus dat had gedaan, om dat Jezus hem zoo beminde. En zijn wezen was in vervoering over die oneindige onstoffelijke liefde, die een soort van pijnlijke gedruktheid in hem bracht. Het kwam als door scheuren in zijn denken, als een beängstigend geneesmiddel van een buiten-natuurlijken chirurgijn.

Een Woensdag-avond na het soepee, zei Waayman, dat-i z'n pennemesje in de studiezaal had laten liggen en het nog dien zelfden avond noodig had op de slaapzaal om een eksteroog uit te snijden, die hem zoo'n pijn deed, dat-i d'r heelemaal mank van liep. Hij vroeg permissie aan den prefekt, maar de prefekt zei, dat niemant na het soepee in de studiezaal meer mocht gaan, dat-i dan maar aan een ander een mesje te leen moest vragen. Maar géen mesje zoo goed als Waayman z'n eigen mesje, en hij woû en zoû 't gaan halen.

Na lang beraadslagen, ging hij en de heele kompanjie met hem meê, behalve Baster, die zoo lang naar de mattes ging, en Opmeer, die de wacht zoû houden en waarschuwen, als er een professer of zoo áan kwam. Het was voor 't eerst, dat zij zoo iets verbodens deden, maar zij vonden 't prettig, koortsige opwoelingen van vroegere ondeugendheden en vrijheid van in de stad deden hen jolig aan.

Eerst bleven zij een beetje staan treuzelen in den zuid-wester gangen-uithoek, waar jongens in een halven cirkel stonden te wachten onder de lamp tot hun kompanjie voor-bij kwam, daarna gingen zij zachtjes-

aan te-rug achter de ruggen dier jongens, in het blauwig van onderen, wittig van boven, donkere gang-eind, keken door de vensters op het mattessen-binnen-plaatsje, waar gele lampenschijn trilde en verwoei en weêr stil-lichtte, talmden verder af, keken de kerktrap op, dwaalden tot aan de achtermuur, hoog wit en vlak leêg.

Nu waren zij al heelemaal van de jongens-sàmenheid gescheiden door een ruimte vol donkerte en zij zelf afgedonkerd uit het lamplicht van de korridors.

Willem had in-eens meê gewild, zonder aarzeling, met een schok van ommekeer in zijn willen, als naar een groot nieuw verrassend genot.

Opmeer was achter de jongens-ruggen blijven staan, keek om naar Waayman, wenkte met de oogen en de kin, dat daar iets aan kwam. 't Was de professer, die onder de lamp naderde, een verschijning van het bruine gezicht en het zwarte lijf áanlichtend in den lampenschijn, met de ronde oogbollen, loerend drijvend in hun amandelvormig wit. Maar hij zag hen niet, zoo van het licht uit naar de donkerte kijkend, hij liep voort, weg achter de murenhoeking.

Nu, op wijde teenstappen, gluipten ze met hun vieren de korridors uit en in den gang naar de studie-zaal. Hier was 't nog veel donkerder, zij zagen elkaârs lijven als bewegende stukken donkerte, met de witte plekjes der halsboordjes en de vleezig groezelende gezichten, zij hielden hun adem in en fluisterden met de voormonden en spraken zacht met de achtermonden, met snelle hoofdwendingen, aanwangend voor de donkere muren, vragend heeschig: hè, wat zeg-je, ... komt daar iemant ân?

In wegkokerende verte hing een lamp flauw geel af te staren. De studiezaal-deur was niet-eens op slot. Waayman draaide de kruk, het bovenlijf schuin, de rechter voet van den grond af gelicht, doffe kracht zettend

en zich tegen de deur aanklemmend als of 't héel zwaar was, — om 't onhoorbaar te doen. Zij gingen alle vier naar binnen. Eerst Waayman, toen De Blauw, toen Hoeffel, toen Willem. Waayman wachtte, en deed toen de deur weêr zachies dicht. Waayman tippelde nu naar zijn lessenaar, de banken behandtastend om zich niet te stooten. De Blauw bleef voor-aan in de zaal staan, bij den katheder. Maar Hoeffel en Willem liepen de zwarte duisternis in en door tot aan de kachel, om niets, om nu ook van hun waagstuk het plezier te hebben van heel achter-aan in de zaal te zijn geweest. Hoeffel voelde aan alle banken en lessenaars en aan de kachel, om dat-i 't prettig vond van die nu zoo in dit vreemde uur aan te raken. Bij de kachel bleven zij staan, kijkend naar den vensterkant.

— 't Is donker buiten van-avond, zei Hoeffel, de maan is er niet.

Willem keek niet naar Hoeffel, zeggend: ja, heel donker. Toen boog Hoeffels romp, het hoofd bukte, zwenkte neêr naar Willems hoofd, Hoeffels handen vatten Willems armen van-achteren, en hij zoende Willem op zijn rechterwang met twee zachte natte zoenen.

— Zeg, ik hoû zoo veel van je, zei hij nat-zacht, zijn lippen tegen Willems oor aan. Daar-na stond Hoeffel weêr recht en keek onbewegelijk naar de buiten-duisternis. Willem bleef ook staan, zijn hoofd bleef koel, hij dacht: dit is nu de Bizondere Vriendschap, en was blij dat te weten gekomen te zijn. Hij vond Hoeffel vies, en nam zich, nu zenuwachtig wordend, voor, dat hij zich losrukken zoû als Hoeffel hem weêr op die manier wilde beet-pakken. Hoeffel, verlegen, niet wetend wat te doen met zijn lijf en handen, rood en zwetend in de duisternis, raakte hem nu dadelijk weêr aan, flauwtjes zijn hand op Willems schouder leggend. Hoeffel bedoelde er meê, of ze nu niet weg

zouden gaan, nu de inniger vriendschap gesloten was, maar Willem dacht, dat-i weêr zoenen woû, lichtte zijn schouder onder Hoeffels hand uit en ging te-rug naar Waayman, die, onzichtbaar, heesch luid keelfluisterend riep: zeg, komme jullie nou, wat doene jullie daar toch?

In de korridors te-rug en verder gedurende den speeltijd met hun rijtje in de drommen meêloopend zoo als al tijd, liep Hoeffel als in gedachten en sprak weinig, keek Willem in 't geheel niet meer aan, en Willem, die sprak al-door druk met De Blauw en Opmeer, daar-i tusschen liep, over of een droom wel eens uitkwam, want De Blauw had gedroomd, dat-i een kissie met lekkers van huis kreeg, verleden week, en van-ochtend was het er, zonder, dat ze d'r van te voren iets over geschreven hadden.

Willem vertelde van een droom, die een tante van 'em gehad had, van dat d'r broêr duëlleerde, en drie maanden later was 't uitgekomen, dat-i wezelijk juist toen geduëlleerd had. Van de droomen kwamen ze weêr te spreken over spoken en geesten, en Willem kon daar niet tegen 's avonds.

Toen 't stilte was, om naar het gebed te gaan, en gedurende het gebed, en van het gebed naar de slaapzaal, was Willem al-door akelig en had alleen zijn angst in zich, maar toen-i in z'n bed lag, merkte-n-i eensklaps, dat er nog iets anders erg bizonders was, versch nog in hem en daar-i graag aan woû denken, maar het was duister, onherkenbaar in hem, bedolven onder al zijn spoken-gedachten. Eindelijk kwam het met een ruk op: Hoeffel, die hem gezoend had. Tóen pas kreeg-i, over zijn heele lichaam, de aandoening van het vreeselijk nieuwe en hevig gewichtige, dat er met hem gebeurd was, die, tóen 't gebeurde, was uitgebleven.... Hoeffel had hem gezoend, op zijn wang,

een wezelijke natte zoen, iets, dat nog nooit een vreemde hem gedaan had. Hij vond 't iets huivervreemds, die moederlijke omarming door een jongen. En dan vooral, hij was er een veel te groote jongen voor, in de vakancie was-i twaalf jaar geworden, hij was niet meer op de laagste klas, dus kwam 't ook niet te pas met hem dingen te doen, die men alleen met heele kleine jongetjes deed. Hij was er te oud voor. Hij was wel de jongste van zijn klas, maar de jongens hielden hem immers voor dertien om dat-i al tijd zei, dat-i al dertien was. De kleine jongen, in de bizondere-vriendschap, dat was zooveel als het meisje, de vrouwelijke helft, de groote jongen was zoo veel als het mannetje, de man, de mannelijke helft. En als-i ooit aan bizondere-vriendschap deed, dan zoû-i dát willen zijn, het andere was te kinderachtig en daar was-i een te groote jongen voor. Maar nooit, nooit zoû-i d'r aan doen, want al hoorde je nooit, dat er straf voor gegeven werd, het was toch iets, dat niet goed was, Onze-Lieve-Heer woû 't stellig niet hebben en het bracht je-n-ook maar van het ijverig werken af.

Willem vermeed nu alleen te zijn met Hoeffel. Als-i op de koer kwam en hij zag, dat er van de kompanjie niemant anders was dan Hoeffel, dan ging-i gauw weêr naar binnen en drentelde rond, de anderen wachtend; als de kompanjie aan 't loopen was of stond te praten en Hoeffel schoof zich naast hem, dan glipte hij, lachend voor de anderen, achter-uit, en schoof zich tusschen Baster en Opmeer. Als zoo'n plaatsverwisseling dan voor de tweede maal gebeurde, begonnen de anderen er van te spreken: zeg, wat motte jullie met dat spelletje. Hoeffel en Willem lachten dan meesmuilerig en de anderen waren te vrede met te denken, dat dat een onbegrijpelijk wispelturigheidje van die twee was, dat zij niet naast mekaâr wilden loopen. Als 't te lang

duurde riep er een: kom, schei toch uit, jullie lijke wel gek.

Als 't stilte was en de jongens in de twee muur-rijen naar de kerk of naar de studiezaal stapten, sloop Hoeffel snel achter den rug van den suurveiljant, die in 't midden van de gangvloer stond, van waar hij stapte naar achter Willem, den jongen achter Willem bijna op zijn teenen trappend, en schoof zich tusschen dien jongen en Willem in, en trok dan Willem zachtjes aan zijn oor of duwde hem in zijn rug. Willem keek niet om want hij wist wel wie of dat was, maar, als geen suurveiljant hem zien kon, glipte hij weêr de rij uit en ging verder-op tusschen andere jongens loopen; Hoeffel, na een even, weêr achter hem aan. . . ., en zoo liepen zij mekaâr na, tot bij de kerk, tot aan de studiezaal.

Door het voort-durend weigeren van Willem om zich nog 'eres te laten zoenen, werd Hoeffel, die bang was, dat ze 'n 'et merken zouden als hij met al te veel geweld Willem nazat, moe en afkeerig van zijn begeerte en van Willem, maar om dat de begeerte hem nu eenmaal te sterk was, deed-i op een andere manier die wellust te goed en begon Willem geregeld te sarren en streefde hij Willem in alles tegen.

Als Willem voorstelde om in de korridors te blijven, dan woû Hoeffel al tijd naar buiten; als Willem een grof woord gebruikte, zei Hoeffel: dat zégt men niet, lomperd; als Hoeffel Willem tegenkwam trapte hij hem tegen zijn voeten, trok Willems zakdoek uit zijn zak als die er met een puntje uitstak en gooide hem op den grond; hij pakte Willem bij zijn neus en kneep hard; als bij ongeluk gaf hij hem erge stompen.

In Willem, die vond dat-i al lang den tijd om gesard te worden voorbij was, rukten hevige verzetten op. Hij dorst wel niets te-rug te doen, om dat Hoeffel

natuurlijk zoo veel stérker was, maar hij drong zich nu meer in gespreks-vriendschap met Baster en Waayman, zoo dat de kompanjie zich weêr zachtjes-aan in tweeën verdeelde: Hoeffel met De Blauw en Opmeer, Willem met Baster en Waayman.

Waayman was wel zoo heel anders als Baster, maar Baster was blij, dat-i weêr 'n paar vrinden had, die ten minste niet deden as of-i d'r heelemaal niet was, zoo als de andere drie, en hij hield van Willem in een spijt, dat hun groote vriendschap van verleden jaar uit was.

Maar Willem gaf nu veel meer om Waayman, die zoo pittig kon vertellen. Waayman matigde, in 't begin van hun samen-loopen zijn oolijke-streken-vertelsels, als Baster er bij was, of keek vóor Willem, die al tijd in 't midden liep om dat die twee andere alleen vrinden waren om hém, heen, naar Baster, als hij iets ergs zeî, met een schuinen schalken-blik, in een neêrtrekking van de mondhoeken spottend, of-i dat wel zeggen mocht voor dien braven bovensten-besten Baster.

Willem voelde zich heel wát, zoo als de opperste van hun driën. Als zij liepen door de korridors en de hoofden van Baster en Waayman bogen beurtelings neêr, als zij niet verstaan hadden, wat Willem zei, belang-stellend vragend of-i 't nog eens zeggen woû, of als Waayman op 't idee kwam om 't een of ander te doen of Baster kwam op zoo'n idee, en ze vroegen dan al tijd 't eerst aan Willem, wat of híj er van dacht, dan werd hij heerlijk trots op zich zelf, als een flinken en aardigen jongen, die heel wat beduidde bij zijn vrienden; maar dan, als hij de jongens van de andere kompanjiën hem zoo onverschillig merkte bejegenen, niet meer als een grappigen nieuweling, die raar deed uit bangigheid en om dat-i de

gewoonten nog niet kende, en lang niet met de onderscheiding, die zij voor de beroemde boosdoeners op de school hadden, maar als een bekenden gewonen jongen, waarmeê men zich niet te bemoeyen had en die het bekijken niet eens waard was, dan voelde hij dat groote verlangen weêr, dat-i al meer had gehad, en dat nu duidelijk werd in de begeerte van dat dat met zijn onbeduidend-zijn anders mocht worden.

Hij wist niet, wat-i eigelijk wilde, maar hij wenschte, dat zij naar hem kijken zouden met hun hoofden, allemaal, filosofen, groote hollanders, kleine limburgers, dat zij van hem spreken zouden met hun monden, zijn naam klankend tusschen hun lippen-bewegen, het gaan van zijn lijf naast hen hevige blikken ontstekend in hun oogen.

VI. EEN GROOTE HELDENDAAD.

EEN GROOTE HELDENDAAD.

Tegen het eind van den winter kwam Willem eens 's morgens in de klas; in de pianozaaltjes had-i al verscheye jongens vóor hem zien loopen, lacherig en met van gezellige pret schurkende ruggen.

In de klas zaten er óok al, allemaal geleund en geknield op de zitbanken, de hoofden op de vuisten om éen heen, Van Malligen, die iets zat te doen op de lessenaar.

Willem vond vreemd, dat ze d'r al zoo vroeg waren, want 't was les van Piet-Suf, die al tijd tien minuten te laat kwam.

Maar de jongenslijven weken te-rug en Van Malligen stond op, vol-uit rijzend, alleen boven de breed gekabbelde bruine lessenaarvlakte. Hij had een uit papier geknipt poppetje in zijn hand, waar met groote natte inkt-letters op geschreven stond: Piet-Suf. Hij hield het tusschen zijn wijsvinger en duim aan het dunne hoofd vóor zijn lijf, schoof de bank uit en stapte naar den katheder. Hier nam hij een pap-prop van plak-week gekauwd papier blauw-wit uit zijn mond en lijmde het poppetje daar meê van-voren tegen den katheder. Toen keek-i rond om te zien welke jongens er al in de klas waren, hij hoorde stappen in de pianozaaltjes en zag Pauli en Neeting komen. Hij deed een wijsvinger recht-op tegen zijn lippen aan en draaide zoo zijn hoofd naar de jongens om hem heen, bedoelend,

dat zij niet moesten zeggen, wie daar dat poppetje had geplakt.

De jongens gingen toen allen op hun plaatsen zitten, fluisterend naar mekaâr met lacherige gezichten, dan weêr ópkijkend naar het poppetje, dan weêr neêr naar hun boeken, in zenuwachtig wachten.

Neeting kwam het eerst binnen, zag het poppetje, lachte flauwtjes, ging zitten, bezig met zijn papieren, keek niet meer op.

Pauli, zag dat de professer er nog niet was, verernstigde zijn gezicht, de oogleden neêr, deed zijn armen vaster tegen zijn lijf om zich te verdoffen tegen het plagen, dat wel weêr zoû duren tot de professer kwam. Hij zat op zijn eerste-bank-hoek, zonder het poppetje nog te hebben gezien. Toen was de klas stil en tuurde naar hem. Hij hoorde de stilte, was verwonderd, keek op, zag de pop.

— Kom, doe dat weg, zei hij, zich omkeerend naar de plek, waar de deugnieten, Smiet, Van Malligen, Chambéry, zaten.

Zij andwoordden niet, maar lachten hem uit, stil proestend.

Pauli stond op, met den ernst van zijn klein-dikke monnikkenhoofd. Hij dorst het poppetje niet weg te doen, uit vrees voor een pak slaag, maar hij voorzag, dat Piet-Suf de heele klas zoû straffen, als niemant zei wie 't gedaan had, daarom ging hij de deur uit en bleef wachten in den gang van het Instituut.

Verscheye jongens mummelden nu met hun onderhoofden, in een staâge lippen- en wangenverroering halve kajeevelletjes tot proppen verkauwend, en dan die kledderige proppen tusschen de vingers nemend en er meê gooyend naar het poppetje en naar het katheder-voor-schot, om het poppetje heen.

Willem deed niet meê in de ondeugendheid, die zachtjes-aan de heele klas aanstak, maar hij lachte en

vond 't iets plezierigs en keek medeplichtig naar de jongens, die deden, met oogen, die warm werden, met zijn hielen trappel-schuivend op de vloer, de billen een voor een optrekkend en even verzettend van genoegen.

Op alle banken werden nu proppen gekauwd, als of ze op suikergoed zogen. Er kleefden er al tegen de lood-blauwe zoldering-balken, tegen de goor witte muur achter den katheder en tegen den katheder vele, als dikke vogelenpoep. De jongens wangen glimlachten rond-om het kauwen en keken, met glimschalke oogen van gniepig en stiekem, mekaâr aan. Willem zat naast Smiet, daar hij een klas-vriendschap meê had om de bizondere verplichtingen die hij aan Smiet had, want Smiet zei hem vóor als hij zijn les niet kende, liet hem áfkijken van zijn kajee en verkocht hem goedkoop chocola. Smiet scheurde druk van achteren uit zijn kajee en had al zes proppen gegooid.

In de samen-drift, die allen had bevangen, werd Willem overwonnen, en toen Smiet zei: hallo, doede-gij óok 'es wat, rukte hij het achterste blad uit zijn kajee, scheurde het in tweeën, verfrommelde de eene helft tot een stijf spichtig balletje en stak dat in zijn mond om het te verpappen, waar het een weinig zuur-bittere smaak bracht.

In dat tijdstukje kwam Piet-Suf binnen uit den Instituut-gang, de oogen star voor zich uit, als alleen zijn mijmering ziend, tusschen den linker boven-arm en het lijf twee boeken klemmend, den linker onderarm horizontaal voor den boven-buik, steunend den rechter elleboog, waaraan de onder-arm recht op stond naar de kin, met de hand, die aan het kinnekuiltje morrelde, in een gewoonlijke liefkozing.

Achter Piet-Suf liep Pauli aan, wien hij, suf, niet

gevraagd had waarom hij daar zoo in den gang stond.

Alle jongens keken af naar de lessenaars, de gebitten dicht, de onderhoofden stil, proppen inslikkend en met de kinnen de strotte-bewegingen bedekkend, proppen uitkwijlend in de handen stijf voor de monden, langzaam de handen wegtrekkend en de proppen zacht op de vloer doende vallen, midden langs de buiken. Piet-Suf stond tegen de voorste bank aan, sprak het gebed, begon de les, zonder iets te merken.

Toen gingen die bewegingen door de jongens, waarmeê zij zich verraadden, zachte lachjes smoezend met mekaâr, verdachte blikjes langs Piet-Suf z'n heupen, om te kijken naar iets achter hem. Vaas zei z'n les op, maar bleef in 't midden haperen, praatte voort in een lach, dien hij niet meer kon inhouden. Toen vroeg Piet-Suf met zijn knorrige stem in den klank van een open-zeurende deur:

— Wat is er toch, waarom lacht ge?

Te gelijk proestte de klas in een snotter-lachen los, zonder schater.

Pauli, geërgerd en verlegen, wees zwijgend met een arm naar den katheder.

Piet-Suf keek om, zag.

Toen kon Willem een verlangen voldoen, dat als warm-ruischend in hem steeg naar het hoofd. En, even nog,: wilde hij? ja, hij wilde, o ja, hij wilde dat bizondere doen, het was in éen tel een oneindig genot, hij spoog de prop uit zijn mond in zijn hand en deed den worp hoog boven de jongenshoofden uit, de prop kleefde kledderig midden tusschen de schouderbladen op Piet-Suf z'n zwarten rug, als een vaste fluim.

Piet-Suf draaide, zijn gezicht was rood, hij nam zwijgend Paulies kajee, scheurde er het laatste blaadje uit, gaf dat in Paulies hand en liet door Pauli daarmeê de prop van zijn rug afdoen, vóor het angstig gelach-proest van de klas. Daarna zei Piet-Suf tegen Pauli aan:

— Doe dat alles ook op de zelfde wijs van den katheder af.

Piet-Suf ging aan het venster staan, den rug naar de klas, om te bedenken wat hij nu verder doen zoû. Pauli schuurde de pop en de proppen af van den katheder. Achter Piet-Suf z'n rug waren de jongens somber geworden, bladerend in hun papieren met trillende vingeringen, in angstige wachting.

Toen Pauli weêr op z'n plaats zat, kwam Piet-Suf weêr voor de klas staan. Hij was afgekalmd en sprak met zijne gewone norsche zeurstem:

— Mijn kamer is nummer zestien, vóor het dinee moet ik weten, wie die smerigheden daar tegen den katheder en tegen mijn rug heeft gegooid, anders zal de heele klas gestraft worden, behalve Pauli, die hier niet was, toen het gebeurde. En nu zult ge goed doen met rustig te blijven, anders zoû ik den direkteur moeten waarschuwen.

De heele klas had nu spijt over wat gebeurd was en angst voor wat er komen zoû en de grieksche les volvoerde zich voorbeeldig, zonder dat er iemant fluisterde of smoeste. Piet-Suf ging weg met zijn somber gezicht vol slecht humeur.

Maar alles vroolijkte op, toen Wemming kwam, om negen uur, voor het latijn. Wemming wist natuurlijk van niets en gaf les met zijn wereldsch gemak, zijn korte en snelle stem, zijn aangename spoedige te-vredenheid en zijn frissche lijdzaamheid bij kleine stilte-breuken, die alleen overging in schelle vermaning als er jongens heél erg onoplettend waren.

Na de les bleef de klas bij mekaâr, want in dézen speeltijd moest er al of niet naar Piet-Suf gegaan worden,

om half elf zoû 't te laat zijn, want dan was er geen vrije-tijd meer vóor het dinee.

In langzamen gang gingen ze tot in de piano-zaaltjes en hielden daar vergadering, de boeken en kajees onder de oksels, behalve Pauli, die er niet meê te maken had en, alleen, verder ging. Van Malligen en Willem, de eigenlijke schuldigen, stonden in 't midden, Willem beverig door zijn armen en beenen. Willem zei: kom, 't eenvoudigste is, dat we 't nu maar dadelijk gaan zegge, maar Van Malligen zei niet veel.

— Zij-de-gek, riep Smiet, niks gaan zegge, wuilie zeggen ook niks, nou, wat kan-i dan doen? Niks. De heele klas straffe, ja, das goed, misschien samen éen middag in 't salet, meer toch niet, en wat is daar ân, dat is wel 'es kitsig om zoo samen in 't salet te zitte, maar ga je 'n 'et zegge, dan krijge jullie tweë vreeselijke straf, misschien wel gesjast, nou, dat mag je toch niet rienkeere, hè? Willem zei:

Maar, wâ bliksem, om dat wij dat gedaan hebbe, kunne wij jullie allemaal toch niet late straffe, wel?

Waarom niet? 't Is ook wat, zei Smiet, beter as tat jullie gesjast worde. Nee, nee, 'et moet gaan zoo als ik zeg: vinde jullie ook niet? . . . . en de allen knikten met de hoofden en zeiden stil van ja. Daarna gingen ze naar de studie-zaal en naar de koer, stil den speeltijd in.

Aan het dinee, na het eerste vleesch, schelde de direkteur met zijn kleine tafel-voorzitters-schelletje, stond recht, tegen de tafel aan de toog kneuzend in het lichte lichaamgewiebel onder zijn afroepend spreken: De leerlingen der vijfde latijnsche, sprak hij, moeten onmiddelijk na het dinee naar de groote studie-zaal gaan, allen, waar hun zal worden gezegd wat zij te doen hebben.

Na een even van wijde verwonderings-stilte, gingen, toen de direkteur zat, een groote muurplek achter

zich leêg-open latend, de rikke-tikkende en rammelgalmende tafelgeluiden weêr aan. Aan de tafels waar zij zaten, werden de jongens van de vijfde latijnsche bekeken en werd hun gevraagd wát er toch met hun was.

Na het dinee stonden ze in de wijde leêgte van de studiezaal met mekaâr, neêr de sombere hoofden, geschaard voór-aan bij den katheder en in den midden-doorgang. De prefekt kwam binnen, voerde ze bij troepjes van drie tot zes aan naar verschillende klaszalen, waar zij in geslóten werden, en de prefekt trok van-buiten de sleutels uit de deuren. Dit zou elken middag gebeuren, zei hij, ook 's Woensdags in den promenaad-tijd en 's Zondags in de groote speeltijden, tot zij gezegd hadden, wie de schuldigen waren.

Zoo gebeurde het, vier dagen lang.

Elken dag, na den eten, de magen vol, vroolijkheid om te spelen in het hoofd, gingen de jongens, de als lam geslagen armen langs de lijven hangend, door de studiezaal om hun boeken te krijgen en werden gevoerd naar de opsluiting.

Elken dag had Willem gezegd tegen Van Malligen en de anderen als hij hen sprak, 's avonds na het soepee, 's ochtends om tien uur, dat hij 't nu toch maar woû gaan zeggen, dat 'et te lang duurde; maar zij wilden niet, neen, neen, volhouden maar, volhouden, de hoofden schudden van neen in stugge rukken, sterk van koppigheid in het verzet. Piet-Suf gaf zijn lessen geregeld en sprak in 't geheel niet van wat er gebeurde.

Maar in den avond van den vierden dag had Willem zijn vast voornemen gemaakt, en den vijfden dag, om tien uur 's ochtends, ging hij naar Piet-Suf z'n kamerdeur en klopte.

— Meneer, zei hij, ik kom zegge, dat ik 'et geweest ben, die de prop tegen uw rug heb gegooid.

Piet-Suf gromde en hield het boek in zijn handen, waarin hij aan 't lezen was.

— Zoo, vroeg hij, en waarom hebt ge dat niet aanstonds gezegd?

Nu zei Willem wat hij vooruit in orde had gemaakt om te zeggen:

— Om dat ik niet durfde, maar ook om dat ik bang was, dat u niet geloove zou, wat ik er nog bij heb te zegge.

— En wat is dat dan?

Nu zei Willem zijn groote, erg bedachte leugen, die moest maken, dat ie niet te veel straf kreeg, :

— Dat is, dat ik die prop niet tegen uw rug heb wille gooye, maar eenvoudig tege de muur achter u, ... hij is bij ongeluk, omdat ik slecht gemikt heb, tegen uw rug an gekomme, maar dat had ik volstrekt niet bedoeld.

— Zoo! hoestte Piet-Suf luid, als met een onbeheerde stem, die harder was dan hij zelf wilde. Nu, 't is goed, ge kunt gaan.

Om half elf had Willem studie, maar toen-i pas even zat in de zaal, werd hem door den suurveiljant gezegd van naar de direkteurskamer te gaan, waar men hem spreken wilde.

De direkteur was al tijd nog even vaderlijk jegens Willem gebleven, ook al zat Willem lang niet meer aan zijn tafel en al sprak de direkteur hem heel weinig.

De direkteur stond bij het tweede venster van de deur af, en Willem kwam binnengeloopen in een langen somberen blik van den direkteur z'n groote bruine oogen, die als van week glas leken, onbewegelijk vervuld van de gedachte, die in zijn hoofd was en die hij zoo uitscheen in de kamer.

— Foei!, zei hij, den rechter arm half heffend in week opbuigen, met naar onderen half geopende hand, wat heb ik moeten hooren! En dat van u, Willem, die zoo goed vooruit gingt, en zoo oppassend waart!

Hier na zweeg hij en schreed naar het kamerachter, het achterhoofd vergrijsd, den rug gebogener, met loome afplooyingen van de toog om zijn zachten gang. Hij keerde, kwam tot bij Willem.

— En hebt-ge werkelijk niet de bedoeling gehad uw professer persoonlijk te beleedigen, hebt ge werkelijk niet gegooid om hém te raken?

— Nee, meneer, wezelijk niet.

— Kijk mij eens goed aan, zei de direkteur en zijn oogen stonden in bruinen lichtschijn naar Willems oogen, zoo, hebt ge werkelijk alleen naar de muur willen gooyen, lieg niet, want zoo als ge weet zijn we in Gods hand en kunnen we elk oogenblik sterven... Nu?

— Ja, mijnheer, heel zeker alleen naar de muur, bijongeluk is de prop tege de professer angekomme.

Willem was nu niet angstig, want hij voelde zich hier in een zekerheid, niemant kon binnen-in hem kijken om te zien wát of waar was, en hij alleen wist wat-i bedoeld had met z'n prop.

Aan tafel werd Willems naam nu door den direkteur afgeroepen, met de straf „voor wanorde in de klas te hebben veroorzaakt", een maand salet. De andere jongens van de klas waren nu weêr vrij, maar toen Willem er sprak na het dinee, keken ze den anderen kant uit en spraken knorrig tegen hem, want áls-i zich zelf dan toch woû verklikken, was 't beter geweest dat-i 't dádelijk was gaan zeggen, maar nú, nu ze eenmaal allemaal al zoo lang opgesloten waren geweest, had ieder-een, en hij natuurlijk vooral, moeten volhouden. Want zoo als 't nú gegaan was, was hij oorzaak, dat ze allemaal een mal figuur maakten.

Maar op de koer, met Baster en Waayman, wien hij niets er van had gezegd, dat hij de prop had gegooid, had-i zijn grootste plezier van de zaak.

Zij wachtten hem al in de verte af en bleven staan, met een opening tusschen hun tweeën-in, om hem te ontvangen. Heel veel jongens keken hem aan, de hoofden draayend naar hem toe boven de schouders, maar Waayman lachte zoo over het nieuwe en bizondere met Willem, en Baster keek zoo verbaasd, en Willem ging gauw tusschen hen in en zij wandelden op.

— Wel, lachpraatte Waayman, zich tegen Willems lijf aan loopend om zoo innig mogelijk en zoo veel mogelijk plezier van het pas-bekende te hebben, wel, ondeugende rakkert, schiet jij zóó uit de slof, vertel 'es, hoe is tat gegaan?

— Nou, dat 's heel eenvoudig, zei Willem, en vertelde alles precies zoo als 't gegaan was.

Waaymans hoofd keek luisterend naar den grond, schuin naar Willem gebogen, met een open-mond in half-lach, een enkele maal borst-drillend in een inwendigen snel schuddenden janklach. Basters hoofd schudde van-nee, om gemoedelijk af te keuren, en hij tittelde met zijn tong van dat-i 'et te erg vond.

Willem was warm van plezier en hij moest telkens van hun weggaan om te piessen, van de zenuwachtigheid. Want over de heele koer werd nu over hem gekletst en ze keken naar hem met blikken, om dat ze aan hem dachten in hun hoofden.

In 'et salet was 'et niet onplezierig; 't was in de groote studiezaal, ze waren er zoo-wat met z'n tienen, klein en alleen, ieder voor zich, hier en daar in de dikke bankenhoutingen. De suurveiljant zat te lezen boven in den katheder, en ieder deed zoo-wat wat-i woû: lezen, een brief schrijven, het klaswerk afmaken.

Willem maakte al tijd zijn klaswerk af in het salet, dan had-i, in de saletdagen, zijn avond-studie bijna heelemaal vrij, dan vroeg-i permissie om te lézen en las Peregrin, een prachtig leesboek, een roman voor groote-menschen, waarin-i van liefde las, groote liefde van een jongen man, die viool speelde, 's nachts, voor het meisje, dat-i beminde, en die aan een hoog venster luisterde in den nacht. Als de bel luidde en de studie uit was, sloeg het lessenaargeklepper en voetengeschoffel vijandig in Willems gehoor, en, met donkerroode wangen in het lamplicht van de eetzaal, dacht hij van liefde, en van Peregrin, die eindelijk zijn meisje gezien had, in een zaal vol licht en groen en bloemen, in het kasteel van haar ouders, en die was blijven staan in zaligen schrik van bij haar te zijn, onbewegelijk voor even op de vloer. En hij dacht wel, dat zoo iets ook met hem zoû gebeuren eens, en hij mijmerde over zijn bord van het groote heimelijke en heerlijke, van die „liefde", die hij ook eens voelen zoû.

Het was einde Maart, en de lente streek over Willems wangen op de koer. En als hij voelde die zachte rakingen van lauwe lucht en hij zag het groen worden, geel nog van jeugd, dan wilde hij iets innigs, de liefde, waarvan hij niet wist waar zij voor hem was.

„...DIE „LIEFDE" WAARVAN-JE IN DE BOEKEN LEEST..."

I. WILLEM EN AGNES. DE ONTMOETING.

WILLEM EN AGNES. DE ONTMOETING.

De heele Paaschvakancie was Willem in Amsterdam geweest, weinig met z'n vriendjes, en weinig uitgaand, maar al-door lezend op z'n kamertje, heele middagen achter mekaâr, hoe mooi of buiten 'et weer ook was, 's avonds vroeg naar bed en dan den heelen avond en den halven nacht lezend in bed, zoo prettig vrij op dat zindelijke, nette kamertje met de groen gestreepte en bleek rood gebloemde kraak-stijve, helder glansende bedgordijnen, met een lamp, die niemant zag branden en waarvoor-i geen straf kon krijgen en die hij uitdeed zoo laat as-i woû; om acht uur werd-i geroepen, maar hij hoefde pas om negen uur beneden te zijn aan 'et ontbijt, en kwam-i niet, dan werd-i nog eres geroepen, maar hij kreeg nooit straf.

Zijn vader en moeder hadden 'em met Paschen een leesboek kadoo gegeven, Kleine Jacques, van kapitein Marryat, nou, hij had natuurlijk net gedaan als of-i dat erg plezierig vond, uit lievigheid, maar eigelijk kon 'et 'em niks schelen, want die boeken van Marryat en van Cooper over de roodhuiden en zoo, die waren goed voor kleine kinderen, maar hij was nu twaalf jaar en hij woû nu alleen boeken lezen zoo as Peregrin, de boeken van Aimard bij voorbeeld, dat was ook wel van negers en roodhuiden, maar daar kwam toch ook van liefde-n-in en dát was de hoofdzaak; de boeken van Dickens, Nelly, De Wonderdokter, die waren ook

mooi om te lezen, maar vooral de Lantaarnopsteker, dát was een prachtig boek. Daar kwam in van 'n arm meisje, daar dan naderhand rijke heeren op verliefd werden, toen ze twintig jaar was, en die zatten dan naast 'r op 'n bank in 'n tuin en dan zeeë ze tegen d'r hoe verliefd of ze op t'r waren, en dan keek zij vóor zich en kreeg 'n kleur. Eindelijk ging ze met een baron op de vlucht. Of dat nu allemaal waar gebeurd was, wist-i niet en dat geloofde-n-i ook wel niet, maar 'et kon toch wel half-en-half waar gebeurd zijn en in alle geval gebeurden zukke dingen wezelijk ook wel zoo, onder wezelijke menschen.

Lezen was 't heerlijkste wat je zoo al doen kon, vond Willem, lezen in mooye leesboeken, stilletjes liggen lezen in bed, dat niemant 't wist, als 't al heel laat was 's nachts. De lamp stond op 't nachttafeltje en 't nachttafeltje tegen 't ledikant aan bij het hoofden-eind. Dan ging Willem op z'n rechter zij liggen, met z'n rug naar de lamp, maar dat was vervelend, want dan kwam de schaduw van zijn hoofd op de duister-gele bladzij en dan verloor-i tijd met te probeeren om zijn hoofd schuin op-zij te houden en hij woû geen minuut verliezen; al tijd maar dóor lezen om zoo gauw as 't maar kon en zoo veel as 't maar kon te lezen, en alles, geen bladzijde, met een vervelende beschrijving of zoo, óverslaan, zoo as-i vroeger deed, want dikwijls von-je daar toch ook iets moois in en ies dat je móst lezen om te begrijpe wat er later kwam, en dan, al von-je niet ies moois, tóch was 't lezen plezierig om dat 'et lézen was, allemaal achter mekaâr die woorden, die in zoo'n boek gedrukt stonden, te lezen, dat was héel plezierig. En Willem las tot, in de nisholte van den stillen nacht, zijn verbeelding koortste en hij de onzichtbare verliefden uit het boek hoorde waren langs zijn bedgordijnen.

Willems laatste meisje, vóor hij naar de kostschool ging, was een nichie van 'em geweest, niet een zuster van Kop-en-Kont of zoo, nee, volstrekt niet, maar een nichie, een dochter van zijn oom, die een machinefabriek had. Zij woonde in de Sarphati-straat, zij had twee zusjes, maar zij was de liefste, zij was ook de oudste, zij was even oud als Willem op een paar maanden na. Door op-school te zijn had hij haar bijna heelemaal vergeten en in de laatste vakancies had hij haar in 't geheel niet gezien. Maar nu weêr wel.

De vader en moeder van Agnes, zij heette Agnes, waren een nare oom en tante van Willem, nog naarder as de andere oomes en tantes, want zij sprakke nooit tegen hem.

In 't begin van deze Paaschvakancie hadden die oom en tante een dinee gegeven, om dat oom, of dan zoo als ze zeiden ter gelegenheid van dat oom, een groote bestelling van machines had gekregen voor ergens heel ver en heel groot, Amerika of zoo. Willem had op de minste plaats van de tafel gezeten, bij de kinderen, nu, dat was heel natuurlijk, want de groote-menschen gaan vóor en dán komme de kinderen, maar 't was tóch heel naar, want Willem was nu twaalf jaar, buiten-dien zag hij er uit als veertien, want ieder-een, daar z'n moeder of Ina tegen zei: hoe oud denk-je wel, dat Willem is?, die andwoordde: dertien jaar, maar ook wel, en de meesten,: veertien jaar; daar kwam nog bij dat hij nu al eenige malen zonder groote-menschen bij 'em die lange reis had gemaakt. Maar hij zat aan tafel naast Agnes, en hij kreeg glazen-vol wijn voor zijn bord, om óp te drinken.

Dien zelfden avond nog, was de liefde tusschen hem en Agnes weêr aan den gang gekomen. Want zij herinnerde zich alles wat vroeger tusschen hen gebeurd was, hoe ze samen gewandeld hadden met Mietje in

Overveen, en vooral hoe toen eens Agnes d'r haar bij 'et spelen was los gegaan en Willem het toen weêr gevlochten had, heel onhandig, want hij kón geen haarvlecht maken en hij kon er vooral dat zijden strikje van onderen niet om heen doen.

Toen ze daar nu van sprakke, aan hun tafelhoekje, stilletjes met mekaâr als groote-menschen aan tafel zittend, onder het luide gelach en gepraat van de wézelijke groote-menschen, die geen van allen op hen letten, kregen ze alle-bei een kleur en lachten, Agnes met haar smalle hoofdje, waarover sluiksch het platte haar naar achteren was gekamd, naar achter-boven, Willem met zijn hoofd schuin op-zij. Na die herinnering kwamen de andere uit hun monden:

— Weet-je nog wel, dat we vroeger, toen we nog kinderen waren, aan een appart klein kindertafeltje atte, as t'r 'n dinee was?; weet-je nog wel, dat jij me nooit vinde kon as we verstoppertje speelden in de tuin?

Daarna spraken ze over boeken. Agnes was ook in haar leestijd. Maar, de Lantaarnopsteker? nee, dat had ze nog niet gelezen. O, dan zoû Willem 't haar leenen, uitstekend, afgesproken.

Aan het dessert, toen Agnes en Willem allebei zacht-donker-roode wangen hadden, lag Agnes' hand op tafel naast haar bord. Willem vond, dat-i iets moest wagen. En terwijl hij rechts met zijn hoofd een lievigheidje over haar halssnoertje zei tegen Sophietje, Agnes suffe zusje, die daar al-door zwijgend gezeten had, schoof hij links zijn hand op tafel naar Agnes' hand, als niet-wetende wat-i deed om dat-i den anderen kant heen keek, maar hij voelde nog niets, schoof zachtjes verder, toen, eindelijk, voelde hij het in-eens, aan zijn dicht-gebogen pink, de weeke strakgespannenheid van Agnes' koude hand, net-as een worst voelde-n-'et an. Uitgesproken met Sophietje, keek Willem vóor zich uit om te zien hoe Agnes deed zonder dat zij zag dat-i keek.

En hij zag, dat zij haar hoofd naar de groote-menschen gekeerd had lachende om waarom zij lachten zonder dat iemant op haar lette. Maar zij deed 'et alleen om dat zij verlegen was tegen Willem over wat zij met hun handen deden, en zij liet stil haar hand liggen.

Bij 't afscheid nemen had-i haar heel lang een-hand-gegeven, zoo, dat-i weer heel goed merken kon, dat zij wist en wel woû dat-i 'et ongewoon lang deed.

Den dag daarna bracht-i het boek, in den regen, en hield het pakje hoog onder zijn paraplu, dat 't toch vooral niet nat zoû worden, nu-i 'et zoo netjes had ingepakt. Hij sprak haar alleen in een kamertje bij de voordeur na dat zij met rooye wangen en een rood voorhoofd was binnengekomen. Maar toen-i 't boek gegeven had was 't gauw gedaan geweest, want ze dorsten, zoo alleen samen, geen woord haast tegen mekaâr te zeggen.

De heele vakancie door had Willem er over gedacht hoe-i Agnes toch een zoen zoû zien te geven, want dat had-i nog nooit gedaan, ook vroeger niet. Wat duivel! hij had toch andere meisjes wel 'es gezoend, maar haar, ja, er was ook eigenlijk nooit gelegenheid voor geweest. En toch wilde hij 'et zoo vreeselijk graag. Hij vond dat niet een pleizierig gevoel voor zijn lijf, om een meisje een zoen te geven, daar was-i nog nooit op gekomen, maar zoo als-i vroeger meisjes gezoend had, om dat dat ondeugend en flink was, zoo woû-i nu Agnes zoenen, om dat 't van zelf sprak, dat dat de beste manier was, om haar te laten merken, dat-i die „liefde" voor haar had, waarvan-je in de boeken leest.

Met dat denken over liefde en die onbevredigde begeerte naar teederheid in zijn hoofd, was Willem teruggereisd naar de kostschool. Hij had een zoen willen geven, een eerste groote teêre zoen, maar 't was niet

gebeurd en hij had er over gedacht in den trein, dat 't nu in lang niet gebeuren zoû. Zoo liep Willem te begeeren door de licht-groene Mei, in de lange warme promenades.

Baster was uit de kompanjie gegaan en liep met een dikken ouden zwart-harigen jongen, die pas nieuw was aangekomen. Als hij Willem of de anderen ontmoette, was-i erg vriendelijk en op z'n gemak, want hij was ook maar alleen van hun van-daan gegaan, om dat-i 'et beter met dien rustigen Hallemans vinden kon en niemant kon daar boos om zijn.

Er waren ook een heeleboel nieuwelingen aangekomen, maar Willem en de anderen bemoeiden zich volstrekt niet met de nieuwen, meestal kleine jongens van de zesden, want zij waren nu zoo veel ouder en zoo veel meer en hadden hun posicie, als ouden en bekenden door iedereen met rust gelaten.

De promenaad naar Scheye maakte Willem met Waayman en Opmeer. Hij was nu weer goed met allemaal, ook Hoeffel liet hem heelemaal met rust en was weêr de oude geworden. Maar allemaal leken ze wel in de vakancie iets onbesuisds over zich gekregen te hebben, ze hadden allemaal erg veel plezier gehad en ze lachten zoo hard en ze stoeiden zoo erg en ze holden zoo over de koer, dat ze wel schenen te denken, dat 't nú nóg vakancie was, zei de prefekt, die bij Hoeffel gelozjeerd had en nu erg vriendelijk tegen de heele kompanjie was.

Maar vooral Waayman was heel erg uit geweest. En hij vertelde-n-er al-door van op de promenaad. Hij was uit roeyen geweest op den Amstel, met jongens nog grooter als hij zelf, in bootjes, die zij huurden daar bij café Flora. Hij was uit visschen geweest met lange hengels, heel ver, in de Diemer vaart, en tóen hadden ze gedronken! Konjak, al tijd konjak, die

ze-n-in veldflesschen hadden meegenomen. Een van die jongens was al eens bij de hoeren geweest, echt bij de hoeren. O jee, as je dáar van hoorde, dat was pas wat! De volgende vakancie zoû Waayman ook gaan, z'n vrind had 'em beloofd dat-i 'em meê zoû nemen.

— O, dat zijn die in die stege wone?, vroeg Willem.

— Ja, juist, zei Waayman, nou hoor, allemaal zwijnerij, maar meer wist-i er niet van.

— Zeg, wat doe-je toch eigelijk daar bij de hoere? vroeg Willem.

— Nou, daar ga je bij zitte en dan drink je wat, net as in 'n koffiehuis.

— Ja wel, maar dan raak je ze toch an, hè, wat doe-je-dan?

— Ja, ik geloof, dat 't zóo is, as ze'n 'n kind hebbe, dan mag-je aan hun bloote lijf komme.

Ze spraken ernstig, de hoofden een beetje neêr, fluisterend.

— Ja, zei Opmeer, wat er eigelijk gebeurt, weet ik ook niet, maar zeg, ik heb wel 's gehoord, dat een man in die huize ook een kind kan krijge, zoû dat zoo zijn?

— Ja wel, zei Waayman, nou je-n-'et zeidt, heb ik dat ook wel 'es gehoord, maar 't gaat veel lastiger as bij 'n vrouw, d'r mot 'n professer bij komme en die steekt zoo'n man dan 'n punt, 'n ijzere punt, in z'n lijf, maar 't zijn nooit mooye kindere, zoo van manne.

— Zeg, vroeg Willem, heb-jij wel es 'n kind van 'n man gezien? Wij zijn toch allemaal kindere van vrouwe, hè?

— Ja, natuurlijk, wij zijn kindere van vrouwe.

En alle-drie keken ze óp, ernstig en bedeesd in hun niet-weten van deze kittelende zaak, met wantrouwende

oogen naar de ruggen van die vóor hen liepen en naar de lucht voor hen uit, als wilden zij voor het buiten hun diep in hun binnenste de zondige gedachten verbergen.

Toen de plechtigheid bij de kapel gedaan was, en alle jongens met hun billen op het gras zaten, de beenen recht uit gestrekt tegen mekaâr, en andere als zware vermenigvuldigingsteekens gekromd, zoo als kleêremakers zitten, met de broodjes-met-ham en het oud-bier tusschen hen in, hadden ze zoo veel gepraat en gelachen, dat Willem er heelemaal van streek door was geraakt. Het oude-bier maakte dronken en hij zag de groene lente verschieten en wemelen van zilvergroene kleur.

Zij zaten niet midden-in het bosch maar heel aan den kant, en eventjes verder als Opmeer, die met zijn rug daar naar toe zat, was geen schaduw meer.

Juist waar de schaduw uitscheê, begon de berghelling naar beneden. Daar waren veel heesters laag bij den grond, met dunne gladde paarsch-bruine takjes opstelend schuin in de dichte laag geel groen, goud groen, groen, flikkerende geblaârtetjes, die heen en weêr deinden en fluister-lachingen ruischten in den licht-gouden dag.

In een plek midden-tusschen die teêr-stoeyende berken-heesters zat een troepje nieuwelingen, al heel luid en wild en moedig met de monden en armen voor nog zoo ongewenden.

Zij waren daar gaan zitten om zich uit te zonderen, in een brutaal beweren, dat 'et wel lekker was zoo heelemaal in de heete zon en dat zij niet bang waren voor een zonnesteek.

De meesten zaten met hun grijs-verlichtte en bruinverlichtte ruggen naar de zon, de anderen hadden

hun stijve strooye hoeden tot laag boven de wenkbrauwen af gedrukt en allen waren met gloeyende bruine en gloeyende blauwe oogen, die als stukjes afgerond gekleurd glas in de hoofden staken, naar mekaâr kijkend, en met ontblootte tanden, hard blank in de warm afgedonkerde gemeenschapsheid naar mekâar lachend van de zweetende koppen uit.

Zij joel-spraken al-door over het prettig-belabberde van hun dwaasheid en over hoe de eene al meer zweette dan de andere.

Rechts van Willem, achter de nieuwelingen, stond de vol-beheesterde berg in wit-goud-groene afgebogenheid en uit het enge dal muurde de volgende berg in paarsche schaduw op, en, hoog naar de effen koepelend blauw bezolderde geel-licht-ruimte stonden de bergen aan elkaâr in de ronde verte met de zachte gebogenheden der hoogvlakten, waar, over het verlichtte heidepaarsch-bruin, wolkenschaduwen als schimmende waden bevend streken.

Plots was er een beweging in de groen-gouden helling en een klimmende jongen ont-stond bij langzaam deinende aanzwenkinkjes van een mollig donker grijs vóor-lijf en grijs-gouden schouders onder een gezicht, roodjes in zijn schaduwdonkerte, met donkere blauwe zacht-uit-schijnende oogen, en donker-bruin, traag en sluik krullend haar om het hoofd, met een geel en zwart strooyen hoed naar over het achterhoofd geschoven. Hij bewoog aan, zachtjes, gaande in Willems blik, naderend Willem, donker, veel, en als vreemd hem bekend.

De jongen lachte tegen die daar in de zon, met een mond van groote witte tanden midden tusschen lippen als gemaakt van stuk gedrukte frambozen. En hij stond even stil in de wijde nis van den groengouden dag.

— Wel, heb-je gezien, dat 't geen klaproze ware?,

vroeg een van de nieuwen, naar hem omziend in de geele hitte.

— Ja, andwoordde de aangekomene, je had gelijk, ik heb me vergist om dat 'et zoo ver was.

Daarna ging hij bij die anderen zitten.

Willem had nu een gevoel als zwol het eten in zijn maag met een benauwende volte hoog op tot in de keel. Zijn trek was weg, hij zoû er geen kruimel meer in hebben kunnen krijgen; toen dacht hij even, dat hij drinken noodig had, maar toen hij een glas bier naar zijn mond toe hief, merkte hij dat hij ook niet drinken kon. Er was een drukking aan den voorkant van de maag, als van-binnen tegen de buitenhuid aan, die leek uit te zetten tegen den borstrok, en 't was of achter op de tong een zwaar onstoffelijk gewicht lag. De handen beefden in lichte trillingen, die als van-binnen naar buiten dreven en langs de handen-omtrekken strepen van eil-wit gaas maakten, die de langs de handen geziene mosgroenen verbibberden.

— Eet-je niet meer?, vroeg Opmeer.

— Nee, zei Willem, maar geef me 'n sigaar as-je wil. Hij wilde rooken om zijn ontroering te verbergen en te vieren.

Opmeer haalde zijn sigarenkoker in den dag. En toen begon Willem in-eens vreeselijk veel te praten. Den sigarenkoker vond hij vroeger gewoon, maar nu heel bizonder, eenvoudig, doelmatig en mooi.

— Zeg, heb je die koker al lang?, vroeg hij, geef 'es hier, ik heb 'em eigelijk nog nooit goed gezien,... hij is heel mooi, ja, 'n mooye kleur, dat bruin.

Waayman deed zijn sigaar uit den mond, die er even met een dun slijmdraadje aan vast bleef, maar dat dadelijk afbrak, en zei toen: ja, bruin, da's eigelijk de beste kleur voor sigarenkokers, om dat de sigaren ook bruin zijn. Opmeer vond dat heel aardig

opgemerkt; 't is ook zoo, zei hij, 't is waar, 't is de beste kleur.

Willem gaf uit zijn hand den koker te-rug in Opmeer z'n hand. Opmeer hield toen den koker in zijn hand, terwijl hij er de geschiedenis van vertelde, als om zoo die geschiedenis te verduidelijken. Opmeer vertelde met zijn hoofd naar Waayman gewend, en Willem, voor even buiten de gemeenschap, de oogleden neêr naar de uit zijn mond heen stekende sigaar, stak de sigaar aan met zware liptjilpingen, het lucifervlammetje verwarmde zijn neus, rustig op-vlammend in de windloze warmte, slinkend en dadelijk weer oprijzend bij iederen trek, telkens afwaayend door het rookgeblaas langs de sigaar. Willem werd nu dadelijk misselijk, maar hij woû doorrooken want 't was net of wat er daar opgekropt in hem was zich verzachtte en verwasemde met de rook meê. Toen kon hij weêr drinken, telkens werd hij misselijk, telkens dronk hij weêr een slok bier om de misselijkheid weg te krijgen.

Hij had niet meer naar den jongen, die de berghelling was opgekomen, gekeken, uit een vrees, dat die jongen zoû vinden, dat hij hem aankeek, as-i 't 'es zag. Hij zat maar te kijken neêr naar zijn handen met de sigaar en het glas, niets hoorend naast, boven en achter hem, alleen hoorend het spreken van Waayman en Opmeer, zonder te verstaan wat zij zegden, niets denkend, maar zich voelend zweten over het heele lijf.

Maar tóen gingen zijn bovenoogleden op, hij hoorde ineens het spreken aan alle kanten, gewone, bedaarde gesprekken, die niet nu begónnen, maar die doorgingen, zonder hem te weten, hij hoorde lachen, veel lachen van groep tot groep ver achter hem in het bosch; toen zag-i dat er veel boomen in de rondte stonden, met allemaal van-boven heel veel bladen, waar-door hij ge-

ruisch hoorde gaan. Toen draaide zijn hoofd naar ver-op-zij, en naar-achter met de plooyende krinkelende hals, als om iets nieuws en aardigs te zien. En hij was verwonderd over de groote massaas lage lijven, neêrgehurkt over de boschvloer. Hij herkende de ruggen en de hoofden niet erg. Zij hadden een vreemdheid en een rust gekregen als van beelden. Toen zag hij naast het bosch de volle storting van de lichtruimte, dat een schrik in hem afkaatste. Uit het langzaam weêr naar voren draayende hoofd gingen de blikken bij rukken langs de verschieten, tot in-eens het hoofd van den grijzen jongen er in was. Juist toen keek de jongen Willem aan met een onverschilligen toevalligen blik. Zij hadden mekaâr nog nooit gezien. Willem deed dadelijk langzaam zijn blikken verder door gaan, ter wijl de vouwvoren van zijn binnenhanden zweetten door den schok van binnen, toen die jongen en hij mekaâr te gelijk aankeken. Toen begon hij weêr te letten op Waayman en Opmeer, ze aanziende met een verwondering, dat zij nog al tijd over den sigarenkoker spraken. Want hij was de tijd kwijt geweest en dacht dat 't al lang geleden was dat hij er met hen over gesproken had.

Nu brak hij Opmeers zin af door hem tegen te spreken:

— Zeg, kijk 'es om, die jongen met dat grijze pak, met die strooye hoed achter op z'n hoofd, wie is tat?

Opmeer keek hevig om, aan Waaymans kant.

— Nou, kijk niet zoo erg, zei Willem, hem aan den elleboog stootend.

— Waarom niet?, zei Opmeer, kijken blijvend zoo as-i deed, ik kan 't je toch niet zeggen as ik niet weet wie of wat je bedoelt.

Maar Willem vond dat vreeselijk naar, trok Opmeer aan zijn mouw, zei fel-fluisterend:

— Zeg, doe 'et niet, kijk niet zoo erg.

Opmeer keek vóor zich, brutaal:

— Waaróm toch niet, wâ bliksem, láte ze 'n 'et merreke, 't is een heele eer voor die kleine jonges, dat ik ze bekijke wil .... Maar, 't zijn allemaal niéuwe hoor, ik ken d'r geen-een van. Maar zeg, wáarom woû je dat wete?

— Och, ik weet niet, zei Willem, om dat-i zooveel eet, hij is al ân z'n derde broodje. Willem zei dat maar om een reden te geven, want hij dacht er niet over waarom of-i dat weten woû.

Op den te-rugweg naar huis, zag Willem, ver vóor hun, de nieuwen loopen, die in de zon hadden gezeten, en den grijzen jongen aan den kant van den weg, den uitersten van de rij. Toen wist hij telkens iets te zeggen tegen Waayman en Opmeer, dat maakte dat zij telkens dichter bij de nieuwen kwamen te loopen. Dán zei hij weêr, dat ze op een andere plaats moesten gaan, want dat ze nu tusschen jongens liepen die hen beluisterden, dán weêr, dat hij kramp in zijn voet had, of zij niet effe harder zouwe loopen, dan liepen ze harder en kwamen zoo van zelf hoe langer hoe meer naar voren. Eindelijk liepen ze pal achter de nieuwen, zonder dat Waayman of Opmeer gemerkt hadden, dat 'et Willem dáarom te doen was geweest. Opmeer zag toen wie voor hen liepen.

— Kijk, zei hij, daar heb-je die van daar zoo, vraag 'em nou zelf maar hoe of-i hiet.

— Beî-je gek, zei Willem, toe, wees toch stil, anders hoore z'n 'et.

Maar Opmeer, die er een plaag-aardigheid in begon te vinden, stak zijn wandelstok uit en tikte er, niet een ander van die nieuwen, maar den grijzen jongen-zelf meê op zijn schouder. Willem begon te beven, een tinteling steeg van zijn maag naar zijn keel en hij keek een anderen kant uit. De jongen keek om, schuchter naar den ouderen.

— Hoor 's, vrindje, sprak Opmeer, hier heb je Tiessen, en die woû graag weten hoe of je héet.

De jongen keek nog verder om en naar Willem, maar te gelijk kreeg hij een elleboog por van een jongen met bruin vel en zwart krulhaar, een sterke en brutale, die naast hem liep en zei:

— Luister toch niet naar die jongens, ze willen oe beteuteren, ge mot net doen of-de niet hoort wat dat ze zeggen.

Opmeer werd boos en zei tegen den brutale z'n rug:

— Beste vrind, er wordt jóuw niks gevraagd, en als ik met je buurman spreek, gaat jóuw dat niet ân.

— Nou, andwoordde de brutale, die zijn Italiaanig gezicht naar Opmeer wendde, ik zeg je, dat je hier-e, Scholten, met rust laat, anders kan je met mijn te doen krijgen.

— Zoo, dus hij hiet Scholte, nou best, da's alles wat ik wete woû, en hoû-jij nou verder je praatjes maar vóor je, anders kan je wanneer je maar wil 'n pak slaag van me krijge.

— Dat zoû nog te bezien staan.

— Nou, als je maar wil, van-daag, morrege, of met de vakancie.

De bruine jongen bromde nog wat voor zich uit en hiermee was de ruzie gedaan.

Maar Willem vond 'et een allerakeligste gebeurtenis. De jongen hiette Scholten, dat wist hij nu; maar hij had willen weten waar Scholten woonde, hij had een praatje met hem willen maken en lief tegen hem willen zijn.

II. EERSTE NADERINGEN. HET ROOKEN IN DEN BOOM.

EERSTE NADERINGEN. HET ROOKEN IN DEN BOOM.

's Avonds, in de studiezaal, zonder lamplicht, in den glad-bleeken dag van den langen avond, 's avondslaat vóor zijn bed en in bed, 's ochtends laat in de klas, 's middags aan tafel, en 's middags in de studie en in de klas, dan dacht Willem aan Agnes en aan Scholten, den mooyen jongen in het grijze pak.

Want 't werd hoe langer hoe warmer, lange dagen vol zon, groote heldere avonden, heete speeltijden in goudgeel licht.

's Ochtends als hij wakker werd voor dat de bel geluid had, deed hij niet zijn best om weêr in te slapen, want hij voelde zich liggen als in een wade van geluk, iets heel plezierigs, waar hij 's avonds aan gedacht had, leefde onmiddellijk voort bij het ontwaken. Héel zacht lag het laken en, om de warmte, maar éen deken over zijn lijf, en als hij zijn beenen tegen mekaâr wreef of zijn wang maar tegen het kussen streek, dan voelde hij wel, dat al zijn vel als van een bizonder zachtwarm iets was doortrokken, en hij keek op naar de zoldering met een warmte van heerlijke teederheid in zijn hoofd. Het was weêr licht, zacht wit scheen de ochtend op hem neêr, hoe prettig dat er weêr een nieuwe dag was, zoo'n gelukkige dag, zoo als gisteren geweest was. En al tijd, nog heel lang, zoû dat zoo duren, groote witte, gouden dagen zouden komen na mekâar, met de klassen, gemakkelijk door gewendheid en het

eten lekker van eenvoudigheid, en de mis om al-door heerlijk in te denken zonder dat iemant 'et wist en de studies om gauw het werk af te maken en dan al-door maar te denken. Er was nu iets, iets vreemds en liefs, die jongen met zijn blauwe oogen en licht-roode wangen, daar voelde hij zoo'n erge vriendschap voor. Hij had 'em toch pas gezien, maar hij was zoo lief, hij was zoo mooi. Hij herinnerde Willem aan Agnes, al-door. Agnes had ook blauwe oogen en donker blond haar. O, hij voelde wel hoe verliefd of-i op t'r was. Dan dacht-i: zoû ik nu erg graâg bij haar zijn, bij voorbeeld morgen op-reis gaan en dan bij haar zijn? Nee, dat verlangde hij niet zoo bizonder graâg. Het was of zij onstoffelijk hier tegenwoordig was, of 't 'em genoeg was zich haar te kunnen verbeelden.

Drie dagen na de promenaad, begon Willem in de avondstudie een brief aan Agnes. Hij had, over dat boek, dat-i haar geleend had, thuis in de vakancie een paar briefjes van Agnes gekregen, die-i in een mooi portefuijetje, touwkleurig met rood leêren randjes, in den binnenzak van zijn kiel bewaarde. Die briefjes waren op vreemd mooi papier, groen, glimmend als zij, en Willem had maar velletjes van gemeen postpapier, zoo met waterdruk-lijntjes er in, dat heel naar was, maar 't moest nu eenmaal, want ander papier was er niet te krijgen. Het briefje van Agnes leî Willem op den groven zwarten lessenaar, grijs-bruin, doorploegd van oude zakmes-sneden, en waarop het zuivere briefje heel wereldsch-vreemd werd, binnen de scherp uitgekromde bescherming van zijn linker arm, om het te gelijk tegen de nieuwsgierigheid van zijn buur te beveiligen en innig-dicht-bij zich te hebben. Bij het schrijven werd hij éerst zenuwachtig, zoo-iets als-of Agnes nu al wist dat hij aan haar schreef en daar een ergen indruk van kreeg. Daarna werd hij kalmer, den-

kend: zij wéet nú nog niet, dat ik schrijf, op 't oogenblik weet ik 't alléen en als ik wil, dan gaat de brief niet-eens weg, dus er is geen reden om nú al opgewonden te zijn.

Zoo schreef hij voort, in zijn hoofd al-door bedenkend of de geschreven woorden wel goed waren. Hij méende niet wat-i schreef, want hij schreef vooral, dat-i 't zoo vreeselijk akelig vond zoo ver van haar af te zijn en haar nooit te zien, en neen, hij vond eigelijk juist heerlijk, dat 't zóo was, dat hij ver van haar af was en haar een brief kon schrijven, een brief van hier uit, waar dat groote warm-innige voor hem was, de grijze jongen. Hier een ergen vriend te hebben, en dan te schrijven naar een meisje ver-weg, waar je verliefd op was, dat waren twee groote plezieren te gelijk. Hij stelde voor zich, dat-i Agnes aanraakte en haar een zoen gaf, hij zag haar wangenvel, voelde in gedachte de aanraking. Was dat nu plezierig? Nee, 't was niet plezierig, 't was koud, 't was niet zoo plezierig als zoo'n aanraking zijn móest. Agnes zag-i, maar evenzeer in de verte van zijn verbeelding als de moeder-Gods ver van hem af was in de kerk. Dat beeld zoû hij ook niet hebben willen aanraken. Maar hij had toch de begeerte om aan te raken in zich. Zijn vingers voelden het op het drooge hout van den lessenaar. Dat was hard, dat was stug, maar o, met die handen dien grijzen jongen aanraken, zijn eene hand zacht te leggen op den schouder van den jongen, zijn andere tegen zijn rug, hem zóo vlak bij zich te hebben en tegen hem aan te staan, en dan verder niets als hem aankijken, tegen zijn gezicht aan kijken, vlak bij hem, en dan iets zeggen, heel zacht, hij wist niet wat...

Willem begon in zijn eigen te lachen, en vond vreeselijk gek wat-i daar dacht. Verbeeld je dat-i zoo stond en dat die jongen dan zijn tong tegen hem uitstak, ja, dán zoû 't pas prachtig zijn.

16

Naast Willem, op den bank-hoek, zat een Belg, die nu met wit-blauwe oogen, hel in het vensterlicht, naar Willems oogen keek, en hij vroeg, opgestoord in zijn werkernst, waarom Willem lachte, als of-i dat naar vond en dacht, dat Willem misschien om zijn gezicht lachte. Willem andwoordde, dat-i een grappigen brief schreef en dáarom lachte. Eventjes daarna had de Belg gedaan met zijn werk. Aangestoken door het lachen van Willem, lachte de Belg met dichten mond geluidloos naar een papier onder-voor zijn hoofd, waarop hij iets teekende. Hij liet 'et, toen de suurveiljant heel achter in de zaal was, achter zijn opgestelde hand aan Willem zien. Willem begreep eerst niet, want het waren geen poppetjes of zoo, maar twee rontetjes, met een puntje in 't midden van de rontetjes. Willem knikte, slim-schalksch met het hoofd, om dat-i niet weten woû, dat-i 't niet begreep. Toen kreeg-i plots de gedachte, dat 'et iets onzedelijks moest zijn. Toen dacht-i aan de naakte beelden, onder balkonnetjes aan nieuwe huizen, waar-i vrouwenborsten had gezien. Het moesten vrouwenborsten verbeelden, dát was 'et. Toen wilde hij laten zien, dat-i d'r erg veel van wist en en al heel ontwikkeld was, nog meer dan die ondeugd van 'n Belg, en hij teekende op een plekje van zijn vloei twee rontetjes naast mekaâr van boven en een rontetje van onderen in 't midden, alle-drie met tuitjes, die er uit hingen, want hij had 'eres zoo'n tuitje gezien bij een vrouw in Overveen, die haar kind daaraan vast had. Hij dacht dat het onderste rontetje, het geslachtsdeel, precies zoo was als de borsten. Ja, ja, knikte de Belg, zoo is 'et, heel aardig. Maar de professer kwam biddend aangeschoven achter hen en zij teekenden gauw allebei lijntjes en krulletjes aan hun onzedelijkheden, om ze onkenbaar te maken.

Willem was nu gelukkig. Hij had den grijzen jongen nog niet gesproken, maar hij wist nu waar-i zat in de studiezaal. Het was aan den anderen kant van het middenpad, schuin achter Willem.

Gedurende de studies, achter den rug van den afdrentelenden suurveiljant heen, keek-i nu naar Scholten, maar hij noemde hem niet Scholten als-i aan hem dacht, want als de naam hem te binnen kwam, werd het koud in hem, iets als een spot van het gewone geregelde leven met het rare, dat er in hem omging.

Maar hij moest op dat kijken orde stellen, want hij werkte er slechter door. Als-i een thema van 'et hollandsch in 'et latijn vertaalde en hij had een woord opgezocht in het woordenboek en woû beginnen het op te schrijven, en zag dan juist de zachte zwarte gestalte van den suurveiljant langs de bank gaan, weg naar voren, weg naar achteren, dan keek-i, onweêrstaanbaar aangetrokken, zonder er bij te denken, met een langzame afdraaying van het hoofd naar links boven den schouder, naar het hoofd van den jongen-in-het-grijs, die stil te schrijven zat.

Na een poosje keek deze op, met mijmerende blikken naar de ruggen en hoofden vóor hem, om zich een woord voor zijn thema te herinneren.

Op-eens voelde hij dan Willems blik, herkende hem als den jongen die om zijn naam had gevraagd op de promenaad, schrok met een kriebeling van glansjes in zijn oogen en een ooglidgeknipper, als werd er een veêrtje in gestoken, denkend dat Willem hem voor-den-gek woû houën, en keek snel vóor zich, op zijn werk.

Willem nam zich voor om niet meer te kijken gedurende de studies, want hij kón niet werken op die manier. In de ochtendstudie lukte het wel, dan móest het werk af, dan dacht-i wel eens een kwartier lang niet aan

den jongen in 'et grijs. Dan kwam plotseling de gedachte te-rug, te gelijk met een verwondering: heb ik in zóo lang niet aan hem gedacht?

In de studies tusschen half elf en half een, was Scholten er wel eens niet, om dat-i dan klas had. Dan, in 't begin van den studietijd, keek Willem naar Scholtens leêge plaats, de lessenaar ging, leeg en grimmig zwart, schuin af, zonder dat de armen van den jongen er op lagen, de wand van de bank daar achter stond stug en glad op en zijn rug was er niet tegen aan.

Dan keek Willem eerst, twee, drie maal, om goed te weten, dat-i er wezelijk niet was, niet, om dat-i dacht, dat-i zich vergist kon hebben, maar werktuigelijk, als in de veronderstelling, dat-i door een wonder verkeerd gezien had, of in vergissing naar een andere plaats had gekeken.

Een anderen keer, als Scholten er niet was, keek-i lang achter mekaâr naar de leêge plaats, die nu iets gemeenzaams voor hem had gekregen. Hij herkende de krabben en vlekken en moeten op den lessenaar en op den bankwand er achter, en hij hield er veel van.

Dan, iederen keer as de deur ope-ging, keek Willem op om dat 't hém kon zijn, die daar binnenkwam. Het was een andere jongen, nog eens, nog een andere, dan keek Willem weêr dadelijk vóor zich, ging met geweld voort aan zijn werk en drukte in een woede zijn knieën tegen mekaâr onder de bank, als om er zijn ongeduld tusschen stuk te persen.

Maar in de avond-studie was 'et 'et erregst. Dan had-i al-door die strijd binnen in hem over het omkijken. Maar hij gebruikte het als prikkel om gauw het werk af te krijgen, voor zich zelf. Als dan de thema af was, als-i zich zijn les had overhoord en die heelemaal goed kón, dan mocht-i omkijken en keek lang op de bruine, zacht donker bruine haren van het hoofd, op de mooye rooye wangen, op de blauwe oogen, die

hij half zag, nu donkerder onder de afgeschoven oogleden, in de werk-aandacht.

Naast Scholten zat Toenders, dien op 't laatst dat al-door zoo kijken naar zijn kant, as-of daar iets bizonders gebeurde, begon te vervelen. Hij zette dan ook een boos-gefronst gezicht naar Willem en wenkte met de hand en fluisterde snerpend, als de suurveiljant weg was: kijk vóor je, kijk vóor je. Toenders was een groote-jongen, die Willem best áan kon en hem wel eens oorvijgen zoû kunnen geven as 'em dat in z'n hoofd kwam. Hij zei 'et dan ook bij 't uitgaan van de studiezaal eens aan Willem, en nog wel zoo, dat Scholten, die er vlak-bij liep, 'et hoorde: as je niet uitscheidt met dat kijken al tijd, dan kan je wat oorvijge van me krijge. Na dien tijd dórst Willem niet goed meer, want hij had nog nooit ernstig gevochten en hij was erg bang voor oorvijgen, in den grooten angst, die alle kleine jongens voor de groote hebben.

Willem keek nu alleen nog maar as de studie uitging, maar vooral in de korridors en op de koer, als-i alleen was, ánders dorst-i ook niet om dat de anderen zoo gauw iets merkten. Maar als-i alleen was en niemant op hem lette, en Scholten, aan 't spelen met zijn kompanjie, liep hem voor-bij op een beenendrafje, dan had Willem als een gloed, als een warme wind, die tegen zijn gezicht ging. Hij zag het mollige lijf in het grijze pak bewegen, met de zachte haren en het zachte gezicht. Hij kreeg een schok van binnen, een tinteling tegen zijn borst, het was als een onhoorbaar en stemmeloos gejuich dat opdruischte door zijn romp, door zijn vleesch, door zijn beenderenstel.

Er was dien zomer een bizondere luidruchtigheid en oproerigheid in de jongensdrommen. Telkens aan tafel ging het schelletje van den direkteur en werd er een straf uitgesproken, met natuurlijk vol-uit al de namen van de schuldigen, en men hoorde, aan de fluisterende en stiekem grom-lachende getafelten, uit den direkteursmond jongens noemen, die voor het eerst iets ergs hadden gedaan en vroeger nooit zoo stout waren geweest. Dán waren 'et 'r, die heimelijk gerookt hadden op een plaats, waar zij niet komen mochten, dán weêr, die naar den toren waren geweest, of die waren gaan ronddolen in den studietijd, allemaal dingen, die zwaar gestraft werden. En er werd van nog veel erger dingen gesproken: een heel gezelschap, dat geregeld aan bizondere-vriendschap deed, vijf, zes groote jongens, die allemaal hun kleintje hadden, en die op bepaalde tijden, gedurende de avondstudie of in den avond-speeltijd, samen kwamen in de piano-zaaltjes om daar te vrijen. Maar als zóo iets ontdekt werd, werd het niet afgekondigd aan tafel, maar stil gehouden en de ergsten werden weggejaagd.

Willems kompanjie werd ook aangestoken. En dat kwam vooral door den jongsten De Vrij, die bij hen was gekomen.

Daniël de Vrij had aldoor geloopen in de kompanjie van zijn twee broers, Herman en Adriaan, die, om dat ze Meyer kenden, dadelijk, het vorige jaar, in de kompanjie van Olmers waren aangenomen. Maar Daniël had een lief dof gezichje, met groote mat-blauwe oogen achter strak-open oogleden met donker-blonde ooghaartjes beplant, een klein mooi neusje, een smal mondje, een gladde blank-bruine huid zonder pukkeltjes, met aangename schaduwtjes aan de neus en mondhoekjes en onder de kin. Hij kreeg al-gauw aanbiedingen voor bizondere-vriendschap, en hij koos, na heel lang ieder-

een geweigerd te hebben en overal nageloopen te zijn, den vorigen winter, den frisschen langen Blaise van zijn eigen kompanjie, die al tijd zoo erg recht-op liep, vonkelende bruine oogen en appel-roode wangen had en wiens ooren zoo'n end van z'n hoofd uitgebogen stonden, als-of z'n hoofd 'n pot was, die je daar bij moest opnemen. Maar die op zoo'n kleinigheid lette, dat was 'n suffert, en Daniël was heel gelukkig geweest met Blaise, die hem lekkers en 'n zakmesje kadoo gaf. Maar op 't laatst had ieder-een 'et gemerkt. Want als Olmers' kompanjie in een breede rij over de koervlakten heen en weêr liep, dan liep aan den kant al tijd Daniël de Vrij en Blaise naast 'em. En heel dikkels gingen ze dan samen appart loopen en slenterden dan heerlijk over de vlakten, langs de beugelbanen, en over het pad af en aan, naar niets kijkend, heelemaal weg in het genot van zoo samen te loopen kletsen, Daniël meestal een dun boomtakje of een strooHalm, uit het schietbaanschot weggetrokken, in zijn hand vermorrelend en in zijn mond aan stukjes knauwend, die hij dan vlug wegspoog, de blikken op den val van den vezel tot aan den grond, zachtjes gaand in een zoete beenenbeweging, luisterend naar zijn gedachten over de dingen die Blaise tegen 'm zeê, Blaise het hoofd schuintjes af naar Daniël, als leunende op de lucht tusschen zijn hoofd en Daniëls hoofd, die vol was van zijn liefdewoorden, en Daniël ondervragend naar allerlei dingen, die niet dadelijk met hun liefde te maken hadden, maar die allen als een waas van teederheid om zich heen kregen zoodra zij er met hun tweeën over spraken.

In 't begin van dezen zomer, bij het te-rugzien in de lente na de lange scheiding van de vakancie, was 't nog erger geworden tusschen hen. Zij liepen alleen samen, over-dag alle-bei in 'et geel van de zon, lief in kleur gezet door het licht van de warme dagen, dat om hen heen trilde als een groote ijle vlam van tee-

derheid, 's avonds gingen hun hoofden in de hoeken van de koer, stil achter de boomen heen, onbewegelijk standend in een hoekje bij de hooge muren, zachtjes beschemerd door de weeke lichten van den uitdoovenden dag, mekaar aankijkend bij poosjes, Daniël naar boven, Blaise naar beneden, zonder spreken, en dan weer, de hoofden afdraayend, rond-ziend in den vollen koer-avond als om in een ademloos donkeren boom of van een verschemerend lachend gezicht in de verte, woordjes te vinden, die zij mekaâr zeggen wilden maar daar zij nog niet op gekomen waren.

Maar nu het zoo erreg werd en de heele kompanjie 'et wist, had Herman, de oudste broêr, Daniël op een middag appart genomen, en gezegd, dat 'et zóo langer niet duren kon, dat de professers 'et zouwe merreke, dat hij òf de betrekking moest afbreken òf uit de kompanjie moest gaan. Daniël vond 'et zelf ook verstandiger. Blaise en hij zouden mekaâr minder al tijd spreken, maar als ze mekaâr dan ontmoetten, zoû 'et juist om de zeldzaamheid nóg heerlijker zijn. Maar Blaise dacht er heel anders over en na een groote ruzie tusschen hun tweeën, de eerste die zij hadden, op een avond in een korridor-venster-nis, waarbij Daniël erreg had gehuild, was Daniël overgegaan in de kompanjie van Hoeffel, na dat Herman 'et daar voor hem was gaan vragen, zeggende dat Daniël te klein was voor Olmers' kompanjie.

Hoeffel was nu Daniël het hof gaan maken en beproefde hem Blaise gedaan te doen geven, maar Daniël vond dat hij best met Blaise door kon gaan en zich toch ook door Hoeffel laten zoenen, want met Blaise was 'et heilige ernst, en met Hoeffel was 't maar gekheid. Er moest alleen op gelet worden, dat Blaise d'r niks van merkte.

Daniël had ook allerlei streekjes, waarmeê hij Hoeffel plaagde. Tusschenbeye, als Hoeffel zijn lange lammerige

zwaayende armen om Daniël heen sloeg, dan ontglipte Daniël met een vlug uitwringen van zijn lenig lijfje. Een anderen keer zag men Daniël het koer-terras af draffen, naar lager over de stoepetreden, links de koervlakte over naar den schietbaan en Hoeffel hem achter-na, met lebberend-zwaayende armen langs den romp, het hoofd rood en nat, flikkerend door de oogen, hijgend door den neus en mond. Bij de schietbaan draaide en wentelde Daniël het lijf, dansend op de beenen, in glibberige vlugheid Hoeffel ontwijkend, dan zich een zet gevend naar rechts, het bovenlijf voorover, loerend op Hoeffels bewegingen, en een aanloop nemend naar rechts, tot Hoeffel ook liep in een vaart, dan plots omrukkend naar links en Hoeffel, die niet zoo gauw kon wenden, voor-bij rennend, dan de vaart verslappend, even langzaam trappelend den kop naar achteren op den nek als een jong paard, tot Hoeffel weêr dicht-bij was, dan weêr met een op-ruk voortrennend, de heele koer-lengte door, tot bij de mattessen, en daar om de dikke boomen huppelend, dan aan den eenen kant, dan aan den anderen kant, om boom voor boom, en eindelijk zich gevangen gevend, vallend tegen Hoeffels warme lijf, tegen Hoeffels kloppend hart, onder Hoeffels gezweet en gehijg. Hoeffel kon hem dan niet lang vasthouden, want dat zoû te gek gestaan hebben, hij sloeg hem alleen maar wat zachtjes op zijn rug, hem telkens erreg tegen zich aandrukkend.

Op die manier kon Daniël met Hoeffel doen wat-i woû en Hoeffel was nog altijd de voornaamste van de kompanjie, zoo dat ze allemaal iets dêden, als Daniël het graag woû.

Daniël had al verteld, dat er in Olmers' kompanjie veel meer in 't geheim gerookt werd as-je zoû denken. Ze gingen om beurten, dan die en die, dan die en die, en er was er nog nooit een gesnapt. Daniël was nog nooit meê geweest, maar 'et moest er nu toch eens van

komen, want 'et was zoo plezierig, en hij rekende er op, dat zij meêdeden.

Zoo gezegd — zoo gedaan, in een middag, dat ze allemaal met hun zakdoeken, wit, in de smoezelig roode handen liepen, vroeg Hoeffel, die wel zag, dat Daniël er plezier in had, of ze geen trek hadden om 's heerlijk in 'n frissche kastanjeboom wat te gaan zitten.

De Blauw, die dadelijk begreep, waarom 'et te doen was, bedankte. Hij bleef liever beneden. Maar de anderen wouwen wel. Dat was dan met-een goed, dan zou De Blauw de wacht houden.

Het was een middag van zwaar uitgeplofte warmte, die de koerruimten had leêggebrand. De meeste jongens waren in de koele korridors, in het karree, en in de schietbaan. Eenigen stonden er nog te beugelen en onder de boomen te drentelen, hangerig zittend in groepjes voor en achter op de banken en op de beugelbaanschuttingen, verder was alles leêg. Maar de suurveiljant was nog op het terras. Hij stond al-door zijn gezicht met zijn zakdoek af te vegen, en hij zoû wel gauw naar binnen gaan.

Zij gingen met hun zessen bij den kastanjeboom staan, dien zij uitgekozen hadden, om dat 'et een van de ruimste was. Zij waren alle zes zenuwachtig, de duimen en wijsvingers onder tegen de neuzen knijpend, knabbelend aan de vingernagels, beramend met mekaâr uit de bruin en blond behaarde hoofden, loerend met blikken, schuin-hoog uit de oogkassen naar den terraskant. De professer draaide nu zijn gezicht in de warmte naar alle kanten als een windwijzer in wervelwind, en, alles rustig ziende, ging hij, traag, naar binnen.

De boom stond midden-in de zes jongens als een groote halm met groene pluim, glad en grijs was de grond, groen en grijs-bruin de drooge en effen kastanje-stam.

Eerst zoû Hoeffel gaan, hij omarmde den boom en woû zich ophijschen, maar dat ging niet met zijn logge lijf, hij zakte hijgend neêr met besmeurden broek. Toen moesten Opmeer en Waayman 'em hellepe. Zij tilden hem naar boven, ieder bij één been, zijn broek opsjorrend tot kreukeling bij de billen, en zijn witte sokken, hangerig, kwamen onder de broekspijpen te zien. Hij hield zich zelf vast aan den boomstam tot hij de onderste takken kon pakken met zijn handen, omklemde toen den boom met zijn beenen, liet de beenen weêr los hangen, sloeg de armen om de onderste takken, drukte de binnen-ellebogen neêr op de takken-vastheid met de trappelende en spartelende beenen den stam beschoppend en, de boven-tanden over den onderlip zettend in de spieren-inspanning, rukte hij zich op, het boven-lijf steeg en stond in het gebladerde met den stijven óp-zet van een uit een tooneelvloer stijgende pop, de beenen hingen onder uit den boom te bengelen, donker en lomp en wezenloos als afgesneden van den romp. Maar de takken trilden en de bladeren beefden als in windgezuis, de beenen stegen bij rukken en kwamen telkens weêr de halve rukhoogte neêr, als het geheschene aan een windaskabel, eindelijk legden de knieën zich op de onderste takken en de beenen verdwenen in het groen. Hoeffel schreeuwde neêr van heel hoog en het was als een zware vogelstem uit den boom:

— Komme jullie maar, ik zit al.

Waayman zoû nu gaan, hij had den stam al beet, zonder geholpen te willen worden; maar Hoeffel riep: eerst De Vrij, eerst Daniël!, zonder te zeggen waarom. Zij waren allemaal zoo zenuwachtig, en Hoeffel, die het eerst gegaan was, scheen hun daarom zoo ontzachlijk, dat niemant er aan dacht iets tégen te zeggen, maar ze met z'n vieren dadelijk den lang-niet zwaren Daniël in den boom hieven. Hij stond op een schouder van Waayman en op een schouder van Opmeer en

wipte met een stuiperig verwikken en opwringen den boom in.

Na Daniël ging Waayman, die in 't geheel niet geholpen worden woû. Zijn vader, och jé, die had 'em gymnastiek laten leeren aan een éerste inrichting, en hij kon, as-i woû, klimmen as 'n aap. Maar toen-i half in den boom was, hoorden ze beneden 'em in-eens erg leuk lachen, ter wijl zijn beenen onbewegelijk bleven. Daarna wendde-n-i z'n gezicht, gedoken tusschen de door de armen opgeduwde schouders, naar beneden:

— Jesus, die twee daarboven zitten mekaâr te....

— Stil! riep Hoeffel woedend, d'r wordt je niks gevraagd.

Maar Waayman likte z'n lippen met z'n tong, om beneden te doen begrijpen wat-i bedoelde. Toen Waayman d'r in was, zei Willem tegen Opmeer:

— Ga. jij nou maar.

Opmeer zeî: nee, vooruit, jij eerst, en, hardhandig, nam hij Willem aan zijn broek bij de billen en hief hem zoo tot aan de takken. Na Willem klom Opmeer in den boom, met wijde mouwen flabberend om zijn wit-blanke armen.

De Blauw, met zijn platte poesjeshoofd, begon geduldig heen en weêr te loopen, van den boomstam, twee andere stammen voorbij, tot aan de beugelbaan, en te-rug, de wacht hebbend.

In den boom was 't nu erg kitsig, lollig-gezellig. Hoeffel en Daniël zaten boven-aan, elk op een takknoest, waar de dikke takken zich in twee, drie, dunne takken opsplitsten. Waayman en Opmeer zaten een beetje lager, aan den anderen kant, Willem tusschen Hoeffel en Opmeer. Allen wendden vóor erg gemakkelijk te zitten, strekten de rompen achterwaarts, om te leunen, maar voelden dan de ongemakkelijkheid aan een harden tak-wrong, die in hun ruggen stak, aan een leêgte, die zij door de

bladen niet gemerkt hadden en waardoor zij wel eens naar beneden zouden kunnen vallen, — en kwamen weêr recht-op zitten.

Eerst zwegen allen, geluidloos naar mekaâr lachend met langzame wenkbrauw-optrekkingen en heftig áankijkende oogen, in het plezier van het heimelijke, het verbodene en het gevaar. Als een groot groen nest stond de bebladerde takking om en tusschen hen op, en doste hen in groen in de windloze stilte als een onbewegelijke lieve versiering, alle bladen als regelmatig uitgeknipt en aan de opstengelende takken geschikt, hen zachtjes beglijend aan alle zijden, in loomen dommel over de hoofden en schouders festoenend, zich opslingerend om de beenen en lijven, scherend langs de halzen, kittelend in de ooren, door hun brosse droogte en dunne teederheid zoo heel anders blijkend dan zij, dik en zwaar, van beneden af leken. De jongens zwegen, zich zoo vreemd voelend, uit hun gewoonte en uit de omgeving afgesloten in een vreemd-groene angstige feestelijkheid. De geduldige gedweeheid van de bladen zoo dicht bij hen, verwonderde; het was als of de bladen en de boom zouden gaan leven en bewegen, zouden slaan als armen, bijten of steken als beesten. Telkens als er iemant zijn been verzette, met zijn arm tegen een tak áankwam, of van de eene moeye bil op de andere nog ongebruikte ging verzitten, schokten de takken en rilden druischend de bladen. Zij waren zoo ontsteld door hun eigen overmoed, dat niemant in 't begin aan rooken dacht. Toen kwam het Waayman 't eerst te binnen, dat 't aardig was om na te gaan wat je hier-van-daan al zoo kon zien door de gaatjes in 'et gebladert.

Het eerst keken ze toen allemaal naar beneden, met gebogen hoofden. Dat was al héel prettig: je zag den grond, in de diepte, dan hoorde je de voetstappen van De Blauw, elken stap in zijn korte krakerige dofheid,

daarna verscheen, onder de kransende bladen der opening, het hoofd van De Blauw, waar ze leuk boven-op keken zonder dat-i d'r ies van wist. Daniël wou spuugen, hij had al een schuimend druppeltje klaar tusschen zijn lippen, maar Opmeer trok hem bij zijn arm, zoo dat de boom schudde,:

— Beî-je gek, zei hij, spuug 'em niet op z'n kop.

Maar Hoeffel fluisterde vinnig naar Opmeer:

— Beî-je gek, wat gaat jou 'et ân, laat 'em spuuge as-i daar kits in het, De Blauw zal denke, dat 'et vogelepoep is.

Toen spoog Daniël, zonder vaart, het spog zachtjes latend vallen, om tóch te doen wat-i woû; maar het druppeltje viel achter De Blauw op den grond. Na dit spuugen werden ze levendiger, vroolijk, en stootten mekaâr aan met onvervaarde gebaren en lachten proestend met de monden. Kijk daar, achter Hoeffel, was nog een gleuf, waar je heel ver door kon zien, over de kerkhof- en de tuinmuur heen, voorbij de bokkerijers-torentjes tot aan de verre bergen. Zij ontdekten nu over al gaatjes, waardoor je naar alle kanten heen kon zien. Maar Hoeffel vroeg:

— Zeg, motte we nou rooken of niet?

Hoeffel, Waayman en Opmeer kregen hun sigarenkokers te voorschijn, maar vlak-bei hoorden ze nu plots een kuch, de rauwe kuch van den prefekt, dien allen herkenden. Waayman deed tot allen een gebaar met beide handen als van een orkest-direkteur, om hen te beduiden heel stil te zijn. Allen bleven bewegingloos zitten, de ademen ingehouden of in afgebroken rukjes ademend als iemant die luistert naar een nachtgerucht, de open sigarenkokers roerloos in de handen op de knieën. De monden half open, Daniël met zijn tong als een groote rooye slak in den mondhoek, bogen ze de hoofden naar elkaâr om samen neêr te kijken. Zij zagen den prefekt geheel, zijn voorhoofd, zijn

oogen die de koer overloerden en de ronde priesterkruin op zijn hoofd, en zijn rug, laag onder hen door. Door hem zoo te zien vonden ze hem belachlijk en nietig, met niets van het ontzachlijke van anders. Kijk! hij wreef aan zijn neus en wist niet van-waar zij hem zoo leuk bekeken. Nu namen ze alle-vijf sigaren in de monden en staken ze aan, den rook bij teugen in de monden ademend, eerst Hoeffel, die, toen hij half aan was, de lucifer aan Daniël vóor hield, hem daarna uitblies en weggooide.

— Doe dat niet, zei Waayman, als de prefekt 'em zag valle, ware we d'r bij.

Waayman, Opmeer en Willem staken met z'n drieën te gelijk aan éen lucifer aan, de hoofden bij-een-gestoken als voor een vertrouwelijk praatje. Waayman rookte opsnijerig door zijn neus. Telkens als iemant tegen hem sprak, had-i een te-leur-stelling in de oogen, om dat 'et niet over zijn door-de-neus-rooken was. Eindelijk zei Daniël 'et:

— Gut, rook jij al tijd door je neus?

— Ja, zei Waayman, kriegel om dat ze zoo lang gewacht hadden met er over te spreken, verwondert je dat?

— Wor je d'r niet raar van in je kop?

— Nee, volstrekt niet, probeer jij 'et ook maar 'es.

— Nee, ik kan 'et niet, zei Daniël.

— Wacht, dan zal ik 'et je wel leere, zei Hoeffel, hoû de rook maar in je mond, zonder 'em in te slikke natuurlijk, en je mond dicht, dan komt-i vanzellef door je neus.

Daniël probeerde 'n 'et, maar 'et woû niet. Hij slikte de rook in, hoestte, proestte, kreeg tranen in zijn oogen, werd driftig tegen Hoeffel.

— Kom, laat ik je nou 'es wijze, zei Hoeffel, steek de sigaar in je mond.

Maar Daniël was heelemaal uit zijn humeur en woû

niets meer van Hoeffel weten. Hij begon tegen Willem te spreken zonder verder naar Hoeffel te luisteren, die maar áanpraatte.

— Zeg, Tiessen, heb-jij sigare meê van huis gekregen, hoeveel?

Willem andwoordde, maar hij dacht aan iets anders, en hij had liever in 't geheel niet willen spreken. Hij dacht er aan, dat hij woû, dat de grijze-jongen nu eens wist waar hij was, dat die hem eens plotseling zag door de opening tusschen-in de bladeren. Maar hij zoû niet voorbij-komen, want 'et was snik-heet en de koer was leêg... zoû-d-i niet komme?... Hij was waarschijnlijk op de heele koer niet, maar al was-i op de koer, dan zoû hij toch niet juist onder dezen boom voorbij hoeven te komen...

Het was niet waarschijnlijk dat hij komen zoû onder den boom... Maar 'et was toch mogelijk... ás-i 'es voor-bij kwam, en hij keek eens, toevallig, naar boven... dan zoû-d-i Willem daar zien zitten, zoû dat ies bizonders vinden dat die jongen, Willem namelijk, daar zoo zat te rooken in dien boom, Willem zoû dan een ergen indruk op hem maken en hij zoû lang over Willem denken als over een bizonderen jongen. O, as-i 'es voorbij kwam! as-i 'es óp keek, zijn blauwe oogen naar boven gekeerd....

Willem keek even niet naar beneden, had een groòte ontroering, keek om zich heen. In-eens vond hij het zijn, hier, vreeselijk heerlijk en al zijn vrinden prettige kameraden. Er vielen als onzichtbare schaduwen weg van den binnen-boom, die plots in een nieuw lichtleven stond, ter wijl de gezichten en gestalten der vrinden heftiger waren en de stemmen luider. Ontroeringen van vroeger, plots losgewerkt uit hun vergetelheid, leefden op in zijn gedachte. Eerst zijn moeder, die hij zag met het glimmend zilver-grijze haar schuin weggestreken aan weêrskante van het voorhoofd, toen Jezus, het

keendje Jezus en Maria, voor wie hij teêrheid gehad had in de kerk, maar zij waren het erge niet meer, hij zag ze als in een verleden leven, hij voelde zich nu als in een nieuw leven, . . . hij zoû komen misschien, mogelijk zoû hij komen, en Willem had vergeten te kijken naar den grond . . .

Hoorde hij daar geen stappen naderen op het pad? Ja, het moesten jongens zijn, loopend in een rij, hij hoorde de stemmen komen, onzichtbaar, naar onder de boom. Misschien was hij er bij, de grijze jongen. Maar neen, hij hoorde, dat 'et limburgers waren en zij spraken van dingen, die Willem niet konden schelen. Maar stil, daar kwam weêr iets van een anderen kant . . . Zoû de grijze jongen niet komen? . . . En Willem verkeek zijn middag, ter wijl de anderen kalm rookten, proevend met hun huiden de zoelte van den groenen boom, die hen bebladerde tegen de warmte.

III. HET OPROER.

HET OPROER.

Waar of 't 'em aan leî, dat wist niemant te zeggen, maar het was schrikkelijk lang geleden, dat er verlof voor rooken was geweest. Heel anders as andere zomers, want 's zomers mocht er juist meer gerookt worden dan 's winters. Er waren al verscheidene gevallen van zware misdrijven voorgekomen. Al de koergesprekken geluidden uit de hoofden, lachend of bedenkelijk-vindend met hoofdschuddingen, over jongens, die gesnapt waren en die den heelen zomer salet hadden gekregen, en er waren er al twee weggejaagd, eens voor naar Meinrath te zijn geloopen, eens om onzedelijkheid. Telkens was er groot schandaal geweest.

De weggejaagde jongens hoorden 't pas den ochtend zelf dat zij moesten afreizen of den vorigen avond laat. Zij vertelden het aan den jongen, die naast hen sliep op de slaapzaal en het nieuws ópnam in zijn hoofd. Den volgenden dag, als de weggejaagde al niet meer te zien was, in den vrijen-tijd van half acht, gedurende en na het ontbijt, geruchtte het nieuws van den eersten wetenden over in het hoofd van zijn tafelbuur: weet-je 't al, die is weg, ja, hij mot van-daag gaan. Zoo wisten de kompanjie van den eersten wetende en de kompanjie van diens tafelbuur het vóor het einde, om acht uur, van den eersten vrijen-tijd. In de stilte-rijen van de koer naar de studiezaal werd door de jongens van de kompanjiën, die wisten, het gerucht heengefluisterd tegen de haar-

hoofden van hun vóorgangers, en die vertelden 'et aan de jongens van hun klassen, achter de handenruggen, de blikken naar den professer. In den speeltijd van tien-uur werd het gerucht van hoofd naar hoofd gezegd in bijna al de kompanjiën. Aan 'et dinee was het gerucht aan alle tafels en werd gezegd tusschen het happen, kauwen en slikken der monden, en na het dinee, in de korridors, op de koer, als alle jongens bij mekaâr waren en alle kompanjiën zich groot en breed samenstelden, leefde het op in stremmingen van den gang, plotse ontmoetingen, stilstanden van groepen,: heb je-'et al gehoord, die is weg, van-ochtend is-i in-eens weggemotte.

De eerste die dezen zomer weggejaagd was, was Thomassen geweest uit Amsterdam, om de onzedelijke boeken, die in zijn lessenaar gevonden waren.

De tweede was Stelhuis geweest, die 's avonds gesnapt was, toen-i met 'n flesch konjak van Meinrath te-rugkwam.

Weg, weg, allebeî, leêg in-eens hun plaatsen in de studiezaal, leêg hun bedden op de slaapzaal, weg hun stem uit de kompanjiën en in al de hoofden was aan hen gedacht, lang en veel, vóor dat de monden spraken, na dat de monden spraken.

Zij waren gegaan door alle verbeeldingen, als slechte, bizondere jongens, in donkere verschieten, wég van de school, niet meer te zien, buiten de muren, ver, ver, weg, in de donkere treinen, sprekend met andere menschen buiten den gezichtskring van hen, die híer waren gebleven.

Nóg hoorden hun kompanjiën de woorden, die zij 't laatst hadden gezegd, Thomassen dít, Stelhuis dát, Stelhuis' geel-blonde haren lokten óp in den wind boven zijn gezicht in zonneschijn, hij was niet mooi, hij was leelijk, en Thomassen was nog leelijker, mottig en bepuist, maar nú leken ze vriendelijk-mooi van

goedigheid, zoo als zij gezien werden in de geheugens, zeggend hun laatste woorden en nog onwetend van het ongeluk dat hun zoû overkomen.

En er mocht maar niet gerookt worden. De eene promenaad, rumoerig, groen, wijd, kwam na de andere, de eene Zondag, blank, rustig, open, steeg op na de andere, en de direkteur bleef maar zitten aan tafel in zijn hoogen ernst, of stond op en las alleen de straffen af. Maar zóo lang kónden ze 't niet uithouden, en men zag er telkens vijf, zes in de boomen klimmen, van die anders uit rustigheid braaf waren, en bleeke rookwebbetjes wriemelden op van de kastanje-gebladerten. Maar de meesten, grooten en kleinen, wilden dát niet doen, zij wilden niet tegen het reglement handelen en rookten niet, maar zij voelden zich gekrenkt in hun recht, waren on-te-vreden in een grooten wrevel, die in de speeltijden naar de hoofden steeg.

Een zaterdag-middag na het dinee, toen aan tafel weêr niet voor morgen het verwachte rookverlof was gegeven, liepen allen op de koer, somber sprekend onder schichtig opschuinende wenkbrauwen, zonder dat er ook maar één kompanjie een spel begon te spelen.

De kompanjie van Olmers ging langzaam in een breede rij over het eene koervlak, van de schietbaan naar het terras, van het terras naar de schietbaan. Olmers, met zijn krullend hoofd en onderkin van kalmen edelaardigen jongeling, ging in 't midden, tusschen Meyer met den breeden voor-uit-stekenden mond en Goeddag met al het opstekelende haar, en aan beide kanten ging de rij lager af in de zachtjes verwikkende hoofden van de kleinere jongens, aan den eenen kant Blaise en de twee Ravens, aan den anderen kant Beerenstein

met zijn prachtig Italiaansch hoofd, Donzer, Van Bemmelen, Snaarman, zoo vet, en Mets.

Alleen in 't midden van de rij werd gesproken, door Olmers, Meyer en Goeddag, en de groote Krooyers, die aan 't eene eind ging, gooide voor de anderen heen zijn opmerkingen naar de middengangers.

Zij wilden iets doen om duidelijk te laten merken, dat zij on-te-vreden waren over den toestand, zij hadden er al zoo lang over gepraat, nú moest 'et er maar van komen. Maar ieder-een moest meê doen, anders was 'et te gevaarlijk en gaf 'et ook niks.

Ter wijl de hoofden mokten en de rij bedaard en breed voort-wandelde, trad Blaise achter-uit de rij, met een bibberend gezicht. Olmers keerde zijn gezicht naar Blaise toe en zei hem nog iets achter de ruggen der anderen en Blaise knikte van ja, hij had 'et goed begrepen.

En Blaise ging naar de andere kompanjiën op de vlakten en op het pad. Hij sprak vertrouwelijk, met zijn kleine oogen, kleinen mond en zware dof-roode handen. Het plan was om in de middag-studie te schoffelen. Het kon niet langer verdragen worden, die dwingelandij van hen nooit meer te laten rooken. Er moest eens flink geprotesteerd worden.

Maar de jongens wilden niet, schudden van-neen met de hoofden. Door dat schoffelen zouden ze 't nog maar erger maken dan het al was. Het was veel beter om eenige jongens naar den direkteur te laten gaan om hem te verzoeken of-i weêr eens rooken woû permitteeren.

Zoo ging Blaise over de koer van den eenen naar den anderen, ter wijl Olmers en Meyer half omkeken om al vast te zien of de anderen ja of neen zeiden, en de anderen de hoofden bij mekaâr staken, zich dwingend niet om te zien, verstandig afwachtend.

De kompanjie van Kramer vond 'et dadelijk goed, en de meeste andere hollanders ook, wel zeker, uitstekend! die beroerde zwartrokken moesten ook eens leeren met wie zij te doen hadden.

En de kompanjie, waar Scholten bij hoorde, zoû ook meêdoen. Van Eyken, de bruine jongen, die, op de promenaad naast Scholten had geloopen, kwam zelf naar Blaise toe, die hen had overgeslagen om dat zij nieuwelingen waren, om hun medewerking aan te bieden.

Willem zag 'et wel, hij keek telkens naar hen, hij wist al tijd precies waar zij waren op de koer, en wat zij deden. Hij kende het uiterlijk van al de jongens van de kompanjie, hij kende hun stemmen, hij probeerde al tijd dicht-bij een van hen te zijn in de stilte-rijen, want 'et was of ieder iets van den grijzen-jongen in zich had, iets van hem aan zijn kleêren, iets van hem aan zijn hoofd, in een licht van de oogen, in een krulling van het haar.

Hoeffel had, uit naam van hún kompanjie, aan Blaise gezeid, dat zíj niet meê zouden doen, en Willem had 'et goedgevonden, want och heer, zij rookten tóch in de boomen, dus de heele zaak kon hun weinig schelen.

Maar toen Willem zag, dat de grijze z'n kompanjie wél meê zoû doen, toen kreeg-i 'et in zich in een hitte van begeerte, toen wilde hij ook meê doen, o ja! iets doen wat híj óok deed, wat de zijnen óok deden, dát wilde hij zoo graag. Misschien werden allen gestraft, misschien kwamen zij dan samen in 'et salet, misschien kwam hij dicht bij hem te zitten in 't salet en zoû hij hem kunnen spreken.

In de groote studiezaal was professer Jongske suurveiljant, als een dikke zwarte baal bewandelde hij het

middenpad, zonder hals, de wangen vol-rood, dik gekwabt in 't midden als rauwe biefstuk, verflauwend, aan de ooren, de oogen en de kin, in als doffe rood-draad-rafeltjes. Midden boven den breeden uitgezakten kop was zijn haar, flets zwart, in een recht kuifje op. Aan elken kant van de neus rolde een fel bruin-oogje als een spiegelend knikkertje onder zijn voorhoofd.

Hij liep te bidden en de zaal was stil, maar op-eens, toen hij in de voorste zaalhelft ging, de oogen neêr op het boek, begon een zacht geschoffel, in de eene zaalhoek bij het achterste venster, onzichtbaar, onder de banken als een onderaardsche verschuiving, knersend wrijvend over het stofzand van de vloer.

Jongske dacht, dat 'et één ondeugendheid van een paar jongens was, die dadelijk zoû ophouden, en hij drentelde voort, netdoende as-of-i niets hoorde.

Maar daar begon 'et ook in den anderen hoek, en knarste voort, in een heesch schurend krijschen van de twee hoeken tot het middenpad, en meer naar voren, meer en meer, van bank tot bank raspend en krassend bij vlagen, snel, sneller, meer, dan weêr stil en dan weêr aan in één kort even, toen met één plotsen schok, voor het getrappel van neêrhakkende voetstooten achter in de zaal heen, de heele zaal vervullend, rommendom Jongske heen tot vóór bij den katheder, en twee kleine gillen rilden er door heen van de achterste banken. Alle jongens zaten, de hoofden gebogen boven de kajees en boeken.

Toen draaide Jongske om op zijn hielen als een zacht omkleed zwart vat, den dikken kop half achterover, de oogbolletjes knikkerend in het porseleinige wit, de oogleden wijder van-een, met een luide schreeuw tusschen de dikke lippen uit als van een kapitein die schreeuwt in schotgeknal: „Stilte!"

En tartend, temmend, uit de langzaam van links naar rechts over de drommen-hoofden rollende oogbollen, beschenen zijn blikken de lagen donkere jongens, in de strakke stilte, die er dadelijk was, waarin nog één enkele even voortschoffelde en toen niet meer.

Een suffe jongen van de eerste bank bij de deur keerde zijn slonzig blond hoofd om en keek naar Jongske, verdwaasd, met open mond, de honderd gezetenen de pennehouders onbewegelijk in de rechter handen, bogen lager de hoofden, wachtend, luisterend naar hun ademen door de neuzen, bekijkend hun lessenaars met blikken, die niet verder dorsten gaan, de hoofden intrekkend aan de kinnen, zich inkrimpend, de armen bij de lijven, als bange slakken.

In dat vreeselijk even, toen Jongske vlak-bij hún bank stond, fluisterde Willem tegen den Belg naast hem:

— Kijk die suffert daar 'es kijke!

— Tiessen, op je knieën! schreeuwde Jongske woedend, en hij wees met het kerkboek naar de vloer.

Door dit bizonder, enkel, geval, was de algemeene spannings-staat gebroken. De jongens hieven de hoofden, keken naar Willem.

Willem was rood geworden, in een plotse verkleuring van zijn vóorkop van de kin tot het voorhoofd, hij klauterde achter den rug van den Belg om en dacht toen al-door aan Scholten, die naar hem keek, ter wijl hij hem naderde. Hij vond plezierig wat er gebeurde en voelde dat hij ineens nú veel meer werd in Scholtens waardeering. Zijn romp daalde, laag tusschen de banken, hij knielde. Maar Jongske deed een armzwaai, kort en snel, en patste zijn dikke kerkboek in een harden slag tegen Willems linker wang, die in hevige hitte verpurperde. Willem was tegen den Belg z'n dij aangeschokt en schikte zich

nu weêr recht op zijn knieën, onthutst, zonder gedachte, de blikken naar de vloer uit heete oogen, zijn huilen inhoudend om al de bankhoek-jongens, die vlak bij, laag afbukkend keken met stil-lachjes, achter Jongskes rug.

Willem, woedend met uitsperrende neusgaten, voelde Scholten kijken, voelde dat-i nu weêr minder bij Scholten werd, vernederd en geslagen zijnde.

Snel achter mekaâr dacht hij over wat hij Jongske doen zoû: hij zoû opstaan, nu dadelijk, en Jongske, die naar de kachel wandelde, een stomp geven achter tegen zijn hals, dan wegloopen, gauw de studiezaal uit, en dan... Nee, hij zoû dat niet doen, want dan zoû-i weggejaagd worden en nooit, nooit zoû-i Scholten meer zien. Hij zoû stil hier blijven zitten op z'n knieën en langzaam een wraak bedenken. Hij zoû 's nachts met zijn kompanjie op hun kousen naar Jongskes kamer gaan en daar alles kort en klein slaan, hij zoû het bankje in een katheder, waar Jongske op moest gaan zitten, met lijm besmeren, zoo dat als Jongske opstond het bankje aan zijn achterste gekleefd zat en meêging, hij zou Jongske peper in zijn oogen gooyen.

Toen bedaarde Willems woede, hij zoû 'et aan den direkteur gaan zeggen, dat was nog het zekerste van alles en Jongske zoû ongelijk krijgen, want wie zoû durven zeggen, dat 't niet onrechtvaardig was om een jongen om zoo weinig te slaan? Buiten-dien, slaan mocht niet, dat stond in het reglement.

Zoo zat Willem een groot half uur op zijn knieën, met zijn billen op zijn hielen zakkend als Jongske met zijn rug naar hem toe liep en weêr recht-op knielend als Jongske met zijn gezicht naar hem toe liep.

De zaal bleef verder rustig, alleen bij het uitgaan van de studie, toen de klassen begonnen, sloegen ze hard met lessenaar-deksels, gillend en joedelend.

De direkteur wás er niet, hij was naar de stad om den bisschop te spreken, die ziek lag. In de klassen, in de avondstudie, 's avonds in de korridors was alles rustig, er werd alleen luider geschreeuwd en wilder gehold dan anders, en er waren vijf suurveiljanten behalve den prefekt, dus drie meer dan gewoonlijk. 's Avonds aan het soepee was de direkteurs-plaats leêg-gebleven, en de jongens zeiden het tot mekaar:

— Morge zulle we 't hebbe, wacht maar, morrege zal je 'n es wat zien.

Het was de Zondag, en tot aan het dinee ging alles goed. Ieder-een verwachtte, dat nu de rook-permissie zoû worden gegeven. Maar het tweede-vleesch kwam op tafel, zonder dat de prefekt, die 'et al tijd zei as de direkteur er niet was, het schelletje in beweging bracht.

In den speeltijd op de koer stonden de jongens in groepen te schreeuwen: fumer, fumer, rooken!, de aangezichten naar den gevel gekeerd, waar het roepen tegen stuk botste. En de gevel bleef stom en leêg, de gordijnen roerloos achter de vensters.

Toen de speeltijd gedaan was, en de jongens in de twee stilte-rijen naar binnen gingen, naar de deklamacieles, begonnen ze te brommen in een morrend gebrul dat uit de hoofden omhoog steeg, de gangenruimten vervullend. Het bromde in breede dreuningen van het eene gangeind tot het andere, als een windgeloei in den schoorsteen. Alle monden waren gesloten, alle gezichten stonden onverschillig, geen lachje bewoog en niemant kon zien wie meê deden en wie niet. Louike, de professer van de filosofie, met zijn lijf als een recht-op staand bootje, met den achter-uit gebogen rug, lijzig als een tante in 't zwart, stond als suurveiljant op het vloer-midden, met zijn vettig bleek gezicht

bleek-blauw-grijze blikjes kwijlend van-achter zijn bril, als blauwsel in een drinkglas. Hij zweeg en tuurde in loome onverschilligheid.

In de deklamacieles werd niet gebromd, want Wemming was een beste gulle man, die ze allemaal wel had laten rooken, als hij er over te zeggen had gehad. Maar in de vesper zongen ze valsch, expres, met wilde gillen tegen het orgelspel in.

Aan het soepee was alles rustig, als-of er niets ongewoons was, ieder-een dacht, dat de prefekt iets zeggen zoû, maar de direkteursplaats bleef leeg en de prefekt zei niets.

Maar, als getart en opgehitst door de lijdzaamheid van de professers, verergerde het verzet zich 's avonds in de korridors.

Er waren geen spelers, al de kompanjiën liepen in de rijen der donkere drommen het gangenvierkant door, maar in snelleren pas als anders.

En zij schreeuwden en zongen.

De filozofen en wijzere grooten, die den gewonen gang wilden gaan, werden opgeduwd van achteren en gestooten over de leêge vloering die, door het harde loopen vóor hen, telkens leeg werd. Het was al tijd éen rij, die begon. „Kom, jongens," zei de voornaamste van de rij, „vooruit!" En hiha, hiha schreeuwend, hosten zij hun lijven tegen die voor hen liepen aan, zettend hun handen tegen de ruggen en zoo de lijven aan-kwakkend tegen de lijvenrijen daar vóor, en dan aan 't hollen, alle handen tegen de ruggen dáar voor, voor-uit hossend in loeyende drommen van het éene gang-eind tot het andere, telkens, duwend, meer rijen in beweging stellend, tot er tachtig, honderd hollend hosten, schreeuwend naar de gewelven onder de walmende lampen hiha, hiha, hihaaa!

Jongensrijen, die een eind vóor de hossende troepen liepen, en niet geduwd wilden zijn, weken uit, wachtten staand aan de muren tot de bende voor-bij zoû zijn.

Zoo zagen dan de vóorste verwoedden de zwetende vloeren vóor zich open, glibberig glimmend, in den beginnenden schrik voor wat zij zoo onbelemmerd uitvoerden.

En dan, in een aanrennend gehos, stortten zij den rijenloop uit en smeten zich kletsend tegen de muren, de heele hossende troep, met een volkend geharrewar van schaduwen tegen de murenwitte; de achtersten weken te-rug, en allen bleven even aan den muur staan, met wit gepoeyerde ruggen en achterarmen, lachend, grijnslachend, hijgend van 'et hollen, maar doorschreeuwend zonder ophouden, als met een geluid in hen waarover zij zelf geen macht meer hadden: haâ, hoô, huû.

De lampeglazen waren al zwart gewalmd van den wind van 'et hollen, en daar kwam, met een krijschend gilgejoel uit de verte, een andere troep aan in kledderdreunend rengetrappel onder het vale schaduw-waayend lampgewalm donker bendend uit de gangholte, waar de steenen muurblokken waggelden van gele en zwarte vlagen.

De suurveiljanten en de prefekt waren weg, en de gangenruimte daverde van loeigeraas.

De twee troepen vereenigden zich bij de slaapzaaltrap en gingen weêr gewoon in rijen loopen, tierend in gelijkmatig voort-durend geschreeuw.

Een uit het midden reikte naar boven in den zuider gang, trok de lamp af, draaide de lamp uit en duwde de lamp met een woesten opstoot naar boven, het glas viel neêr, schroeide er een zijn voorhoofd, en toen neer op den vloersteen, aan gruis; in vale donkerte bleef de lamp dansend hangen.

Aan den hoek van den zuider en wester gang draaide een ander de lamp uit, die slingerend laag bleef hangen, even boven de hoofden.

In den wester gang, waar de deur van het voorgebouw-portaal was, liepen de jongens in snellen pas, zonder draven, in de schemering.

Zij waren even stil geweest, toen van-achteren-af het gegil weêr opvlood uit de grimmige donkerte der achterste rijen, loeyend om alle hoofden tot de hoofden der vóorsten, die naar het licht liepen van de laatste lamp.

En in-eens sloegen er kreten los uit al de hoofden te-gelijk, doffe lage schreeuwen, grommend en knersend als de stemmen van stoommachines en de gang was een koker vol onweêrend geraas.

Zoo liepen ze, half kalm, de armen rustig, bedaard schreeuwend, toen plots de portaaldeur werd opengekwakt midden-in de schemering en met éen wrongzwaai van het heele lichaam, hortend tegen de te-rugkletsende deurtjes en ze weêr openstootend, het groezelig gezicht van den direkteur met grijzer haar en donker zwart lijf, de armen als een krankzinnige wijd-uit-breidend tegen de zwarterig witte muren, in de deurpost stond, schreeuwend met woedende stem: blijft staan! blijft staan tegen de muur!

De voorsten der bende, die de deur al voor-bij waren, holden weg door den leêgen noorder gang, waar de lampen nog brandden, vluchtend tot den ooster gang, waar er ook uit den zuider gang aan kwamen, als zware versteven stuifsels van een rond-angstenden wind.

In den ooster gang hadden zich ook de verstandigen, die niet meê deden, opgesteld, zwijgend en wachtend.

In den wester gang was, bij de verschijning van den zwarte, het schreeuwen verstomd en de donkere drommen bleven roerloos, getemd door het gezach in de oogen en den mond van den direkteur, de oogen als bessen van licht wiebelend op die plek in de duisternis in hun ruime wit.

Een paar van de achtersten, die al in den wester gang waren, keerden om, holden weg, zwarte lijfjes vóor de zwarterig-witte muren, maar de direkteur riep tegen hun ruggen: gaat maar, ik ken u wel, Van Malligen, Lieners, morgen zult gij niet meer hier zijn.

De lampe-piet kwam en stak de lampen weêr aan, de prefekt kwam aan uit den zuider gang, en schreef in zijn zakboekje al de namen van die daar stonden, ter wijl de direkteur de drommen langs ging, van het eene einde tot het andere, zijn handen tegen zijn lendenen om elkaâr heen.

Willem liep juist alleen met Daniël de Vrij, toen de direkteur verschenen was, en zij waren meê weggehold door den zuider gang.

En daar, toen de hollende troep fel áankwam tegen de stille verstandigen in den ooster gang, was gebeurd, wat Willem al zoo lang onbewust had gewenscht,: hij was tegen grijzen-jongen áangekomen, die daar met zijn kompanjie stond te kijken.

Willem had 'et niet gezien toen 'et gebeurde, maar toen hij zich stil voelde staan, van Daniël afgeraakt in de verwarring der menigte, en hij opkeek na den schok tegen het warme zacht staande lijf, toen zág hij het hoofd van den geliefden jongen bij zijn hoofd, en de mollig-lieve grijsheid van het lijf, en den even-open rooden mond en de blauwe oogen, die schuchter keken, langs Willems lijf heen naar de vloer, met den katten-

teur aangehouden jongens aan, met misnoegde snoeten, een voor een; de stem van den onzichtbaren direkteur deed nog al tijd luide afroepen in de verte.

De verste lampen werden het eerst weêr aangestoken door de lampe-piet, die door den noorder gang naderde.

Eerst had men, aan den hoek van den noorder gang, een stil licht gezien, als een kim-bliksem, maar onbewegelijk. Toen kwam er een helderder licht, ineens tegen de muren op, met een ruk dien men niet zag beginnen. Het beefde even aan den langen schaduwrand en bleef toen strak. Toen een nóg helderder, waarvan de schijn over de vloer plots tot een wijde lichtplas afviel. En in 'et verschiet van geel-wit en geel-blauw vloerlicht kwam de lampe-piet aangestapt uit den gang, een lichtblos op het mestgeele haar, en eenzaam de blauwe gestalte. Hij trok den hoeklamp af, die knarsend gilde. En alle gangen stonden weêr in licht.

Willem werd aan de slip van zijn kiel getrokken. Hij keek om. 't Was Daniël. Toen draaide hij zich heelemaal rond, om Scholten te zien, maar hij was weg. De jongens liepen weer in rijen, maar er werd niet gespeeld. Vijf, zes professers drentelden door de gangen.

Door elken gang zag men in zwarte haast den direkteur gaan, uit elke hoekendonkerte zag men hem komen, stijgend tegen de trappen op, dalend van de trappen af, de kin heftig voor-uit-gezet, de blikken in het felle oog-gekijk rollend over de jongens-hoofden, fier en zeker, heerschend.

IV. IN HET GELUK.

IN HET GELUK.

Willem en Daniël de Vrij liepen tegenwoordig dikwijls samen alleen.

Zij waren de jongsten van de kompanjie en Willem had eindelijk in Daniël den makker gevonden, wiens hoofd niet boven het zijne uitstak, en die niet als een oudere vernederend tegen hem sprak.

Maar de eigenlijke vriend, de jongen, die bij Willem, als-i aan hem dacht, het gevoel belichaamde, dat in Willems denken het woord vriend bracht, als-i er lang over dacht wat eigenlijk een vriend was, dát was Daniël niet.

Willem had in de leesboeken van vriend gelezen en de groote-menschen spraken ook al-tijd tegen hem van een vriend. Daar-door had Willem de gedachte aan een vriend, die hij niet zoû hebben kunnen duidelijk maken, maar waarvan hij wél wist, dat, als-i eens een vriend zoû hebben, die er werkelijk een was, dat hij dan zoû voelen, dat die was wat hij dacht dat een vriend was.

Een vriend, dat was iemant die precies even-oud of een klein beetje ouder was as je-zelf, een jongen, mannelijk en toch lief, die zijn leven voor je zoû wagen en je goeye-raad gaf, maar zoo, dat je niet merkte, dat hij zich meer vond dan jij om dat-i je zoo raad kon geven; verder was de echte vriendschap vooral hierdoor te merken, dat hij jouw en jij hem alles, maar

ook wezelijk álles, vertelde wat je aan niemant anders zoû willen vertellen, voor-geen-geld niet, en die dat dan ook aan niemant anders vertelde, ook aan zijn vader of aan zijn broêr niet, ja ook aan zijn moeder, zijn eigen moeder, niet; dit was ook echte vriendschap, dat je mekaâr van al het lekkers, dat je had, voor niks wat gaf, en dat je goed en veel met mekaâr kon praten.

Nu, zóo was Daniël de Vrij heelemaal niet. En toen Willem met hem de vriendschap begon, had hij het begeerte-gevoel van de verwezenlijking van wat hij zich als vriendschap dacht, al verloren. Want het was op dien avond na het oproer, stil alleen in bed, toen hij al-door dacht aan den lach van den jongen, dien hij lief-had, dat de vriendschap, waarvoor niemant was geweest om haar aan te besteden of van te ontvangen, heel zachtjes in hem stierf.

Want was dat een echte flinke ferme mannelijke jongen, die Scholten, zoû hij hem bij zijn naam willen noemen, Scholten, hem al zijn geheimen vertellen, hem raad vragen voor de klas, hem vertellen van zijn familje, hem raad vragen over hoe hij tegen zijn nichie zoû doen? Zoû hij hem in hun kompanjie willen hebben, en dan met hém 'et meeste loopen en al-door verstandig en ernstig met hem praten over het examen en de prijsuitdeeling, over zijn boorden en schoenen?

O nee, in 't geheel niet, want zijn nichie, dat was maar een aardigheid geweest, daar dacht hij niet meer aan als aan een ernstig-gemeende liefde. En hij zoû ook aan dien Scholten lang niet zoo alles over zijn eigen zaken willen vertellen en bij de gedachte alleen, dat-i in hun kompanjie zoû komen, kwam er een hevige tégenzin in Willem op. Hij wist niet precies wat hij dan wél met hem wilde. Hij had, heel onder-in hem en als eenig eigelijke, het verlangen. Hij woû weten dat-i niet ver van hem af was als-i 'em niet

zag, en als-i ergens was, waar-i 'em zien kon, dan woû-i 'em zoo veel en zoo lang mogelijk zien en zoo dikwijls mogelijk naar hem kijken. En dan, woû-i wel graâg dicht-bij hem zijn, heel dicht-bij hem, bij voorbeeld uren-lang naast hem loopen, zonder dat ze een van beiden iets zeiden.

Willem lachte nu klankloos kucherig, wreef zijn voeten tegen mekaâr en verwoelde het dek, om dat i die gedachte van zoo lang naast mekaâr te loopen zonder een woord te zeggen mal en heerlijk te gelijk vond. En hij lag lang te verlangen, het was net of er rillingen door zijn lijf gingen, vlak onder zijn vel, die het vel deden rimpelen. Zijn hoofd lag warm in den nauwen donkeren slaapzaal-nacht. Zijn lijf bewoog, als om gymnastie te doen, als-of zijn leden van blijdschap met zijn liefde speelden. Dan liet hij zich alleen op zijn hoofd en voeten rusten en strekte zijn lijf naar boven. Dan ging hij recht-op zittten, als-of er iets gebeuren moest, en met een snellen zet plonsde hij weêr tot ligging, als om een ander te ontwijken, die naar hem gegrepen zoû hebben.

Hij krabbelde met zijn rechter wijsvinger-nagel tegen het schot, waar zijn ledikant aan stond, hield op, hoorde den jongen aan den anderen kant bewegen, deed zijn gezicht in zijn handen, proestend van 't lachen, om dat-i dien jongen had wakker gemaakt, die nu misschien wel dacht, dat er een muis in zijn bed zat.

Hij was ontzachlijk blij, want meestal, als je verliefd bent, is dat op een meisje, en op een meisje, die naar een verre streek moet vertrekken of in een verre streek al is, en waar allerlei moeilijkheden bij komen om haar iets van je te doen weten. Maar met hem was 't nu zoo iets heel anders. Het was een jongen, verbeel-je, hij was verliefd en verliefd op een jongen.

En hij dacht aan den lach, aan dien lach, die voor hém was geweest.

Scholten was een grof-mooye jongen, maar Willem zag hem teeder en mooi, van het sappige en trillende wellust-mooi. En wat was een jongen niet iets gemeenzamers dan een meisje! Een jongen, dat was net zoo iets as-i zelf was, in donkere en dikke kleêren, met duidelijke armen en beenen, maar de meisjes waren iets bizonders en met altijd iets vreemds óver zich, met rare haren, lang en veel en dik, en zoo popperig en versierd, met japonnetjes, grappig gefatsoeneerde japonnetjes aan en kuiten met witte en zwarte kousen, die nooit vuil werden, met lintjes in hun haar en strikken aan hun rokken, en met iets onbereikbaars en al tijd vluchtends in hun lenige dunne lijfjes.

Zij waren ook zoo smal van lijf en tenger van armen, en hun kleêren waren zoo gemaakt, dat als je d'r bij voorbeeld een bij haar arm pakte, je door een heele laag van pof-goed moest heen knijpen vóor dat je den eigelijken arm voelde, die houterig was en veel dunner dan je eerst dacht. Je moest ook heel bizonder spreken tegen meisjes of je deed dat ten minste van-zelf, maar tegen jongens, daar sprak je precies tegen zoo als je 't in je had. En vooral konden de meisjes ook zoo raar lachen, eil gillerig, met een massa schatertjes na mekaâr, als-of ze iets geheimzinnigs meerders in zich hadden, dat maakte, dat ze je uitlachten om zoo als je was en om zoo als je deê, heelemaal om alles wat er aan je was en wat er aan je zoû kunnen zijn.

Willem dacht aan de meisjes en hun schuine vlechten, met gladde ruggen en sarrend lachende ómkijk-kopjes, op het Begijnhof, achter den pomp, achter den heg, als hij ze naliep om ze te pakken en te zoenen. De meisjes had Willem nageloopen, hij had ze gezoend

en was vrijerijtjes met hen begonnen, ja, maar er was toch al tijd iets niet dadelijk en heel natuurlijk uit hem vóortkomends bij geweest. Dat naloopen van de meisjes, met hun lange langzaam kwispelende vlechten, dat deê-je om dat je een flinke en in 't geheel geen suffe jongen woû zijn, om dat, als je 'n 'et niet deed, dan deden de andere jongens tegen je als tegen een kleinen drooge-piet van 'n jongen, die te suf was om een meisje te hebben; en als je het klaar had gekregen om iets met een meisje te hebben, dan was het wel of er iets in je bevredigd was, maar toch was er zoo vreeselijk veel vreemdigheid en narigheid bij, dat 'et lang niet heelemaal plezierig was.

Maar hier, nu met dien jongen, kwam âlles samen. Het gevoel, dat van-binnen in je was, die trek naar een liefje, naar een lief, kwam nu te-recht, en het gevoel, dat van buiten af was gekomen, het heel heerlijke van, groote-menschen-achtig en als een fiksche en slimme jongen, je maitres, je bizondere-vriendschap, te hebben, èn daar-bij ging alles gemakkelijk en zonder de schuchterheid, die al tijd zoo lastig was als je met meisjes te doen had.

O, die lach van den jongen, die Willems blik had geraakt, en geraakt ook zijn oogen, als een bevende streeling van licht.

Hij had het stilletjes even lachende hoofd in zijn inwendig zien, en het verhevigde, pijnlijk fel in het verbeeldings-donker.

Hij schrok, merkend, dat het te erg was, en deed de oogleden van-mekaâr.

Toen merkte hij het bedrog, de genieting verdween, in een dadelijken val als een neêrwaayend iets van poeyer, en dadelijk was het nare, donker, zwaar en

hoekig in zijn voelen. Want of de jongen nu al even tegen hem gelachen had, dat beduidde toch eigelijk nog niets. Daar kon-je niet aan merken, dat de jongen van hem hield; maar waarom zoû hij van hem houden, hij kende Willem niet, wist ook niet, dat Willem zoo veel van hem hield, hij had alleen gelachen om dat Willem hem zoo raar vroeg of hij hem geen pijn had gedaan.

Nee, nee, nee, er was nog iets anders bij geweest, hij had 't lief, ongewoon lief gevonden, dat Willem hem dat vroeg, anders had hij niet zoo lachend naar den grond gekeken.

Willem sliep in, maar werd dadelijk weêr met een schok van benauwdheid in 't hoofd wakker, om dat hij zoo opgewonden was.

Dan keek hij uit zijn hoofd even heen in de groezelige donkerte, en dan viel weêr in-eens het aangename, dat er met hem was, in hem.

En het was of hij lag in den blik van een onzichtbaar oog, een warmen, zacht en donker gouden blik, hem beschijnend met geluk in den valen nacht. Hij voelde zich als in tegenwoordigheid van een ander wezen, dat hem niets dan liefs en goeds woû.

Hij verschikte dan even zijn beenen, kuchte en mijmerde zich zoetjes-aan weêr in slaap.

Toen hij den volgenden ochtend wakker werd, was 't net of de nacht niets had geduurd. Wat was er ook weêr?

O ja, het geluk, lang, durend, breed, vullend den heelen bleeken ochtend, en zonder dat er een einde aan was te zien, heerlijk voor den heelen dag, voor morgen, voor alle dagen.

V. DANIËL DE VRIJ BEMIDDELAAR.

DANIËL DE VRIJ BEMIDDELAAR.

Uit Willems liefde voor den grijzen jongen werd nu in hem een onwezenlijke vriendschap voor Daniël de Vrij.

Daniël was een jongen, die een aangename en gemakkelijke drukte op z'n lijf had, die met ieder een om wist te gaan en waar ze allemaal veel van hielden.

Willem had al tijd nog die schuchterheid in zich, waardoor hij geen-een vrind had buiten z'n kompanjie. En hij was telkens naar bevreemd, as-i op de koer kwam en hij zag Daniël heel vertrouwelijk met andere jongens loopen, die volstrekt niet bij hun kompanjie hoorden. Dan ging hij ergens bij een boom staan wachten tot Daniël klaar zoû zijn met wat-i met die anderen te bespreken had. Als Daniël Willem dan zag, wenkte hij hem om bij hen te komen loopen, de jongens, daar Daniël naast liep, zagen Willem dan ook en Willem kon merken, dat ze met Daniël over hem spraken. Dan werd hij, door zijn verlegenheid, wrevelig en schudde stug van-nee, en keek een anderen kant uit. Eindelijk kwam Daniël naar Willem toe, en vroeg verwonderd waarom Willem niet bij hen was komen loopen.

— Och, dat weet ik niet, zei Willem, ik ken ze immers niet.

— Dat doet er ook wat toe, zei Daniël, ze zulle je niet opete.

Willem ging daar dan verder niet op in, maar begon in-eens heel nieuwsgierig snel en veel te vragen, waar Daniël het met die anderen toch wel zoo druk over gehad had. En hij was te-leur-gesteld, als Daniël niet vertelde, dat zij 'et onder anderen zoo druk over Willem hadden gehad.

De groote zaak, waarvoor Willem Daniël noodig had, was, dat hij hem wilde spreken over den grijzen jongen en over de jongens, die om den grijzen jongen heen leefden. Daniël kende ze en wist hun namen. Daniël kende ook den grijzen jongen zelf, hij had den grijzen jongen al dikwijls gesproken. Voor Daniël was het iets heel gewoons, maar voor Willem was 't iets heel bizonders.

Als hij met Daniël liep, naast hem, dan was hij zich eerst, zoo als al tijd, van Daniëls bewegen naast hem, niet bewust, maar dan, als Daniël sprak en Willem zweeg en dacht, voor zich neêr kijkend naar den grond, dan begon hij Daniël te zien, dan zag hij Daniël bewegen, als was hij eerst niet naast hem geweest, als was Daniël uit een staat van onzichtbaarheid nu tot naakte duidelijkheid naast hem geworden.

Hij keek dan naar Daniël heen, met een wending van het hoofd naar rechts, was verwonderd dat Daniël heel gewoon deed met zijn gladde mat-blanke hoofdje, heel gewoon sprak uit zijn kleine dames-mondje. Daniël wist dus niet wat er in hém, Willem, omging. Maar Willem had Daniël noodig, dat voelde hij dán vooral. Hij had niet zoo lang geredeneerd tot hij wist, dat hij hem noodig had, maar in zijn gestel was de onmiddellijke behoefte aan Daniël, want als hij Daniël dan zoo naast zich zág, zich heelemaal van zijn dicht-bij-zijndheid bewust was, dan kwam er een groote blijdschap van zijn romp tot zijn hoofd op, als een langzaam stijgend waas van lichte gouden klaarheid, van zuivere te-

vreden-heid, voldaanheid, dat Daniël zoo dicht bij hem was, en dat zij alleen samen, zachtjes en ernstig konden spreken.

Want Daniël kende den grijzen jongen, hij had meer dan eens naast hem geloopen, hij had met den grijzen jongen gesproken, hij zoû ook over hem spreken tegen Willem, ook nú weêr zoû hij dat doen, want hij had 'et al 'es gedaan.

Willem begon er nooit 'et eerst over, want hij had Daniël er nog in 't geheel niet over gesproken, maar hij zoû wel iets vragen, waardoor Daniël van zelf over den grijzen jongen zoû beginnen.

Willem deed nu niets liever dan met Daniël loopen spreken. Zij waren volstrekt niet uit hun kompanjie gegaan, maar toch was 'et als waren zij met hun tweeën een afzonderlijke kompanjie begonnen, zóo weinig liepen zij met de anderen nog maar.

Zij liepen met hun tweeën en spraken, en uit vrees, dat Daniël weg zoû gaan of iets anders zoû gaan doen, begon Willem dadelijk weer te spreken, als ze allebei even zwegen. Hij wist dan soms niet wat hij zeggen zoû, en zei maar wat woorden zonder zin, die hij zich dwong uit te spreken, om dat hij dan, gedurende den tijd, dat hij ze uitsprak en dat Daniël vroeg wat hij bedoelde, tijd had om een redelijk gezegde te verzinnen.

Maar Daniël was een jongen, die in 't geheel niet van dat bedaarde loopen en spreken al-door-zoo-maar hield.

En in een middag, dat zij over het koerpad gingen en het gesprek juist weêr het geliefde onderwerp zoû naderen, zag Daniël, die een boomtak in zijn hand hield, een erg glad en rond wit steentje, dat veel op een knikker leek, op den grond liggen. Hij vond dat

zoo'n aardig steentje en wilde er wat meê spelen. Hij dook weg uit hun samengang, zich bukkende naar het steentje en het met zijn stok een slagje gevend, waar door het voor-uit rolde.

Er was een open ruimte tusschen Willem en Daniël gekomen, de innigheid van Daniël zijn hoofd zoo dicht naast Willems hoofd was met een plotsen schok vernietigd. Daniël zeî nog wel iets, maar al sprekende keek hij naar het steentje, en Willem verstond niet wat hij zei.

Daniël liep het rollende steentje achter-na, dat springerig ophobbelde over de grond-knoetjes, en gaf het telkens tikjes om het weêr verder te doen rollen.

Willem stond alleen op het pad, met de gapende ruimten om hem heen. Hij verwrevelde. Hij wist niet wat hij doen moest met zijn handen. Hij stak ze in zijn broekzakken, niet begrijpende, hoe het kwam, dat zij hem nú pas lastig begonnen te worden. Wat moest hij nu doen? Hij kon toch niet naast Daniël gaan, op een drafje het steentje met hem achter-na loopen, en stil-staan, als Daniël stil-stond om het weêr verder voort te slaan. Want Daniël kon dat doen, om dat hij met het steentje speelde, maar als je niet met een steentje speelde was 't gek en onmogelijk om ook die bewegingen te gaan maken. Hij kon ook niet alleen langzaam door-loopen op het pad, want niemant liep er ooit zoo alleen te wandelen, en ze zouden hem gevraagd hebben of hij gek was. O, hoe naar was 'et om zoo alleen te zijn, heelemaal alleen, open en bloot in de alleenheid en door ieder-een te bekijken. Want als je met een ander liep, dan was 't net of je minder te zien was, en je wist met je oogen ook beter weg, je kon al-door naar den grond kijken of naar de oogen van den ander, als hij sprak en als je zelf sprak. Dit was een gevoel, dat Willem niet gehad had sints het eerste

jaar dat-i hier was, toen-i nog niet gewend was.

Hij was gedurende dit denken voortgeslenterd, vanzelf van het pad-midden tot vlak aan den boomen-kant afdwalend, en door die nabijheid, telkens als er een boom in vaste tastbaarheid bij hem stond de open verte brekend, werd hij veraangenaamd, om dat de boomen een hoogheid en een afgerondheid hadden net als wanneer er een vriend naast je liep.

Willem bleef staan aan een boom, en keek op. Daniël was al heel ver weg, hij liep nu te spelen met een anderen jongen, die hem voor de aardigheid een klap had gegeven.

Willem keek rond, hij zag, dat er niemant dicht bij hem was, dat niemant, zelfs uit de verte niet, naar hem keek, dat niemant over hem dacht. Toen ontzonk hem de vrees, dalend uit zijn hoofd, door zijn lijf, door zijn schoenen, verdwijnend in de ruimte. Was hij dan vergeten geweest, dat hij al zóo lang gewend was. Hij stond hier, hoog-óp, hoog op de koer, en geen jongen, die hem meer trijteren of uitlachen zoû.

Hij was alleen, de grondvlakten legden zich uit vóor hem, achter hem, aan zijn zijden, de gebouwen gevelden breed op, groen en wit glazig van doorvenstering. Maar er was niemant, die naar hem toekwam; de boomen en de zon stonden koud en hard van gewoonheid, de grond was ijzig grijs en vlak, vies en armoedig van doorslofte stofferigheid; kaal, grijs, glansloos, waren de strenge gevelen, stug en onbewegelijk.

Maar nu was 't of alles zoû gaan draayen, langzaam draayend verschuiven, bibberend verwikken, en dan weêr even stil blijven, en dan weêr draayen rond om Willems ópstaande lijf.

Toen was de wrevel weg, hij was niet meer boos tegen Daniël, maar hij was verdrietig, in een breed

als door de lucht golvend verdriet. Hij voelde als-of hij voor al tijd van Daniël verlaten zoû zijn en hem nooit zoû te-rug-hebben, nooit. Hij zag hem in de verte huppelen, hij deed zijn oogleden dicht en nu zag hij ook achter uit een donkeren afgrond in zijn verbeelding een grijze ruimte opkomen, waarin Daniël huppelend liep. Hij zag het, zoo als men in zijn hoofd de herinnering ziet, en het was net voor hem, als-of het al heel lang geleden was, dat Daniël zoo van hem was weggeloopen, om niet meer te-rug te komen.

Toen mengde zich angst in zijn verdriet. Hij was bang niet te zullen kunnen spreken over den grijzen jongen, en dat er dan misschien in 't geheel niets van komen zoû. Maar dat mocht niet, dat kon niet, want er was geen grond daar hij op liep, en geen wolken daar hij onder stond, en geen zalen met jongens en professers er in, en geen les om te leeren, en geen Jezus in de kerk, en geen vader en moeder ver weg, er was maar dat éene verlangen, dat als heesch en schroeyend woei door zijn lijf, en dat hem voort-bewoog als met schokrukken van in zijn hoofd tot in zijn beenen.

Hij kreeg een zet en ging draven, en dadelijk hoorde hij den wind soezen en fladderen om zijn hoofd. Zijn oogleden waren neêr, en hij zag niets dan den snel wegvlakkenden grond, die in spikkelende wemelingen leek te dalen en te rijzen, in vakken, waar-van de randen onzichtbaar waren door de snelheid van verdwijnen onder zijn gehol; zijn oogleden waren opgetrokken, en hij zag dán de koerverschieten als een vlekkerige warboel van dikke van-boven-af verlichte donkerheden, dán de pop van Daniël alleen duidelijk vóor zich in een schemerend-grijnzerige benissing, en naast zich in een kletterend gestolten lijnenregen de gevelen en geboomten wriemelen schokkend, als geribt paarlemoerig mat-glas.

Hij hield stil aan Daniëls lijf, die, nu weêr alleen,

hem stond te wachten. Zij zeiden geen van-beiden iets, Daniël bekeek met verwonderde aarzel-lachjes Willem, zóo als hij daar met gezwollen slapenaderen stond te hijgen door gesperde neusgaten, de oogleden neêr. Willem voel-hoorde zijn hart pompen, zijn schouders en borst rezen en daalden zwaar zacht, zijn heete hoofd zweette uit, zijn bovenlip was over den onderlip geklemd. Hij deed zijn handen tegen zijn billen, daarna steeg de rechter hand naar het haar-hoofd, waaraan hij even voelde, en de linker morrelde aan een kielknoop.

— Wat mankeert je?, vroeg Daniël, schort er wat ân?

— Nee, hoe bedoel-je, wat bedoel-je daarmeê? vroeg Willem.

— Nee, alleen of je wat scheelt, zei Daniël, waarom kom je daar zoo ân holle?

Willem andwoordde niet, draaide zich af, keek met een stug achter-hoofd Daniël aan. Hij had te hard geloopen, zijn borst leefde, deed zich merken als iets schraperig-kil-zwaars, zijn hoofd was eil van binnen en als gevuld met duizelende angsten.

Nu was hij weêr wrevelig, tegen Daniël, tegen zich zelf. Nu hij zoû gaan spreken, was hij woedend om dat-i woû gaan spreken. Het leek hem dat zijn liefde weg zoû zijn, voor goed weg, als hij haar uitsprak uit zijn mond. Al het heerlijke zoû er dan áf zijn, als hij er dan aan dacht, 's avonds of zoo, zoû hij niet meer de eenige zijn om er aan te denken, wie weet, in den zélfden tijd dacht misschien Daniël er dan ook aan. Dan zoû, wat nu alleen van zijn eigen was, uit hem, buiten hem zijn, en was 'et dan niet net of 'et onmogelijk buiten hem in Daniël alleen kon blijven maar zich dadelijk zoû verspreiden in de ruimte, over-al heen en alle jongens het ergens zouden zien, het ergens zouden hooren, en alle jongens het zouden wéten, en er hem op aankijken op een ochtend, met

hun pas gewasschen oogen spottend in het witte licht, en er hem om uitlachen 's avonds, met zwart-roode lippen en geele hoofden in den lampenschijn. En hij woû niet uitgelachen zijn, hij woû er minder leelijk en meer belangrijk door worden.

Daniël had naar Willems achterhoofd gekeken, toen de schouders opgetrokken en was eenige stapjes den anderen kant uit gegaan. Maar Willem keerde zich te-rug, ging naar hem toe.

— Zeg, ik woû je 'es spreke...

— Woû-je me spreke? Nou, best, zeg dan maar wat je te zegge heb.

— Ja maar, dat gaat zoo niet, kom meê... loope...

— Nou, je kan 'et hìer toch wel zegge, niemant die ons kan hoore.

— Nee nee, dat weet je niet, loopen is toch beter.

Nu gingen ze loopen over het leêge pad.

— Zeg, zei Willem, zal je 't ân niemant zegge?

— Dat kan ik niet belove, zei Daniël, daar-voor mot ik eerst wete wat 'et is.

— A jesses wat 'n keerel, zei Willem, as je nou toch voor-uit beloofd....

— Nou, zei Daniël, dat doe ik nou eenmaal niet, as je zonder dat 'et niet zegge wil, hoû dan je mond maar.

Nu begon Willem te zaniken, in een hem zelf vermoeyende koppigheid van Daniël eerst te willen doen beloven:

— Kom, beloof 'et nou, dan krijg je wat moois van me. Daniël lachte:

— Zoo, wat tán?

— Ja, dat weet ik nog niet,.... een kerk-boek, mooi ingebonde.

— 'n Kerkboek?.... Dank je.

— Nou, beloof 'et tan zoo maar...

Daniël bleef zwijgen.

— Kom, weê-je 'n 'et nou niet belove?

Daniël zei niets meer en was al weêr steentjes aan 't op-peuten met zijn stok uit den grond. Hij was al twee maal weer een eindje van Willem van-daan geweest, een steentje achter-na. Toen kreeg Willem de angst, dat hij weêr weg zoû hollen. Hij lei zijn hand in de elleboog-kromming van Daniëls arm, en begon, terwijl zijn buik van ontroering naar achteren kromp onder de daar-door losser hangende kiel, en hij zijn oogen, die naar den grond wilden kijken, dwong tegen Daniëls wang te zien:

— Ja, ik kan d'r tegen jou van spreke om dat ik weet, dat jij dat iets natuurlijks vind, zie-je, tegen 'n ander zoû ik er niet over spreke, maar jij doet er toch zellef ân, dus zal jij d'r ook wel van wille hoore, zie-je,...

— Gut, keerel, zei Daniël lachend, wat... Daniël sprak te gelijk met Willem tot Willem ophield.

— Wat?, vroeg Willem.

— Ja, wat maak je 'n 'm omhaal, wou 'k zegge.

— Ja, das gek, zei Willem, want eigelijk heb ik je niks te zegge.

Daniël keek Willem aan, met van verwondering hoog-opgehaalde wenkbrauwen. Willem was in-eens heel verwreveld en hield zich nog voor 't laatst in juist toen hij zich heelemaal zoû gaan uiten. Hij was nu woedend, want hij had graag gesproken, maar hij kón nu niets meer zeggen, er was als een blok van noodzakelijkheid in hem, dat hem belette. Een stille kwaadheid kleurde rood in het vel van Daniëls hoofd. Hij had zijn handen in zijn broekzakken gestopt en liep voort, sisfluitend met zijn lippen en den anderen kant uit kijkend, als was daar iets heel bizonders te zien.

Willem liep ook te zwijgen, zijn gebit dicht geklemd.

Hij keek de koer op, van Daniël af. De twee achterhoofden stonden in stomme koppigheid naar mekaâr toe. Toen begon de klok te bielebangen, en zij gingen naar de studie zonder een woord meer te zeggen.

In den speeltijd na het goetee, zag Willem Daniël niet, maar in de klassen en in de avond-studie had hij lang nagedacht, en nu hij eenmaal was begonnen met naar buiten-zich-zelf te handelen in deze zaak, was de begeerte zoo hevig, dat hij voelde, dat hij, nu onherroepelijk, dien avond alles aan Daniël zeggen zoû. Aan het soepee was-i hierover dan ook zeer rustig en praatte met zijn buren opgewonden over onverschillige dingen.

Na het soepee vond hij al dadelijk Daniël in de korridors, die juist met een jongen van Scholtens kompanjie stond te praten. Willem kreeg een schok van binnen, toen hij dat zag, en bleef in eens staan, hen bekijkend.

Hij kende dien jongen nu wél, het was de kleine Tessels, de broer van „het beest". Hij werd al tijd bij zijn voornaam genoemd, Hendrik. Zóo had Willem hem hooren roepen op de koer en eens in de studiezaal. Hendrik Tessels zag Willem nu en keek hem aan, waardoor zijn zwarte oogen hel lichtten in den lampenschijn. Snel zag hij weêr van hem af, als had hij hem niet gemerkt, maar Willem zag aan de wiebelingetjes van Hendriks oogbolletjes, dat hij tegen Daniël van hém sprak en hem nog in de schuinte half en half zag zonder dat-i naar 'em keek.

Toen kreeg Willem de angst, dat Daniël begrepen zoû hebben wat hij hem dien middag niet gezegd had, en het nu aan Hendrik over-vertelde. Maar dat was al te mal, hoe kon hij zoo iets denken! Nee, nee, Daniël kon onmogelijk weten wat-i 'em te zeggen had. Hendrik en Daniël waren vriendelijk tegen mekaâr als jongens, die mekaâr maar een enkelen keer vriendschap-

pelijk spraken, zonder verder met mekaâr om te gaan.

Uit de roerloosheid van het praten kwam er nu beweging in hun lijven, die van elkaâr zouden gaan. Hendrik had al een stap gedaan den anderen kant uit, stond schuin van Daniël af, maar hij draaide zijn hoofd nog eens naar Daniël toe, knikte en lachte erg. Daniël knikte ook en zij zegden hun laatste woorden. Hendrik rugde weg, wegschrijdend uit het lamplicht, Daniël kwam naar Willem toe, zonder hem even met de oogen te zoeken, precies wetend waar hij stond al had hij niet naar hem omgekeken. Hij keek Willem recht in de oogen, zijn gezicht stond effen:

— Ga je meê wat loope?, vroeg hij.

— Ja, das goed.

Willem had nu twee plezieren: dat Daniël na vanmiddag weêr in-eens zoo vriendelijk tegen hem was, én dat-i zelf 't eerst vroeg om te gaan loopen en niet om te spelen. Nu kreeg Willem de gedachte te-rug, die hij in de groote-studie al een paar maal gehad had, en die hij in zijn vreugde nu dadelijk uit-sprak. Hij zeî het plots, heel snel Daniël met een toedraai van het hoofd tegen z'n oogen ziend:

— Zeg, wat dunk-je d'r van, wille-we nou dadelijk 'es gaan rooke?

— Beê-je gek? Hoe bedoel-je?

— Nou, ik bedoel ergens gaan rooke stilletjes, heî-je geen trek?

— Nou, das goed, zei Daniël, ik wil wel, maar waar woû-je dan?

— O, dat weet ik wel, ga maar meê.

En ze gingen niet loopen tusschen de rijen, maar slopen naar den donkeren gangenhoek en van daar in den studiezaal-gang.

Zij liepen op hun teenen, telkens inzakkend bij iederen beenstap, met schuin loerende hoofden, de gangen door

tot aan de groote binnenplaats bij de pianozaaltjes, Willem voor-uit om den weg te wijzen, Daniël zwijgend achter hem aan, het evenwicht verliezend om dat hij niet gewoon was zoo op zijn teenen te loopen en dan met den zich strekkenden rechter arm tegen Willems rug vallend, die dan naar voren zwenkte boven de op de teenen waggelende beenen.

Zij ontmoetten niemant en Willem hoorde Daniël blazend adem-halen door zijn neus, om dat hij van voorzichtigheid zijn lippen stijf hield samengeklemd. Hun boven-hoofden, handenruggen en rompen zweetten, hun voeten voelden prikkelend warm aan in de schoenen.

Vóor hen uit zagen zij nu het lankwerpig zwart vak van de plaatsdeur-opening. Toen voelden zij een zachte, bolle wind van daar uit tegen hun hoofden waayen. Zij waren aan de lage trap, die even vóor de deuropening was gekomen. Die trap leek als nú, in vijandigheid tegen hen, uit den grond gerezen als een wegversperring. Zij waren bang, en dachten nu, meer nog dan eerst, dat er iemant zoû aankomen. Zij keken mekaâr aan, Daniël fluisterde:

— Late we nog maar te-ruggaan.

Maar Willem andwoordde:

— Beê-je gek!

Snel klommen ze het trapje op, stapten nog twee keer op de teenen, waren buiten, in den warmen zilverzwarten nacht. Aan de over-zijde lichtten flets de waterig geele vensters van het Instituut. Eerst bleven zij stil-staan en konden nog niets zien in de donkerte, behalve die vensters, waar-achter zij telkens meenden bijna professers te zien gaan. Willem sloot even zijn oogen af, om dat hij zich herinnerde dan gauwer goed in de donkerte te kunnen zien. Maar Daniël was ongeduldig en fluisterde:

— Kom, late we gauw daar bij die boome gaan staan . . . gauw, anders worde we gesnapt.

Hij pakte Willems hand en bracht hem bij de boomengroep, die in 't midden van de plaats stond.

Er waren vier populieren, tusschen de populieren waren hooge heesters, aan drie kanten waren zij daar-door omwand, alleen aan den achter-kant was 't open, maar daar-van-daan konden zij niet gezien worden, want er was niets dan de kerkmuur zonder vensters.

Willem had nu al een groot plezier in die geheime verboden tochten, zij waren hem eigen geworden en gaven hem innig-aangename kittelingen van-binnen; dadelijk wist hij dan ook vele middeltjes voor wat er gedaan en gelaten moest worden, en hij werd de meerdere, van-zelf, zonder dat hij 'et gewild had. Toen zij binnen het geboomte waren, zei hij, bevelend:

— Stil! Even onbewegelijk staan!

Met roerloos hangende armen en ingehouden adems bleven zij staan luisteren, om te weten of zij wezelijk niet gevolgd waren en of zij door geen der vensters hier waren gezien. Toen zette Willem de lippen snel voor-uit en op, dat de boven-lip de neus raakte, en maakte hij met den ongestrekten arm een bewegings-streep, om te zeggen, dat zij niet gemerkt waren. Hij zei:

— Vóor dat we opsteke, motte we eerst goed afspreke, wat of we zulle doen 'as we gesnapt móchte worde. Wat zulle we zegge?

— Ja, dat weet ik niet, zei Daniël.

— Nou, daar mot toch ies voor zijn, zei Willem, late we wat verzinne. En, zonder eigelijk gedacht te hebben voor dat-i begon te spreken, wist-i in-eens alles en zei het gauw achter mekaâr: kijk 'es, as t'r uit een van de twee deure een professer komt, dan niet denke, dat-i om óns komt, en bang worde en weg loope, want 't kán niet, dat-i om óns komt, eenvoudig om dat je niet van het licht in de donkerte kunt zien en niemant ons hier dus kán zien . . . dus as t'r iemant komt, die de plaats hier óver steekt, en hij mocht deze kant uit kijke, dan gaan

we op onze hurke zitte, maar vooral langzaam, heel langzaam naar benede gaan, want 'et kon zijn, dat-i alleen maar zoo-maar hier-na-toe kijkt, en dan zoû-i, als we gauw bewoge, 'et merke en ons snappe, maar zitte we eenmaal op onze hurken en komt-i dan tóch, en snapt-i ons, dan... ja, ja, wacht eve, dat is 'et juist, daarvoor motte we wat verzinne, want dan mótte we wat zegge. Wat ook, dat doet er niet, hoe dol of 'et ook is, as je maar goed kan liege, dan kunne ze 'n 'et ónmogelijk merreke.

— Ja maar, beste vrind, zei Daniël, die zich vernederd voelde door dat Willem alles zoo goed wist en zich nu prachtig kon wreken,: as we 'n 'an 't rooke zijn, dan ruikt-i dat toch.

— Ja, dan gooye we onze sigare weg, dan merrekt-i 'et niet, hè?

— Zoo merrekt-i 'et tan niet? 'n Mooie grap! Ja, as je je sigaar weg-gooit, net of-i dan het vuur en de vonken niet ziet; nee, dan zoû 'et nog beter zijn de sigare, met het vuur een kant uit waar hij niet kon zien, voorzichtig tussche de takke te legge.

Willem had de boventanden over de onderlip gezet en knipte aandachtig met de oogleden:

— Ja, je heb gelijk... je héb gelijk, maar om ze weg te legge is toch ook niet goed, want dan zoû-i 'et in alle geval ruike, we motte de volgende keer een bakkie met water meebrenge, dat we op te grond zette, en daar stoppe we dan dadelijk de sigaren in, dan is t'r geen vuur en geen rook meer.

— Nou, wille we dan nóu maar te-rug gaan en 'et 'n volgende keer zóo doen?

— Nee nee, waarachtig niet, zei Willem, we motte d'r voor nou wat anders op verzinne... Wacht ik weet al wat... we zegge, dat jij 'n groote-boodschap moet doen, maar dat je nie kón, en dat ik je toen gezeid heb, dat een goed middel was, om in de ope

lucht te probeere en er dàn 'n sigaar bij te rooke.

Daniël lachte nu verdoofd, door zijn wangen naar vóor den mond opgeblazen uit te bollen en zijn adem door de neusgaten weg te suizen.

— Wat 'n idee, zei hij, je bent van Lotje getikt. Je begrijpt toch wel, dat niemant dat geloove zoû.

— Niet geloove?, zei Willem, 'n mooye grap, ze zouwe 'n 'et wel mótte geloove. Want as je dát zou zegge, ja, en jij zoû 'et natuurlijk óok zegge, en we zouwe dat vólhouwe, dan zouwe ze je toch niet kunne straffe, want dan zouwe ze toch nooit kenne bewijze dat we om 'n andere rede hier ware.

— Nou best, zei Daniël, late we dan nou maar ópsteke, want d'r zal tóch niemant komme.

Willem kreeg nu twee sigaren uit den binnenzak van zijn buis. Hij gaf er Daniël een aan, zoo maar toestekend, zonder komplimenten, want ze waren maar jongens, en vrinden, en hier stilletjes vertrouwelijk met mekaâr. Willem kreeg zijn zakmes uit zijn zak; toen hij de punt van de sigaar in zijn handen afsneed, begon hij te beven, want hij dacht er áan, het kwam als een trillende vloed in hem naar boven, dat 'et nu gebeuren móest, want dat zij dáar-voor eigelijk alleen hier waren.

Nu moesten zij een lucifer aansteken en dat was nog 't gevaarlijkste van alles, want wat kon makkelijker gezien worden dan in-eens zoo'n lichtgloed hier in de donkerte. Maar Daniël wist er iets heel goeds op. Hij deed zijn buis uit en hing het in de takken, zoo dat je alleen maar van het licht iets zien kon aan den kant van de kerkmuur, waar niemant het zien kón.

Willem stak het eerst zijn sigaar aan, zijn hand beefde aan de sigaar, zijn lippen mummelden er om heen van beverigheid. Zijn sigaar was nog maar half aan, toen, om de sigaar heen, zijn woorden uit zijn

mond braken en den lucifer uitbliezen. Hij sprak vóor dat-i 'et zelf wist:

— Weet-je wat 'et nou eigelijk is?, zei hij, ik wou... een bizondere-vriendschap hebbe....

— Zoo?, vroeg Daniël, en hij zeî verder niets, want hij dacht dat 'et met hém was, dat Willem een bizondere vriendschap woû hebben.

Willem zeî ook niets meer en stak, nu wat kalmer om dat de eerste woorden er uit waren, aan een tweeden lucifer zijn sigaar verder aan.

Daarna reikte Daniël zijn hoofd toe en stak aan het-zelfde vlammetje ook zijn sigaar aan, met driftig zuigende trekken. De gezichten waren even van-onderen verlicht, de oogen glansden in den vlamschijn, in Daniëls grijze oogen was als een kleine poeyering van smeulend licht, zoó, dat langzaam heele kleine poeyerbeetjes er in schenen op te brokkelen en weêr te verspatten als zeepbelletjes. Daniël blies met-een den lucifer uit.

Zij stonden weêr in donker, als uit iets bovennatuurlijks in de werkelijkheid te-rug, en konden mekaâr eerst niet zien.

Toen hoorden zij de glazen deuren van het nieuwe gebouw gaan. Zij schrokken. Een klein zwart professertje, de barret een beetje naar achteren op het hoofd, zoo dat hij een onnatuurlijk groot voorhoofd had, kwam de plaats op, liep de plaats over zonder naar hun kant te zien, verdween door de deuropening van het oude gebouw, waar Daniël en Willem door gekomen waren.

Toen leefde het geluid van de glazen deur nog dóor in Willem, en hij had snel van-binnen de gezichten van een dorpswinkel, waar de deuren ook zoo'n geluid maakten. En hij dacht aan zijn moeder, die daar op het buitentje was dicht-bij het dorp. Wat hij hier nu deed, dat rooken, en wat hij nog meer wou doen, dat spreken over iets bijna-slechts, daar zoû zijn moeder

verdriet van hebben als zij 'et wist. Maar hij bedacht al de vernederingen, die zijn moeder hem had aangedaan, en hij kon die nu alleen bedenken en niets van haar lievigheden, waarom hij bij tijden zooveel van haar hield. Hij herinnerde zich de straffen, die zij hem had gegeven, en al de keeren, dat zij hem had beknord. Nee, hij hield niet van haar, hij voelde niets dan wrevel.

Terwijl zij nog al-door zwegen, had Willem aan Daniël de helft van een kartonnen kokertje om kosmetiek voor je-haar in te bewaren, dat hij van zijn broêrs kamer had gegapt, gegeven, om dat om de sigaar heen te houden, als hij een trek deed en daardoor de gloed van het vurige rontetje erger werd. Willem-zelf gebruikte de andere helft van het kokertje. Als ze geen trekjes deden en de sigaren stil in hun handen hielden, hielden ze de halve kokertjes in hun andere handen en de sigaren met het vuur naar hun lijven gekeerd, zoo dat niemant uit de verte er iets van merken kon.

— Nou, wat dunk je d'r van? zei Willem weêr, waarom zeg je niks?

— Ja, wat zal ik t'r van zegge! zei Daniël... nou, ik zal maar in-eens rond-uit zegge: als je bedoelt dat je dat met míjn wil hebbe, dan kan 'et niet... niet, dat ik iets tégen je heb, maar ik héb al een bizondere vriendschap, en met twee te gelijk, dat gáat niet.

— Nee, dat begrijp ik, maar ik bedoel ook volstrekt niet met jouw, zei Willem, vernederd om dat Daniël hem weigerde wat hij geen-eens had gevraagd.

— O zoo! nou, hoû-je maar bedaard, zei Daniël, je hoeft niet boos te worde.

Toen hielden zij zich weêr allebeî stil, de kokertjes met de sigaren er in voor de monden, kijkend naar

den duisteren grond, al-door rookend met snelle trekjes achter-mekaâr als om zoo-doende beter na te denken.

— Nou, zei Willem, nou zal ik je zegge met wie of 'et is, maar je mot me eerst belove, dat je 't niet gek zal vinde en me niet zal uitlache, want ik méen 'et heel ernstig.

— Nou? zei Daniël.

— Nou, 't is met... Willem begon zenuwachtig te lachen... ja, maar, je mot 'et niet gek vinde, zeî hij weêr, wacht, ik zal 'et liever opschrijve...

Daniël lachte: je bent gek, kérel, wat mankeert je toch? Maar Willem liet hem zijn sigaar vast-houden, kreeg een ouden verslonsten brief uit zijn binnen-zak en een potloodje uit zijn broek-zak, hield den brief tegen den boomstam en woû schrijven gaan, maar hij kon niet zien.

Nu deed Daniël zijn hoofd met zijn sigaar er-in dicht-bij den boom, en trok telkens erg. Over het vuile brief-papiertje kwamen op die manier dadelijk weêr verdwijnende, rood-gele gloedjes; in die gloedjes schreef Willem met draderige verwrongen letters den naam van den grijzen-jongen.

— Scholten? beê-je gek? fluisterde Daniël luid, die lange zwarte filozoof?

— Nee, zei Willem, beê-je gek, je-weet wel, die Scholten van de vijfde hollandsche.

— O, bliksem! nou weet ik wie je bedoelt, ja-wel, nou, dás best... dan mot je maar zien dat je 'n 'et van 'em gedaan krijgt.

Zij spraken nu snel, regelmatig fluisterend, zonder elkaâr in de rede te vallen:

— Nee, dat is 'et 'em juist, jij mot dat zaakje voor me klaar spele.

— Ik? maar Willem, míjn gaat 'et toch niet ân!

— Nee, as je 't zóo neemt, gaat 't jou ook eigelijk niet ân, maar ik woû je dat vrage om dat je me vrind bent.

— Nou, ik wil wel, zei Daniël, ... 't is goed, dan zal ik 'et voor je vrage ... maar, zeg 'es, kén je Scholten wel ten minste? ... Nee, hè? ... Nee, dat dacht ik wel ... nou, zie-je, dan gaat 'et toch zoo maar niet, ... als je 'n 'em nog niet eens gesproken heb, dan kan ik 'em toch niet gaan vrage of-i wel van je wete wil ... hij zoû me in me gezicht uitlache.

— 't Is waar, zei Willem, maar, weet-je wát? Maak jij dan dat ik 'em eerst 'es spreke kan, en dat wij mekaâr leere kenne.

Zóo spraken ze af. En hierna begon Willem, die zich nu een beetje leêg voelde in zijn denken, als had hij iets heel kostbaars weggegeven, en die in zijn gevoel spijt had over wat hij had gezegd, al vond hij het met zijn verstand ook goed, dadelijk over iets anders te spreken, als om Daniël te beletten al te erg te denken over de besproken zaak. Hij ademde zwaar, tjilpte éens met de tong en de binnen-wangen, zoo als men doet om wijn ná te proeven, en zei, vroolijk fluisterend het nieuwe onderwerp áantastend:

— Rook-je lekker? ... Kijk, kijk, kijk de rook 'eris na bove gaan ...

Het gezicht schuin op, zag hij den zacht-grijzen rook opwriemelen en verwademen in den vollen harden nacht van het geboomte.

— Ja, heel lekker, zei Daniël, 'et zijn goeye sigare, hoe kom je d'r ân?

— Nog van huis, zei Willem, ik heb t'r 'n heeleboel meêgebracht, ik heb t'r nog al tijd óver.

Ze bekeken nu allebeî hun sigaren, ze wendend en keerend in hun rechter handen, de sigaren met het vuur-rontetje naar boven onder hun kinnen heen en weêr doend, om zoo den rook beter heelemaal en erg onder tegen hun neuzen in te krijgen en ruikend te proeven, zoo als zij de groote jongens hadden zien doen. Daniël

rookte weêr door, Willem tuurde in het korsterig vuurtje, maar voelde een hitte onder zijn neus, en stak de sigaar weêr in zijn mond.

— We worde niet gesnapt, zie-je wel, zei Willem, 't gaat heel goed...

— Hee, zei Daniël, da's aardig, ik dacht 'r juist ân.

Allebeî voelden zij zich nu gemakkelijk, gezellig door dat hun toestand hun plezierig bewust werd. Zij dáchten er nu eerst eigelijk goed aan, wat zij hier zoo deden, en lieten zich luitjes gaan om daar nu goed op in te denken.

— 't Is toch aardig, hè, zei Daniël, wáarom of 'et nou toch eigelijk verboden is...

— Ja, dat weet ik niet, zei Willem, maar och, wat kan 'et óns schele, wij doen 'et tóch as we wille.

Willem en Daniël spogen al-door op den grond van den onaangenamen tabaksmaak in hun monden. Daniël was buiten de heesters gegaan, op de opene plaats, keek peinzend naar de sterren. Zijn lippen bewogen.

— Wat doe-je? vroeg Willem.

— Ik tel de sterren, ... maar 't gaat niet, je komt er niet verder meê, want je kan ze niet uit mekaâr houë... Willen we weêr na binne gaan, de rekreatie zal niet lang meer dure.

— Wacht nog eve, eve me sigaar oprooke, zei Willem.

Daniël kwam weêr bij hem staan, en vroeg gewoonweg, als hadden ze over niets anders gesproken:

— Zeg, hoû je nou wezelijk veel van die Scholten, of hoe zit 'em dat?

— Ja zeker, vreeselijk veel, dat is te zegge, ... ja, ik hoû vreeselijk veel van 'em, maar je begrijpt me, onzedelijkheid zou ik niet wille doen... ik bedoel niet van onderen an 'em komme, niet mijn hand in zijn broek steke, ... want je mot natuurlijk fatsoenlijk blijve... Ik wil alléén bizondere-vriendschap met 'em hebbe.

Willem sprak gauw, en hij had weêr die woede van eigelijk volstrekt niet te weten wat eigelijk de onzedelijkheid mocht wezen, die hij zoû kunnen doen als hij nu eens wél wilde. Maar het deed er niet toe, hij zoû Scholten hebben, al was 't dan ook om te zoenen alleen, en de jongens zouden het bijna allemaal weten, natuurlijk, want er zoû over gesproken worden, hij zoû nog meer gaan rooken, met Daniël en anderen, en andere heerlijke dingen doen. En ieder-een zou zeggen, dat hij een bizondere groote jongen was, die heel wat durfde.

Een kleine wind begon door de binnen-plaats te waayen. De twee jongens zwegen, Willem was alleen met zijn gedachten, met zijn wilde hoop. Hij ging met zijn rug naar den wind staan, zette zijn linker arm krom uit, de hand op de heup, en rookte, het hoofd trots in den nek gedrukt, met groote langzame zwaayen van de rechter hand, zijn sigaar-eindje, waarvan hij het kokertje af had laten vallen, bewegend in de zwarte lucht, zware rookscheuten fel uitblazend.

VI. BOOM-KLIMMEN.

BOOM-KLIMMEN.

In den middag van den volgenden dag zag Willem Scholten staan op de koer, met zijn rug naar het terras, waar Willem afkwam. Het was al tegen het eind van den speeltijd, Daniël kón al gesproken hebben.

Willem zag Daniël staan aan den anderen koer-kant. Hij woû eerst naar Daniël gaan, om hem te vragen óf-i al gesproken had, maar tóen voelde hij dat liever niet te willen weten, liever in een vreugde-volle onzekerheid, een kittelende, streelende onzekerheid, Scholten voor-bij te willen gaan.

Hij trad voort tot aan de stoep, ging langzaam de stoep af, en wachtte weêr. Toen zag hij Scholten hevig, zoo als hij in de verte stond met zijn grijzen rug en sappig-bruine achterhoofd. Hij zag hem zoo hevig, dat-i hem bijna voelde met zijn oogen. Hij zag hem daar zoo in 't grijs als meer tastbaar, meer afgerond, harder, dan de gronden van onderen en de boomen boven en de jongens aan de zijden. Hij zag hem als-of hij alléén er eigelijk wás en de heele omgeving als iets onwezenlijks, iets geschilderds om hem heen.

Toen dacht hij niet, maar voelde zich in-eens gaan hollen naar waar Scholten stond, Scholten voor-bij zonder naar hem te kijken; maar toen hij merkte zoo ver te zijn, dat Scholten hem zien moest, om dat Scholten natuurlijk keek naar wie hem daar zoo hard vlak voor-bij holde, voelde hij Scholtens kijken als-of hij

een ontstoflijken slag tegen zijn hoofd kreeg te gelijk met een gespannenheid van-binnen waarin hij zijn gebit samenklemde, zoo als iemant zich stevig op-stelt als iets bizonder plechtigs en noodzakelijks met hem moet gebeuren.

Van de mattessen af, holde hij dadelijk te-rug, weêr zonder te kijken, een heel eind Scholten met zijn staande-te-praten kompanjie voor-bij, even willend stilblijven en zijn vaart vertragend, maar dan weêr dóorrennend, door zoo erg te bewegen zijn vreugde uit-vierend.

Hij bleef stil, even voor-bij het terras-gesteente, hijgend, zwetend, met zijn rug naar Scholten en de zijnen toe, denkend dat zij hem allen nu misschien stonden ná te kijken.

Toen keerde hij zich om; ter wijl zijn hart nog áanging en zijn hoofd nog zweette, holde hij weêr naar hen toe, hen voor-bij van het zuiden naar het noorden, toen weêr, van het noorden naar het oosten, van het oosten naar het zuiden, hoe langer hoe dichter langs het troepje, telkens pas stil-houdend als hij hen een heel eind voor-bij was, om zich door hen te doen merken en toch te maken, dat zij niet dachten, dat hij 't om hén deed, en al-door zonder ook maar even naar hen te kijken, zich met koortsige vreugde verbeeldend, dát zij naar hem keken. Hij verbeeldde zich dat zoo graâg, en vermoedde toch dat zij niet keken, maar hij wilde zich niet overtuigen, om dat-i dan zijn plezier kwijt zoû zijn. Eindelijk riep er een:

— Kijk tie 'ris gek ân 't holle zijn.... wat mot-i toch, loopt-i iemant na?...

Willem hoorde het, en keek toen uit zijn rooye gezicht met starende oogen naar de troep. Het was een jongen met glansende bruine krullen, als sieraden om zijn hoofd, die dat geroepen had. Hij stond vlak naast Scholten, en keek met Scholten naar Willem,

hun twee hoofden bij mekaâr schuin afgedraaid van de anderen, die druk over iets anders aan 't spreken waren.

De jongen lachte spottend naar Willem, maar Scholten en Willem keken mekaâr ook aan; Scholten andwoordde niet op den uitroep van zijn vriend, maar deed de oogleden neêr toen hij Willems blik had gehad, en lachte stil bedeesd. Willem andwoordde ook niets, hij liep eenvoudig weg, naar den anderen kant van de koer. Hij had wel even iets als een brutaal andwoord in hem voelen opkomen, maar hij bedacht nog bij-tijds, dat-i Scholtens vrinden ook voorloopig te vrind moest houden.

Hij liep nu de heele koerlengte over, naar den schietbaan toe, waar-i Daniël gezien had. Maar Daniël stond niet meer waar-i eerst stond, en Willem moest hem zoeken. Daniël stond, niet ver van hem af, met andere jongens te praten, maar Willem zag hem niet, want hij keek niet goed, om dat-i heelemaal ontroerd was door dat lachen weêr van Scholten. Lachte die jongen dan al tijd zoo bedeesd als-i met hém te doen had. Willem dácht nog verscheiden keeren de woorden „die jongen", toen zei hij het, heel zacht in zich zelf, om het plezier te hebben van zich dat te hooren zeggen: die jongen.... Zoû hij misschien ook al een beetje van Willem houden?... O, nee, want wáarom? Hij was mooi, Willem was leelijk.... en dan, hij kende Willem nog in het geheel niet, ja, maar Willem kende hem óok in 't geheel niet.... Je kon niet weten, je las daar over zulke vreemde dingen in de leesboeken, van jongelingen en meisjes, die mekâar op 't eerste-gezicht beminden.

Willem schrikte op uit zijn mijmering, door den dikken Hallemans, daar Baster nog al-tijd meê liep, die hem zoo in gedachten had gezien, en hem op-zij

tegen zijn lijf liep. Het was een goeye jongen, van een gemoedelijke plagerigheid:

— Zoo, Willempie, wat loop-jij daar zoo te denke .... Zeg, weet-je nog wel van onze weddenschap?

Willem leefde op, wild van binnen:

— Ja, zeker, andwoordde hij, als je wil, zal ik 'et dadelijk doen.

— Nou, da's goed, zei de dikke, en, zachter, als tot zich zelf alleen: dat wil ik dan toch wel 'es zien.

Willem had met dien jongen gewed, dat-i op de muur die tusschen de boskè-poort en de mattessen was, zoû klimmen en van daar af in den eersten dikken boom zoû klimmen die er een paar el van-daan stond. Zij gingen er samen naar toe, en Daniël, uit een hoek te voorschijn komend, liep met hun meê. Juist zag Willem, dat Scholtens kompanjie, die een spel ging beginnen, dichter bij den boom was dan eerst. O, dacht hij, as die ook 'es kwamme kijke! Toen fluisterde hij naar Daniël:

— Zeg, heb-je al gesproke ....

— Nee, zei Daniël, nog niet, maar ik heb t'r wat anders op bedacht ....

— Wat hebbe jullie toch same, een gewichtig geheim zeker, zei de dikke jongen, die aan Willems anderen kant liep, luid.

— O nee, volstrekt niet, zei Willem, 'et is over 'n stuiver, die ik nog van 'em krijg.

Zij kwamen bij de muur, Willem deed een sprong, hing zich aan de muur aan zijn vinger-handen, heesch zich op, pakte den achter-kant van de muur, zijn voorarmen over de muur heen gestrekt, deed zijn knieën op de muur, rees op en stond, zich met de linker hand aan de steenen overhuiving van de boskè-poort steunend. Toen keek hij naar beneden en zag dat Scholtens kompanjie daar áan-kwam, daar vlak bij hem, onder hem, was. Zij drentelden aan, de monden in lachen open-

gespleten, de oogen tintelend, bruin, blauw, Willem bekijkend, aardigheidjes naar hem opschreeuwend:

— Kijk tie daar 'es staan.... wat mô-de gij daar toch .... die wil zeker z'n nek breke.... hallo, voor-uit! spring d'r af.... wacht, ik zal 'em 'es in z'n kuite gaan knijpe....

Scholten zelf stond 'n beetje naar achteren, stilletjes lachend, zonder te schreeuwen, een beetje bedeesd een anderen kant uit kijkend als hij Willem naar hem zag kijken. Willem andwoordde de schreeuwers niet, hijgde nog van het opklauteren, wachtte.

De dikke, met wien hij gewed had, en die achter de anderen stond, riep:

— Nou, voor-uit, laat nou 'es zien wat je kan.

Willem keek naar den tak, die hoog was in het leêge ruimte-vak, dat op den lagen als waggelenden grond stond. Maar de tak was zoo ver, hij zoû nooit durven, en toch moest 't nu om dat de grijze-jongen keek. Nog wachtte hij en voelde in zijn hoofd het leed van het aarzelen, en werd ontroerd zonder dat-i zelf wist waarom, als zoû-i gaan huilen om zijn heele leven. Hij hoorde de verre koergeluiden, dadelijk woei een windje door den grooten boom vóor hem, hij keek neêr en het was of het windje de aandacht had verwaaid. Een paar jongens keken een anderen kant uit, de grijze keek schuchter meê, anderen praatten en lachten met mekaâr over andere dingen. Er keerden er zich al half af, niet meer om Willem denkend. Hij zag dat, en 't was net of een groot verdriet, ergens ver van-daan, over de hoofden der laag-staande jongens heen, tegen hem en in hem zoû komen. Toen, als om dat verdriet te ontgaan, als om hem te redden van een hopeloos verderf, slingerden zijn leden hem weg van de muur en hingen hem aan den boomtak zonder dat-i 'et wist. Hij merkte pas weêr toen-i al hing en zich opwrong om hooger den boom in te komen. Hij heesch zich

hijgend op en zag niets dan den om-beenden boomstam, waar-tegen zijn lijf opschuurde, en de door zijn handen gevatte takken, en hoorde de jongens beneden in hun handen klappen en bravo-roepen en schreeuwen woorden, die de wind verwoei.

Eindelijk zat-i op 'n tak en gluurde door het gebladerte naar beneden, nu zoû hij den grijzen jongen stellig aandachtig, bewonderend, zien kijken. Maar er waren alleen plekjes koer-grond door het gebladerte heen te zien, heele kleine plekjes, die er, onder de waayende blâren, dan weêr waren en die dán weêr weg waren. Het woei erger, bij vlagen, met lange poozen er tusschen. Zóo kwamen er grootere stukken koer-grond te zien, nú moest Willem gauw kijken, nú zoû hij hem zien.... Maar hij zag hem niet, hij zag den leêgen grijzen grond, de wind ruischte om hem heen, onder hem door, de bebladerde takken wuifden ritselend, vreemd bewegend als door een inwendige kracht, als een aan-houdende stameling van zich nooit volvoerende bewegingen, als wenken van een blinde, even verroerende en dan weêr strak.

Toen wist Willem, dat de jongens weg waren, de grijze en allemaal, en dat hij daar zat zonder dat iemant om hem dacht. En de grijze ook niet. Die liep nu ergens te draven misschien op de koer, en dacht niet om Willem,... en zoû nooit meer om hem denken misschien.

Van dien leêgen grond, door de dwarrel-dwalende en rillende blaâren, kwam een huivering in hem op en werd tot een angst-verdriet van daar zoo alleen te zijn. Nooit zoû de grijze jongen iets van hem weten, iets van hem willen weten... de grond was ver, de grond was diep, er was een open leêgte tusschen zijn voeten en den grond, hij zat hier zoo hoog, van allen weg, niemant, die naar hem keek, niemant die naar hem óm-keek,... de boom stond stijf en stil, met de takken

als verwrongen armen, stug van harde vastheid, . . maar de buitenste takken bewogen en leefden, zoû de heele boom niet leven gaan, en hem gevangen houden en opvoeren hoog boven diepten met waters . . .

En in de koude bangheid van een vlucht voor spoken, klauterde Willem het getakte af met voeten, die, bij het raken van den boom, als vol sissende angst waren, als van gloeyend ijzer dat in water stoot, en zich telkens verbeeldend dat hij zijn voeten verstuikte.

Hij liet zich glijden langs den korzeligen stam, die zijn broek opstroopte tot boven de knieën, tot hij vuil en verdrietig op den grond stond, met groene vegen en zilverige mos-festoentjes op zijn hes en heete tintelende handen.

VII. DE VERKLARING.

DE VERKLARING.

Den tweeden Oktober zat Willem in den trein tusschen Venlo en Gladbach. Het was de dag, dat zij 's avonds terug moesten zijn van de groote-vakancie, en hij reisde met de drie jongens de Vrij, Daniël, Herman en Adriaan.

Zij zaten met z'n vieren in de tweede-klas. Herman en Adriaan reden achter-uit en tjilpten in stilten met de lippen, en keken met een behagelijkheid van volwassenen naar de sigaren in hun handen, die zij dan met het vuur naar boven hielden en weêr neêr zwenkten, zich voort-durend bewust dat zij de oudsten van de vier waren en dat zij daarom dus ook als van zelf uit verstandigheid achter-uit reden, wetend zoo als de groote-menschen dat weten, dat achter-uit te rijden het best is tegen de stof, tegen de rook, tegen den wind; zij hadden er met Willem en Daniël niet over gesproken, zich stil in hun hoofden voor zich zelf verontschuldigend dat zij er niet over spraken om dat ieder-een vrij moet zijn en ieder voor zich weten moet waar hij zal gaan zitten, maar eigelijk ook om al-door het bewust-zijn te kunnen behouden, dat zij meerder en volwassener waren.

Willem en Daniël reden voor-uit, Daniël uit blufferige aardigheid een sigaar en een sigaret te-gelijk rookend, Willem fel-rookend, telkens, om zoo hevig mogelijk te kunnen blijven dóorrooken, slokjes konjak slurpend

uit de veldflesch, die aan een groen koord om zijn lijf hing.

Willem zat, met zijn hoed af, met zijn achter-hoofd tegen het venstergordijntje, zijn rug tegen het stukje schot naast het portier, zijn beenen recht-uit over de geel-grijze bank gestrekt. Hij was al zoo gaan zitten toen Daniël nog lang niet bij het andere venstertje, maar nog veel meer in 't midden van de bank, zat. Want 'et kon hem niet schelen of-i toen, door zijn beenen recht-uit te strekken, zijn voeten tegen Daniël z'n billen had aan gedaan en of Daniël daar-door de vuile zool-moeten van zijn schoenen tegen z'n nieuwe broek had gekregen. Ze hadden 'em genoeg geplaagd, de drie broêrs, van Amsterdam af al, en niks kon 'em niks meer schelen.

In Amsterdam was Willem, 'n beetje bedremmeld, en zich er op verwachtend, dat er wel iets gebeuren zoû, in het station gekomen, want hij zag er nu heel anders uit als vroeger, en de jongens zouden 'et dadelijk zien natuurlijk. In deze groote-vakancie was het lang-gehoopte eindelijk gekomen: hij was heelemaal 'n meneer geworden. 't Was nog wel geen pandjas bepaald, maar dat hóefde ook niet, en vooral op-reis niet, en op-reis juist verwachtte hij de eerste groote plezieren er van. Want 't was lang zoo'n buisje als vroeger niet meer, dat eigelijk weinig meer was dan 'n kiel en dat precies op een aanneems-buisje leek; nee, 't was nu een echt billetikkertje zoo als groote heeren het ook dragen, met twee rijen knoopen en breede lappellen, en een broek, een lange natuurlijk, van de zelfde stof, er bij.

Maar de kleêren, dat was het ergste nog niet, het ergste waren zijn haren. Hij droeg een slap rond hoedje en daar kwam van-voren onder-uit: ponnie-haar. Want hij had het ponnie-haar volstrekt willen houden

zoo, toen de kapper in de Kalverstraat 'et 'em gemaakt had.

Anton, z'n broêr, had 'em de eerste ochtenden geholpen, om 'et niet te plakkerig en óók niet te kroezerig te hebben, en eindelijk had-i zelf z'n nieuwe kapsel kunnen maken, heelemaal zoo als-i 't wou hebben.

Maar hij had er bittere onaangenaamheden door gehad: z'n vader had, den eersten ochtend dat-i er meê beneden kwam, tegen z'n moeder gezeid: Kijk 'eres wat 'n fatje, en daarna had z'n vader, lacherig en plagerig, uit flinkheid, z'n hand door Willems haren gestreken en het heele kapsel in de war gemaakt; het eenige wat Willems verdriet toen getemperd had was geweest, dat z'n vader z'n handen daar leelijk vochtig vet door waren geworden, door al het water en de pommade, die Willem er in had gesmeerd.

Toen-i, elken dag wéêr, met zijn ponnie aan 'et ontbijt kwam, was z'n vader er eindelijk aan gewend, vooral ook om dat broêr Anton het zoo erg goed vond.

Maar aan het eerste familie-dineetje was 'et nog een ándere vernedering en ergernis voor Willem geweest, want, na dat de menschen al raar gekeken hadden, met snel ingehouden oog-staar-lachjes, was iemant, toen 'et heele gezelschap zát, er gewoon hard-op over beginnen te spreken; toen hadden ze allemaal naar hem gekeken, en z'n oom, de vader van Kop-en-Kont, had gezeid: ja, als-i nu nog mooi ponnie droeg, maar dit is niet mooi, 't zijn net bezemstelen, toen had 'et heele gezelschap gelachen, en dat gezegde van die bezemstelen, door dien oom ernstig gezegd, ter wijl-i Willem lang-durig aandachtig bekeek als-of-i een paard of een hond was, kwam Willem elken ochtend daar-na weêr te binnen als-i nog korzelig van nuchterheid was.

Gelukkig, dat Agnes er niet bij was geweest; die leê nu ook school en háar vakancie was toen nog niet begonnen; maar als zij er geweest was zoû 't bepaald

onverdragelijk naar zijn geweest, niet om dat-i verliefd op t'r was, want hij was al lang niet meer verliefd op t'r, maar om dat-i verliefd op t'r geweest was, en 't zoû geweest zijn als of hij, hij heelemaal, zoo as-i was, zoo as-i geweest was en zoo as-i zijn zoû, iets belachelijks werd, en zij zoû misschien in haar eigen om zich zelf hebben moeten lachen, dat zij zich vroeger met zoo'n belachelijk jongetje afgegeven had.

Maar, al was Agnes er bij geweest, en al waren er nog een heeleboel andere menschen bij geweest, dat was allemaal niets, want de groote triomf van zoo als hij nu was, van zijn nieuwe zelf, verwachtte hij van zijn te-rug-komst bij de jongens van school.

Hij dacht niet na over wat zij nu precies doen en zeggen zouden, hij had alleen vaag in zich de gedachte, dat zij op een voor hem plezierige manier verbaasd zouden zijn en hem met meer achting of zoo, als iets aanzienlijkers dan vroeger, zouden bejegenen. En nu was de te-leurstelling vreeselijk geweest, want de eenige, die hem goed gezien hadden tot nu toe, waren de De Vrijen, en die hadden niets gedaan dan lachen en plagen.

Zij hadden met z'n vieren voort-durend zitten rooken, zij rookten al in het station in Amsterdam, en hielden maar niet op, om dat 'et de laatste dag was, dat zij vrij waren om te rooken zoo veel als zij wilden; en van naast de sigaren gooiden ze uit de monden hun koude plagerijen naar Willem. Herman, de oudste, was begonnen:

— God-Allemachtig, kijk tie d'r 'es gek uitzien! Zeg, jonges, Adriaan, Daniël, kijke jullie toch 'eres.

Willems verdriet was kort en heftig geweest, een kostbaarheid, een heerlijkheid, een aanzienlijkheid, die hij om zijn lijf heen voelde tot boven zijn hoofd, was bij dien eersten volzin van Herman weggevallen naar de vloer. Dat voelde-n-i ter wijl-i Herman star aankeek,

zonder te lachen of boos te worden. Want nu zij 'em zoo gek vonden, zouden ze hem allemaal gek vinden, en zijn heele zelf zoû zoo lang-i bleef zoo als-i nu was en zoo plezierig had gevonden te zijn, belachelijk zijn, dus min, minder dan de andere jongens, die niet belachelijk waren. Adriaan en Daniël waren in de wachtkamer ook dichter-bij gekomen en hadden ieder iets onaangenaams gezeid. Willem andwoordde dan niets of zeî iets flauws te-rug, dat zij nog leelijker waren dan hij, of zoo, met telkens de nieuwe kleine scherpe woede over dat-i niet anders te andwoorden wist onder tegen de groote woede om zijn vernedering in. En gedurende de heele reis begonnen ze d'r telkens weêr van na dat ze over iets anders gesproken hadden, voor-al als ze uit moesten stappen aan stations, waar de menschen Willem weêr zouden zien:

— Zeg, zie-je wel hoe of ieder-een je aankijkt, ... kijk, zie die dikke meneer daar, die heeft je daar-zoo ook al uitgelache, hij vond je nog gekker as-i zelf is ....

Willem werd niet driftig, niet één maal, ook niet bijna-driftig, dat-i 't in moest houden of zoo, maar hij pakte zijn woede op, als een voorraad in hem, en bij elke narigheid, die ze zeiden, kwam er een nieuw pakje, dat telkens opbolde hooger in hem, tot een zwaren, een onverzetlijken wrevel. Want hij had stil de hoop gehad, dat nu, door dit pak, en door zijn ponnie-haar, zijn aanzienlijke bekendheid op de school zoo hoog mogelijk zoû worden. Hij was verleden jaar al zoo veel meer geweest dan het eerste jaar, en nú, had-i gedacht, zoû-i nóg veel meer worden dan verleden jaar.

Hij begon aan zijn vernedering en woede iets aangenaams te vinden; telkens als er weêr wat bij kwam vond-i 'et prettiger; want nú zóû-i zooveel meer worden as-i zich had voorgesteld, nu zoû-i, door die woede juist, zéker zoo worden, want hij stond nu voor niets meer, niets kon hem schelen, hij zoû âlles doen.

Hij had, tot nog toe in den trein, geen tijd gehad om te denken aan de vakancie, die uit was, of aan wat anders, om dat-i heelemaal vol was door de vernederingen en de woede. Maar nú, tusschen Venlo en Gladbach, toen de trein als schuin-omlaag zwenkte door het snelle rijden, en-i z'n beenen van de bank moest nemen en op den grond zetten om niet op-zij te vallen, kreeg-i plotseling de herinnering van toen, nu al weêr zoo lang geleden, de trein ook op deze plaats zoo schuin ging en hij met de familie Meerel zat. En als om te weten hóe lang dat al geleden was, begon hij de dingen te her-denken, die in dien tijd al-zoo waren gebeurd.

Zoo kwam hij los uit het tegenwoordige, uit het dadelijke leven van buiten-zich waarnemen en het waargenomene bedenken, en schokte plots geheel in het zuiver inwendige leven.

Als een stekelende ruisching steeg het van beneden, door zijn beenen en romp, als een schrik, als een omwenteling van zijn wezen, want hij had er de heele reis lang al over moeten denken, dat-i ook gedaan zoû hebben as-i niet door de plagerijen hevig in het tegenwoordige, in het buiten-hem, was te-ruggehouden geweest, en nu kwam 'et zoo in-eens, nu 'et al zoo gauw wezelijk gebeuren zoû, zijn weêr-komst op school, zijn weêr-zien van Scholten.

Maar: Scholten, die naam, wat klonk dat weêr raar, vreemd nog al tijd, belachelijk bijna, zoo belachelijk, dat hij voelde als-of-i zijn liefde dood zoû lachen as-i nog meer om dien naam dacht. Want als-i dien naam sprak of dacht, merkte-n-i den toestand als-of-i een derde was, die er niet bij hoorde en van buiten af in hem en in zijn liefde keek, dan dacht-i Scholten als een gewonen schooljongen daarginter, de zoon van 'n meneer Scholten, die op de vijfde hollandsche was, en dan was 't vreeselijk gek, dat-i op zoo'n

jongen verliefd was. Maar daarom wilde-n-i ook aan den naam niet denken en om al wat daár meê te maken had, en wilde hij alleen zich zijn geliefde verbeelden, zijn oogleden neêr doen en hem dan vóór zich stellen: het grijze lijf mollig, zacht, zoo zacht, dat 't leek, als-of-i geen onder-goed aan had en zijn wezelijke lijf zachtheid, donzigheid doordrong in zijn kiel; het hoofd met de glansende bruine haren, de blauwe oogen, de groote roode lippen, de dikke wangetjes. Maar toch niet zóo, woû-i aan 'em denken, niet denken aan kleine stukjes van den grijze-jongen één voor één, maar aan hem denken zoo als-i hem in zijn geheel vóor zich zag en dan dat warme, dat brekend warme voelen, dat tintelende verlangen... Hoe was 'et t'r ook meê gegaan?...

Hij had, sinds-i in die boom toen was geklommen, dat gekke geval toen met Hallemans, toen Scholten z'n heele kompanjie was komen kijken en nader-hand zoo in eens weg was geweest, om zoo te zeggen niets meer van Scholten gehoord of gezien, ja, hij had 'em nog wel gezien, maar hij had geen moeite meer gedaan om kennis met hem te maken, om met hem om te gaan. Waarom, waarom was dat zoo in-eens uit geweest? Ja, dat wist-i niet. Toen al de jongens en ook Scholten weg waren geweest op 't oogenblik, dat-i juist dacht dat ze allemaal naar hem aan 't kijken waren, — toen was een wrevel tegen Scholten in hem gekomen, en zijn liefde had hij niet meer gevoeld. Het was op-eens weg geweest en den heelen zomer weg gebleven, den heelen langen zomer, tot aan de vakancie.

De eerste week was dat vergeten heel gemakkelijk geweest en als van-zelf gegaan. Toen was er spijt gekomen; als Willem Scholten zag, kwam de spijt op, dan was 't net, als-i Scholten zag kijken, of die ook spijt had, dus of-i 'n beetje van Willem was begonnen

te houden. Dan werd in Willem de spijt hevig, en hij bezag den rug van den grijzen jongen als een plaats waar-i iets verloren zoû hebben, voor al tijd, iets innig dierbaars, waar-zonder hij nu leêg en arm was.

Dan begon-i voornemens te maken, lang bepeinsde voornemens, om tegen Daniël de Vrij te zeggen, dat-i nu toch maar weêr wél woû, dat Daniël nu toch maar weêr voor 'em moest gaan spreken. Maar telkens als-i er met Daniël over zoû beginnen, stuitte hij tegen den wrevel, als een zwarte staak in zijn gedachten, dan was 'et ónmogelijk om te spreken, om dien wrevel te overwinnen. Hij werd er naar van, half ziek, benauwd, liep lange kwartieren alleen, wanhopig, te slenteren over de koer; hij begon er van tegen Daniël: zeg, ik heb je wat te zeggen, maar als Daniël dan vroeg: nou, wat tan?, dan wilde het weêr niet, dan bleef hij even stil ter wijl Daniël verwonderd keek, en zei dan iets anders, en 't was hem dan onverschillig of Daniël ook al merkte, dat-i eerst iets anders had willen zeggen dan wat-i nu zei.

Zoo had 't den heelen zomer geduurd, tot aan de vakancie, de reis en de thuis-komst. Maar toen, den zesden dag van de vakancie, had-i in-eens de ontroering gekregen op zijn kamertje thuis. Hij voelde zich ellendig alleen, keek rond, en zag alleen vierkante wanden. Was de grijze jongen er dan niet, met zijn rug, dien hij zien kon, dien hij elken dag zag, stom en hem niet kennend, maar toch wezenlijk en aanwezig. Neen, die was nu niet hier, natuurlijk niet, 'et was immers vakancie, en hij was ook naar huis gegaan, een anderen kant uit.... dus kon Willem 'em niet meer zien....

Toen was Willem gaan doen, wat-i zich nu zoo benauwend en angstig herinnerde, hij was voor zijn tafel gaan zitten, een velletje postpapier er op, en was

zonder dat-i 'et wist den brief begonnen met het zetten van „Amsterdam" en de zooveelste van de maand boven-aan. En toen had-i geen naam of zoo durven zetten, want de mogelijke belachelijkheid daarvan proestte angstig-lachend door zijn lichaam en huiverde uit zijn oogen neêr op het papier. Hij had den brief geschreven, wachtend, den pennehouder-punt aan de lippen, en dan weêr voort gaand, met te groote en te kleine letters en scheeve regels, schrijvend over vriendschap en liefde en hij wist niet meer wat.

Hij had geen andwoord gekregen. Hij was elken dag naar de brievenbus geloopen, dalend door het huis in een geglij langs de trapleuningen, zich overgevend aan zijn woedend verlangen en springend van vier en vijf treden, dat zijn voeten van-onderen er tintelend van pijnden op de portaalvloertjes, en telkens te-rug met leêge handen en een vadsige lammerigheid door de leden . . . . Zoû de jongen ook ziek zijn, zoû de jongen ook dood zijn?... Zoû de vader hem den brief misschien niet gegeven hebben?... Maar was die brief dan zoo gek? ...

En nu, in den trein, nu hij hem zoo gauw weêr zien zoû, wilde hij zich den brief herinneren, woord voor woord, maar kon 'et niet. Hoe was-i ook-weêr begonnen? Hij wist 'et niet meer. Wât had-i toch ook weêr geschreven? Zijn oogleden trokken zich op, de oogovaaltjes verwijdend, in zijn starend gepeins.

De telegraafpalen, naast de venstertjes, schokten bij rukken voorbij, de venstertjes knorden korzelig, donzige rook vlaagde dwarrelend langs de raampjes, de treingillen kreetten wanhopig om de hoofden, de drie anderen rookten zwijgend en bliezen den rook uit in kabbelende scheutjes, die bleef hangen en waren de hoofden omnevelend, waarin de oogen, nog koud van het plagen, meêdoogenloos keken, nâturend den rook als zonnen ze

er nieuwe trijteringen uit op, en over de wissels timmertangde de trein en raasde met een smidshal-raderend lawaai langs de donkere stations met hun kijkende roerloze poppen, en snelde met trillende glazen de leegte weêr in van kleine verten en lage huivende luchten, en leek bij aanloopen te stijgen en te dalen met wagens wankelend van vaart, — en hij kón zich maar niet herinneren, de hersens werkten niet, er was alleen een leegte, waarin zijn zoeken puntend píkte als een haak in een nacht.

Willem had de vakancie niet geleefd, want al tijd had-i 'et verlangen gehad, tot laat in elken nacht. En nu snelde hij voort, onbewegelijk snellend naar waar de grijze jongen zijn zoû. Maar hij woû niet, want hij woû hem niet zien.... Maar hij kon niet meer te-rug, het ging al tijd voor-uit.... de trein zoû stil staan, hij zoû hem zien, dien zelfden dag nog, ja, vóor-i weêr alleen in bed lag.... Maar 'et kón niet, neen, hij kon 'em niet te-rug zien, want zoû de grijze-jongen niet láchen misschien?

Twee weken na zijn aankomst, was Willem aangenomen in de kompanjie van de kleinen, waar Scholten in was. Daniël de Vrij, die zelf ook meê in de nieuwe kompanjie kwam, had de zaak in orde gebracht.

Hij wachtte nu Daniël 's middags na het dinee, die 's ochtends om tien uur met Scholten over Willems zaak gesproken had.

Willem wist dát-i 'et gedaan had, want hij had ze staan te beloeren door een venster in de studie-zaal, ter wijl zij over de koer liepen, met naar den grond gebogen hoofden, Daniëls hoofd bleek en ernstig, Scholtens hoofd rood en schuchter. Het moest Scholten erg verrast hebben, want Willem had Scholten om

zoo te zeggen nog niets laten merken, hij had 'em bijna nog niet gesproken, en alleen geprobeerd hem iets te laten merken door zoo zacht en lief, zoo beleefd eigelijk, tegen hem te doen als geen van de andere jongens deed, door een kajee op te rapen dat-i 'es had laten vallen, door, als ze op een rij liepen en er was ergens een doorgang te nauw voor allen te gelijk en Scholten moest even achter blijven om de anderen éerst te laten gaan, door dan ook, naast hem, achter te blijven, om hem zoo dat even-achterblijven minder onaangenaam te maken; maar van al die dingen leek Scholten eenvoudig niets te merken. Hij was alleen nederig tegen Willem, en hij had geen enkelen vriend, waarmeê hij meer omging dan met de anderen, ook werd-i nog-al geplaagd in de kompanjie. Dit waren heerlijke nieuwsen voor Willem geweest, die hadden gemaakt, dat-i Daniël gezeid had van nu, zoo gauw al, te spreken.

Daar kwam Daniël op de koer, de terras-trappen af, waar-onder-aan Willem hem stond te wachten. Dadelijk was de innige gemeenschap van het erge en heimelijke, waaraan zij allebeî dachten en waarover zij gingen spreken, in de lijven. De lijven voegden zich in zacht samen-zwenken naast mekaâr, de twee hoofden naar onder-voor gebogen, Willem met zijn oogen kijkend tegen Scholtens ooglid-bedekte oogen, die blikloos neêrkeken op den grond, — als om er zoo uit te trekken wat hij zoo graag gauw weten wou.

— Wel?, vroeg Willem.

Daniël andwoordde niet, maar keek op en weg, den anderen kant uit, als moest hij er zich op bedenken.

— Nou, vroeg Willem, wat heeft-i gezeid?

— Ja . . . e, hij begrijpt, geloof ik, niet goed wat je bedoelt. Hij zeidt maar, dat-i geen onzedelijkheid wil doen.

— Onzedelijkheid? nee, maar, ik wil ook geen onzedelijkheid, 't is alleen om de amitié-particulière, anders niet.

Terwijl Willem dat zeî, ging-i hevig boven zijn spreken stil in zijn hoofd denken aan wat er toch in godsnaam met die onzedelijkheid bedoeld kon worden. Hij woû voor Daniël niet weten, dat-i niet wist watof die onzedelijkheid was, en hij vroeg bibberig lachend:

— Zeg, wat denk-je dat hij bedoelt met z'n onzedelijkheid?

— Ja, dat weet ik niet, zei Daniël, dat jullie jullie handen in mekaars broeken zouden steken, of zoo, zeker.

— O, juist, zei Willem, nou maar, zeg 'em dan maar, dat ik dat in 't geheel niet bedoel en dat 'et héél wat anders is.

— Jawel, zei Daniël, maar je most 'et nou maar liever verder zellef doen, want hij roept tege mijn maar: ik verdij 'et...

— Nou, en as jíj dan zeidt: wat verdij-je, wat andwoordt-i dan?

— Nou, ja, dan zeidt-i nóg-'es: ik verdij 'et, en anders niet.

— Nou, weet-je wat, zei Willem, spreek jij er dan maar niet meer over, dan zal ik 'et nu zélf wel doen.

Hij voelde zich nu willen en zéker van de uitkomst als-i zélf nu handelen ging. Hij vroeg aan Daniël om verder heelemaal over de zaak niet meer te spreken, ook niet onder hun tweeën.

Dien avond in de studiezaal, heel stilletjes en bevend binnen de kromming van den over den lessenaar uitgelegden linker arm, schreef Willem op een half kajeeblaadje een brietje aan Scholten, met niets er boven, maar

'et begon zóo, dat-i Willems engel was en zijn geliefde, en dat Willem zoo gelukkig was, om dat hij uit wat Daniël de Vrij gezegd had, gemerkt had, dat Scholten toch niet heelemaal niets van hem weten woû, dat-i alleen-maar geen onzedelijkheid woû; en nu stelde-n-i 'em voor om morgen-middag na het dinee allebeî gauw weg te loopen van de jongens, eer ze uit de eetzaal kwamen, en dan mekaâr te vinden achter in de kerk, binnen de afschutting om den torentrap, die naar het orgel ging; dáar zoû Willem 'em dan alles uitleggen.

Hij vouwde het briefje in mekaâr zoo als-of er een dessert-ulevelletje in zat en, achter het zwarte rugvlak van den zachtjes-wegschuivenden suurveiljant heen, keilde-n-i 'et briefje, over den doorgang heen, op Scholtens lessenaar.

Dat was een schrik, die zwart-warrelend afruischte van den wijkenden professers-rug, het was of de professor móest óm kijken, éen even van hard gespannen angst, maar hij keek niet, en Willem zag Scholten weêr rood worden en het briefje open-maken.

Hij had allebeî z'n armen al onder tegen z'n hoofd aangezet en loerde schuin van achter de linker hand af.

Maar toen Scholten, die hem niet had durven aankijken, begon te lezen, keerde Willem gauw zijn hoofd naar voren, maakte een luifel van zijn handen tegen zijn slapen en boven zijn oogen, zoo nauw, dat-i door geen gaatje naar-op-zij en ook niet voor zich uit kijken kon, en toen zich heerlijk erg in gemeenschap met zich zelf voelend, ter wijl, door het gewichtige wat er nu gebeurde, de heele ruimte om zijn hoofd zich met druischende stilte vulde, waarin de hoest- en liniaalverleg-geluiden opklonken als in een put vol adem, tuurde hij hevig naar beneden op het kajeeblad onder zijn oogen.

Nú gebeurde het, nú las Scholten het briefje, nu wist hij het, nu dacht-i er over . . . Rollende en lachende

woelingen stegen in Willem om. Hij stak zijn tong uit en trok rare gezichten tegen het kajee. Hij klemde al-door zijn handen en woû lang zoo blijven zitten, op-eens de warmte van binnen-in-zich gewaar-wordend en die aangenaam vindend, hoorend zijn adem gaan, luisterend naar het gezuis in zijn ooren.

Na een heel lang tijdje deed hij zijn armen weêr af en neêr, waardoor-i zijn hoofd zóo bloot voelde worden als-of van alle kanten oogen er tegen keken, maar de linker kant, de kant waartegen Scholten nu waarschijnlijk keek, voelde aan als bibberend van gloeying, als een open gloeyend vlak, waar-tegen al de brandende zaal kleuren aan-lichtten, als een open smidse. Willem voelde den jongen kijken, hij liet zachtjes zijn oogbollen in de linker hoekjes gaan, draaide het hoofd heel evetjes, naar links, maar dan, toen hij voelde dat zijn oogen bijna Scholtens oogen konden zien, hield hij stil, wachtte in pijnlijk gestaar zonder iets te zien, en liet zijn hoofd langzaam weêr recht draayen.

Toen de studie uit was en de jongens in de stilte rijen naar de eetzaal liepen voor het soepee, voelde Willem zich heel zachtjes achter tegen zijn rug aangeraakt. Hij deed net of-i naar de rij aan d'overkant van den gang keek om zoo te zien, wie of er toch achter hem liep. Hij zag, dat 'et de grijze jongen was, een vreugde huiverde door zijn voet-wreven, schokte tot in zijn hoofd, toen hoorde-n-i op-eens weêr de stilte, waarin de voeten schoffelend stapten en 't was net of hij alleen leefde en of-i hooger was dan die twee lange jongensrijen, die als levenloze poppen voortliepen met hun gedweeë achterhoofden, hoofd na hoofd, zonder eigen wezenlijkheid in ieder voor zich zelf. Hij deed zijn handen op z'n rug om iets van zijn geliefde te raken, zoo zacht innig en zeker, in nog grooter vertrouwelijkheid om dat-i hem niet zien kon. De jongen stopte

een papiertje in zijn hand, Willem kneep 'et vast in zijn knuist, stopte het in zijn broekzak, en deed zijn hand toen nog 'es in zijn broekzak, om te voelen of 'et er wezenlijk wel in lag en 'et niet bij-ongeluk er uit was gesjord.

's Avonds na het soepee speelde de kompanjie cache-cache in de gangen. Van loopen kwam nu zelden wat in, want, klein-grut als deze heele kompanjie was, begonnen ze nauwelijks te loopen tusschen de rijen in of twee of drie piekten mekaâr, duwden mekaâr lachend, liepen tegen de anderen aan en kregen dan meppen en op-donders. Zoo liepen ze dan al weêr gauw tusschen de rijen van-daan en holden de gangen door en begonnen te spelen.

Er was een smalle uitbouw, een soort van halve vierkante pilaar in den noorder gang, aan den eetzaal-kant, die zij als verlospaal gebruikten. De lamp hing er juist schuin boven en vergeelde het muurwit. Daar stond Willem en daar zag-i weêr voor 't eerst den grijze komen. Hij wist, dat 'et briefje plezierig voor 'em was, anders had de jongen hem zoo zacht niet aangeraakt om 'et 'em te geven, hij merkte dat aan alles, aan de hoofdenbeweging van de loopende rijen, die zacht ging en vriendelijk, aan de vroolijk klinkende gesprekken, aan het zegenend-zachte geele licht, dat teeder schéen. Zij keken mekaâr in de oogen en hadden weêr dat versprietend blikken-versplinter tegenover mekaâr, door hun verlegenheid. Andere jongens stonden bij hen en Willem zei iets onverschilligs tegen den grijze, vroeg 'em zijn zakmes te leen om een puntje aan zijn potlood te slijpen, vertelde van zijn potlood en vroeg hem waar-i dat zakmes van-daan had. En, terwijl zij zoo spraken, als, om te vragen: „is 'et niet zoo?" of om te zeggen: „zie je wel?", zij in mekaârs

oogen moesten kijken, hadden zij weêr dat getril en verblikker, dádelijk bij het eerste kijken, dat wat anders de menschen hebben die mekaâr onaangenaam lang aankijken, dat als-of hun blikken braken, om dat zij, over het potloodje sprekende, allebeî plotseling merkten dat ze van mekaâr begrepen dat ze aan heel iets anders en bizonderders dachten.

's Avonds op zijn kamertje las Willem het briefje. Hij sliep nu op slaapzaal nummero-vier, op de tweede verdieping van het nieuwe-gebouw, bij de grootere jongens, en het toezicht was hier niet zoo streng. Zijn kamertje was ondiep en breed, het bed stond in de breedte, tegen het achterschot aan, dat met-een het achterschot was van het kamertje aan den anderen kant, dat tegen Willems kamertje áan was. Want er waren vier rijen kamertjes, tegen den noorder muur van de slaapzaal een, tegen den zuider muur een, en twee in 't midden tegen mekaâr aan.

Willem kierde zijn gordijn open, aan den kant waar geen suurveiljant was, het hoofd een beetje voor-over buigend, zoo dat het gordijn zacht zijn haar raakte, hield het gekreukelde briefje uitgespreid tusschen zijn linker duim en wijsvinger, en las het zoo, bij het duister-geele schijnsel van de verre lamp.

Maar het gordijn, dat hij tegen-hield met zijn hoofd, gleed zijn hoofd rond tot tegen den schouder, het briefpapiertje verdonkerend, dat Willem toen even niet verder kon lezen. Hij schrok, even, van de aanraking van het gordijn en voelde in zijn ongeduld-verzet als een angst die tegen zijn liefde sloeg, als-of die plotseling niet meer zoû zijn.

Hij deed het gordijn weêr kieren en las het door de kreukels met kleine schaduwtjes bezette briefje ten eind. Scholten schreef, dat-i wel woû morgen na het

dinee, dat-i eerst niet gewild had alleen om dat-i toen dacht, dat Willem dat andere, de onzedelijkheid, woû.

Dat hinderde Willem, dat hij zooveel van die onzedelijkheid leek te weten, waar Willem niets van wist. Hij was dus niet zoo veel jonger dan Willem, zoo veel argelozer, zoo veel minder mannelijk. Maar het geluksgevoel was zoo groot, dat dat kleine nare er in onderging. Willem streek het briefje glad, vouwde het toen netjes op, deed 'et in zijn touwkleurig zaktaschje en liet dat in den binnenzak van zijn hangend jasje glijden.

Daarna sloeg hij zijn bedde-dek op, kleedde zich uit, ging naar bed, zonder te weten wat hij deed, niets ziende, niets hoorend; toen hij lag zich pas weêr het tegenwoordige bewust wordend, zuchtend en hè hè zeggend van blijde gerustheid.

Toen lag hij lang met open oogen te mijmeren, zonder te zien, zonder zich iets voor te stellen, maar denkend aan zijn vreugde, met gedachten die er langs heen staarden zonder haar zelf te willen raken, haar alleen heerlijk en onbewegelijk vlak-bij voelend.

Maar in-eens merkte hij dat hij weêr uit het bed gebeend was en in zijn jasjes binnenzak stond te voelen. Hij ging er meê voort en haalde het briefje te voorschijn, dat-i weêr lezen wilde. Maar de lamp was al afgedraaid.

Toen ging hij op zijn knieën in bed zitten, deed het dek over zijn rug tot aan zijn hals, en een laken verder door, over zijn hoofd, en hechtte het laken met spelden boven aan het boven-eind-ledikant-schot. Onder dat soort van tentje stak-i 'n lucifer aan, een was-lucifer, die recht-op in het doosje kon staan branden. Zóo las-i het briefje over, en nog eens, tot zijn hoofd benauwd werd door het bukken. Toen leî-i het briefje op het wand-tafeltje op zijn kaptrommel en ging weêr gewoon goed liggen.

Maar hij kon niet slapen en waagde het een sigaar op te steken, die-i heel langzaam oprookte, al-door luisterend of de suurveiljant er niet áan kwam, die iets geroken kon hebben.

Zijn buurman van achter het middenschot werd even wakker, en zeide, zoo vreemd luid als de jongens tusschenbeye 's nachts uitroepen deden op de slaapzalen,: poe, wat 'n tabaks-lucht. Daar-na bleef alles stil in den onbewegelijken geelen schemer.

VIII. BEREIKT.

BEREIKT.

Den volgenden middag, toen na het dinee de eetzaal leêg-liep, zag Willem hém voor zich uit gaan, hollend met verpurperden voorkop, en holde achter hem aan.

Zij liepen ver voor alle jongens uit, die stap-voets naar de koer gingen.

Willem haalde hem in, maar toen zij, naast elkaâr voort-hollend zonder elkaâr iets te zeggen en zonder naar elkaâr te kijken uit hevige verlegenheid, den zuider gang zouden ingaan, naar de kerk, zagen ze in de verte van dien gang een professer komen, den kleinen Jager, met het kazige voorhoofd onder den hoog-opgeschoven barret.

In hun vaart moesten ze nog even door-loopen, hielden toen stil als zachtjes verlammend, draaiden op de stijf-staande rechter beenen, en ren-bilden van den gezienen professer weg, kwamen nog vóor de eerste jongens in het hooge dikke witte portaal aan de open koer-deur, en daar, plots te gelijk willend, als uit hun eigen wezens weghuiverend met dof gloeyende gezichten en felle glansen uitstralende oogen, vatten zij met klamme handen elkaârs armen aan de ellebogen, en de hoofden zoenden mekaâr, tegen de haren, tegen de kinnen en de ooren, in een onbewustheid van waar de zoenen raakten.

Toen zij weêr los stonden en zij zachtjes, ver en

linksch van mekaâr, het terras opliepen, ter wijl de brom-pratende jongens-drommen achter hen aan kwamen, en Willem blikloos voor zich uit keek de koer over, en Scholten schoorvoetend naar den grond keek, zei Scholten snel en zacht, om wat te zeggen, als maakte hij een praatje over 'et weêr:

— Nou, dat was vast om te beginne....

— Ja, zei Willem, en hij dacht aan zijn rare gevoel bij die zoen, dat vreemde lijf dat zijn lijf raakte, dik droog zacht zoo als het met kleêren overtrokken was, dat hoofd, dat lauw-vochtige hoofd, warm als een plek, die pas door de zon beschenen is geweest. En na het bewust-worden van de gewaarwording, kwam de gedachte aan de uiterlijke beteekenis van wat er gebeurd was. Hij had gewonnen wat-i woû, het was nu gebeurd, hij was zoo veel meer geworden, ja, nu zouden de grooten met achtende lachjes en waardeerende knipoogjes naar hem kijken als naar een jongen, waar toch wel wat bij zat en dien men maar moest laten loopen. En een woeste vreugde smeet zich in golven van geele druisching door zijn lijf.

Claros, een Spaansch jongetje uit Indië, met duisterbruin vel en donker blaauw haar, en Gieter, met zijn dames-hoofdje van kleverige krullerigheid, kwamen met Willem loopen, toen Scholten met anderen van de kompanjie was gaan spelen, en dadelijk begon hij hun fel aan te praten, vertellend, met driftige hoofdwendingen, waarin zijn heele gezicht hen beblikte, ze beheerschend, ze tot bewondering dwingend, van zijn streken van vroeger op school in de stad, en van het rooken in de kastanjeboomen met Hoeffel, Waayman en Opmeer.

Willem was hier de voornaamste van de kompanjie; dát was zoo bizonder prettig geweest toen hij er pas

in kwam, in-eens, van alle kanten, had-i 'et gemerkt, als wuivende streelingen tegen zijn lijf, dat ze geen van allen 'et beter meenden te weten dan hij, dat-i, zonder nog iets tegen hen gedaan te hebben, al dadelijk als de voornaamste werd bejegend en toegesproken, om dat-i al zoo veel langer op de school was dan zij allemaal, en om dat-i met zooveel grooteren had omgegaan.

Vóor dat hij kwam, toen de anderen zich al erg als bij mekaâr hoorend voelden, was de kleine Kraf de voornaamste. Maar die zelf had al dadelijk lief en nederig tegen hem gedaan, als ze in groepjes stonden met opblikkende oogen toe-juichend naar hem lachend en hém al tijd 't eerst vragend of hij goed-vond dit of dat spel te doen.

Maar de kompanjie was zóo groot, dat zij bijna nooit allemaal samen speelden of liepen, maar al tijd in troepjes verdeeld waren, en de kleine Kraf met de zijnen werd in den laatsten tijd door Claros, Gieter, de Van Eykens en Hortsek, die meer jassen-heertjes waren en meer 'et dikwijls al over hoeren en konjak hadden, een beetje gemeden, om dat zij liever liepen te kletsen dan zij speelden, en meer dan eens was Gieter er tegen Willem al van begonnen of zij ook niet 'es stil zouden gaan rooken.

Eens begon Willem daar over te spreken, toen de heele kompanjie bij mekaâr stond, zij waren allen stil en toen hij ze zoo zag, uit hun bloote hoofden naar hem kijkend, de sufferen met open mond argwanend schuin-kijkend met de blikken van menschen, die eerst hun kat willen laten begaan om haar gedúrende het snoepen te betrappen; de brutaleren met de-woorden-toch-zelf-willende-overdenken en stijf goed-keurende hoofden, toen híeld hij onmerkbaar zachtjes op ze wezelijk te zien en kwamen Indianen, die om hun opper-

hoofd heen stonden uit een leesboek binnen in zijn hoofd schemeren en heller worden; toen hield het gezicht op en plots hoorde hij weêr de koerverten geruchten en zag hij de stilte van de jongens buiten om zijn hoofd.

Toen had-i zoo'n plezier, het kwam van diep onder in hem, de buik en de keel schudden, de maag werd als opgeheven, het rolde door zijn mond naar buiten in een geluidlozen tik-lach, die het heele gezicht barstte en samenkneep.

De jongens lachten zoo-wat meê, om dat ze dachten, dat-i een aardigheid gezeid had, die zij niet begrepen hadden, maar ze keken te gelijk bedremmeld als dachten ze van zich zelf dat ze uit verlegenheid lachten. Willem merkte dat 'et te gek kon worden en de narigheid, die de anderen moesten voelen onder dat lachen om niets. En toen maakte-n-i er een paskwil van, en begon overdreven erg te lachen als om iemant na te doen, die lachte. De anderen gingen daarin meê, deden ook zoo. Gieter deed zijn rechter knie naar de hoogte en sloeg er zijn vuist op neer, in snellen af- en opzwaai, te gelijk met het hoofd kabriolen makend en het heele lichaam afdraayend, als niet meer kúnnende van 'et lachen.

Maar daarna bracht Claros het gesprek weêr in de ernst. De brutaleren drongen de sufferen met hun ellebogen naar achteren, en zij spraken af om dien avond te gáan.

Willem begon nu hoe langer hoe sneller te leven. Hij merkte telkens dat er weêr tijd óm was, waarvan hij den duur niet beseft had. 's Ochtends merkte hij zich in-eens weêr in de klas, zag dat 'et weêr licht was, dat de jongens daar allen zaten en de professer er vóor stond, en dan zag hij de nacht-donkerte als een vierkant donker schot, dat even door het buiten-

ruim zoû zijn gegaan, duister, plat, hoekig en snel, iets als een spoortrein in hortende even-vaart langs de wagon-venstertjes gezien. In de avond-studies werd hij zich in-eens gewaar, zijn linker hand, arm-staand op den elleboog, morrelend aan de neus en mond, de oogen dof, zonder dat-i toch wist wáar-i zoo aan dacht.

In den speeltijd na het dinee had-i nu geregeld de samenkomsten met Scholten. Zij gingen dan, om kwart voor tweeën, als je niet meer gedwongen was om buiten te blijven, ieder appart naar de kerk, Scholten door de deur achter in de kerk, Willem door de deur achter het altaar. Kwamen ze'n een professer tegen, die vroeg wat ze daar gingen doen, dan zeeën ze dat ze hun rozekrans in de kerk hadden laten liggen of dat ze voor penitencie in de biecht gekregen hadden om nú voor het Sint-Joseph-altaar te gaan bidden.

Ze slopen dan, met gluiperige voorzichtigheidjes, langs de banken, de een keek ernstig angstig of de ander er al was, zij zagen elkaârs oogen, hun blikken kwamen tegen mekaâr aan, zij kregen een schok van binnen, en met warme achterhoofden, door de zware plechtigheid van de hen kalm omsteenende kerk, waar ze hun voeten zoo eenzaam op de strenge openheid van de donker blauw-grijze dof-glimmende steenen hoorden treden, gingen ze naar het smalle deurtje in den kastenden koker om den torentrap heen.

Zij gingen binnen, met een angstig glijend geschuif van de kleêren aan de schotten, met een gehort van de driftig-onbehendige lijven tegen het hout, en zij zetten het deurtje achter hen tot een kier, waardoor een streep donker-lichte kerkkleur naar binnen scheen, als begluurde de kerk zoo hun liefde. Hun voeten stootten tegen de zwaar-groote steenen blokken, die de treden waren van de torentrap.

Zij gingen zitten op de onderste treê, luisterden of

er niemant kwam, maar de hooge kerkstilte bleef onbewogen achter hen. Dan schoof Willem zich zoo, dat zijn rechter dij heelemaal den geliefde raakte. Dan pakte hij hem aan, met zijn grove jongens-linkschheid, zijn rechter arm langs den grijzen rug doend, zijn linker arm over den linker van den geliefde en over zijn borst, tot zijn handen vreemd elkaâr voelden en samenvatten op dien rechter schouder, als dacht de rechter hand dat de linker niet van hem was en de linker dat de rechter dat niet was. Dan drukte hij hem tegen zich aan en zoende hem op zijn wangen en op zijn oogen. Ze zeiden allebeî geen woord, de jongen liet Willem begaan, als een dik en blozend boerinnetje mollig-vetjes zittend en zachtjes zwenkend met Willems bewegingen meê.

Als Willem dan gezoend had zonder daar eigelijk veel plezier van te hebben, en half en half onbewust verwonderd was, dat 't nú al uit was en verlegen tegenover zich zelf in een vaag vermoeden van dat er nog wel wat anders te doen zoû zijn maar dat hij niet wist, dan hield hij zijn wang op en zei schor-zachtjes:

— Geef jij mijn nou ook 'es 'n zoen.

Dan gaf de jongen, die nóg linkscher was, een paar flauwe drooge zoentjes op Willems wang, die koud verstierf van verwonderende onbevredigdheid.

Daarna lieten zij los, stonden, klommen met wijde teenstappen de trappen op, en kwamen boven in het hel-witte portaal, waar een houten trap naar het dichte oude deurtje opstond, waarachter de eigenlijke toren pas begon. Van dat deurtje, dat op-slot was, daalde op hun tweeën de ontzetting af van dien nooit-gezienen toren, zoo hoog geheimzinnig van steile donkere oudheid. Die ontzetting, vermengd met de angst, dat er iemant van beneden of ergens van het orgel zoû komen, of dat het orgel, zwaar donker links dicht-bij óp-gevaartend, van-zelf zoû gaan spelen met zijn loeyend

